

Ministerstvo školstva Slovenskej republiky

Národná správa o politike mládeže  
v Slovenskej republike pre Radu Európy

(Review of Youth Policy – Slovak National Report)

August 2005

Koordinátor obsahovej prípravy: Ján Šípoš

Spracovateľ správy: Ľubica Sobihardová

Recenzenti: Ladislav Macháček, Marcela Bieliková, Marianna Pétiová, Emil Mucha

Na obsahovej príprave kapitol Národnej správy sa podieľali: Pavol Baxa, Mária Bérová, Marcela Bieliková, Mária Bošňáková, Eva Čechová, Anna Filadelfiová, Ľubica Gálová, Laura Gressnerová, Vladimír Hudek, Vlasta Jankovičová, Ivan Klinec, Peter Kraus, Božena Lenzová, Ladislav Macháček, Jozef Mikloško, Zora Paulíniová, Marianna Pétiová, Elena Poláková, Mária Slovíková, Ľubica Sobihardová, Ján Šípoš, Albín Škoviera,

Za poskytnutie podkladov ďakujeme: Ústavu informácií a prognóz školstva, Štátnemu pedagogickému ústavu, Sociologickému ústav SAV, Prognostickému ústavu SAV, Inštitútu pre verejné otázky, Štatistickému úradu SR a Ústavu verejnej mienky pri ŠÚ SR, Štátnemu inštitútu odborného vzdelávania, VÚC Nitra, MŠ SR, MPSVR SR, Ústrediu práce, sociálnych vecí a rodiny, MK SR, MŽP SR, Prezídium policajného zboru, Regionálnemu environmentálnemu centru v Bratislave, Štatistickému ústavu, Rade mládeže Slovenska, Juvente, Štátnemu zdravotnému ústavu, OZ Úsmev ako dar, Nadácii mládeže Slovenska, Združeniu informačných a poradenských centier mládeže.

Fotografia na obálke: Archív Domka, Žilina.



## Obsah

<b>1. Úvod</b>	<b>5</b>
<b>2. Politika mládeže v Slovenskej republike</b>	<b>6</b>
2.1. Princípy politiky mládeže	8
2.2. Charakteristika a ciele politiky mládeže v SR	8
2.4. Organizácia mládežníckej politiky	14
2.4.1. Centrálna úroveň mládežníckej politiky	15
2.4.3. Rada mládeže Slovenska	18
2.4.4. Výskum mládeže v Slovenskej republike	19
2.4.5. Nadácie	19
<b>3. Spoločenské podmienky života mladých ľudí a prostredie, v ktorom mladí ľudia vyrastajú</b>	<b>21</b>
3.1. Demografia obyvateľstva v SR	21
3.2. Globalizácia - medzinárodný kontext	24
3.3. Ekonomické podmienky uskutočňovania mládežníckej politiky	25
3.4. Životné prostredie	27
3.5. Hodnotová orientácia mládeže	28
3.6. Rodové rozdiely	29
3.7. Uplatňovanie práv dieťaťa	30
<b>4. Spôsob života mládeže v SR</b>	<b>35</b>
4.1. Zlepšenie vedomostí o mládeži zo strany verejných inštitúcií	35
4.2. Vzdelávanie mládeže	37
4.3. Mladí ľudia a nezamestnanosť - trh práce a vzdelávanie	53
4.4. Mladí ľudia a rodina - demografické, sociálno-ekonomické a výchovné aspekty	66
4.5. Voľný čas mládeže	80
4.6. Mladí ľudia a zdravie	87
4.7. Sociálno-patologické javy	93
4.8. Slovensko - interkultúrna spoločnosť	100
<b>5. Nástroje mládežníckej politiky v Slovenskej republike</b>	<b>112</b>
5.1. Participácia	112
1. Prístup k informáciám	114
2. Aktívne zverejňovanie informácií	114
3. Vážne posudzovanie pripomienok /konzultovanie	115
4. Zdieľanie rozhodovacej právomoci	116
5. Kontrola rozhodovania	118
5.2. Dobrovoľníctvo	125
5.3. Prístup k informáciám	127
5.4. Mediálna výchova	130



5. 5. Medzinárodné kontakty a medzinárodná spolupráca o sektore mládeže	133
6. Závěry – tendencie rozvoja	138
7. Použitá literatúra	142
Príloha 1: Rada mládeže Slovenska	144
Príloha 2: Stanovisko Rady mládeže Slovenska k Národnej správe o mládežníckej politike	151

## 1. Úvod

Čitateľ drží v rukách súhrnnú správu, ktorá je výsledkom spolupráce mnohých odborníkov v oblasti problematiky mládeže a mládežníckej politiky na Slovensku. Ide o komplexný dokument, monitorujúci všetky stránky života mladých ľudí v Slovenskej republike, informujúci o podmienkach, problémoch a prognózach v oblasti politiky vo vzťahu k mládeži. Zároveň dáva príležitosť obyvateľom iných krajín pochopiť štruktúru mládežníckej politiky Slovenskej republiky, ako aj možnosti jej ďalšieho nasmerovania. Slovensko nie je jediný štát, kde sa tvorí takýto dokument. Rovnaký proces sa uskutočňuje vo viacerých európskych krajinách už od roku 1994, kedy Rada Európy prijala návrh fínskeho ministra školstva Claesa Andersona stimulovať takýmto spôsobom tvorbu národných politik mládeže v členských štátoch RE. Rada Európy rešpektuje národné podmienky a prístupy k mládežníckej politike v jednotlivých členských štátoch a preferuje pri tvorbe národných správ atmosféru spolupráce. Predkladaná Národná správa o politike mládeže v Slovenskej republike je výsledkom širokej diskusie odborníkov v štátnych inštitúciách aj občianskych združeníach, teoretikov aj praktikov.

Národná správa má ambíciu dať odpoveď na otázky, do akej miery je súčasná spoločnosť priateľská voči deťom a mládeži, akým spôsobom by sa mala modernizovať mládežnícka politika, ako môže prispieť k rozvoju našej krajiny, a do akej miery môžu štátne a neštátne inštitúcie, ale aj fyzické osoby vstupovať do jej tvorby a realizácie.

Proces prípravy Národnej správy začal v polovici roku 2003, kedy vláda Slovenskej republiky na svojom zasadnutí 5. júna 2003 schválila uznesenie, ktorým poverila ministra školstva koordinovaním celého procesu a poverila ďalších ministrov poskytnutím potrebných informácií a dokumentov z ďalších sektorových politik, ktoré súvisia s politikou mládeže. Garantom celého projektu je Odbor detí a mládeže Ministerstva školstva Slovenskej republiky. Koordináciou tvorby textu a organizačným zabezpečením projektu bola poverená inštitúcia v priamej pôsobnosti ministerstva školstva - Iuventa. V prvej fáze prípravy (november 2003 - január 2004) sa uskutočnili focusové diskusie k jednotlivým kapitolám Národnej správy, ktorých sa zúčastnili odborníci, zástupcovia občianskych združení aj verejnosti. Diskusie poodhalili rozličné uhly pohľadu na podmienky, problémy aj výzvy v tej ktorej oblasti života mladých ľudí. Verejná diskusia k jednotlivým kapitolám prebieha od decembra 2003 aj na internete na [www.spravaomladezi.sk](http://www.spravaomladezi.sk).

Na uvedenej stránke je možné nájsť aktuálne informácie o postupe prác pri tvorbe Národnej správy. V priebehu prípravy Národnej správy sa uskutočnili viaceré diskusie, pracovné semináre a konzultácie s odborníkmi aj členmi občianskych združení. Za najvýznamnejšie považujeme pracovné semináre s predstaviteľmi mládežníckych organizácií, so zástupcami mládeže a zástupcami výskumných a odborných pracovísk, ktoré pracujú s problematikou mládeže. Ich cieľom bolo diskutovať o obsahu jednotlivých kapitol Národnej správy.



## 2. Politika mládeže v Slovenskej republike

### Pojem mládež

Pojem mládež právny poriadok Slovenskej republiky nepozná. Vo verejnosti rezonuje pojem mládež jednak vo význame sociologickom ako sociálno – demografická skupina, ale súčasne aj vo význame psychologickom ako životná fáza (mladosť). V oboch prípadoch sa jej bezprostredne dotýkajú významné spoločenské zmeny, ktoré vyvolávajú zmenu spôsobu života. Mladosť podľa všeobecných spoločenských predstáv je osobitnou samostatnou fázou života, ktorá potrebuje „spoločensky chránený, ale slobodný priestor“, ktorý zbavuje mládež úloh a starostí života dospelých a je vyhradený na učenie a prípravu na ďalší život. Preto je nevyhnutné počas tejto fázy zabezpečiť slobodný priestor a možnosti pre úspešný rast, nadobudnutie vzdelania a kvalifikácie (Ondrejko, 2001).

---

S prihliadnutím na tradície demografickej štatistiky na Slovensku, ale aj štandardné štatistické zisťovania OSN a UNESCO (The Global situation of Youth in the 1990:Trends and Prospects.UN,NY1993) sa aj na Slovensku definuje mládež ako veková skupina od 15 do 26 rokov.

---

### Príbuzné pojmy

---

Právny poriadok Slovenskej republiky pozná iba pojmy dieťa, maloletý a mladistvý.

---

### Mladistvý

V pracovnom a trestnom práve sa používa pojem mladistvý. Ide o osoby, ktoré dovŕšili pätnásť rokov a neprekročili 18 rokov svojho veku. Mladiství užívajú zvýšenú právnu ochranu. Osoby mladšie ako 18 rokov sa nemôžu zúčastňovať na hre na hracích prístrojoch a hrať v kasínach. Osoby do 18 rokov veku sú chránené i v zákone o reklame.

### Maloletý

V pracovnom aj v trestnom práve SR sa používa aj pojem maloletý. Takto sa označuje osoba, ktorá ešte nedovŕšila 15 rokov svojho veku. Na týchto mladých ľudí sa vzťahuje viacero právnych predpisov, ktoré za určitých okolností povoľujú ich zamestnávanie. Zamestnávateľia musia dodržať nasledujúce podmienky:

- nejedná sa o sústavné vykonávanie práce,
- práca svojím charakterom a rozsahom neohrozuje zdravie, bezpečnosť, ďalší vývoj maloletého alebo školskú dochádzku pri:
  - účinkovaní alebo spoluúčinkovaní na kultúrnych predstaveniach a umeleckých predstaveniach,
  - športových podujatiach,
  - reklamných činnostiach;
- maximálny denný pracovný čas nesmie presiahnuť 6 hodín,
- maximálny týždenný pracovný čas nesmie presiahnuť 30 hodín,
- v súbehu s vyučovaním môže maloletý pracovať maximálne dve hodiny v deň školského vyučovania a 12 hodín týždenne pri práci vykonávanej mimo času určeného pre návštevu školy,
- zamestnávateľ zabezpečí minimálny denný odpočinok najmenej 14 po sebe idúcich hodín a minimálny týždenný odpočinok aspoň dva dni, ktoré po sebe nasledujú; ak je to opodstatnené alebo z organizačných dôvodov, sa tento odpočinok môže skrátiť najviac však na 36 po sebe idúcich hodín,

- zamestnávateľ zabezpečí maloletému primeranú prestávku, najneskôr po 3 hodinách práce v trvaní najmenej 30 minút,
- ak je maloletý zamestnaný u viac ako jedného zamestnávateľa, tak sa pracovné dni a pracovný čas sčítavajú,
- práca maloletých v čase medzi 20. hodinou a 6. hodinou je zakázaná.

### Dieťa

Podľa článku I Dohovoru o právach dieťaťa sa pre jeho účely dieťaťom rozumie každá ľudská bytosť mladšia ako osemnásť rokov, pokiaľ podľa právneho poriadku, ktorý sa na dieťa vzťahuje, nie je plnoletosť dosiahnutá skôr. Nadobudnutie plnoletosti v právnom poriadku Slovenskej republiky upravuje Občiansky zákonník (zákon č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov). Podľa § 8 odsek 2 Občianskeho zákonníka sa „plnoletosť nadobúda dovŕšením osemnásťeho roku. Pred dosiahnutím tohto veku sa plnoletosť nadobúda len uzavretím manželstva. Takto nadobudnutá plnoletosť sa nestráca ani zánikom manželstva ani vyhlásením manželstva za neplatné“.

Platné trestné zákonodarstvo Slovenskej republiky pozná tak pojem dieťa, ako aj pojem mladistvý. Ustanovením § 216 b Trestného zákona (zákon číslo 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov) bola prevzatá definícia pojmu dieťa z článku 1 Dohovoru. Podľa predmetného ustanovenia Trestného zákona sa dieťaťom rozumie osoba mladšia ako osemnásť rokov, pokiaľ nedosiahla plnoletosť už skôr. Podľa § 11 Trestného zákona je trestná zodpovednosť dieťaťa vymedzená negatívne: „Kto v čase spáchania činu nedovŕšil pätnásť rok svojho veku, nie je trestne zodpovedný“. § 74 ods. 1 Trestného zákona kvalifikuje mladistvého ako „osobu, ktorá v čase spáchania trestného činu dovŕšila pätnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku“. Trestnú zodpovednosť mladistvých osobitným spôsobom upravuje siedma hlava všeobecnej časti Trestného zákona. V súlade s § 79 odsek 1 Trestného zákona „trestné sadzby odňatia slobody stanovené v tomto zákone sa u mladistvých znižujú na polovicu“. Naviac, Trestný zákon v citovanom paragrafe ustanovuje, že „horná hranica trestnej sadzby nesmie prevyšovať päť rokov a dolná hranica jeden rok“.

### Politika mládeže v Slovenskej republike

Mladí ľudia sú hodnotným sociálnym kapitálom spoločnosti, tvoria jej súčasnosť aj budúcnosť. Spoločnosť ponúka mladému človeku príležitosť, aby dozrel na plnú a sebestačnú individualitu. Zároveň očakáva od mladých ľudí, aby využívali ponúkané príležitosti a možnosti. Štátna politika vo vzťahu k mládeži sa usiluje zabezpečiť, aby všetci mladí ľudia mali vytvorené štandardné podmienky pre svoj fyzický a mentálny vývin. Zároveň sa v spoločnosti uplatňujú mechanizmy, ktoré chránia mladých ľudí pred kriminalitou, diskrimináciou a zneužívaním. Je v záujme štátu, aby mladí ľudia vstupovali do praktického života pripravení a odhodlaní podieľať sa na rozvoji spoločnosti. Z hľadiska štátu sa chápu mladí ľudia predovšetkým ako tí, ktorí sa učia orientovať vo sfére práce a stávajú sa občanmi. Preto vláda týmto smerom ovplyvňuje prostredníctvom systémových zmien všetky prvky v mozaike života mládeže. Vytvára podmienky preto, aby mal každý jedinec dôstojné ubytovanie, možnosti vzdelávať sa, aby si našiel zodpovedajúcu prácu, aby sa vo svojom voľnom čase mohol venovať svojim záľubám, aby mal príležitosť nadväzovať a udržiavať kontakty, založiť si rodinu a vychovávať deti.

Politika štátu vo vzťahu k mládeži sa dotvára v interakcii so všetkými subjektami, ktoré pôsobia v systéme práce s mládežou. Primárna zodpovednosť za vývoj mladého človeka spočíva na jeho rodičoch, resp. opatrovateľoch. Štát umožňuje rodičom dobre si plniť svoju rodičovskú funkciu, uskutočňuje podporné programy a buduje ochranné siete, ak rodičia zlyhávajú. Úlohou štátnych aj neštátnych inštitúcií je primárne napomáhať rodine v oblasti vytvárania prirodzených podmienok vývoja osobnosti detí a mladých ľudí. Do projektov podpory mládeže sa premietajú poznatky z rozličných vedných disciplín.



Politika mládeže v Slovenskej republike si osvojuje a uplatňuje postupne po roku 1989 moderné princípy európskej demokratickej politiky mládeže, ktoré sa prejavujú vo formulácii cieľov politiky mládeže.

## 2. 1. Princípy politiky mládeže

Politika mládeže v Slovenskej republike vníma mládež ako osobitnú vrstvu občianskej spoločnosti, ktorej život a rozvoj má stáť na nasledujúcich princípoch:

- **Partnerstvo generácií.** Mladí ľudia spoločne so staršími generáciami majú pôsobiť ako spoluaktéri, spolurealizátori mládežníckej politiky, ktorá sa zameriava na prípravu na život v modernej, otvorenej a permanentne sa meniacej spoločnosti. V súčasnosti, na jednej strane mladí ľudia dostávajú od miestnych autorít z radov starších generácií relatívne málo príležitostí prevziať zodpovednosť za napĺňanie výziev občianskej spoločnosti a občianskeho života a na druhej strane sa iba zriedka sami prejavujú ako iniciátori vlastného rozvoja. Iba ojedinele vytvárajú podnety pre zlepšenie spoločenského života v obciach. Rešpektujú síce niektoré vzory dospelých, rodičov, miestnych autorít, odborníkov a celebrit, avšak celkovo nedôverujú autoritám generácie dospelých. Domnievajú sa, že mnohí dospelí nerozumejú problémom mladých ľudí a ich spôsobu života.
- **Solidarita a sociálna spravodlivosť.** Tento princíp v mládežníckej politike zahrňuje potrebu zdokonaľovať sociálne podmienky mládeže a chápať jej životné šance ako rovnosť príležitostí a súčasne ako pomoc sociálne slabším príslušníkom mladej generácie.
- **Aktívne alebo participatívne občianstvo.** V tejto stratégii sa vníma aktívna účasť mládeže na sociálnom a ekonomickom vývoji ako prostriedok jej vlastnej socializácie. Táto stratégia naráža v súčasnosti na rad bariér, ktoré jej napredovanie spomaľujú. Iniciatívy mládeže a jej reprezentantov sa uplatňujú najmä v rámci mládežníckej scény a voľného času mladých ľudí a čiastočne aj environmentálnej problematiky, menej už v iných sektorových politikách (napr. formálne a neformálne vzdelávanie, bývanie, nezamestnanosť).
- **Zabezpečenie sociálnej a ekonomickej integrácie.** Princíp upozorňuje na nevyhnutnosť uplatnenia sa mladých dospelých v ekonomickom a sociálnom živote a na nevyhnutnosť hľadať všetky možné spôsoby ako redukovať problémové správanie mladých ľudí a súčasne demaskovať sociálne ohrozenia mládeže. V spoločenskom a profesionálnom živote sa relatívne dobre uplatňujú mladí ľudia s vysokoškolským a úplným stredoškolským vzdelaním. Aj keď štát vytvára mechanizmy na zaradenie mládeže s menšími príležitosťami do spoločenského života (osoby zo slabšieho sociálneho prostredia, so zdravotným postihnutím atď.), ich uplatnenie v súčasnosti spomaľujú v niektorých regiónoch Slovenska najmä ekonomické ťažkosti a problémy spojené s prechodom kompetencií v rámci transformácie verejnej správy.

## 2.2. Charakteristika a ciele politiky mládeže v SR

Aktuálny dokument **Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007**, podľa ktorej sa rozvíja celý systém práce s mládežou, schválila vláda SR v decembri 2001. Uvedený dokument charakterizuje štátnu politiku vo vzťahu k mládeži ako:

1. pôsobenie štátu prostredníctvom štátnych inštitúcií a ďalších nástrojov štátu, zabezpečujúcich podmienky vývoja a rozvoja detí a mládeže, okrem iného i vytváranie podmienok na ich participáciu na spoločenskom a politickom živote vrátane legislatívnych opatrení,



2. vytváranie podmienok na formovanie mladých ľudí na osobnosti samostatné (schopné voľby, schopné kontrolovať svoj osobný a sociálny život ako osobnosti i ako článok spoločnosti), solidárne (so záujmom o iných, schopné spolupracovať s nimi a pre nich, schopné vcítiť sa), zodpovedné (schopné prevziať zodpovednosť za svoje činy, dodržiavať záväzky) a angažované (schopné prihlásiť sa k rešpektovaniu hodnôt, dobrej veci alebo ideálu a konať v súlade s nimi),

3. vytváranie podmienok na utváranie a formovanie hodnotovej orientácie detí a mládeže v intenciách mravných a spoločenských noriem,

4. preventívnu ochranu a opatrenia chrániace deti a mládež pred negatívnymi javmi, ktoré na nich pôsobia.

**Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007** vymedzuje zároveň východiská pre stanovenie cieľov mládežníckej politiky.

Pôsobenie štátu na deti a mládež musí byť diferencované a adresné v rovine podpory a v rovine ochrany, pričom štát sa hlási ku komplexnej ochrane a podpore mladej generácie.

---

**Pod podporou** sa vo všeobecnosti rozumie taká činnosť štátnych orgánov, ktorá v rámci štátnej politiky mládeže **aktivizuje jednotlivé vrstvy a skupiny mládeže k participácii** na spoločenskom a politickom živote a na plnení úloh vyplývajúcich zo štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži.

---

#### **Podpora znamená najmä:**

- vytvorenie podmienok pri naplňaní funkcie rodiny ako základného výchovného prostredia detí a mládeže,
- výchovu a vzdelávanie detí a mládeže, ich odbornú a kvalifikačnú prípravu na prácu a povolanie,
- podporu pred nástupom do zamestnania, stimuláciu zamestnanosti mladých ľudí a ochranu pred nezamestnanosťou,
- vytváranie podmienok na činnosť občianskych združení detí a mládeže,
- vytváranie podmienok na využívanie voľného času, oddychu a zábavy,
- podporu a vytváranie podmienok na mobilitu a rozvoj medzinárodných kontaktov mladých ľudí,
- vytváranie osobitných podmienok na rozvoj talentu detí a mládeže v najrozmanitejších oblastiach ľudskej činnosti,
- podporu participácie mladých ľudí na kultúrnom, spoločenskom a politickom živote spoločnosti, vytváranie podmienok na tvorivý prínos mladých ľudí do rozvoja spoločnosti.

---

**Pod ochranou** sa vo všeobecnosti rozumie také pôsobenie štátu, ktorým zabezpečuje **zoslabenie vplyvu negatívnych javov a dôsledkov ich pôsobenia na deti a mládež**, kde sa riešia problémy, ktoré tvoria prekážky rozvoja detí a mládeže, smeruje k prípadom, kde zlyháva funkcia rodiny alebo kde ide o znevýhodnených jednotlivcov.

---

#### **Ochrana znamená najmä:**

- ochrana občianskych práv a slobôd,
- ochrana zdravia detí a mládeže a jej všestranná podpora,
- špecifická starostlivosť, výchova, ochrana a podpora jedincov so zdravotným postihnutím, s mentálnym postihnutím, ako preventívna ochrana pred vznikom, prehľbovaním alebo opakovaním porúch fyzického, psychického a sociálneho vývinu detí a mládeže,



- ochrana pred týraním, pohlavným zneužívaním a šikanovaním, zanedbávaním, demoralizáciou, krutou a ďalšími javmi ohrozujúcimi zdravý morálny vývin detí a mládeže.

#### Ciele mládežníckej politiky:

- V práci s mládežou sa orientovať skôr na vytváranie príležitostí ako vyhľadávanie problémov, a tak prispieť k formovaniu interkultúrnych, environmentálnych, etických, občianskych postojov mladých ľudí a skvalitneniu ich spôsobu života;
- Získavať a rešpektovať názory mladých ľudí najmä pri formulovaní stratégie mládežníckej politiky v rámci tvorby a realizácii koncepcií regionálneho rozvoja, akceptovať a podporovať ich iniciatívy pri zveľadovaní životného prostredia a medziludských vzťahov na centrálnej a lokálnej úrovni;
- Vytvárať podmienky pre vzdelávanie a získavanie skúseností v rámci formálneho aj neformálneho vzdelávania, aby sa mladí ľudia mohli plnohodnotne uplatniť na trhu práce aj v občianskej spoločnosti;
- Vytvoriť systém monitoringu realizácie mládežníckej politiky, t. j. vytvárania jej predpokladov v rámci sektorových politík a efektívnosti využívania nástrojov mládežníckej politiky.

### 2.3. Stručná história mládežníckej politiky v Slovenskej republike

Pre obdobie rokov od 1948 do 1989 je pre mládežnícku politiku charakteristická silná nedemokratická centralizácia a ideologizácia.

Starostlivosť štátu o mládež sa delila medzi štátnu správu aj jednotnú detskú a mládežnícku organizáciu. Jednotná a masová detská a mládežnícka organizácia (Československý zväz mládeže, neskôr Socialistický zväz mládeže – pre mladých ľudí od 15 rokov a pionierska organizácia – pre deti od 6 do 14 rokov) vyvíjajúca činnosť na báze komunistických ideí, kreovala ideologické pozadie mládežníckej scény a organizovala činnosť detí a mládeže najmä v čase mimo školského vyučovania. Od svojho vzniku pôsobila prevažne v školách a nahradila v tomto prostredí dovtedajší systém demokratických žiackych samospráv. Pionierske oddiely a oddiely iskier sa organizovali v školách na báze vyučovacích ročníkov. Do jednotnej masovej organizácie bolo začlenených takmer 90 % detskej a mládežníckej populácie do 18 rokov. Výchovné pôsobenie organizovali v školách tzv. skupinoví vedúci a dobrovoľní pracovníci – oddieloví vedúci a vedúci iskier. Ako vedúci oddielov pôsobili v mnohých prípadoch, najmä na vidieku, triedni učitelia. Štátnu starostlivosť o deti a mládež zo strany štátnej správy zabezpečovala sieť miestnych, mestských, okresných a krajských národných výborov. V totalitnom štáte riadili všetky aspekty života mládeže v regiónoch (bývanie, školstvo, kultúru, zdravotníctvo, sociálne otázky, verejné stravovanie a pod.). Národné výbory nemali samosprávne právomoci, boli prostriedkami vplyvu štátu na regionálnej úrovni.

V rokoch 1968 – 1969 došlo k pluralizácii mládežníckych a detských organizácií a následne k prvému pokusu (10. apríla 1969) o formuláciu zásad štátnej politiky mládeže.

Odhliadnuc od dobových ideologických osobitostí bolo už v tomto období zjavné nebezpečenstvo medzirezortných kompetenčných sporov. Na Slovensku nevzniklo ministerstvo mládeže aj preto, že sa ustálil názor vedeckých pracovníkov a mládežníckych politikov, že je výhodnejšie a veci primeranejšie ponechať terajším ministerstvám ich agendu mládeže a vytvoriť nadrezortný orgán, ktorý by kooperoval s nimi pri riešení otázok mládeže pričom by im bol v riešení, resp. určovaní zásad riešenia

istého druhu problémov mládeže nadradený, ba do jeho výhradnej kompetencie by sa mohli preradiť aj tie problémy mládeže, ktoré neboli doteraz v kompetencii žiadneho ministerstva“ (Macháček, 1992, s. 710).

V tomto období vznik štátneho výboru pre mládež alebo ministerstva mládeže ako výrazu novej štátnej politiky vo vzťahu k mládeži neznemožnili kompetenčné spory rezortov školstva a práce, ale politický spor o jednotnú mládežnícku organizáciu. Jeden z popredných politických predstaviteľov vtedy prehlásil: ak budeme mať rezort mládeže nepotrebujeme mládežnícku organizáciu. Tak jasne hodnotil funkciu mládežníckej organizácie ako predĺženú ruku štátu. Normalizácia po roku 1969 priniesla späť aj ideu jednotnej organizácie mládeže ako svojráznej štátnej inštitúcie pre mládež. V tomto paternalistickom modeli štátnej starostlivosti o mládež s jeho ideologickou previazanosťou na „jednú“ správnu ideológiu sa úsilie odborníkov, najmä sociológov a psychológov formulovať politiku mládeže, vysvetľovalo ako nebezpečná tendencia rozbíjajúca jednotu mládeže.

Koordináciu činnosti jednotnej detskej a mládežníckej organizácie a národných výborov zabezpečovali od roku 1976 komisie národných výborov pre mládež, telesnú výchovu a šport. V roku 1978 bol vytvorený Vládný výbor pre mládež, telesnú výchovu a šport, ktorý mal len minimálne výsledky v riešení otázok štátnej starostlivosti o mládež, telesnú výchovu a šport vzhľadom na nedostatočnú legislatívu aj nedostatočné organizačné vymedzenie jeho pôsobnosti. Výraznejší pokrok vo vytvorení inštitucionálnej podoby štátnej starostlivosti o mládež a šport vytvoril zákon SNR č. 50/1988 Zb., ktorým bola rozšírená pôsobnosť Ministerstva školstva SR v oblasti štátnej starostlivosti o mládež.

Demokratizácia spoločenských podmienok po roku 1989 sa odrazila v zmene doktríny štátnej politiky voči mládeži. Postupne prestávala mať charakter „paternalistickej“ starostlivosti o život mladej generácie a nadobúdala podobu podporných aktivít štátu voči mládeži, ktoré boli súčasťou všeobecných a sociálnych opatrení vzťahujúcich sa na celú populáciu. Zároveň sa spoločnosť začala výrazne komercionalizovať.

Kreovanie národnej mládežníckej politiky po roku 1989 na Slovensku bol a je predovšetkým zložitý proces prerozdelenia kompetencií štátnej správy v oblasti podpory a ochrany mládeže, ako aj hľadania partnerského vzťahu štátu a občianskej spoločnosti, ktorú reprezentujú najmä občianske združenia mládeže. Tento proces možno rozčleniť na tri časové etapy (Macháček, 2002):

- (1989 – 1992) - prvú zavŕšila vláda SR v roku 1992 svojím uznesením o Zásadách štátnej politiky vo vzťahu k mládeži,
- (1992 – 1998) - druhú predstavuje príprava zásad tzv. zákona o ochrane a podpore mládeže pre rokovanie legislatívnej rady vlády SR, po schválení Konceptie ochrany a podpory mládeže (1995) vo vláde SR,
- (od 1998) - tretiu zavŕšila Konceptia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007, ktorú schválila vláda SR v decembri 2001.

### **Prvá etapa formovania koncepcie národnej politiky**

Po rozpade jednotnej masovej detskej a mládežníckej organizácie v roku 1989 začala na Slovensku rýchlo vznikáť rozvetvená sieť asociácií, združení a spolkov. Mnohé z nich založili svoju činnosť na tradíciách z blízkej alebo vzdialenejšej minulosti (Skauting, Pionier, Fénix, Saleziáni, YMCA a pod.), ďalšie sa tvorili na záujmovom princípe, niektoré pôsobili ako odnož politických resp. záujmových združení dospelých.



---

Podľa svojho zamerania sa mládežnícke organizácie delili na štyri skupiny – záujmové, spoločensko-politické, detské a stavovské.

---

Vnútná diferenciácia mládežníckeho hnutia si vyžadovala vznik strešného orgánu. V dôsledku prebiehajúcej politickej pluralizácie nebol proces tvorby strešného orgánu jednoznačný a o túto pozíciu sa od začiatku 90-tych rokov uchádzalo viacero organizácií. V presadzovaní svojich cieľov v nadväznosti na priority štátnej mládežníckej politiky napokon uspela Rada mládeže Slovenska, ktorá sa od februára 2000 stala partnerskou organizáciou ministerstva školstva, dosiahla medzinárodné uznanie a silné postavenie aj v európskych mládežníckych štruktúrach.

V súčasnosti Rada mládeže Slovenska nachádza významnú podporu v krajských radách mládeže, ktoré vo väzbe na prebiehajúcu reformu verejnej správy iniciujú mládežnícke aktivity v jednotlivých regiónoch. Štát podporuje činnosť Rady mládeže Slovenska, regionálnych rád mládeže, informačných a centier mládeže a občianskych združení detí a mládeže štátnymi subvenciami v podobe dotácií.

---

Najvyšším legitímnym zdôvodnením potreby ucelenej národnej politiky v oblasti mládeže bol vznik a existencia politickej, záujmovej, vekovej a konfesionalnej plurality občianskych združení mládeže.

---

Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 sa zabezpečoval výkon štátnej správy v oblasti starostlivosti o mládež na úrovni ústredného orgánu prostredníctvom Ministerstva školstva a vedy a na nižších stupňoch štátnej správy prostredníctvom okresných a obvodných úradov štátnej správy (Zákon o miestnej štátnej správe 472/1990 Zb.). Najvyšším legitímnym zdôvodnením potreby ucelenej národnej politiky v oblasti mládeže bola existencia plurality občianskych združení mládeže.

Od roku 1992 právny rámec politiky mládeže v Slovenskej republike tvoril dokument Zásady štátnej politiky vo vzťahu k mládeži v SR, ktorý vymedzil základné oblasti, v ktorých sa v ďalších rokoch uskutočňovala politika mládeže. Dokument novým spôsobom vymedzoval pojmy mládežníckej politiky a vzťahov štátu k mládeži. Do Zásad boli zapracované základné princípy Dohovoru o právach dieťaťa, ako aj závery konferencií európskych ministrov zodpovedných za mládež.

V chápaní vzťahu štátu k mládeži sa na začiatku 90-tych rokov deklaroval zásadný obrat charakterizovaný ústupom z pozícií štátneho paternalizmu, podporou iniciatív mládeže a ich sebarealizácie, uplatňovaním princípu participácie a rozvojom neformálneho vzdelávania.

- Schválením Zásad štátnej politiky vo vzťahu k mládeži sa Slovenská republika zaradila k ostatným členským štátom Rady Európy so stálymi orgánmi ústrednej štátnej správy zaoberajúcimi sa mládežníckou politikou a koordinujúcimi oblasťami práce s mládežou. Gestorom politiky mládeže na úrovni vlády v tom období bolo Ministerstvo školstva, mládeže a športu so sekciou mládeže a športu, neskoršie Ministerstvo školstva a vedy SR s funkciou štátneho tajomníka, do pôsobnosti ktorého patril aj úsek mládeže a športu.

### **Druhá etapa formovania národnej politiky**

Praktické skúsenosti z naplňovania obsahu Zásad v prvej polovici 90-tych rokov naznačovali, že dokument po stránke obsahovej aj koncepcnej predbehol možnosti organizačnej a riadiacej štruktúry štátnej správy v danej oblasti. Po reorganizácii Ministerstva školstva SR a následnej redukcii zamestnancov Odboru štátnej starostlivosti o mládež, odbor už nedokázal zabezpečiť plnenie požadovaných úloh. Na úrovni

okresných, resp. obvodných úradov zabezpečoval štátnu starostlivosť o mládež jeden zamestnanec, ktorý mal vo svojej pracovnej náplni aj štátnu starostlivosť o šport a ďalšie činnosti. Ťažkosti pri realizácii štátnej starostlivosti o mládež a šport v spomínanom období vyplývali najmä z obmedzených možností a rezortného prístupu, ako aj z podmienok práce poznamenaných prioritou riešenia množstva zložitých problémov školstva. Problematika mládeže nemala v štruktúre ministerstva školstva primeranú prioritu. V roku 1993 sa finančné prostriedky na štátnu starostlivosť o mládež krátili o polovicu, výrazne sa znížil i počet zamestnancov v priamoriadených organizáciách ministerstva ako aj výskumných zamestnancov zaoberajúcich sa výskumom mládeže. Obmedzili sa podmienky pre činnosť a aktivity Rady mládeže Slovenska. Napriek tomu Rada mládeže Slovenska získala v roku 1993 Svetovú cenu mládeže, udeľovanú organizáciami OSN, UNESCO, UNICEF, GENYC a AYC za najprogressívnejšiu Radu mládeže na svete najmä pre jej aktívne pôsobenie na mládežníckej scéne s orientáciou na aktivity v rozličných sektorových politikách, ktoré sa týkali politiky mládeže. Následne však musela tieto svoje aktivity obmedziť predovšetkým z finančných dôvodov.

Zníženie prestíže mládežníckej štátnej politiky súviselo aj so zamietnutím legislatívneho návrhu zákona o štátnej podpore a ochrane detí a mládeže v legislatívnej rade vlády. Najdôležitejší cieľ vládnej koncepcie ochrany a rozvoja mládeže – pripraviť návrh zákona o ochrane a podpore detí a mládeže – nebol splnený, aj keď Rada ministerky školstva pre deti a mládež spracovala niekoľko expertných materiálov na legislatívne ukotvenie politiky mládeže. Zásadným dôvodom neúspechu pri tvorbe návrhu zákona bola nízka schopnosť ministerstva školstva koordinovať práce s ostatnými rezortmi. Ďalším vážnym dôvodom neúspechu bola slabá úroveň zdôvodňovania potreby zákona a to, že nebola spracovaná dôsledná analýza legislatívneho prostredia práce s mládežou.

### **Tretia etapa formovania národnej politiky mládeže**

Po voľbách v roku 1998 vláda uznesením z októbra 1999 zriadila Radu vlády pre deti a mládež, ktorej cieľom bolo navrhovať vláde Slovenskej republiky riešenia a postupy realizácie vládnej politiky mládeže. Členmi Rady sa stali zástupcovia 7 ministerstiev na úrovni štátnych tajomníkov a 10 zástupcov mimovládneho sektoru – Rady mládeže Slovenska, nadácií, odborov, Združenia miest a obcí Slovenska, UNICEF a pod. V súčasnosti je gestorom štátnej politiky mládeže Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, ktorého súčasťou je Odbor detí a mládeže.

Výraznejší obrat v chápaní štátnej politiky voči mládeži nastal v decembri 2001, kedy vláda schválila Koncepciu štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v SR do roku 2007 (ďalej Koncepcia). Jedným z rozhodujúcich impulzov na spracovanie Koncepcie bolo odporúčania Rady Európy a závery 1. svetovej konferencie ministrov zodpovedných za mládež (tzv. Lisabonská konferencia) v roku 1998. Inšpiráciou pri tvorbe dlhodobej koncepcie politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v SR bola aj viac ako dvojročná diskusia v krajinách EÚ k tvorbe tzv. Bielej knihy o mládeži (White paper), ktorá bola prijatá Európskou komisiou v roku 2001.

Príprave Koncepcie predchádzala analýza stavu práce s mládežou v rokoch 1990 – 2000. Hlavným zámerom Koncepcie bolo vytýčenie stratégie komplexného riešenia problémov mládeže. Koncepcia poukazuje na skutočnosť, že štát nie je a ani nemôže byť jediným subjektom saturujúcim život mládeže. Mladí ľudia nie sú len objektom štátnej starostlivosti, ochrany a podpory, ale aj činným subjektom aktívne vstupujúcim do demokratizačných procesov v spoločnosti. Plnenie Koncepcie sa zabezpečuje koordinovaním činnosti štátnych aj neštátnych inštitúcií a organizácií formou ročných akčných plánov, ktoré každoročne schvaľuje a vyhodnocuje vláda.



„Konceptia je rozpracovaná ako prierezozá, neobmedzuje sa iba na oblasť patriacu do pôsobnosti Ministerstva školstva SR, ale zahŕňa aj ďalšie sektory politiky mládeže. Konceptia rozpracováva oblasti rodiny, vzdelávania a výchovy detí a mládeže, zamestnanosti, prípravy na budúce povolanie a sociálnej integrácie mládeže, životného štýlu mládeže, občianskej a politickej participácie a mobility mládeže. Dôležitosť Konceptie spočíva v koordinácii a vymedzení hlavných cieľov a aktivít, ktorým by sa mali venovať jednotlivé rezorty, samospráva aj mimovládne organizácie“ (Konceptia, 2001).

Vo všetkých etapách usporiadania štátnej správy v oblasti mládeže po roku 1992 sa vedie ostrý zápas o rešpektovanie zásady, že:

- akákoľvek politika v oblasti mládeže musí byť globálna a jej princípy by mali byť zahrnuté do koordinovanej politiky v rámci jednotlivých rezortov,
- každá globálna a integrovaná politika zameraná na mládež sa konkretizuje v súvislosti s prepojením viacerých oblastí činnosti v prospech mladých, pričom koordinácia rozličných oblastí činnosti so zameraním na mládež sa musí konkretizovať tak v regionálnom ako aj v celoštátnom a európskom meradle.

Ani v treťom období sa nepodarilo úspešne zavrieť schválenie zákona o mládeži. Problém spočíva v tom, že neschopnosť dosiahnuť konsenzus medzi jednotlivými subjektami mládeže sa v podmienkach parlamentnej pluralitnej demokracie zreteľne prejavuje aj v oslabení toho, čomu sa hovorí politická vôľa podstúpiť zápas o schválenie zákona o mládeži.

## 2.4. Organizácia mládežníckej politiky

Mládežnícka politika je organizovaná na centrálnej úrovni a úrovni územnej samosprávy, ktorú tvoria obce (2766) a mestá (136), samosprávne kraje, ktoré sú podľa zákona o č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení a zákona č. 302/2000I o samospráve vyšších územných celkov, samostatnými územnými samosprávnymi a správnymi celkami Slovenskej republiky. Každá úroveň má svojich volených predstaviteľov, rozdelené úlohy a zodpovednosť. Niektoré úlohy sú delené medzi štátnou správou a samosprávou.

Volení predstavitelia na všetkých úrovniach (Národná rada, zastupiteľstvo vyššieho územného celku, obecné zastupiteľstvo) ako aj starostovia obcí a predsedovia samosprávy vyššieho územného celku sú volení na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva tajným hlasovaním na obdobie 4 rokov. Ústava nevylučuje, aby člen NR SR bol v tom istom čase členom obecného alebo krajského zastupiteľstva.

**Na centrálnej úrovni pôsobí** Národná rada SR, vláda, ministerstvá, organizácie štátnej správy.

Ústredné orgány majú vytvorené nižšie stupne organizované na úrovni kraja. Počet a hranice štátnych administratívnych jednotiek (kraj) sú totožné s počtom a hranicami samosprávnych vyšších územných celkov (symetrické usporiadanie). V prípade potreby si štátne krajské úrady zriaďujú ďalšie úrady a pracoviská v rámci krajov.

Na úrovni **územnej samosprávy** pôsobia úrady samosprávnych krajov (ich partnermi sú Regionálne rady mládeže) a obecné, mestské a v Bratislave a Košiciach aj miestne úrady (ich partnermi môžu byť formálne i neformálne skupiny mládeže, ako napr. obecné, resp. mestské parlamenty mládeže, obecné rady mládeže a pod.),

Všetky inštitúcie a organizácie sú medzi sebou vzájomne poprepájané a spolupracujú na horizontálnej i vertikálnej úrovni.

### 2.4.1. Centrálna úroveň mládežníckej politiky

#### Vláda a rezorty

Na úrovni vlády zodpovedá za realizáciu štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži Ministerstvo školstva SR – je jej garantom a koordinátorom. Zodpovednosť za túto úlohu má Odbor detí a mládeže. Medzirezortnú kooperáciu vláda v posledných rokoch realizuje prostredníctvom Rady vlády Slovenskej republiky pre deti a mládež a od roku 2002 aj spoločnou prípravou a realizáciou ročných Akčných plánov vlády na realizáciu koncepcie politiky mládeže do roku 2007. Okrem toho politiku mládeže v určitých špecifikách zabezpečujú aj ďalšie ministerstvá:

- ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny,
- ministerstvo zdravotníctva,
- ministerstvo vnútra,
- ministerstvo kultúry,
- ministerstvo životného prostredia,
- ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja.

#### Ministerstvo školstva SR – Odbor detí a mládeže

- koordinuje činnosti ústredných orgánov štátnej správy Slovenskej republiky pri plánovaní a realizácii politiky mládeže;
- vypracováva a aktualizuje dlhodobé zámery ministerstva pre oblasť detí a mládeže;
- obsahovo a technicko-organizačne zabezpečuje činnosť Rady vlády SR pre deti a mládež;
- navrhuje vecné zameranie výskumu problematiky detí a mládeže, dáva podnety na spracovanie expertíz a na prenos vedeckovýskumných poznatkov do praxe;
- vypracováva legislatívne normy a podmienky finančnej podpory mládežníckych organizácií, informačných centier mládeže a ďalších subjektov pracujúcich s deťmi a mládežou;
- v spolupráci so sekciou európskej integrácie MŠ SR zodpovedá za realizáciu komunitárneho programu EÚ MLÁDEŽ;
- zabezpečuje kooperáciu medzi vládnu a lokálnu úroveň politiky mládeže prostredníctvom výskumných, analytických a prognostických prác, usporadúvaním pracovných seminárov, konferencií a školení pre zástupcov regiónov, miest a obcí spolu s pracovníkmi s mládežou a mladými. Okrem týchto aktivít, ktorými sa zabezpečuje komunikácia medzi vládnu, regionálnu a lokálnu úroveň sú aj rôzne systémy finančných podporných na rozvojové programy;
- vytvára podmienky pre činnosť detských a mládežníckych združení, spolupracuje s týmito združeniami a inými subjektami, ktoré pracujú s deťmi a mládežou.

#### Iuventa

Je organizáciou v priamej pôsobnosti Ministerstva školstva SR a realizuje aktivity spojené s podporou a rozvojom práce s deťmi a mládežou, vzdelávacie, prieskumné projekty a vytvára mechanizmy distribúcie informácií o mládeži tým subjektom, ktoré sú v tejto oblasti aktívne. Iuventa je súčasne aj servisným pracoviskom pre administráciu programu Európskej komisie Mládež a národného grantového programu na podporu činnosti občianskych združení detí a mládeže v SR. Aktívne spolupracuje s regionálnymi centrami mládeže, ktoré zabezpečujú aktivity podobného charakteru v Košickom a Banskobystrickom samosprávnom kraji a Radou mládeže Slovenska, s ktorou realizuje viacero rozvojových projektov.

#### Rada vlády Slovenskej republiky pre deti a mládež

Od roku 1999 je poradným, iniciatívnym a koordinačným orgánom vlády pre medzirezortnú, koncepčnú, metodickú a legislatívnu činnosť vlády v oblasti starostlivosti o deti a politiku mládeže, dotačnú politiku



ministerstiev zameranú na deti a mládež a ďalšie systémové kroky v tejto oblasti. Predsedom rady je minister školstva. Zo sedemnásťčlennej rady sú siedmi členovia zo štátnej sféry a ostatní z neštátnej a neziskovej sféry.

---

Medzi hlavné úlohy Rady vlády patrí koordinácia politiky mládeže na úrovni vlády, mapovanie a analýza systému podpory detí a mládeže vo všetkých štruktúrach štátneho systému, stanovovanie základných priorit štátnej politiky vo vzťahu k mládeži.

---

#### 2.4.2. Úroveň územnej samosprávy

Na úrovni samosprávnych krajov zabezpečuje politiku vo vzťahu k mládeži:

- úrad samosprávneho kraja,
- regionálna rada mládeže,
- regionálne centrum mládeže,
- regionálna komisia pre prácu s deťmi a mládežou.

##### Úrad samosprávneho kraja

Zabezpečuje administratívne a organizačné veci v oblasti mládežníckej politiky v regióne:

- v oblasti sociálnej pomoci mládeži – sociálnu prevenciu, sociálne poradenstvo, starostlivosť v zariadeniach sociálnych služieb – domovy sociálnych služieb pre deti s týždennou starostlivosťou, domovy pre osamelých rodičov, stanice opatrovateľskej služby, zariadenia pestúnskej starostlivosti, útulky, rehabilitačné strediská, domovy sociálnych služieb pre deti s dennou starostlivosťou, výchovno-rekreačné tábory pre deti;
- v oblasti školstva – zriaďovanie, spravovanie a zrušovanie škôl a školských zariadení (základné a stredné školy, strediská praktického vyučovania, základné umelecké školy, regionálne centrá mládeže, domovy mládeže, zariadenia školského stravovania, školy v prírode), pridelovanie finančných prostriedkov školám a školským zariadeniam, ktorých je zriaďovateľom, poskytovanie informácií v oblasti výchovy a vzdelávania;
- v oblasti telesnej kultúry – rozpracúvanie koncepcie rozvoja telesnej kultúry na podmienky samosprávneho kraja;
- v oblasti kultúry – zriaďovanie, zakladanie, zlučovanie a zrušovanie kultúrnych zariadení a knižníc;
- v oblasti zdravotníctva – zriaďovanie polikliník a nemocníc, ambulancií v zariadeniach sociálnych služieb, liečební pre dlhodobo chorých, hospicov, stacionárov a centier pre liečbu drogových závislostí.

V činnosti úradu samosprávneho kraja tvorí problematika mládeže integrálnu súčasť viacerých organizačných útvarov.

---

Úrady samosprávnych krajov si iba teraz uvedomujú svoje kompetencie v oblasti politiky mládeže, schvaľujú svoje koncepcie, zriaďujú poradné a koordinačné rady a ustanovujú pracovnú pozíciu odborného pracovníka, ktorého úlohou by mala byť koordinácia a metodická podpora aktivít všetkých subjektov a inštitúcií pôsobiacich v regióne na podporu a ochranu mládeže.

---

##### Regionálna rada mládeže

---

Regionálna rada mládeže je strešnou organizáciou zastupujúcou pluralitu politických, záujmových, konfesionálnych občianskych združení detí a mládeže a ako partner príslušného orgánu (úradu samosprávneho kraja) zodpovedný za formovanie koncepcie regionálnej starostlivosti o deti a mládež.

---



Regionálne rady mládeže pôsobia vo všetkých krajoch SR, vytvárajú platformu pre stretávanie sa organizácií, výmenu skúseností a metódik, podporujú činnosť detských a mládežníckych organizácií v rámci kraja. Mapujú organizácie a ich činnosť v regióne, zabezpečujú komunikáciu medzi organizáciami, prezentovanie a medializáciu ich činnosti, zabezpečujú ekonomicko-právne poradenstvo, spoločné prezentovanie organizácií, poradenstvo pri príprave a realizácii projektov, školiace aktivity a distribúciu informácií.

#### **Regionálne centrum mládeže**

V súčasnosti experimentálne pôsobí ako inovačný prvok v štruktúre regionálnych politík mládeže v dvoch krajoch Slovenskej republiky (Banskobystrickom a Košickom). Ich zriaďovateľmi sú úrady samosprávnych krajov. Úlohou regionálnych centier mládeže je koordinovať pôsobenie všetkých inštitúcií zúčastňujúcich sa na realizácii mládežníckej politiky v kraji (školských, mimoškolských a sociálnych zariadení, občianskych združení, poradenských inštitúcií, samosprávnych orgánov, atď.), iniciovať, medializovať celý proces realizácie mládežníckej politiky a zabezpečovať vzdelávanie pracovníkov s mládežou. Zamestnanci regionálneho centra prijímajú úlohy priamo z úradu vyššieho územného celku. Ďalej ich prenášajú na odborné pracoviská a smerom k občianskym združeniam detí a mládeže. Regionálne centrá mládeže pôsobia ako súčasť centier voľného času, ktorých zriaďovateľmi sú úrady samosprávnych krajov.

#### **Regionálna komisia pre prácu s deťmi a mládežou**

Jej členmi sú zástupcovia odborných a spoločenských inštitúcií a organizácií zasahujúci do rôznych aspektov života mládeže (školy, školské zariadenia, zástupcovia tretieho sektora, kultúrno-výchovných zariadení, cirkví, ale napríklad aj rodičia a predstavitelia súkromného sektora).

Hlavnou úlohou komisie je rozpracúvanie plánu realizácie úloh v rámci politiky mládeže na podmienky kraja pre jednotlivé roky, kontrola plnenia úloh, prijímanie opatrení na ich realizáciu a predkladanie odpočtov plnenia úloh za príslušný rok. Komisia zabezpečuje prenos informácií a spätnú väzbu ku všetkým subjektom s cieľom iniciovať ich vzájomnú spoluprácu a koordináciu pri plnení jednotlivých úloh.

#### **Obecný, mestský a miestny úrad**

- uskutočňuje priamu riadiacu činnosť vzhľadom k školským inštitúciám a zariadeniam v obci a v meste,
- sprostredkováva kontakty s ďalšími orgánmi a inštitúciami verejnej správy a informácie pre mladých ľudí, o rôznych otázkach (možnosti prežívania voľného času, bývania, vzdelávania, uplatnenia sa na trhu práce),
- spracováva rozbor činnosti zariadení a organizácií pre deti a mládež v obci a v meste,
- uskutočňuje monitoring účinnosti opatrení, ktoré sa dotýkajú činnosti mladých ľudí.

Po prijatí Zákona SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení a po realizácii fiškálnej decentralizácie v roku 2004 sa vytvorili reálne podmienky na uskutočňovanie vlastných politík vo vzťahu k deťom a mládeži na úrovni miestnej samosprávy. Po prijatí zákona o obciach majú predstavitelia obce väčšiu voľnosť pri realizovaní aktivít pre deti a mládež, avšak kvalita a rozsah takýchto služieb je rozdielny od obce k obci.

---

Od 1. 7. 2002 prešla zo štátu na obce zriaďovateľská právomoc v oblasti centier voľného času, školských klubov, a školských stredísk záujmovej činnosti. Centrá voľného času fungujú vo viac ako 120 mestách, školské strediská záujmovej činnosti vo viac ako 15 mestách a školské kluby sú zriadené vo viac ako 80 % základných škôl. Tieto zariadenia tvoria základnú bázu na vytváranie dobrých podmienok užitočného prežívania voľného času predovšetkým detí do 15 rokov a obmedzene aj pre mladých ľudí do 26 rokov.

---



Prioritným záujmom obcí je zabezpečovanie vzdelávania a sociálnych prác, a práve v týchto oblastiach je možné sledovať aj najväčší objem aktivít v politike mládeže.

V štruktúre organizácie mládežníckej politiky sa reflektuje proces decentralizácie štátnej správy, ktorý prebieha na území Slovenska od roku 1990, a ktorý postupne vytvára legislatívne aj organizačné predpoklady praktického uskutočňovania mládežníckej politiky z hľadiska stanovených cieľov. V uvedenej štruktúre štátna správa vystupuje ako aktér v oblasti vytvárania podmienok pre koncepcnú a systémovú prácu a pre pôsobenie profesionálnych a dobrovoľných pracovníkov s mládežou. Obecné, mestské a miestne zastupiteľstvá sú nezastupiteľné v hľadaní a uplatňovaní stratégií, ktoré zodpovedajú lokálnym potrebám a podmienkam. Môžu na to využívať tzv. „originálne kompetencie“ (samosprávna pôsobnosť), medzi ktoré patrí aj miestny rozvoj, bývanie, predškolské a školské zariadenia, sociálne zariadenia, polikliniky, niektoré nemocnice, kultúra, výber miestnych daní a poplatkov, participácia na regionálnych plánoch. Zastupiteľstvá môžu aj podnikáť, stať sa členmi podnikateľských subjektov. Na uskutočňovaní mládežníckej politiky sa popri inštitúciách verejnej správy podieľajú aj školy, školské a kultúrne zariadenia, športové, kultúrne a odborové organizácie, občianske združenia detí a mládeže, cirkev, súkromné spoločnosti a nadácie. Využívajú na to najmä legislatívne opatrenia a finančné dotácie. Prebiehajúca decentralizácia verejnej správy a s ňou súvisiaci prenos zodpovedností a kompetencií na miestne samosprávy môže vytvoriť vhodné prostredie pre reálne priblíženie sa miestnych autorít k mladému človeku. Zatiaľ však sa na Slovensku objavujú takéto snahy iba ojedinele, a to najmä preto, že mnohí starostovia resp. primátori nepokladajú otázku tvorby miestnej mládežníckej politiky ani zohľadnenie mládeže v sektorových politikách za dôležitú či existenčnú otázku života obcí a miest. Prednosť pred mládežníckou problematikou často dostáva riešenie iných otázok, ktoré starostovia a primátori považujú z hľadiska potrieb regiónu alebo obce za prioritné (infraštruktúra, životné prostredie a pod.). Na vytvorenie koncepcie regionálnej resp. miestnej mládežníckej politiky sa do roku 2005 sústredilo len veľmi málo úradov samosprávnych krajov (napr. Žilina, Bratislava), resp. mestských zastupiteľstiev (napr. Prievidza, Rimavská Sobota). Navyše, mnohé zastupiteľstvá podliehajú stereotypu redukovať mládežnícku politiku na problematiku školstva. Ich pozornosť sa sústreďuje len na zabezpečenie prevádzky škôl a školských zariadení. Na ostatné témy mládežníckej politiky zostáva minimálny priestor. Legislatíva pritom neurčuje zastupiteľstvám venovať sa uskutočňovaniu mládežníckej politiky na regionálnej a miestnej úrovni. Aj vďaka tomuto vákuu sa zdĺhavo riešia problémy súvisiace s realizáciou politiky mládeže - nedostatok finančných prostriedkov, malé skúsenosti a znalosti zamestnancov zastupiteľstiev s prácou s mládežou, nedostatočná koordinácia činnosti jednotlivých odborov zastupiteľstiev, ako aj iných miestnych právnických osôb a občianskych združení. Z hľadiska cieľov mládežníckej politiky aj relatívne slabý tlak viacerých regionálnych mládežníckych scén voči zastupiteľstvám pri presadzovaní záujmov mládeže v rámci sektorových politík.

Najrazantnejším hráčom pri presadzovaní mládežníckej politiky v SR na národnej úrovni je Ministerstvo školstva – odbor detí a mládeže, ako garant koncepcie národnej mládežníckej politiky. Jeho snahy však zatiaľ nemajú adekvátnu spätnú väzbu zo strany ostatných rezortov mnohých obecných a mestských zastupiteľstiev.

### 2.4.3. Rada mládeže Slovenska

Je strešnou organizáciou – združením mimovládnych neziskových detských a mládežníckych organizácií. V súčasnosti združuje 36 detských a mládežníckych organizácií. Základným cieľom je ovplyvňovať politiku štátu v prospech vytvárania predpokladov pre rozvoj detí a mládeže v súlade s právnym poriadkom.

Svojimi aktivitami sa Rada podieľa na realizácii koncepcie štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži. Od februára 2000 sa Rada mládeže Slovenska stala partnerskou organizáciou Ministerstva školstva SR. Rada mládeže Slovenska je oficiálnym zástupcom mládeže SR v medzinárodných mládežníckych organizáciách (Európske fórum mládeže (EYF – European Youth Forum), Komisia EYF pre vzťahy s EÚ a Poradný výbor pre otázky mládeže rady Európy).

#### 2.4.4. Výskum mládeže v Slovenskej republike

Výskum mládeže na Slovensku má svoje tradície ešte z obdobia rokov medzi dvoma svetovými vojnami (J.Čečetka, A.Jurovský, A.J.Chura). Nikdy však nepôsobil na Slovensku samostatný ústav pre výskum mládeže. Inštitucionálne ho saturujú malé výskumné skupinky, oddelenia alebo jednotlivci na vysokých školách, v Slovenskej akadémii vied a v ďalších špecializovaných výskumných ústavoch. Pri Ústave informácií a prognóz školstva Ministerstva školstva SR pôsobí od roku 1990 oddelenie analýzy a výskumu mládeže. V Iuvente vzniká skupina pre výskum mládeže. Vo všeobecnosti sú veda a výskum na Slovensku zo strany štátu dotované slabšie ako vo väčšine členských krajín EÚ. Preto aj aktuálna finančná situácia zamestnancov vedy a výskumu na Slovensku nie je veľmi priaznivá, najmä v inštitúciách finančne závislých na štátnych prostriedkoch. Prejavuje sa to aj v zapojení a práci mladých vedcov a výskumníkov. Z týchto, najmä v dôsledku silnej konkurencie komerčnej sféry, len málo skutočne pracuje v oblasti vedy a výskumu. V tejto súvislosti ministerstvo školstva urobilo rad praktických opatrení s cieľom prilákať mladých ľudí do oblasti vedy a výskumu. Tieto opatrenia podporuje aj zavedenie doktorandského štúdia, v rámci ktorého sa mladí absolventi môžu začať aktívne zapájať do výskumu a pracovať vo vedeckej oblasti, ako aj zapájať sa do činnosti riešiteľských kolektívov v rámci vysokých škôl a vedeckých ústavov. Ďalším nástrojom podpory politiky mládeže na Slovensku je aj výskum v tejto oblasti a konkrétne štátne programy výskumu a vývoja.

Ďalším problémom je koordinácia výskumných úloh v oblasti výskumu mládeže. Ministerstvo školstva SR uzatvára každoročne kontrakty na výskumnú činnosť iba s priamo riadenými rezortnými ústavmi. Témy výskumov jednotlivých rezortných ústavov často nie sú skordinované s činnosťou ostatných vedeckých pracovísk a vysokých škôl.

V záujme preklenutia problémov komunikácie medzi jednotlivými vednými disciplínami a medzi vedeckými zamestnancami a pracovníkmi v oblasti práce s deťmi a mládežou vznikla v roku 1990 Slovenská asociácia informačných a poradenských služieb pre mládež (Slovak Youth Information and Counselling Association).

V roku 1990 z iniciatívy Odboru detí a mládeže Ministerstva školstva vznikol špecializovaný časopis pre otázky politiky mládeže a výskum mládeže pod názvom Mládež a spoločnosť, ktorý sa v roku 1995 transformoval do súčasnej podoby. Svojím obsahom nadviazal na periodiká s obdobným zameraním z predchádzajúceho obdobia. Časopis oslovuje najmä odborníkov, mladých vedeckých zamestnancov, študentov vysokých škôl a pracovníkov s mládežou.

#### 2.4.5. Nadácie

V Slovenskej republike má v súčasnosti celoštátnu pôsobnosť viacero nadácií. Ich zámerom nie je len prerozdeľovať finančné prostriedky, ale rozličnými vyhlásenými programami cielene podporovať aktivity



mladých ľudí smerujúce k naplneniu ich potrieb v spoločnostiach, kde žijú a takto pôsobiť na zmenu verejnej mienky v prospech populácie mládeže. V Slovenskej republike pôsobí niekoľko desiatok nadácií, ktoré vo väčšej alebo menšej miere podporujú rozvoj práce s deťmi a mládežou. Spomenieme dve, ktoré svojimi aktivitami najviac napomáhajú rozvoju práce s mládežou.

Nadácia pre deti Slovenska je najväčšou nadáciou v Slovenskej republike, ktorá sa sústreďuje na podporu práce s ohrozenými skupinami detí a mládeže. Od roku 1999 realizuje jednu z najväčších zbierkových aktivít s názvom Hodina deťom. Hlavnou myšlienkou Hodiny deťom na Slovensku je osloviť čo najväčší počet ľudí, aby svoj zárobok za poslednú pracovnú hodinu v roku venovali deťom a mladým ľuďom. Do projektu sa ročne zapája viac ako 150 tisíc ľudí, zo získaných prostriedkov sa každoročne podporí viac ako 400 projektov. Okrem toho organizuje a finančne podporuje tréningy životných zručností pre lídrov mládežníckych skupín, konferencie a semináre pracovníkov s mládežou, iniciuje vypracovanie situačných analýz potrieb mládeže a uskutočňuje štipendijné programy pre sociálne znevýhodnených študentov z rôznych regiónov Slovenska.

Nadácia mládeže Slovenska poskytuje podporu vzniku a ďalšieho rozvoja nízkoprahových zariadení pre mladých ľudí na Slovensku, ktorí nie sú členmi nijakých mládežníckych organizácií a pre handicapované skupiny mládeže. Podporuje aj rozvoj a výskum dobrovoľníctva na Slovensku. V roku 2005 administruje projektovú schému Ministerstva školstva SR s názvom participácia mládeže.

### 3. Spoločenské podmienky života mladých ľudí a prostredie, v ktorom mladí ľudia vyrastajú

#### 3.1. Demografia obyvateľstva v SR

Územie Slovenskej republiky je podľa platného územno-správneho členenia rozdelené na 79 okresov a 8 krajov. Obyvatelia žijú v 2 902 obciach a mestách (Údaj k 31. 12. 2004). Ku koncu roka 2004 mala Slovenská republika 5 384 822 milióna obyvateľov a 51,5 % z nich tvorili ženy. Na 1 000 žien pripadlo 943 mužov. Pri rozlohe Slovenskej republiky 49 034 km<sup>2</sup> pripadlo na jeden km<sup>2</sup> 109,8 obyvateľov. Z celkového počtu obyvateľov žije 56,6 % v mestách a 43,4% na vidieku. Na jeden km<sup>2</sup> pripadá 110 obyvateľov. Veľkostné rozdiely medzi jednotlivými okresmi sú značné. Rôznorodá je i skladba obyvateľov a životné podmienky, čo sa v konečnom dôsledku premieťa do rozdielností podľa jednotlivých demografických ukazovateľov.

Tabuľka č. 1

Porovnanie rozpätia základných demografických ukazovateľov za okresy SR (rok 2000)

Ukazovateľ	Priemer za SR	Okres s najvyššou hodnotou ukazovateľa	Okres s najnižšou hodnotou ukazovateľa	Rozdiel		
HM pôrodnosti	10,2	Námestovo	17,8	Bratislava, Myjava	7,6	10,2
HM sobášnosti	4,8	Námestovo	6,9	Krupina	3,8	3,1
HM celkového prírastku	0,7	Kežmarok	10,5	Medzilaborce	-10,3	20,8
Dojčenská úmrtnosť (na 1 000 živonar. detí)	8,6	Poprad	19,0	Tvrdošín	0,0	19,0
Narodení mimo manželstva (v %)	18,3 %	Rimavská Sobota	39,0 %	Námestovo	2,6	36,4
Priemerný vek ženy pri prvom sobáši	23,6	Bratislava	25,3	Kežmarok, Veľký Krtíš	22,2	3,1
Priemerný vek ženy pri prvom pôrode	23,9	Bratislava	26,5	Kežmarok	22,2	4,3

Zdroj: Stav a pohyb obyvateľstva v SR 2000. Bratislava, ŠÚ SR 2001

Poznámka: HM - hrubá miera, t. j. prepočet na 1 000 obyvateľov

V niektorých ukazovateľoch sú rozdiely medzi okresmi obrovské. Patrí k nim pôrodnosť či prírastok obyvateľstva, ale najmä dojčenská úmrtnosť a podiel detí narodených mimo manželstva. Jednotlivé demografické procesy závisia od viacerých činiteľov. Dôležitú úlohu zohrávajú kultúrne faktory, sociálna a ekonomická situácia obyvateľov, pohlavná a veková skladba v jednotlivých regiónoch, štruktúra obyvateľov podľa rodinného stavu a vzdelania, ale i etnická príslušnosť a náboženská orientácia. Najmä posledné tri v podmienkach Slovenska silne intervedujú do rodinného života a reprodukčného správania. Do konečného výsledku určitým spôsobom zasahuje aj priebeh industrializácie a urbanizácie v minulosti, ktorý na jednej strane spôsobil veľkú koncentráciu obyvateľstva a na druhej strane vyludňovanie určitých regiónov a ich starnutie. Po roku 1989 k týmto tradičným alebo industriálne vytvoreným rozdielom pribudli



i rozdiely v životných podmienkach. V SR sa vytvorili oblasti s vysokou úrovňou nezamestnanosti a bez pracovných príležitostí, vznikli celé regióny, z ktorých sa dlhodobo a masovo odchádza za prácou, často aj do zahraničia.

Slovensko je z hľadiska demografického vývoja rôznorodé na viacerých úrovniach. Značná heterogenita demografickej situácie na Slovensku je výsledkom odlišnej skladby obyvateľstva, ale aj odlišných životných podmienok a tradícií. Preto je potrebné prihliadať k regionálnym rozdielom aj pri formovaní národnej mládežníckej politiky.

### Zastúpenie mládeže v populácii

Na Slovensku bolo k 31. 12. 2002 (ŠÚ SR – oficiálne údaje o sčítaní obyvateľstva) 1 968 706 mladých ľudí vo veku 0 – 25 rokov. Z menšej časti sú to deti do 6 rokov (šestina), väčšiu časť tvoria deti vo vekovej skupine od 6 do 14 rokov (tretina) a rozdiel (polovica) je mládež od 15 do 25 rokov. (Zdroj: ŠÚ SR). V každej vekovej skupine je o 8 – 42 tisíc viac chlapcov ako dievčat. Najvyšší počet mladých ľudí je 23 ročných (96 023). Počet mladých ľudí vo veku 15 – 25 rokov je 993 715.

Tabuľka č. 2

#### Vekové kategórie detí a mládeže

Roky	0 - 5	6 - 14	15 - 25	0 - 25	Počet obyvateľov	Podiel 0 - 25 (v %)
1993	458 974	797 058	945 215	2 201 247	5 336 455	41,2
1994	444 118	781 870	970 578	2 196 566	5 356 207	41,0
1995	427 393	767 895	987 673	2 182 961	5 367 790	40,7
1996	409 554	755 343	1 001 103	2 166 000	5 378 932	40,3
1997	390 671	743 279	1 011 440	2 145 390	5 387 650	39,8
1998	374 001	727 840	1 016 561	2 118 402	5 393 382	39,3
1999	357 199	712 175	1 016 068	2 085 442	5 398 657	38,6
2000	346 259	690 166	1 010 277	2 046 702	5 402 547	37,9
2001	334 615	672 355	1 006 567	2 013 537	5 378 951	37,4
2002	325 131	649 860	993 715	1 968 706	5 379 161	36,6
2003	314 767	620 527	974 165	1 909 459	5 378 610	35,5

(Zdroj: ŠÚ SR), r.2003 – INFOTAT, databáza POPIN (prognóza)

Pokiaľ v roku 1993 žilo 2 201 247 detí a mládeže do 25 rokov, v roku 2002 to bolo o 232 541 menej. Počet najmenších detí (0 – 5) sa za posledné desaťročie znížil o viac ako 133 843 (41,16 %), počet detí od 6 do 14 rokov sa znížil o 147 198 (22,65 %) a u najstaršej skupiny mládeže (15 – 25) stúpol o 48 500 (5,13 %). Zníženie detskej populácie malo za následok aj zmeny v jej vnútornej štruktúre. Na začiatku osemdesiatych rokov prevažovali práve najmladšie kategórie. Počas posledného desaťročia platí pre vnútornú štruktúru detskej populácie tendencia, že čím mladšia veková skupina, tým má menšie zastúpenie. Za posledných 5 rokov je vnútorná skladba detskej populácie na Slovensku pomerne stabilizovaná, a ak sa v najbližšom období nezačne výraznejšie zvyšovať pôrodnosť, zachová sa približne rovnaká proporcia jednotlivých vekových skupín aj v ďalšom desaťročí. Sú zachované dlhodobé biologické danosti – keďže sa všeobecne rodí viac chlapcov, v celej detskej populácii mierne prevažujú chlapci. Od roku 1999 až do roku 2003 tvoria chlapci z celkového počtu populácie vo veku 0 – 25 rokov 51,1 % (absolútne 998 928), na dievčatá pripadá podiel 48,9 % (955 917).

Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky k 31. 12. 2002 malo Slovensko 1 399 547 obyvateľov vo veku 0 – 19 rokov, čo je 26 % celkovej populácie (v roku 2 000 to bolo 27,4 % a v roku 1999 ešte 28,1 %). Počet najmladších obyvateľov (0 – 19 rokov) sa začal znižovať od roku 1990: najprv o 15 tisíc ročne, od roku 1996 až o 40 tisíc ročne. V priebehu 90. rokov sa populácia obyvateľstva do 19 rokov zmenšila o 21 %: v roku 1990 mala 1 770 696, v roku 2002 už 1 399 547 (o 317 000 menej). Pokles počtu sa u jednotlivých vekových skupín detí a mládeže začal oveľa skôr. Počet detí do 4 rokov klesá už od roku 1980, početnosť detí vo veku 5 – 9 rokov od roku 1987, v skupine detí 10 – 14 rokov po roku 1989 a u adolescentov (15 – 19 rokov) až v roku 1995 (Zdroj: SPŠPR, 2004). Takýto vývoj mal za následok aj zmeny vo vnútornej štruktúre populácie do 19 rokov. Vo vývoji najmladšej populácie sú významné rozdiely z hľadiska národnosti a konfesie. Vyššia pôrodnosť rómskej populácie sa prejavuje v tom, že štruktúra rómskych detí má opačný trend ako u celej populácie – najviac zastúpené sú najmladšie deti a s rastúcim vekom sa ich podiel znižuje. Aj podľa typu rodiny je štruktúra rómskych detí iná – je tu vyšší podiel rodín iba s jedným rodičom.

Pretože počet živonarodených detí klesá, pri takmer stagnujúcej úmrtnosti a pomerne nízkom prírastku obyvateľstva z migrácie klesá aj celkový prírastok obyvateľstva. Demografický vývoj sa spomaľuje. Podobný trend sa objavuje vo viacerých vyspelých krajinách Európy, malý rozdiel medzi nimi a Slovenskom tu však je. Imaginárna veková pyramída na Slovensku starne zospodu, t. j. spomaľuje sa rast detských kategórií obyvateľstva, pretože klesá pôrodnosť. Vo vyspelejších krajinách sa prehlbuje starnutie od jej vrcholu, t. j. súvisí s predlžovaním veku ľudí v starších vekových skupinách. To, že slovenská populácia starne, potvrdzujú aj nasledujúce čísla. Kým v 50. rokoch tvorili deti do 14 rokov 30 % a 60-roční a starší 9,9 % obyvateľstva, o päťdesiat rokov neskôr tvorí detská zložka len 19,2 % a osoby nad 60 rokov až 15,5 % z populácie. Rok 2001 možno považovať za určitý medzník v demografickom vývoji Slovenska, lebo v tomto roku sa už nedosiahol prirodzený prírastok obyvateľov, ale došlo k jeho úbytku o 844 osôb. Pre porovnanie uvedme, že v roku 2000 predstavoval prirodzený prírastok obyvateľov Slovenska 2427 osôb, kým v roku 1990 to bolo 25 370 osôb. V 20. storočí nadobudol tento ukazovateľ na Slovensku mínusové hodnoty len v rokoch 1916 – 1918, t. j. cez prvú svetovú vojnu. (Chura, J., 1936, s. 22). Zmeny v demografickom správaní obyvateľstva sa vo všeobecnosti šíria zo západu na východ. Pokles počtu živonarodených detí je výraznejší v západnej resp. juhozápadnej časti územia, smerom na východ a severovýchod sa zmierňuje.

Uvedený demografický vývoj má nasledujúce dôsledky:

- znižujú sa nároky na kapacity školských a predškolských zariadení;
- odložené sobášne spôsobujú časový posun v opúšťaní rodičovských domácností deťmi, pribúdajú viacgeneračné rodiny;
- zvyšuje sa zaťaženosť produktívnej zložky obyvateľstva.

Vo všeobecnosti možno o dnešných mladých ľuďoch povedať, že je to najcitlivejšia sociálna skupina, ktorú ostro zasiahli sociálne zmeny v spoločnosti. Dnešní dvadsaťroční prežívali detstvo v atmosfére rozpadávajúceho sa totalitného režimu, v období dospievania zasiahli do ich života viaceré demokratické zmeny smerujúce od centrálne plánovanej k trhovej ekonomike a od autoritárstva k demokracii. Spôsob života a prístup mladých ľudí k životu má preto dnes iné dimenzie, niekedy ťažko akceptovateľné staršími generáciami vyrastajúcimi v tradičnej kultúre zaťaženej totalitnými praktikami.

Dnešná mládež sa kultúrne osamostatňuje, vytvára osobitný štýl života, módu, osobitné hodnotové orientácie, ale aj nové formy partnerských vzťahov.

Obraz života mladých ľudí má nasledujúce črty:

- **rodina** – neskoršie uzatváranie manželstiev, rast počtu samostatne žijúcich ľudí, premena manželstva na partnerstvo;



- **vzdelanie** – rozčlenenie vzdelávacej kariéry do viacerých vekových období a predĺženie fázy vzdelávania, demokratizácia pedagogického štýlu;
- **práca** – dôraz na individuálnu sebarealizáciu v práci, nové väzby práce na ďalšie vzdelávanie, nezamestnanosť;
- **kultúra** – náboženský, športový, politický a skupinový život mládeže ovplyvňujú sprostredkované vzťahy začlenené do sietí, ktoré spôsobujú súčasne priblíženie i odlúčenie;
- **politika** – nižšia účasť mládeže na tvorbe politickej vôle;
- **každodennosť** – v móde, sexualite aj komunikácii sa uplatňujú médiami predkladané a rovesníckymi skupinami sprostredkované formy správania, ktoré smerujú k pôžitkárstvu;
- **hodnotová orientácia** – namiesto názorovej uniformity nadobúda prevahu pluralita názorov;
- **komunikácia** – medzi mladými ľuďmi sa vo vzájomnej komunikácii uplatňuje flexibilita, pohotovosť, rýchlosť, povrchnosť;
- **prístup k životu** – individualizmus (nie vo význame egoizmu), ktorý povyšuje jednotlivca na nositeľa kultúry a vzdelanosti, tvorcu aj užívateľa informácií o svete;
- **voľný čas** – distancovanie sa od tradičného prostredia spoločenských zväzov, organizácií a skupín a príklon k neformálnym skupinám.

Uskutočňovanie politiky mládeže v štáte sa hodnotí na základe zabezpečenia parametrov ekonomických, sociálnych, právnych a kultúrnych - vytvárajúcich podmienky pre dôstojný život mladých ľudí. Nemenej dôležitá je aj celková morálna klíma spoločnosti a rešpektovanie mravných noriem, ktoré by mali byť prirodzenou súčasťou prijatých právnych noriem. Uvedený rámec sa vytvára tak na pozadí medzinárodných a celosvetových vplyvov, ako aj historických súvislostí a premieta sa do spôsobu života mládeže.

### 3.2. Globalizácia – medzinárodný kontext

Život mladých ľudí je silne ovplyvnený procesom svetovej globalizácie, ktorý vystriedal trendy známe z minulosti – industrializáciu, modernizáciu, vedecko-technickú revolúciu. „Povaha globálneho sveta pripomína pavučinu – dotyk v ktorejkoľvek časti siete môže vyvolať vibrácie na inom, často veľmi vzdialenom mieste“ (Pike, 1994, s. 22). V celosvetovej sieti globálnych vzťahov (ľudí, inštitúcií, času, priestoru a pod.) sú vzájomne prepojené a determinované všetky prvky, celok i jeho časti. Zvyšuje sa vzájomná závislosť ľudí, povaha a stav globálnej spoločnosti a lokálnych spoločenstiev sú vzájomne prepojené. Univerzálnymi hospodárskymi princípmi ekonomiky sveta (okrem niekoľkých krajín) sú: pluralita vlastníckych foriem, trhový mechanizmus a konkurencia.

V geopolitickom priestore strednej a východnej Európy aj pod vplyvom globalizácie myšlienok demokratického pluralizmu došlo k pádu socializmu ako izolovaného a totalitného systému. Slovenská republika sa spolu s ďalšími krajinami stredoeurópskeho regiónu integrovala do Európskej únie, čím sa vytvorili podmienky pre urýchlenie ekonomického a sociálneho rozvoja krajiny. Európska únia umožňuje novým členom vstup na otvorený európsky trh, voľný pohyb pracovných síl, voľnú konkurenciu, možnosť investícií kapitálu bez obmedzenia hranicami štátov a ekonomický rast. V procese globalizácie si Európa buduje vlastné politické a ekonomické štruktúry založené na univerzálnych demokratických hodnotách slobody, rovnosti a solidarity, v ktorých nezaniká náboženská, lingvistická a historická rozmanitosť. Uvedené kontúry tvoria aj rámec európskej mládežníckej politiky upriamujúcej pozornosť národných mládežníckych politik „na význam presadzovania mládežníckej participácie,



na chápanie mladých ľudí ako ľudské zdroje, pomoc pri začleňovaní do spoločnosti všetkých mladých ľudí (obzvlášť etnických menšín) a podporu kultúrnej diverzity“ (Európsky rámec mládežníckej politiky, 2004).

### 3.3. Ekonomické podmienky uskutočňovania mládežníckej politiky

Po revolúcii v roku 1989 sa na Slovensku vytvorili zložité podmienky sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti, kedy sa na pozadí opatrení v makroekonomike uskutočňovalo neprehľadné odovzdávanie kapitálu do súkromných rúk. Súčasne sa niektoré zmeny realizovali direktívnym spôsobom zhora – napr. vytvorenie finančného a bankového sektoru alebo sektoru služieb. Menšia pozornosť sa venovala mikroekonomike. Sprievodným procesom načrtnutých trendov boli:

- polarizácia spoločnosti na malú vrstvu bohatých a oveľa väčšiu skupinu obyvateľov žijúcich na pokraji chudoby,
- nárast nezamestnanosti a zvýšenie rizika chudoby,
- vznik ohrozených skupín v spoločnosti, kam sa začleňuje najmä rómska populácia, mládež, mladé rodiny, neúplné rodiny, dlhodobo nezamestnaní, ľudia s nižším vzdelaním a osoby so zdravotným postihnutím
- nárast problému uplatnenia mládeže v spoločnosti najmä kvôli rozporu v očakávaníach a reálnych možnostiach čo sa týka pracovného uplatnenia, finančných možností a pod.,
- vysoká nezamestnanosť sa stala novým fenoménom transformačného obdobia.

Tabuľka č. 3

#### SWOT analýza ekonomických podmienok Slovenska

Silné stránky	Slabé stránky
<ul style="list-style-type: none"> <li>- otvorenosť ekonomiky a liberálnosť hospodárstva</li> <li>- vysoká úroveň industrializácie</li> <li>- dostatočné kapacity stavebníctva, zachovaná úloha agrárneho sektora,</li> <li>- dostatok kvalifikovanej pracovnej sily,</li> <li>- vybavená sieť zdravotníckych zariadení,</li> <li>- sieť základných, stredných a vysokých škôl,</li> <li>- existujúca infraštruktúra ciest, prenosová a rozvodná ropy, plynu, vody,</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- nízka výkonnosť ekonomiky,</li> <li>- nedostatok domáceho kapitálu,</li> <li>- nízka konkurencieschopnosť výrobcov,</li> <li>- zastaranosť technológií,</li> <li>- trvalá platobná neschopnosť, zadlženost viacerých podnikov,</li> <li>- slabá podpora malého a stredného podnikania,</li> <li>- vysoká energetická náročnosť hospodárstva,</li> <li>- nedostatočná podpora vedy a výskumu,</li> <li>- vysoká miera nezamestnanosti,</li> <li>- neprepojenosť systému vzdelávania na trh práce</li> </ul>
Príležitosti	Ohrozenia
<ul style="list-style-type: none"> <li>- rozvoj priemyslu, pôdohospodárstva, infraštruktúry za podpory programov EÚ,</li> <li>- odbytové príležitosti na európskom trhu,</li> <li>- príliv kapitálu zo zahraničia,</li> <li>- systémová podpora v priemyselnej a poľnohospodárskej politike zo strany vlády,</li> <li>- iniciatívy na podporu priamych investícií,</li> <li>- zavedenie nepriamych nástrojov podpory vedy a výskumu,</li> <li>- využitie primárnych energií,</li> <li>- posilnenie aktívnej politiky zamestnanosti,</li> <li>- štandardy v zdravotnej starostlivosti,</li> <li>- skvalitnenie služieb verejnej dopravy,</li> <li>- decentralizácia verejnej správy</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- tlak svetového trhu a následná deštrukcia domácich kapacít,</li> <li>- pokračujúca recesia ekonomiky,</li> <li>- vyčerpanie vlastných palivových zdrojov,</li> <li>- ďalší pokles ekonomickej aktivity v nerozvinutých regiónoch,</li> <li>- nepripravenosť regiónov na vytváranie podmienok pre zahraničných investorov,</li> <li>- vyludňovanie vidieka, pohraničných oblastí a mestských centier,</li> <li>- rastúca miera nezamestnanosti,</li> <li>- nedostatočné zdroje na podporu bytovej výstavby, obmedzenie hromadnej dopravy,</li> <li>- pokračujúca hospodárska stagnácia niektorých regiónov</li> </ul>



Slovensko patrilo dlho k európskym krajinám s najnižšími príjmovými nerovnosťami. V priebehu 90-tých rokov príjmová nerovnosť v SR postupne rástla. V Národnom akčnom pláne sociálnej inklúzie na roky 2004 – 2006 bola prvýkrát uvedená oficiálna miera chudoby ako podiel jednotlivcov žijúcich v domácnostiach, v ktorých príjem je nižší než 60 % mediánu ekvivalentu príjmu. V Slovenskej republike má každý piaty občan skúsenosť so životom v chudobe. Riziku chudoby sú vystavené najviac deti do 15 rokov (30 %). Miera rizika chudoby na Slovensku klesá s vekom. Vo vekovej kategórii 24 – 49 rokov žilo v riziku chudoby 21 % populácie, vo vekovej kategórii 50 – 64 rokov to bolo „len“ 14 %. Miera rizika chudoby je na Slovensku vyššia u nezamestnaných osôb, skoro polovica z nich (47 %) bola pod hranicou chudoby. Podľa typu domácností, najvyššia miera chudoby na Slovensku bola medzi neúplnými rodinami (40 %), v ktorých žilo najmenej jedno dieťa. Miera chudoby stúpa s rastúcim počtom detí v domácnosti. Viac než pätina domácností (22 %) na Slovensku, v ktorých žijú dvaja dospelí a jedno závislé dieťa, žila v riziku chudoby. Spomedzi domácností s dvoma dospelými a tromi a viac deťmi dosahovala miera rizika chudoby až 35 %. Domácnosti bez detí vykazovali rôzne miery chudoby v závislosti od ich kompozície. Medzi jednočlennými domácnosťami bolo vystavených riziku chudoby 28 % osôb do tridsať rokov, 31 % osôb vo veku 30 – 64 rokov a 20 % osôb starších ako 65 rokov (SŠPR 2004, s. 55).

Takzvaná efektívnosť sociálnych transferov, ktorá sa ukazuje v znížení miery rizika chudoby po zarátaní sociálnych transferov, je na Slovensku relatívne vysoká. Bez sociálnych transferov a dôchodkov by miera chudoby obyvateľov SR stúpila na 43 %. V Národnom akčnom pláne sociálnej inklúzie 2004 – 2006 boli identifikované skupiny obyvateľstva, ktoré patria k najviac ohrozeným rizikom chudoby a sociálneho vylúčenia. Ide predovšetkým o dlhodobo nezamestnaných, medzi ktorými sú aj mladí ľudia vo veku 16 – 24 rokov s nižším stupňom vzdelania alebo so vzdelaním, ktoré nezodpovedá dopytu na trhu práce. Ku skupinám vystaveným vyššiemu riziku chudoby a sociálneho vylúčenia patria aj rodiny s deťmi, jednočlenné domácnosti, ľudia žijúci v rómskych komunitách, migranti, ľudia so zdravotným postihnutím a bezdomovci.

V roku 2004 rovnako ako v roku 2003 pokračoval rast slovenskej ekonomiky, ktorý je označovaný ako najvyšší z krajín stredoeurópskeho regiónu. Tempo rastu HDP v stálych cenách v roku 2004 dosiahlo úroveň 5,5 % a od roku 1999 je najvyššie. Medziročná miera inflácie v tom istom období dosiahla v priemere úroveň 7,5 %, čo je pokles oproti predchádzajúcemu roku o jeden percentuálny bod. Nezamestnanosť ako kľúčový problém slovenskej ekonomiky podľa výberového zisťovania pracovných síl, predstavovala v roku 2004 18,1 % a v porovnaní s r. 2003 sa zvýšila o 0,7 p. b. Naproti tomu zamestnanosť v tom istom období sa podľa štvrtročného štatistického výkazníctva medziročne zvýšila o 0,3 % na 2 030,3 tis. osôb. V priemere bola najvyššia zamestnanosť v priemysle 560,7 tis. osôb. Rast zamestnanosti súvisí s nárastom produkcie a zvyšovaním kvality niektorých služieb. Priemerná nominálna mesačná mzda zamestnanca hospodárstva za rok 2004 dosiahla úroveň 15 825,- Sk, čo oproti minulému roku predstavuje 10,2 % nárast. Dynamika rastu mesačnej produktivity práce z pridanej hodnoty v roku 2004 oproti predchádzajúcim rokom narastá. V roku 2004 v porovnaní s rokom 2003 sa zvýšila o 13,8 % (ide o hodnotu 61 613,- Sk/ zamestnanec NH).

Domáce podmienky pre budúci rast ekonomiky SR reflektujú pozitívny vplyv viacerých vzájomne prepojených faktorov. V prvom rade je to dobrý signál zo strany vývoja verejných financií a deklarovanej fiškálnej politiky, na druhej strane je to jasná orientácia na dokončenie a udržanie významných štrukturálnych reforiem. Fiškálna politika spolu so sektorovými politikami vytvárajú dobré prostredie pre pozitívne pôsobenia menovej politiky na rast ekonomiky, pre makroekonomickú stabilitu, a tým aj pre zlepšovanie podmienok pre rozvoj podnikania. Toto smerovanie politik sa premieta do pozitívnych hodnotení a očakávaní tak na domácich ako i zahraničných trhoch.

### 3.4. Životné prostredie

Starostlivosť o životné prostredie vláda Slovenskej republiky považuje za rozhodujúci nástroj trvalo udržateľného rozvoja a prirodzenú súčasť zdravo fungujúcej ekonomiky. Slovenská republika ako jeden z prvých štátov na svete zákonom č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí právne vymedzila pojem trvalo udržateľný rozvoj. Konceptia trvalo udržateľného rozvoja spočíva v harmonizácii rozvoja v troch základných dimenziách – ekonomickej, sociálnej a environmentálnej s prekonaním rozporu medzi hospodárskym rastom sprevádzaným zvyšovaním životnej úrovne a účinnou ochranou životného prostredia. Za priority v oblasti životného prostredia sa považuje aj zvyšovanie environmentálneho vedomia a informovanosti obyvateľstva o stave životného prostredia, o príčinách a následkoch tohto stavu, ale aj o starostlivosti o životné prostredie ako uvedomelej ľudskej činnosti. Vo vzťahu k deťom a mládeži je environmentálna výchova jedným z najúčinnějších nástrojov na riešenie problémov životného prostredia, a to formou vytvorenia uceleného školského a mimoškolského systému environmentálnej výchovy a vzdelávania. Základným prvkom uvedeného systému sa stala koncepcia environmentálnej výchovy a vzdelávania schválená uznesením vlády Slovenskej republiky č. 846 z 25. novembra 1997 smerujúca k lepšiemu chápaniu potreby ekológie a životného prostredia všetkých vrstiev spoločnosti. Na jej základe sa od tohto obdobia vytvárala ucelená štruktúra environmentálnej vedy, vzdelávania, výchovy a propagácie. Tento proces sa zabezpečuje viacerými formami – spoluprácou centra environmentálnej výchovy so školami, organizovaním metodických dní, súťaží, konzultácií, využívaním náučných chodníkov a náučných lokalít. Ich význam zvyšuje i to, že súčasne upriamujú pozornosť mládeže na hodnoty prírody, ale aj na hodnotenie negatívnych vplyvov na životné prostredie (erózia, dosah znečisťovania ovzdušia, vôd a pod.). Kvalitne prepracovaný ochranný aspekt vykazujú viaceré múzeá s celoslovenským záberom (napr. Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši), ale aj regionálnym charakterom. Popularitu získavajú výstavy s ochrannou tematikou, besedy, prednášky, súťaže, terénne vychádzky a pod. Nezastupiteľné miesto v procese environmentálnej výchovy detí a mládeže majú mimovládne organizácie zaoberajúce sa environmentálnou problematikou. Tretí sektor získava svojimi výsledkami autoritu i v tejto oblasti. Členovia mnohých organizácií majú dlhoročné skúsenosti s environmentálnou výchovou, dostatočné nadšenie a vysoký stupeň osobnej zainteresovanosti. Okrem projektov, ktoré možno priamo zapojiť do vyučovacieho procesu, mimovládne organizácie pripravujú pre učiteľov a mládež aj celoročné aktivity. Environmentálna výchova a vzdelávanie tvorí integrálnu súčasť učebných osnov a učebných plánov základných a stredných škôl. V materských školách sa postupuje podľa programu výchovy a vzdelávania detí v materských školách, v ktorom je environmentálna výchova súčasťou obsahu nadpredmetových učebných osnov. Každoročne sa v školách organizujú predmetové olympiády, súťaže a stredoškolská odborná činnosť zameraná na problematiku životného prostredia. Úspešne sa rozšíril projekt *Školy podporujúce zdravie*, v rámci ktorého sa riešia problémy a súvislosti so životným prostredím v kontexte so zdravím človeka a environmentálna výchova sa tak účinne prelína so zdravotnou výchovou. V procese budovania environmentálneho vedomia mladých ľudí sú rezervy najmä v zainteresovaní rodičov na tomto procese. Dosiaľ nie je plne využitý v tejto oblasti ani potenciál cirkvi. Neoceniteľný význam pri formovaní harmonického vzťahu mládeže k prírode a životnému prostrediu má priamy a bezprostredný každodenný kontakt s krásou a harmóniou všetkých jej foriem. Práve v uvedenej oblasti sa objavuje azda najviac dlhovočích deťom a mládeži. Skúsenosti zo sveta dokazujú, že mládež vyrastajúca v odprírodnenom prostredí bez akýchkoľvek prvkov prírodného či humánneho pôvodu je oveľa zraniteľnejšia voči rôznym sociálno-patologickým javom ako sú kriminalita, drogy, vandalizmus a pod.

Proces budovania environmentálneho vedomia mladých ľudí by sa mal uberať dvomi v praxi navzájom prepojenými smermi. Prvý smer sa dá charakterizovať ako výchova a vzdelávanie vedúce k poznaniu a po-

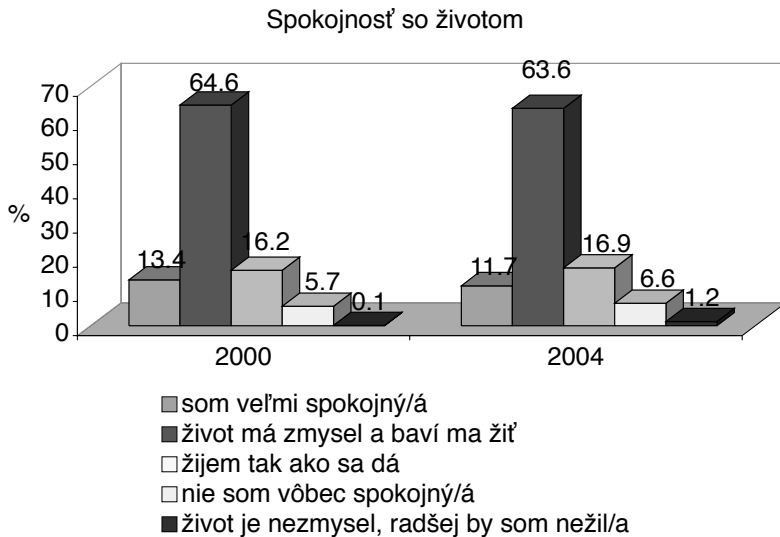


chopeniu problémov životného prostredia a uvedomeniu si možností ako ovplyvniť toto dianie. Druhým smerom je morálka, medziludské vzťahy a životný štýl, ktoré významnou mierou ovplyvňujú nielen kvalitu života jednotlivca, ale i smerovanie celej spoločnosti.

### 3.5. Hodnotová orientácia mládeže

V Slovenskej republike prevažná väčšina mladých ľudí vyjadruje spokojnosť so životom (75,3%) a optimisticky nazerá na život a budúcnosť. Spokojnosť so životom najvýraznejšie prejavili mladí ľudia vo veku od 23 do 26 rokov, muži s ukončeným vysokoškolským vzdelaním, prípadne študenti vysokých škôl a respondenti, ktorí už majú založené vlastné rodiny. Približne pätina mladých ľudí hľadí na život pesimisticky a našli sa aj takí, ktorí považujú život za nezmyselný a najradšej by nežili (1,2%). Pesimisticky naladení sú najmä mladí ľudia vo veku od 18 do 22 rokov a nezamestnaní.

Graf č. 1



Vo všeobecnosti mladí ľudia v Slovenskej republike uprednostňujú individuálne hodnoty ako dobré zamestnanie, šťastný rodinný život, spokojnosť a harmóniu, priateľstvo, majetok a peniaze. Mierne rozdiely v poradí uvedených preferencií možno zaznamenať so zreteľom na vek, pohlavie a vierovyznanie. Najvyššie percento žien priznáva dôležitosť predovšetkým šťastnému manželstvu a deťom, harmonickému životu, tolerancii a znášanlivosti, ale aj dobrému vzdelaniu, vedomostiam, zdraviu, životu v súlade s náboženskými zásadami a dodržiavaniu ľudských práv. Hodnota priateľstva zaujíma u nich v poradí dôležitosti životných hodnôt až šieste miesto. Muži zdôrazňujú najmä potrebu byť zamestnaní. Bezprostredne za touto najvyššou životnou hodnotou u nich nasleduje hodnota šťastného manželstva a detí a dostatok priateľov, ďalej osobná sloboda, sebarealizácia, dostatok voľného času, peniaze a majetok, láska k vlasti a dodržiavanie morálnych princípov.

Z hľadiska veku, najviac chlapcov a dievčat vo veku od 15 do 22 rokov považuje za najdôležitejšiu životnú hodnotu mať šťastné manželstvo a deti, zatiaľ čo 23 až 26-roční mladí ľudia kladú dôraz predovšetkým

na potrebu mať zamestnanie, ktorým podmieňujú aj šťastný rodinný život. Táto veková kategória mládeže si viac uvedomuje dôležitosť seberealizácie a dostatku vedomostí v osobnom živote človeka.

Nábožensky orientovaní veriaci mladí ľudia považujú za najdôležitejšiu hodnotu mať šťastné manželstvo a deti, duchovný život, zamestnanie a spokojný a harmonický život. Neveriaci mladí ľudia a tí, ktorí nevedia zaujať v otázke viery jednoznačné stanovisko, preferujú predovšetkým šťastné manželstvo, výchovu detí a zamestnanie, ale súčasne prikladajú význam aj osobnej slobode, majetku a peniazom (Výsledky výskumu ÚIPŠ, 2004).

### 3.6. Rodové rozdiely

Podľa štatistických údajov z posledných rokov je štruktúra obyvateľov Slovenska charakteristická pomerom 51,4 % žien a 48,6 % mužov. V uplynulých desaťročiach mierne narastal podiel žien v populácii. Väčšina populácie SR žije v rodinných domácnostiach (68,3 %), z toho štyri pätiny v úplných rodinách. Neúplné rodiny sú v 90 % prípadov vedené ženami. Verejnosti stále vníma ako optimálne „tradičné“ usporiadanie rodiny: s mužom – žiteľom a ženou – matkou starajúcou sa o deti a domácnosť. Ekonomická situácia domácností a vysoká vzdelanostná úroveň žien sú dôvodmi, prečo sa podiel žien na zamestnanosti blíži podielu mužov. Napriek tomu zostáva starostlivosť o domácnosť (tzv. neplatená práca) doménu žien. K vyššiemu zaťaženiu žien pri vedení domácností prispieva aj nesúlad v regionálnom rozložení bývania a pracovných príležitostí, ktorého dôsledkom je, že mnoho mužov odchádza za prácou aj na dlhšie obdobie. Tieto skutočnosti posilňujú finančnú závislosť mnohých žien na mužoch a zvyšujú ich odkázanosť na sociálny systém.

#### Rovnosť príležitostí vo vzdelávaní

Možnosti vzdelávania a prístup k vzdelávacím inštitúciám sú rovnaké pre ženy aj mužov. Prípadné rozdiely zapríčiňuje skôr pretrvávajúce inklinovanie mužov a žien k rôznym študijným odborom (technickým, humanitným). Priemerná úroveň dosiahnutého vzdelania je u mužov a žien porovnateľná.

Tabuľka č. 4

Pomer dievčat a chlapcov na rôznych stupňoch vzdelávania

Stupeň vzdelávania	1990	1995	2000	2001	2002
Predškolská výchova	-	-	0,93	0,93	0,93
Základné vzdelanie	0,95	0,96	0,96	0,96	0,95
Stredné vzdelanie	1,00	1,00	0,98	0,98	0,97
Vyššie stredné vzdelanie	3,26	2,65	1,84	2,12	2,02
Vysokoškolské vzdelanie	0,87	0,93	0,98	1,02	1,05

V posledných rokoch dochádza k prevahe žien najmä vo vyššom strednom vzdelávaní a vysokoškolskom vzdelávaní. Z pohľadu nárokov na vyššiu kvalifikáciu sa tak vzdelanostná štruktúra žien stáva priaznivejšou. Muži majú mierne lepšie ukazovatele gramotnosti, čo zrejme súvisí s výraznou prevahou žien medzi najstaršími obyvateľmi a vyššou negramotnosťou rómskych žien.



### Ženy a ekonomika

Pri pokusoch o identifikáciu základných problémov, s ktorými sú ženy konfrontované od obdobia transformácie slovenskej spoločnosti v 90-tych rokoch, sa dostáva do popredia celý súhrn faktorov súvisiacich s komplikovaným vývojom ekonomiky. Ide o široký komplex problémov spätých s problémom chudoby, ženskej nezamestnanosti, stereotypov rodovej diferenciácie povolání, bariér v procese naštartovania vlastných podnikateľských aktivít, nerovnosti v odmeňovaní za prácu ako aj pretrvávajúcej vyššej pracovnej a rodinnej zataženosti.

Slovenské ženy v súčasnosti najviac trpia finančným a časovým nedostatkom, pričom najviac postihnutou skupinou sú rozvedené alebo osamelé ženy s deťmi, ktoré žijú často na hranici životného minima. Napriek porovnateľnej úrovni vzdelania mužov a žien sa mzdové rozdiely medzi mužmi a ženami z roka na rok zvyšujú. Táto skutočnosť je dôsledkom prehlbujúcej sa feminizácie niektorých odvetví (textilný a odevný priemysel, školstvo a zdravotníctvo – v posledne dvoch menovaných prekročil počet zamestnaných žien 80 %), pričom muži sa presunuli do odvetví (a na pozície), ktoré zaznamenali výraznejší nárast príjmov (napr. peňažníctvo a bankovníctvo). Podiel žien na vedúcich a manažérskych pozíciách tvorí približne jednu tretinu. Prevažia žien v nízkoпрíjmových zamestnaniach naznačuje, že tu ide o formu skrytej diskriminácie v odmeňovaní.

Odmietnutím, resp. porušením tradičného modelu ekonomickej závislosti ženy na mužovi je odhodlanie žien dať sa na cestu podnikateľskej činnosti. Koncom roku 1998 predstavovali muži – podnikatelia na Slovensku 9,4 % a ženy – podnikateľky 4,1 % z celkového počtu pracujúcich.

V dôsledku uvedených rozdielov je priemerná mzda žien viac ako štvrtinu nižšia než priemerná mzda mužov, pričom mzdy žien rastú pomalšie ako mzdy mužov. Môže to súvisieť s rastúcim podielom žien zamestnaných v tzv. nízkoпрíjmových odvetviach. Najvyššie rozdiely v príjmoch mužov a žien sú vo vysokokvalifikovaných zamestnaniach.

Tabuľka č. 5

Vývoj priemerného mzdového rozdielu

Ukazovateľ	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Mzda žien ako % zo mzdy mužov	78,5	77,0	75,0	75,0	74,1	71,7

### 3.7. Uplatňovanie práv dieťaťa

Komplexný základ definície práv dieťaťa obsahuje medzinárodná zmluva Dohovor o právach dieťaťa (ďalej Dohovor) prijatý Valným zhromaždením OSN v roku 1989. Dohovor bol podpísaný Českou a Slovenskou Federatívnou republikou v New Yorku 30. septembra 1990. Prezident ČSFR dokument ratifikoval a Dohovor nadobudol platnosť dňom 6. februára 1991. V dôsledku „sukcesie SR do medzinárodných zmlúv, ktorých zmluvnou stranou bola ČSFR (oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 53/1994 Z. z. o uskutočnení notifikácie sukcesie Slovenskej republiky do mnohostranných zmluvných dokumentov, ktorých deponitárom je generálny tajomník Organizácie Spojených národov)“ sa Slovenská republika stala zmluvnou stranou Dohovoru dňa 28. mája 1993 so spätnou účinnosťou od 1. januára 1993.

Dňa 25. mája 2000 bol v New Yorku prijatý Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii (č. 424/2004 Z. z.), ktorý vo svojom čl. 1 výslovne zakazuje

predaj detí, detskú prostitúciu a detskú pornografiu. Národná rada SR vyslovila súhlas Opčným protokolom uznesením č. 778 zo 4. februára 2004 a prezident SR ho ratifikoval 14. júna 2004. Ratifikačná listina bola uložená u generálneho tajomníka OSN, depozitára protokolu, 25. júna 2004.

Dohovor predstavuje celú škálu ľudských práv, posilňuje základné práva človeka s ohľadom na osobitosť a zraniteľnosť detí. Jeho obsahom je predovšetkým právo na zabezpečenie určitých istôt a služieb, napr. právo detí žiť s rodičmi alebo právo na náhradnú starostlivosť, ďalej ochrana, a to predovšetkým ochrana detí pred zneužívaním a zanedbávaním či pred vykorisťovaním a nakoniec účasť, t. j. kedy majú deti právo zúčastňovať sa na rozhodnutiach, ktoré sa týkajú ich života.

Tým, že Dohovor je medzinárodným dokumentom, sú štáty, ktoré ho ratifikovali, povinné rešpektovať ho. Vzťah Dohovoru k zákonom a iným právnym predpisom Slovenskej republiky z hľadiska právnej sily je taký, že Dohovor má prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky, nariadeniami vlády, všeobecne záväznými právnymi predpismi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy, všeobecne záväznými právnymi predpismi miestnych orgánov štátnej správy a všeobecne záväznými nariadeniami orgánov územnej samosprávy.

Základ právneho postavenia dieťaťa je daný v Ústave (Zákon č. 460/92 Zb.) v znení neskorších predpisov (z 1. septembra 1992). Základné práva a slobody tam zakotvené prislúchajú každému človeku s výnimkou práv, ktoré sú priznané výhradne občanom Slovenskej republiky. V tomto zmysle patria tiež dieťaťu ako ľudskej bytosti i ako občanovi.

Ústava Slovenskej republiky zakotvuje princíp osobitnej ochrany detí a mládeže, čo je explicitne uvedené v jej článku 41 odsek 1, ktorý znie: „Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých“. Túto ústavnú zásadu konkretizujú predpisy rozličných právnych odvetví, najmä občianskeho a rodinného práva, pracovného práva, správneho práva, práva sociálneho zabezpečenia a nemocenského poistenia a trestného práva.

Právna ochrana práv dieťaťa je upravená aj v ďalších právnych predpisoch SR, najmä v Zákone 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v Zákone 140/1961 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (Kupliarstvo - §204 ods. 5, Ohrozovanie mravnosti - §205 a §205a, Výroba detského pornografického diela - §205b, Rozširovanie detského pornografického diela - §205c, Prechovávanie detského pornografického diela - §205d, Neoprávnené odoberanie orgánov a tkanív - §209a, Opustenie dieťaťa - §212, Zanedbanie povinnej výživy - §213, Týranie blízkej osoby a zverenej osoby §215, Únos - §216, Obchodovanie s deťmi - §216a a §216b, Ohrozovanie mravnej výchovy mládeže - §217a, Nezákonné zamestnávanie detí - §217a, Podávanie alkoholických nápojov mládeži - §218, Vražda novonarodeného dieťaťa matkou - §220, Podávanie anabolických zákonov mládeži - §218a, Sexuálne zneužívanie - §242 a §243). Z medzinárodnoprávneho hľadiska je ochrana práv dieťaťa obsiahnutá predovšetkým v medzinárodných zmluvách Medzinárodnej organizácie práce /ILO/ (oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 110/1997 Z. z. o potvrdení sukcesie SR do mnohostranných zmluvných dokumentov Medzinárodnej organizácie práce, ktorých depozitárom je generálny riaditeľ Medzinárodného úradu práce) a medzinárodných zmlúv Haagskej konferencie medzinárodného práva súkromného (Dohovor o uznaní a vykonateľnosti rozhodnutí o vyživovacej povinnosti k deťom - Haag, 15. apríla 1958, vyhl. č. 14/1974 Zb., Dohovor o uznávaní a výkone rozhodnutí o vyživovacej povinnosti - Haag, 2. októbra 1973, vyhl. č. 132/1976 Zb., Dohovor o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí - Haag 25. októbra 1980, ozn. č. 119/2001 Z. z. v znení redakčného oznámenia o oprave chyby v čiastke 189/2001 na str. 4924, Dohovor o ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach - Haag, 29. mája 1993, ozn. č. 380/2001 Z. z., Dohovor o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone a spolupráci v oblasti rodičovských práv a povinností a opatrení na ochranu dieťaťa - Haag 19. októbra 1996 ozn. č. 344/2002 Z. z. v znení ozn. č. 147/2003 Z. z., ozn. č. 406/2003 Z. z., 306/2004 Z. z., 547/2004 Z. z.), ako aj v ďalších medzinárodných zmlúv prijatých na pôde OSN.



O miere informovanosti mladých ľudí o svojich právach vypovedajú výsledky výskumov realizovaných Strediskom pre štúdium práce aj rodiny v roku 2002 a Ústavom informácií a prognóz školstva v roku 2004. Podľa zistení Strediska pre štúdium práce aj rodiny v roku 2002 viac ako štvrtina populácie mladých ľudí vo veku do 17 rokov (26,8 %) tvrdila, že ešte nikdy nepočuli o Dohovore o právach dieťaťa, zvyšných 73,2 % o tomto dokumente už počulo. U tých, ktorí uviedli, že o Dohovore ešte nepočuli, sú vo zvýšenej miere zastúpení chlapci a obyvatelia malých miest. Z hľadiska typu školy v najväčšej miere sú informovaní o existencii práv dieťaťa žiaci študujúci v gymnáziách, najmenej mladí ľudia navštevujúci stredné odborné učilištia s maturitou. Vedomosti mladých ľudí o svojich právach významne ovplyvňuje aj stupeň ukončeného vzdelania rodičov aj typ prístupu rodičov pri výchove dieťaťa v rodine. Mladí ľudia vychovávaní demokratickým prístupom sú informovaní o existencii práv dieťaťa vo väčšej miere (48,3 %), než dospievajúci vychovávaní liberálnym (32,3 %) a autoritatívnym (35,2 %) prístupom. Mladí ľudia, na ktorých rodičia uplatňujú tresty ako spôsob výchovy, sú o existencii práv dieťaťa informovanejší vo väčšej miere, než netrestaní dospievajúci. (ÚIPŠ, 2005, s. 6).

Viaceré pramene zhodne potvrdzujú, že najčastejším zdrojom, odkiaľ sa slovenská mládež dozvedá o Dohovore, je školské vyučovanie. Podľa výskumu Strediska pre výskum práce a rodiny aj ÚIPŠ, takmer 2/3 opýtaných uviedlo, že im o Dohovore rozprával učiteľ v rámci vyučovania, najmä v rámci učebného predmetu občianska výchova, etická výchova a triednických hodín. Pritom v najväčšej miere uviedli učiteľ ako zdroj informácií žiaci gymnázií (80,6 %), najmenej žiaci združených stredných škôl (59,2 %) (ÚIPŠ, 2005, s. 10). Ďalším najčastejším zdrojom informovanosti o právach mladých ľudí sú médiá – rozhlas, televízia, časopisy, v menšej miere rodičia a minimálne samoštúdium. Na Slovensku zohrávajú tzv. „nové technológie“ zatiaľ malú úlohu pri informovanosti o právach mladých ľudí (SŠPR, 2004, s. 24).

Za svoje najdôležitejšie práva mladí ľudia považujú právo na vzdelanie (61,4 %), právo na vlastný názor a jeho vyslovenie (31,3 %), právo na výživu a bývanie (20,0 %), právo na život (19,8 %) a právo na ochranu a bezpečnosť (16,8 %). Najmenšiu dôležitosť mladí ľudia prisudzujú právu na starostlivosť rodičov (3,6 %) a právo na sociálne zabezpečenie a starostlivosť (3,4 %) (SŠPR, 2004, s. 25).

### Dodržiavanie práv v prostredí školy

Mladí ľudia vo svojich odpovediach uvádzajú, akým spôsobom sa porušujú ich práva v škole, rodine a sociálnom prostredí. Podľa údajov renomovaných výskumných pracovísk v SR (ÚIPŠ a SŠPR) najfrekvencovanejším typom porušenia práva v škole je šikanovanie žiaka žiakom (31,0 %) a nemožnosť prejavu svojho názoru učiteľovi (30,2 %). So šikanovaním sa vo väčšej miere stretávajú muži (35,6 %) než ženy (26,9 %) a mladí ľudia vo veku 15 rokov. Šikanovanie sa v najväčšej miere praktizuje v stredných odborných školách (36,0 %), najmenej v stredných odborných učilištiach s maturitou (26,5 %) a z hľadiska regionálneho rozloženia najmenej v Bratislavskom kraji. V tomto regióne je zároveň aj najviac žiakov, ktorí sa sťažujú na porušovanie ďalšieho práva mladých ľudí – možnosť prejavu svoj názor. Pritom nespokojnosť s možnosťami prejavu názoru narastá s pribúdajúcim vekom mladých ľudí a z hľadiska typu školy u žiakov stredných odborných učilišť bez maturity (ÚIPŠ, 2005 s. 17).

V súvislosti s porušovaním práv, mladí ľudia uvádzajú aj ponuku, predaj alebo užívanie drog (19,8 %). S drogami v škole sa stretávajú žiaci všetkých vekových kategórií v rovnakej miere, z hľadiska typu školy sa drogy najviac ponúkajú v stredných odborných učilištiach bez maturity (36,0 %), najmenej v združených stredných školách (10,3 %) a gymnáziách (13,1 %). S problematikou drog sa stretlo vyššie percento respondentov v Bratislavskom kraji. Na základe slovných vyjadrení žiakov je závažným zistením fakt, že žiaci považujú a vnímajú existenciu drog v škole ako bežný jav, samozrejmosť (ÚIPŠ, 2005, s. 18).



V o niečo menšej miere žiaci zaraďujú medzi porušenia práv v škole diskrimináciu (13,9 %), psychické tresty (12,0 %), nespravodlivé ohodnotenie (6,8 %) a fyzický trest (5,4 %). Na diskrimináciu v školskom prostredí sa sťažovali ženy vo väčšej miere (16,1 %) než muži (11,5 %) a žiaci vo veku 16 rokov. Výrazne ju pociťujú tiež mladí ľudia študujúci v stredných odborných učilištiach bez maturity. Ponižovanie, vysmievanie, urážanie či podceňovanie žiaka ako formu psychických trestov uvádzajú vo svojich vyjadreniach vo väčšej miere ženy a žiaci najvyšších ročníkov stredných škôl. Uvedené typy psychických trestov vnímajú vo väčšej miere žiaci gymnázií (16,4 %), najmenej žiaci stredných odborných učilíšť (8 - 9,0 %). Najmenej sa s psychickými trestami stretávajú v Bratislavskom a Trnavskom kraji (3,3 %), najviac mladí ľudia v Žilinskom, Nitrianskom a Trenčianskom kraji (16 - 18,0 %). Nespravodlivé ohodnotenie svojich vedomostí pociťujú ako porušenie svojich práv predovšetkým mladší žiaci, z hľadiska typu školy ho častejšie uvádzajú žiaci gymnázií (11,5 %), najzriedkavejšie žiaci stredných odborných učilíšť bez maturity (4,0 %). S fyzickým trestom (facky, bitka) sa viac stretávajú muži (6,3 %) než ženy (4,7 %) (ÚIPŠ 2005, s. 18-19).

### Dodržiavanie práv v rodine

Podľa výsledkov výskumu, realizovanom ÚIPŠ, sa s konkrétnym porušením práv v domácom prostredí stretlo 14,4 % opýtaných žiakov. Najfrekvencovanejším typom porušenia práva v domácom prostredí je nemožnosť prejavíť názor pred rodičom (47,3 %) a psychické trestanie rodičmi (21,2 %). Medzi porušenia práv, ktoré žiaci uvádzali vo vyššej miere, patrí aj fyzické trestanie (15,1 %), diskriminácia (7,5 %) a ponuka, predaj, používanie drog (7,5 %). Pod 5 % výskytu boli zaznamenané nasledujúce typy porušenia práv: nedostatočná starostlivosť (3,4 %), šikanovanie (2,1 %), nedostatok súkromia (2,1 %) a neuspokojovanie životných potrieb (1,4 %) (ÚIPŠ, 2005, s.24-25).

Neumožnenie prejavu alebo akceptácie názoru, pociťujú ženy vo väčšej miere (52,1 %) než muži (36,7 %). Nemožnosť vyjadriť svoj názor uvádzali študenti pri autoritatívnom prístupe rodičov vo väčšej miere (56,3 %) ako pri demokratickom prístupe rodičov (45,7 %). Rodičia s vysokoškolským vzdelaním si vypočujú názor svojho dieťaťa častejšie ako rodičia s ukončeným nižším stupňom vzdelania. Vo výrazne väčšej miere než v ostatných typoch sídelných jednotiek sa sťažujú na nemožnosť prejavíť názor mladí ľudia v obciach do 2 000 obyvateľov (56,4 %), v najmenej miere respondenti žijúci v mestách nad 100 000 obyvateľov.

Psychické trestanie rodičmi (nezhody, týranie, podceňovanie) vyjadrili vo svojich odpovediach opäť vo väčšej miere ženy (24,0 %) než muži (16,3 %) a respondenti vo vyššom veku (17-18 rokov). V rodinách, v ktorých žijú mladí ľudia s jedným vlastným a jedným nevlastným rodičom, respondenti uvádzali psychické trestanie rodičmi vo výrazne väčšej miere (50,0 %) než v rodinách zložených z oboch vlastných rodičov (15,9 %) a o niečo väčšej miere než v rodinách s jedným rodičom (31,6 %). Mladí ľudia, ktorí označili prístup rodičov ako demokratický, uviedli výskyt psychického trestania v menšej miere (18,1 %) ako mladí ľudia, ktorých rodičia majú autoritatívny (31,3 %) alebo liberálny prístup (25,0 %). Psychické tresty uplatňujú rodičia viac v mestách nad 100 000 obyvateľov, menej často v obciach do 2 000 obyvateľov.

S fyzickým trestom (bitka a nešpecifikovaný typ násillia) sa vo väčšej miere stretli muži a mladí ľudia vo veku 15-16 rokov. Na rozdiel od predchádzajúcich typov porušenia práv, fyzické trestanie uvádzali skôr mladí ľudia, ktorí žijú s oboma vlastnými rodičmi. Fyzické tresty v závislosti od veľkosti sídelnej jednotky boli zistené najmä v mestách nad 100 000 obyvateľov (30,0 %), v menších sídelných jednotkách bol zistený iba 11 až 15 % podiel súhlasných odpovedí. Fyzické tresty zadefinovali ako typ porušenia práv dieťaťa najmä mladí ľudia, ktorí poznali dokument Dohovor o právach dieťaťa.

Diskrimináciu (v zmysle zvýhodňovania súrodenca rodičmi) pociťovali v domácom prostredí muži vo väčšej miere (10,2 %) než ženy (6,3 %). Diskrimináciu pociťovali v domácom prostredí vo väčšej miere mladí ľudia, ktorí žijú s jedným vlastným a jedným nevlastným rodičom (30,0 %) a mladí ľudia s autoritatívny prístupom rodičov.



Problematiku ponuky a požívania alkoholu v domácom prostredí pociťovali výraznejšie ženy, s problematikou sa však stretávajú mladí ľudia všetkých vekových kategórií v rovnakej miere. Najviac sa stretli s požívaním a ponukou alkoholu mladí ľudia, ktorých rodičia preferujú liberálny prístup pri výchove detí, v najmenej miere mladí ľudia, ktorí označili prístup rodičov ako autoritatívny. Frekvencia uvedenia danej problematiky mladými ľuďmi súvisí s veľkosťou sídelnej jednotky, čím väčšia sídelná jednotka, tým vyššia miera uvedenia. Tolerancia existencie ponuky a požívania alkoholu mladými ľuďmi v domácom prostredí je oveľa menšia ako v školskom prostredí (ÚIPŠ, 2005, s. 25 - 26).

## 4. Spôsob života mládeže v SR

### 4.1. Zlepšenie vedomostí o mládeži zo strany verejných inštitúcií

Každá demokratická spoločnosť zdôrazňuje myšlienku, že tí, ktorých sa verejné rozhodnutia týkajú, majú právo podieľať sa na rozhodovaní. V demokratickom systéme je to práve verejnosť, ktorá určuje smer vývoja spoločnosti a úlohou volených predstaviteľov verejnosti a zamestnancov verejných inštitúcií je vytvárať podmienky pre napredovanie v tomto smere. Zapojenie občana do riadenia vecí verejných je potvrdením jeho práva vyjadriť sa a podieľať sa na riešení problémov. Verejné inštitúcie majú povinnosť nájsť príležitosti na informovanie občanov a ich zmysluplné zapájanie do procesu verejného plánovania a rozhodovania, ako aj získavať informácie o živote a názoroch občanov kvôli overeniu efektívnosti svojho postupu.

Verejné inštitúcie sa v totalitnom režime, ale aj v rokoch bezprostredne nasledujúcich po „nežnej“ revolúcii vnímali ako hierarchicky nadriadené občani a občan bol v pozícii ich podriadeného a žiadateľa. Reforma verejnej správy priniesla aj ideu verejnej správy ako „poskytovateľa služieb občanovi“. V tejto súvislosti sa predstavitelia zastupiteľstiev prispôbili pravidlám styku s verejnosťou, akými je napr. transparentnosť správnych rozhodnutí, právo odvolať sa, ochrana osobných údajov aj poskytovanie informácií občanom, atď.

Uvedené skutočnosti sa priamo dotýkajú aj uskutočňovania mládežníckej politiky na centrálnej aj regionálnej úrovni. V tejto súvislosti sa verejné inštitúcie v mestách a obciach majú stať partnerom pre mladých ľudí aj pre najrozličnejšie subjekty pracujúce s mládežou, ktoré sa snažia získať podporu pri realizácii svojich projektov alebo prezentujú požiadavky detí a mládeže. Predpokladom toho je, že zamestnanci verejných inštitúcií poznajú potreby, záujmy a zámery mládeže a sú prístupní dialógu pri ich napĺňaní. Relevantné informácie verejných inštitúcií o mládežníckej scéne sú prvým a základným predpokladom spoluúčasti mladých ľudí na občianskom živote. Funkčná politika mládeže na centrálnej aj lokálnej úrovni je založená na záujme verejných inštitúcií získať informácie o potrebách mládeže a spätne, poskytovať informácie mladým ľuďom o vlastných zámeroch v oblasti politiky mládeže. Na tomto základe sa potom môže vyžadovať od mladých ľudí zodpovednosť pri ovplyvňovaní verejného života a spätne aj zodpovednosť verejných inštitúcií pri poskytovaní príležitostí mladým ľuďom podieľať sa na riešení vecí verejných.

Uvedená báza mládežníckej participácie sa na Slovensku zatiaľ buduje veľmi váhavo. Možno povedať, že komunálna sféra aj mládežnícka scéna sa v oblasti poskytovania vzájomných informácií len zobúdzajú. Zatiaľ len niekoľko obecných, mestských aj miestnych zastupiteľstiev buduje premyslenú komunikačnú líniu s cieľom zefektívniť mládežnícku participáciu, ktorá je založená na regionálnej koncepcii mládežníckej politiky (napr. v Prievidzi, Bratislave, Žiline, Košiciach, Michalovciach).

Väčšina samospráv síce aktívne komunikuje s mládežou ale z hľadiska cieľov mládežníckej politiky sa táto aktivita javí ako nekonceptná najmä pre tieto dôvody:

- nie je založená na koncepcii rozvoja regionálnej mládežníckej politiky;
- nie sú štandardizované tematické okruhy potrebných informácií o mladých ľuďoch a aj spätne o aktivitách samospráv voči mladým ľuďom;



- nie sú štandardizované techniky zberu údajov.

V dôsledku neexistencie koncepcie regionálnej mládežníckej politiky zamestnanci zastupiteľstiev síce majú prístup k veľkému množstvu informácií o mládeži, z ktorých však iba časť je relevantná. Podľa výsledkov výskumu viac ako 55 % zamestnancov samospráv dostáva aj odovzdáva informácie v rámci „susedských vzťahov“ len osobným kontaktom (Juventa, 2003). Mnohokrát sú to informácie z hľadiska cieľov mládežníckej politiky nepodstatné. Zamestnanci zastupiteľstiev však sami často nevedia jasne vyjadriť o akú informáciu majú záujem a uvedomia si jej absenciu, až keď musia čeliť prípadnému konfliktu s mladými ľuďmi. Spracovaná koncepcia regionálnej mládežníckej politiky by vzhľadom na svoju prierezovosť isto uľahčila aj koordináciu jednotlivých odborov zastupiteľstiev styku s mladými ľuďmi. V opačnom prípade zamestnanci komunikujú s nimi len z hľadiska svojho odborného zamerania bez nadväznosti na aktivity ďalších odborov resp. inštitúcií v regióne.

Vo všeobecnosti platí, že každý efektívny postup identifikácie potrieb mládeže má vychádzať zo získaných informácií hierarchických štruktúr verejnej správy. Orgány samosprávy by pri plnení úloh súvisiacich s podporou mládeže mali využívať podnety, námety a pripomienky občanov, ktoré môžu získavať:

- V priamom styku s mladými ľuďmi predovšetkým prostredníctvom poslancov a členov komisií;
- Umožňovaním účasti mladých ľudí na zasadnutiach miestneho zastupiteľstva;
- Prostredníctvom oznámení a podnetov od mladých ľudí;
- Dať priestor mladým občanom prezentovať svoje názory v miestnych médiách;
- Prispôbiť stránkové dni a hodiny tak, aby mladí ľudia mohli navštevovať zastupiteľstvá v čase, ktorý im vyhovuje;
- Organizovať verejné zhromaždenia, kde mladí ľudia môžu predniesť svoje názory;
- Monitorovať mládežnícku scénu prostredníctvom dotazníkového zisťovania.

Len málo zastupiteľstiev využíva uvedené spôsoby na získavanie spätnej väzby od mladých ľudí. Za všetkých uvidíme príklad z obce Pruské, okres Ilava. Starosta obce inicioval vyhlásenie koncoročnej ankety, ktorá dala občanom možnosť oznámkovať prácu samosprávy a zároveň oceniť osobnosti/kolektívy obce v športe, kultúre, či všeobecnom rozvoji obce. Cieľom anonymnej ankety pre všetky domácnosti v obci bolo jednak v prípade osobnosti roka pozitívne motivovať v prospech komunity a pri hodnotení samosprávy vytvoriť možnosť pre spätnú väzbu pre pracovníkov samosprávy a poslancov. Súčasťou ankety bola i možnosť vyjadrenia potrieb mladých ľudí v ďalšom rozvoji obce. Výsledky tejto ankety zastupiteľstvo zaslalo do každej domácnosti spolu s výročnou správou starostu.

Komunikačné stratégie, ktorých súčasťou je aj získavanie informácií od mladých občanov, sú na Slovensku len v začiatkoch. V konečnom dôsledku ide o budovanie imidžu mesta alebo obce a o harmonizáciu vzťahov medzi občanmi i samosprávou, ako aj medzi generáciami. V ich mene sa oplatí prekonať susedské spory, nechť hľadáť spôsoby ako motivovať mladých ľudí a motivovať mladých ľudí aj k takejto spolupráci so zastupiteľstvami.

## 4.2 Vzdelávanie mládeže

Súčasná školská politika v Slovenskej republike prechádza širokou transformáciou. Proces transformácie školského systému, ktorý sa začal v roku 1990, pokračuje dodnes s väčšími alebo menšími úspechmi.

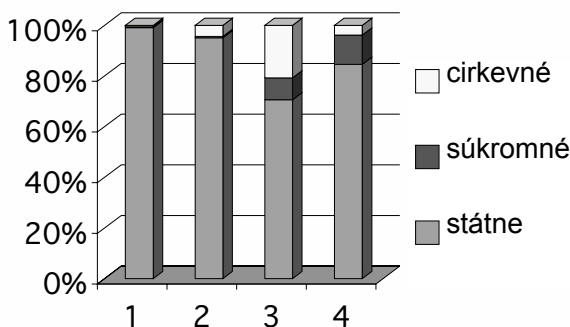
Oproti minulosti sa v roku 2003 podľa údajov zo sčítania obyvateľstva zvýšil podiel obyvateľov s vyšším vzdelaním. V roku 1991 bol podiel obyvateľstva s úplným stredným vzdelaním 15 %, ale už v roku 2001 bol 20,4 %. Absolventi vysokých škôl tvoria v súčasnosti 7,9 % obyvateľstva. Zmenila sa aj štruktúra absolventov vysokých škôl. Vzrástol podiel osôb s univerzitným vzdelaním z 30,6 % v roku 1991 na 43,7 % v roku 2003. Ekonomické vzdelanie má 15,5 % absolventov vysokých škôl, v roku 1991 to bolo 11,6 %. Znížil sa podiel absolventov s technickým a poľnohospodárskym zameraním (Zdroj: ŠÚ SR).

### Charakteristika súčasného výchovno-vzdelávacieho systému

Uplynulých 10 rokov prinieslo veľa zmien v oblasti školstva. Postupne sa z centralizovaného a direktívneho školského systému presunuli právomoci na nižšie úrovne riadenia. Vysoké školy získali autonómiu, základné a stredné školy prešli do právnej subjektivity a ich zriaďovateľmi sa stali samosprávy. Od 1. januára 2004 sú v platnosti dva zásadné zákony, ktoré výrazne ovplyvňujú riadenie škôl. Je to predovšetkým Zákon 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý vytvoril široké možnosti účasti samosprávy, rodičov, ako aj žiakov a študentov na riadení škôl. Zákon č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení s účinnosťou od 1. januára 2004 zaviedol normatívny systém financovania škôl a školských zariadení.

Novelizovaný školský zákon z roku 1990 umožnil, aby sa namiesto jednotného školského systému začal budovať pluralistický, diferencovaný a diverzifikovaný školský systém. Na základe iniciatívy zdola začali vznikať cirkevné aj súkromné základné a stredné školy a školské zariadenia. Uvedené zmeny v školstve po roku 1990 neprebíhali hneď systémovo, pretože potrebné legislatívne podmienky neboli vytvorené včas. Prvé dve cirkevné základné školy vznikli v roku 1990, no v roku 1993 ich bolo už 81. V roku 1993 vznikli prvé súkromné gymnáziá.

Graf č. 2





Tabuľka č. 6

Počet škôl na Slovensku v školskom roku 2003/2004

Typ školy	Počet škôl
Materské školy	3210
Základné školy	2387
Gymnázia	223
Stredné odborné školy, odborné školy	368
Stredné odborné učilišťa a učilišťa bez maturity	247
Špeciálne školy	439
Vysoké školy	24

Zdroj: ÚIPS

Systém a organizovanie vzdelávania pre deti národnostných menšín nie je špeciálnym prvkom vzdelávacieho systému. Je identické s organizáciou ostatných slovenských škôl. Slovenská republika v roku 2001 ratifikovala Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov (zverejnená pod č. 588/2001 Z.z.). Uplatňovaním charty sa zabezpečuje v oblasti vzdelávania v jazyku národnostných menšín:

- predškolská výchova v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch,
- zabezpečenie, aby prevažná časť predškolskej výchovy bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch,
- vyučovanie na základnom stupni, resp. na stredných školách v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch,
- zabezpečenie, aby prevažná časť vyučovania na základnom stupni, resp. na stredných školách bola zabezpečená v príslušných regionálnych alebo menšinových jazykoch

Ústava Slovenskej republiky zaručuje členom národnostných menšín právo na vzdelávanie v ich rodnom jazyku (ide o školy s vyučovacím jazykom maďarským a ukrajinským). Problémom zatiaľ zostáva optimálne riešenie vzdelávania rómskych detí a detí migrujúcich rodičov.

### Diferencovanosť vzdelávacieho systému

V oblasti tvorby obsahu vzdelávania sa prehlbuje princíp demokratickosti, hlavne zavedením participatívneho modelu tvorby miestnych vzdelávacích programov, zapojením učiteľov, ale aj rodičov do ich tvorby. Otvorenosť školy pred verejnosťou zvyšuje zodpovednosť miestnej komunity za kvalitu výchovy a vzdelávania, ktoré poskytuje. Rodičia majú možnosť spolu so zriaďovateľom rozhodnúť o profilácii školy. Od roku 1993 sa postupne začala uplatňovať diferenciácia aj na úrovni pedagogických dokumentov. Školy majú právo doplniť ďalšie učebné predmety podľa záujmu žiakov, rodičov alebo regiónu. Možnosť zamerania školy alebo tried využívajú viaceré základné školy aj gymnázia. Základné školy napríklad veľmi často zriaďujú triedy s rozšíreným vyučovaním vybraných predmetov. V súčasnosti má už viac ako 40 % základných škôl triedy s rozšíreným vyučovaním matematiky, športu a cudzích jazykov. Okrem toho si školy môžu zvoliť rozšírené vyučovanie hudobnej výchovy, výtvarnej výchovy, technickej výchovy alebo môžu svoje učebné plány prispôsobiť regionálnym podmienkam. Žiaci si môžu zvoliť gymnázium podľa zamerania, napríklad na matematiku, matematiku a fyziku, programovanie, informatiku, telesnú výchovu, kultúrno-výchovnú činnosť, spoločensko-vedné zameranie, umeleckú výchovu, slovenský jazyk a literatúru.

Na základe spolupráce Slovenskej republiky s inými štátmi vznikli po roku 1993 aj bilingválne gymnázia.

Školy poskytujú žiakom aj iné služby, napríklad služby školských psychologov a asistentov učiteľa. Pri výbere povolania pomáha žiakom výchovný poradca. Podľa nového zákona o financovaní budú ako nové služby,

ktoré poskytuje škola, označené tie služby, ktoré bude poskytovať po vyučovacom čase. Rodičia si veľmi cenia školské jedálne, ale aj školské kluby detí, v ktorých môžu žiaci využívať čas pred vyučovaním alebo po ňom.

### Prvky súčasného vzdelávacieho systému a ich charakteristika

Povinná školská dochádzka bola novelizovaným školským zákonom v roku 1990 rozšírená z 9 rokov na 10 rokov. Na základe toho istého dokumentu bola základná škola predĺžená z 8 na 9 rokov, so štruktúrou 4 + 5 ročníkov (1. stupeň a 2. stupeň). K úplnej realizácii deväťročnej základnej školy došlo až v roku 1997. Posledný ročník povinnej školskej dochádzky sa môže realizovať na niektorom type strednej školy alebo na učilišti. Od roku 1991 vznikali aj gymnáziá s 8-ročným štúdiom.

#### Tabuľka č. 7

Charakteristika stupňov výchovno-vzdelávacieho systému v SR

Predškolské zariadenia	<ul style="list-style-type: none"> <li>• zameranie na komplexný rozvoj osobnosti dieťaťa, čím dopĺňajú rodinnú výchovu</li> <li>• novým prvkom v predškolskej výchove je možnosť spájania prvkov sústavy škôl a školských zariadení</li> <li>• päťročné deti a deti s odloženým plnením školskej dochádzky sa prijímajú prednostne</li> <li>• možnosť ustanovenia asistenta učiteľa</li> <li>• do materskej školy sa prijímajú deti spravidla od troch rokov. Ak má zariadenie vhodné podmienky, možno doň prijať aj dvojročné dieťa</li> </ul>
Základná škola	<ul style="list-style-type: none"> <li>• garancia bezplatného vzdelania v štátnych ZŠ</li> <li>• 10-ročná povinná školská dochádzka, 9-ročná ZŠ</li> <li>• začína 6. rokom veku dieťaťa a trvá 9 rokov</li> <li>• štvorročný 1. stupeň, päťročný 2. stupeň</li> <li>• po ukončení 4. ročníka ZŠ možnosť pokračovania v 8-ročnom gymnáziu</li> <li>• nadaní a talentovaní žiaci môžu ZŠ ukončiť skôr ako za 9 rokov</li> <li>• na ZŠ môže pôsobiť asistent učiteľa</li> </ul>
Základné umelecké školy	<ul style="list-style-type: none"> <li>• poskytujú základné umelecké vzdelania</li> <li>• sú určené žiakom ZŠ</li> <li>• nie je plnením povinnej školskej dochádzky</li> <li>• absolvovaním sa nezískava stupeň vzdelávania</li> </ul>
Školy pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami	<ul style="list-style-type: none"> <li>• o zaradení žiakov do špeciálnych škôl rozhoduje odborná komisia po diagnostike a súhlase rodiča</li> <li>• sú určené pre žiakov s telesným, mentálnym, zmyslovým postihnutím (zrak, sluch), s narušenou komunikačnou schopnosťou, autizmom a pre žiakov chorých a zdravotne oslabených</li> <li>• v súčasnosti sa rozširuje sieť integrovaných tried, v ktorých sa spolu vzdeláva bežná populácia so žiakmi s telesným postihnutím</li> </ul>
Stredné školy	<ul style="list-style-type: none"> <li>• na štúdiu na stredných školách sa prijímajú žiaci a ďalší uchádzači, ktorí úspešne skončili základnú školu, spravidla začínajú 15. rokom veku dieťaťa a trvajú 2, 3, 4, 5 rokov,</li> <li>– gymnáziom, trvá 6 alebo 8 rokov (do prvého ročníka osemročného gymnázia sa prijímajú žiaci, ktorí úspešne skončili štvrtý ročník základnej školy),</li> <li>– stredné odborné školy, trvajú 4 alebo 5 rokov,</li> <li>– stredné odborné učilištia, trvajú 2, 3, 4 alebo 5 rokov</li> </ul>
Učilištia	<ul style="list-style-type: none"> <li>• poskytujú odbornú prípravu na výkon povolania žiakom, ktorí ukončili povinnú školskú dochádzku na základnej škole v nižšom než deviatom ročníku alebo deviaty ročník neukončili úspešne, ako aj žiakom, ktorí úspešne neukončili základnú školu po deviatich rokoch školskej dochádzky,</li> <li>• zastrešujú vyučovacie programy, ktoré môžu, ale nemusia byť ukončené maturitou</li> <li>• trvajú 2, 3 alebo 4 roky</li> </ul>
Nadstavbové štúdium	<ul style="list-style-type: none"> <li>• 1 – 3-ročné</li> <li>• nadstavbové a pomaturitné štúdium</li> </ul>
Vysoké školy	<ul style="list-style-type: none"> <li>• poskytujú vzdelanie na univerzitných a neuniverzitných školách</li> <li>• v súčasnosti je na Slovensku 25 vysokých škôl</li> <li>• študijné odbory sa delia do 9 základných skupín: výchova a vzdelávanie; humanitné vedy a umenie; sociálne, ekonomické a právne vedy; prírodné vedy; konštruovanie, technológie, výroba a komunikácie; pôdohospodárske a veterinárne vedy; zdravotníctvo a sociálne služby; služby; informatické vedy, matematika, informačné a komunikačné technológie.</li> </ul> <p>Vysokoškolské vzdelávanie poskytuje vzdelávanie na troch stupňoch: bakalárske (3 - 4 roky), magisterské, inžinierske a doktorské študijné programy (5 - 6 rokov) a doktorandské (3 - 5 rokov).</p>



### Obsah výchovy a vzdelávania

Medzi najdôležitejšie prostriedky obsahovej regulácie výchovy a vzdelávania patria učebné osnovy na vstupe do vzdelávania a vzdelávacie štandardy, skúšky a evaluácia vzdelávacích výsledkov na výstupe. Dosiahlo sa, že v súčasnej škole prevládajú na jednotlivé spoločenské javy pluralistické názory. Avšak napriek proklamáciám sa zatiaľ nedarí prebudovať osnovy a štandardy výchovy a vzdelávania na všetkých typoch škôl tak, aby miesto encyklopedických poznatkov prevládalo rozvíjanie schopností, postojov a získavanie kľúčových kompetencií.

K ďalšej výraznej zmene došlo vo vyučovaní cudzích jazykov. Výrazne sa rozšírilo vyučovanie anglického, nemeckého a francúzskeho jazyka, oproti roku 1989 klesla frekvencia vyučovania ruského jazyka. V súčasnosti najmä v základnej škole pretrvávajú nedostatky v kvalifikovanosti učiteľov. Veľmi vážnym nedostatkom jazykovej politiky je neschopnosť zabezpečiť súvislé pokračovanie vo vzdelávaní jazyka medzi základnou a strednou školou.

Zmeny nastali aj v možnostiach hodnotenia žiakov. Od školského roku 1994/1995 je možné slovné hodnotiť výsledky žiakov vo všetkých učebných predmetoch na základnej škole v ročníkoch 1 – 4. Klasifikačný poriadok na 2. stupni ZŠ umožňuje po odsúhlasení pedagogickou radou uplatňovať slovné hodnotenie v predmetoch občianska výchova, výtvarná výchova, hudobná výchova, telesná výchova a technická výchova.

Na kontrolu a zisťovanie kvality výchovno-vzdelávacích výsledkov a celkovej práce školy vzdelávania vznikla v roku 2000 Štátna školská inšpekcia. Plní funkciu kontroly štátu nad výchovou a vzdelávaním v základných a stredných školách a vo svojej činnosti je nezávislá. Obsah a rozsah jej činnosti určuje zákon.

Od školského roka 1993/94 sa zaviedlo vyučovanie náboženskej výchovy v alternácii s etickou výchovou. Ďalším humanizačným prvkom je možnosť integrovaného vyučovania žiakov s postihnutím v triedach s bežnou populáciou s cieľom odstrániť segregáciu postihnutých žiakov. Prejavuje sa úsilie venovať sa mimoriadne nadaným deťom formou individuálnych foriem vzdelávania.

Obsah vyučovania v základnej a strednej škole je rozčlenený do učebných predmetov. Počet hodín v prvých štyroch ročníkoch sa pohybuje od 21 v 1. ročníku po 25 v 4. ročníku. Aj na druhom stupni ZŠ je vyučovanie sústredené v jednotlivých učebných predmetoch: slovenský jazyk a literatúra, cudzí jazyk, dejepis, zemepis, občianska výchova, matematika, fyzika, chémia, prírodopis, technická výchova, výtvarná výchova, hudobná výchova, telesná výchova, etická výchova/náboženstvo. Rozširujúce hodiny je možné využiť v 7. – 9. ročníku. Celkový počet hodín týždenne je od 26 do 29. Vyučovacie hodiny sú 45-minútové. Okrem predmetového systému existujú aj nadpredmetové oblasti výchovy a vzdelávania, napríklad environmentálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, európska dimenzia, ktoré sa prelínajú viacerými učebnými predmetmi.

Stredné školy majú zameranie všeobecnovzdelávacie alebo odborné. Všeobecnovzdelávacie stredné školy sú gymnáziá s rôznou dĺžkou štúdia. Aj oni majú obsah vyučovania rozdelený do učebných predmetov: slovenský jazyk a literatúra, dejepis, náuka o spoločnosti, estetická výchova, etická výchova/náboženská výchova, cudzie jazyky, matematika, informatika, fyzika, chémia, biológia, geografia, telesná výchova. Rozširujúcich hodín za 4 roky je 16. Alternatívu k tomuto plánu tvorí tzv. alternatívny učebný plán umožňujúci



ňujúci veľkú voliteľnosť študentom v 4. ročníku, v ktorom si okrem povinných predmetov slovenský jazyk, cudzí jazyk a telesná výchova môžu ostatné predmety zvoliť študenti. Aby škola mohla zabezpečiť vzdelávanie v súlade s cieľmi informatizačného vzdelávania bude potrebné rozšíriť obsah vzdelávania o zavádzanie informačných komunikačných technológií do jednotlivých predmetov.

Stredné odborné školy sa rovnako postupne menili od roku 1993. K zmenám došlo v inovácii obsahu učebných dokumentov, vo vydávaní nových učebných plánov s dôrazom na posilnenie jazykového vzdelávania, ako aj v profilácii škôl a absolventov prostredníctvom súboru voliteľných a nepovinných predmetov. Vypracovali sa vzdelávacie programy zamerané na výchovu a vzdelávanie rómskych detí a na posilnenie environmentálneho vzdelávania. Zaviedli sa nové učebné a študijné odbory a odborné zamerania. Rôznorodosť a množstvo vzdelávacích programov viedlo k vytvoreniu jednotného štandardu odborného vzdelávania a výchovy, v ktorom sú stanovené vzdelávacie obsahové okruhy spoločné pre podstatne väčšie celky ako sú jednotlivé odbory alebo ich skupiny. Tento komplexný dokument má názov *Štandard stredoškolského odborného vzdelávania a výchovy*, v ktorom sú stanovené požiadavky štátu na vzdelávacie programy. Nie sú v ňom však vymedzené požiadavky štátu vzťahujúce sa na konkrétne výstupné kvalifikácie pre jednotlivé povolania, kde sa už predpokladá uplatňovanie vplyvu sveta práce formou štandardov povolání. Školy takto dostanú príležitosť vytvárať alebo dotvárať vlastné vzdelávacie programy za účasti sociálnych partnerov (najmä zamestnávateľov), rodičov, žiakov a iných subjektov. Výchovno-vzdelávací proces v SOŠ prebieha vo všeobecnej vzdelávacej zložke prípravy a v odbornej zložke prípravy.

Vysoké školy - Zákon o vysokých školách bol prijatý v roku 2002. Vysoké školy sú právnické osoby. V súčasnosti je na Slovensku 25 vysokých škôl, a to vysoké školy verejné, štátne a súkromné. Vysoké školy majú výhradné právo na poskytovanie vysokoškolského vzdelania. V súčasnosti prebieha transformácia študijných odborov na študijné programy. Študijné programy sú v troch stupňoch. Každá vysoká škola poskytuje vysokoškolské vzdelanie v rámci študijného programu 1. stupňa.

Podľa charakteru a rozsahu činnosti sa vysoké školy členia na univerzitné a neuniverzitné.

### Vyučovací proces

Učiteľ má v súčasnosti právo rozhodovať o formách a metódach prístupu k žiakom a zaraďovať do vyučovacieho procesu metódy, prostredníctvom ktorých lepšie spolupracuje so žiakmi. Napriek tomu, že učiteľ má tieto právomoci, vzťah medzi učiteľom a žiakom sa mení len pomaly. Svedčia o tom aj výsledky dotazníkov žiakov v rámci medzinárodných meraní, v ktorých žiaci uviedli, že učiteľ na hodine väčšinou vysvetľuje pravidlá a definície a veľmi málo používa projektové metódy, riešenie problémových úloh, prácu s učebnicou a prácu v skupinách. Žiaci pociťujú málo priestoru na prezentáciu svojich prác.

Stav a trendy vývoja v jednotlivých oblastiach školského systému - kvantitatívne ukazovatele:

- V skupine ekonomicky činných obyvateľov (25 - 64 rokov) pôsobí na Slovensku len 10 % vysokoškolsky vzdelaných ľudí.
- Z maturantov je len 25,5 % prijatých na vysoké školy; vo vyspelých krajinách je to viac ako 35 - 40 %.
- Počet maturantov z populačného ročníka je nízky; v Slovenskej republike 69,1 %, vo vyspelých krajinách okolo 80 %.
- Veľa žiakov sa vzdeláva v špeciálnych školách. Európske indikácie hovoria, že v tomto type škôl by malo byť menej ako 3 % populácie, v SR je to nad 4,5 %. Preto je potrebná radiagnostika týchto detí a ich integrovanie do štandardných tried - týka sa to najmä rómskych detí a detí zo znevýhodneného sociálneho prostredia.



- V štruktúre stredných škôl nie sú adekvátne pomery medzi gymnáziami, strednými odbornými školami a SOU v neprospech gymnázií, čo znižuje váhu vzdelanosti národa.
- Iba v súčasnosti sa začína s komplexnou koncepciou celoživotného vzdelávania na Slovensku, a táto absencia je osobitne citelná v oblasti vzdelávania pedagógov a rodičov. Doterajšie systémy ďalšieho vzdelávania pedagogických zamestnancov potrebujú výraznú inováciu, ako aj jej neustálu podporu.
- V roku 2004 fungovalo 3 049 materských škôl, z toho 16 súkromných a 30 cirkevných so 7 023 triedami (147 314 detí, 13 751 pedagogických zamestnancov). Je potrebné:
  - inovovať výchovný program;
  - nájsť riešenie, aby najmä deti znevýhodnené (rómske) navštevovali MŠ;
  - zaradiť materské školy do systému škôl;
  - utvoriť prípravné (nulté) ročníky v MŠ pre deti zo znevýhodneného prostredia alebo utvoriť triedy s vyučovacím procesom pre rodičov a deti.
- Počet základných škôl v roku 2004 v SR bol 2 217, navštevuje ich 528 850 žiakov, učí v nich 34 114 pedagogických zamestnancov. Nedostatky: klesá kvalifikovanosť učiteľov; chýbajú nové učebnice a pomôcky; neurobila sa transformácia osnov; nízke platy učiteľov; celoživotné vzdelávanie učiteľov nie je primerane rozvinuté.
- Stredné školy: v roku 2004 v SR pôsobilo 217 gymnázií (G), 232 stredných odborných škôl (SOŠ) a 202 stredných odborných učilíšť (SOU). Už nepomer počtu škôl (a podobne žiakov) ukazuje, že sa stále drží tendencia silných odborných škôl oproti všeobecnovzdelávacím školám (gymnázia). Je potrebné: a) reštrukturalizovať školy, t.j. stredné školy, ktoré „pripravujú“ žiakov najmä pre nezamestnanosť redukovať a tvoriť flexibilné nové odbory a školy s vysokou pravdepodobnosťou uplatnenia sa na trhu práce nielen doma, ale aj v Európe; b) zvýšiť podiel gymnázií, aby sa pripravila pôda pre zvýšenie počtu kvalitne vzdelaných študentov pre vysoké školy.
- Umelecké a špeciálne školstvo – v SR pôsobí 221 základných umeleckých škôl so 102 319 žiakmi a 418 špeciálnych škôl s 32 210 žiakmi. Trendy: umelecké školstvo sa dostáva mimo zákon a je potrebné dostať ho do zákona, do sústavy vzdelávania. V špeciálnom školstve je potrebné rediagnostikovať žiakov a zabezpečiť kvalifikovaných učiteľov (tento druh škôl zaznamenáva jednu z najnižších kvalifikácií učiteľov).
- Vysoké školy sa riadia podľa vysokoškolského zákona, ktorý je potrebné novelizovať nielen v oblasti platenia štúdií, ale aj iných paragrafoch. V SR pôsobí 25 vysokých škôl, na ktorých v akademickom roku 2003/2004 študovalo 97 759 študentov denného a 44 494 študentov externého štúdia (Zdroj: štatistika ÚIPŠ bez štátnych vysokých škôl, ktoré sú vykazované v rezortných štatistikách MO SR, MV SR, MZ SR). Je potrebné zaviesť širšie možnosti bakalárskeho štúdia, inovovať študijné odbory v intenciách ISCED klasifikácie a najmä začať s hodnotením kvality štúdia.
- Celoživotné vzdelávanie – stav je dosť neprehľadný a nestimulovaný. V roku 2001 MŠ SR vydalo Memorandum o celoživotnom vzdelávaní uvádzajúce základné trendy rozdelené do šiestich kľúčových posolstiev: nové zručnosti, kompetencie pre všetkých (1); viac investícií do ľudských zdrojov (2); inovácie vo vyučovaní a vzdelávaní sa (3); oceňovanie vzdelávania (4); nový prístup k profesijnej orientácii a poradenstvu (5); priblíženie vzdelávania domovom (6). Vo februári 2004 vláda SR schválila Koncepciu celoživotného vzdelávania v SR.
- Školské výchovno-vzdelávacie zariadenia, ako sú školské kluby, školské strediská záujmovej činnosti, centrá voľného času, domovy mládeže a školy v prírode predstavujú časť systému neformálneho vzdelávania detí a mládeže. V SR pôsobí 135 centier voľného času a 17 stredísk záujmovej činnosti, v týchto zariadeniach pracuje 996 interných a 1218 externých zamestnancov. Okrem toho v základných a stredných školách pôsobí až 2 099 školských klubov.

- Poradenský a špeciálno-výchovný servis predstavujú poradne a poradcovia: výchovný poradca, školský psychológ, špeciálny pedagóg, logopéd, liečebný pedagóg, koordinátor prevencie, školský katechét; pedagogicko-psychologická poradňa, detské integračné centrum, špeciálno-pedagogická poradňa, centrum výchovnej a psychologickéj prevencie, liečebno-výchovné sanatórium, diagnostické centrum, reedukačný detský domov, reedukačný domov pre mládež.

Zájmovo-vzdelávacie zariadenia (jazykové školy, stenografický ústav) a školské účelové zariadenia (strava, praktický výcvik, služby škole, výpočtové strediská, školské knižnice). Trendy: skvalitniť prácu, profesionalizovať ju; zaviesť metodicko-odborné jednotné riadenie v zmysle koordinácie a delenia kompetencií, ale aj supervíziu, kontrolu (evaluáciu) a ďalšie vzdelávanie týchto zamestnancov.

### Úroveň a niektoré výsledky vzdelávania

Slovenská republika sa zapája do medzinárodných komparatívnych štúdií vypísaných Medzinárodnou asociáciou pre hodnotenie výsledkov vzdelávania IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement) už od roku 1995. V nasledujúcej časti uvádzame niektoré relevantné údaje uvedené vo Výstupnej správe štúdie TIMSS 2003 o trendoch štrnásťročných respondentov v matematike a v prírodovedných predmetoch a porovnanie slovenských ôsmakov s výkonmi žiakov vo viac ako 40 krajinách. Uvedené informácie reflektujú výsledky vzdelávania v celom výchovno-vzdelávacom systéme v Slovenskej republike.

#### Zmena úrovne vedomostí slovenských štrnásťročných žiakov z matematiky od roku 1995 do roku 2003

Priemerný výkon slovenských ôsmakov v roku 1995 dosiahol hodnotu 534 bodov, čo bol siedmy najlepší výkon zo všetkých participujúcich krajín. Výkon našich ôsmakov nadobúdal hodnoty z intervalu od 400 do 701 bodov. Medzinárodný priemerný výkon štrnásťročných žiakov v matematike bol 519 bodov.

V roku 1999 priemerný výkon slovenských ôsmakov dosiahol tú istú bodovú hodnotu 534 ako v roku 1995 a v celkovom medzinárodnom porovnaní to bolo 11. miesto. Výkon slovenských ôsmakov nadobúdal hodnoty z intervalu od 275 do 861 bodov. Medzinárodný priemerný výkon štrnásťročných žiakov v matematike bol 521 bodov.

Výkon slovenských štrnásťročných žiakov v roku 2003 dosiahol hodnotu 508 bodov, ktorej odpovedá 13. miesto v celosvetovom porovnaní. Výkon našich žiakov sa pohyboval od minimálnej hodnoty 344 bodov až do maximálnej hodnoty 672 bodov. Medzinárodný priemerný výkon štrnásťročných žiakov v matematike bol 467 bodov.

Tabuľka č. 8

**Bodové hodnoty dosiahnutých výkonov v roku 1995, 1999 a v roku 2003**

Rok	Minimálny výkon	Maximálny výkon	Priemerný výkon	Medzinárodný výkon
1995	400	861	534	519
1999	275	861	534	521
2003	344	672	508	467

Počas osemročného obdobia, ktoré pokrýval výskum TIMSS, bolo zaznamenané štatisticky významné zhoršenie vedomostí slovenských žiakov z matematiky. Rozdiel priemerného výkonu slovenských ôsmakov z matematiky, ktorý bol zistený v roku 1995 a v roku 2003 je mínus 26 bodov.

To znamená, že len 8 % slovenských ôsmakov dokáže riešiť zložitejšie úlohy a aplikovať matematické vedomosti pri riešení problémovej situácie z reálneho života. Len 8 % slovenských štrnásťročných žiakov vie



spracovať poskytnutú informáciu, identifikovať potrebné a dôležité prvky pre ďalšie pokračovanie v procese, urobiť záver, prípadne navrhnúť, vyhodnotiť problém, či viesť diskusiu o správnosti riešenia problému. Úroveň schopnosti riešiť problémy je u slovenských žiakov veľmi nízka a od roku 1995 do roku 2005 nastalo štatisticky významné zhoršenie.

Naopak, až 10 % našich žiakov ôsmeho ročníka preukázalo len základné matematické vedomosti napr. vykonávanie početných operácií s celými číslami bez použitia kalkulačky. Títo žiaci nerozumejú jednoduchým informáciám a bez pomoci druhej osoby nie sú schopní ich samostatne riešiť. Počet takýchto žiakov od roku 1995 do roku 2005 sa v Slovenskej republike signifikantne zvýšil.

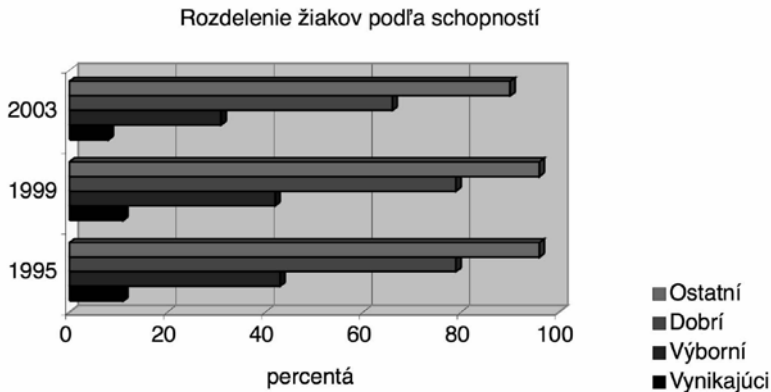
Žiaci, ktorí majú výborné schopnosti a zručnosti riešiť problémy každodenného života majú všetky predpoklady byť úspešní v spoločnosti a presadiť sa v medzinárodnej konkurencii. Ako sú rozmiestnení títo výborní žiaci v jednotlivých krajinách? Z reprezentatívnej vzorky je možné dostať takúto čiastočnú (nie sú vymenované všetky krajiny) odpoveď: Z náhodne vybraných 100 jednotkárov bude: 11 žiakov zo Singapuru, 10 žiakov z Číny, 4 žiaci by pochádzali z Maďarska, po 3 jednotkároch by mali Slovensko, Česká republika a Kanada, dvaja z nich by boli Američania, atď.

Ak by sme si položili obdobnú otázku o tom, ako sú rozmiestnení slovenskí výborní žiaci po krajoch Slovenska, dostali by sme takéto rozloženie:

Zo 100 slovenských jednotkárov bude 42 z Bratislavy, 21 z Nitrianskeho kraja, 16 jednotkárov bude bývať v Žilinskom kraji, 11 bude z Trenčianskeho kraja, po 5 jednotkárov bude žiť v Košickom a v Trnavskom kraji. Ani jeden ôsmak z Prešovského a Banskobystrického kraja by sa nenachádzal v skupine vynikajúcich žiakov.

Graf č. 3

Grafické znázornenie zloženia žiakov podľa schopností



#### Rozdiel medzi chlapcami a dievčatami

V roku 1999 priemerný výkon slovenských chlapcov z matematiky bol signifikantne lepší ako priemerný výkon slovenských dievčat. V roku 2003 nebol zaznamenaný nijaký rozdiel v úrovni vedomostí chlapcov a dievčat v matematike. Priemerný výkon slovenských chlapcov z matematiky sa od roku 1995 do roku 2003 zhoršil o 28 bodov. U slovenských chlapcov, ako aj dievčat bolo v období ôsmich rokov zaznamenané

štatisticky významne zhoršenie matematických vedomostí. Štatisticky významne lepšie výsledky dosahujú chlapci ako dievčatá v zemepise, vo fyzike a v chémii.

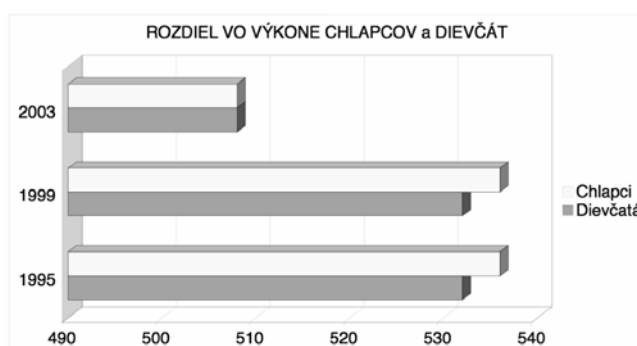
Tabuľka č. 9

Rozdiel medzi výkonom chlapcov a dievčat od roku 1995 do roku 2003

Rok	Výkon	
	Dievčatá	Chlapci
1995	532	536
1999	532	536
2003	508	508

Graf č. 4

Grafické znázornenie rozdielu výkonov medzi chlapcami a dievčatami v testovanom období štúdie TIMSS



### Charakteristika učiteľa

Vo výskumoch IEA sa bežne sleduje aj problematika postojov a názorov žiakov, ako aj učiteľov. Otázky zaradené do učiteľských dotazníkov v štúdiu TIMSS zisťovali vek, pohlavie, vzdelanie, pedagogické skúsenosti učiteľov a možnosti ich ďalšieho vzdelávania.

Tabuľka č. 10

Vek a pohlavie učiteľov matematiky

Rok	Percentá žiakov vyučovaných učiteľmi						Počet odučených rokov
	Menej ako 30 rokov	30 - 39 rokov	40 - 49 rokov	Viac ako 50 rokov	Žena	Muž	
2003	11	22	28	39	79	21	21
1999	9	21	38	32	86	14	21
1995	7	21	50	22	79	21	20,9

Charakteristiku slovenských učiteľov matematiky vyučujúcich žiakov ôsmeho ročníka základnej školy môžeme interpretovať na základe údajov z tabuľky č.10 nasledovne:

### V roku 1995

79% slovenských štrnásťročných žiakov učila matematiku žena. Veková hranica učiteľa matematiky sa



pohybovala v intervale od 40 do 49 rokov pre 50 % žiakov. Len 7 % žiakov učil matematiku učiteľ mladší ako tridsaťročný, ale až 22 % slovenských žiakov malo učiteľa matematiky staršieho ako 50 rokov.

#### V roku 1999

Len 14 % slovenských ôsmakov vyučoval matematiku muž. 32 % slovenských žiakov učila matematiku pravdepodobne žena (86 %), ktorá mala viac ako 50 rokov.

#### V roku 2003

39 % slovenských štrnásťročných žiakov učil učiteľ starší ako 50 rokov. Len 11 % žiakov malo učiteľa mladšieho ako 30 rokov. 79 % slovenských žiakov malo v ôsmom ročníku základnej školy učiteľku matematiky.

Tabuľka č. 11

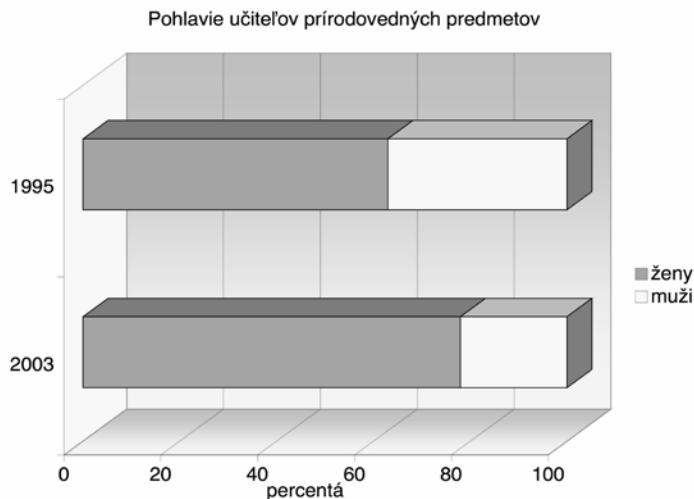
#### Vek a pohlavie učiteľov prírodovedných predmetov

Rok	Percentá žiakov vyučovaných učiteľmi prírodovedné predmety					
	menej ako 29 rokov	30 – 39 rokov	40 – 49 rokov	Viac ako 50 rokov	Žena	Muž
2003	16	20	25	39	78	22
1995	13	25	40	21	63	37

Ako vidno z tabuľky, percentuálny posun oproti vyučujúcimi matematiku bol mierne zaznamenaný v pohlaví učiteľov vyučujúcich prírodovedné predmety, a to v prospech mužov.

Graf č. 5

Grafické znázornenie učiteľov prírodovedných predmetov podľa pohlavia

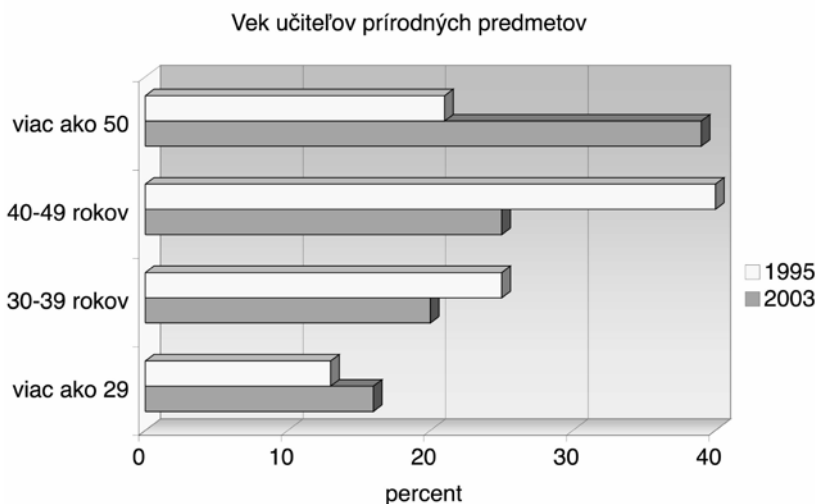


V roku 1995 našich 37 % ôsmakov vyučoval prírodovedné predmety muž a v roku 2003 len 22 % slo-

venských žiakov malo vyučujúceho prírodovedných predmetov muža. Je to štatisticky významný pokles mužov v prospech žien. Za posledných osem rokov bol zaznamenaný mierny nárast učiteľov prírodovedných predmetov mladších ako 30 rokov. V roku 1995 malo 13 % slovenských žiakov učiteľa mladšieho ako tridsať rokov, čo je o 6 % viac, ako to bolo pri vyučovaní matematiky. V roku 2003 16 % slovenských ôsmakov vyučoval jeden z prírodovedných predmetov muž. Od roku 1995 do roku 2003 bol zaznamenaný štatisticky významný nárast učiteľov prírodovedných predmetov starších ako 50 rokov až o 18 %. 39 % slovenských ôsmakov vyučuje prírodovedné predmety učiteľ, ktorý má viac ako 50 rokov.

Graf č. 6

Grafické znázornenie učiteľov prírodovedných predmetov podľa veku



Priemerný vek slovenského učiteľa matematiky ôsmeho ročníka základnej školy je 43,3 rokov. Pravdepodobne je to žena (79 %). Priemerná dĺžka praxe učiteľov matematiky na základnej škole je 21 rokov. Zo sledovanej vzorky učiteľov 98 % učí na plný pracovný úväzok a matematika tvorí 69 % z ich celkového úväzku. Priemerný týždenný úväzok učiteľa matematiky je 23,1 hodín. Celkový počet hodín, ktorý odučí učiteľ matematiky za rok, je 894,8 hodín. Slovenská republika sa radí medzi krajiny s priemernou mierou vyučovacích povinností učiteľa. Medzinárodný priemerný počet odučených hodín matematiky za týždeň bol 24,6. hodín. Minimálny údaj bol zistený pri učiteľoch v Kuvajte - 15,1 hodín, maximálny pri učiteľoch zo Singapuru - 39,8 hodín. Veľmi podobná situácia bola zistená aj pre učiteľov prírodovedných predmetov. Slovenská republika patrí medzi krajiny s najnižšou stabilitou pedagogického zboru. Škôl, v ktorých polovica pedagogického zboru je stabilná, je na Slovensku 86,2 %. Škôl, v ktorých je stabilita pedagogického zboru viac ako 80 %, je u nás 39,4 %.

Z uvedených údajov vyplýva, že vekový priemer učiteľov matematiky a prírodovedných predmetov vyučujúcich v ôsmom ročníku základnej školy je v Slovenskej republike jeden z najvyšších na svete. Našich ôsmakov vyučujú matematiku a prírodovedné predmety prevažne ženy s dvadsaťjedenročnou pedagogickou praxou. Ich oficiálny úväzok je nižší ako bola priemerná vyučovacia povinnosť učiteľov v ostatných krajinách. Viac času ako väčšina ich kolegov strávia prípravou a opravou písomných prác a testov a individuálnou prípravou na vyučovací proces. Väčšina našich učiteľov matematiky a prírodovedných predmetov na



druhom stupni základnej školy si myslí, že pre dosahovanie dobrých výsledkov v matematike a prírodovedných predmetoch nie je dôležité učiť sa vzorce a postupy, žiaci nemusia rozumieť matematickým pojmom a princípom a pre žiakov nie je potrebné vedieť, kde sa využívajú matematické a prírodovedné poznatky v reálnom živote. Učitelia ôsmakov nepokladajú za dôležité, aby žiaci svoje postupy riešenia a závery vedeli aj zdôvodniť. Väčšina našich učiteľov je však presvedčená, že sú žiaci, ktorí majú prirodzené nadanie na matematiku a prírodovedné predmety a ak žiak chce dosiahnuť dobré výsledky z matematiky a z prírodovedných predmetov, musí kreatívne myslieť a uvažovať v logických súvislostiach.

### Čo ovplyvňuje výkon žiakov?

Pomocou dotazníkov sa v štúdiu TIMSS hľadali faktory, ktoré ovplyvňujú výkon žiakov. Tieto faktory môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Faktory nachádzajúce sa v prvej skupine súvisia so sociálnym a ekonomickým zázemím žiaka (úroveň vzdelania rodičov, počet kníh v domácnosti, podmienky na prípravu domácich úloh). V druhej skupine sa nachádzajú faktory bezprostredne súvisiace so školou a školským systémom (spôsob riadenia školy, priority riaditeľa a jeho názory na vyučovanie, ďalšie vzdelávanie učiteľov, vybavenie školy, vyučovacie metódy, postoje a názory učiteľov).

V Slovenskej republike 34 % ôsmakov udávalo, že ich rodičia majú skončené vysokoškolské vzdelanie. Výkon týchto žiakov z matematiky dosiahol hodnotu 549 bodov, čo je o 47 bodov viac ako výkon žiakov, ktorých rodičia ukončili len stredoškolské vzdelanie. Korelačný koeficient, ktorý vyjadruje závislosť prospechu z matematiky od domáceho akademického zázemia bol pre slovenských žiakov 0,31. To znamená, že čím vyššie vzdelanie rodičia dosahujú, tým je výkon žiakov z matematiky lepší. Otec slovenských žiakov dosahoval vyššie vzdelanie ako matka, ale tlak matky na žiaka je vyšší ako tlak otca, ale však menší ako tlak priateľov. 88 % našich ôsmakov má doma vlastný písací stôl, kde sa môže pripravovať na vyučovanie a robiť si domáce úlohy. Výkon týchto žiakov dosiahol z matematiky hodnotu 512 bodov, čo je v porovnaní so žiakmi, ktorí nemajú doma túto možnosť hodnota vyššia o 35 bodov.

Vo všeobecnosti sa predpokladá, že počet kníh v domácnosti má veľmi vysokú súvislosť so vzdelanostnou úrovňou rodičov a ako sa vo výskume TIMSS aj dokázalo, pozitívne to vplýva na výkon žiakov z matematiky a z prírodovedných predmetov. Slovenská republika sa v medzinárodnej komparácii v počte kníh, ktoré žiaci majú k dispozícii doma, zaradila medzi arabsky hovoriace krajiny a krajiny Afriky. Len 12 % slovenských ôsmakov má doma viac ako 200 kníh, čo bola hodnota nižšia ako medzinárodný priemer. Výkon týchto žiakov bol 551 bodov, čo je o 127 bodov viac ako výkon slovenských ôsmakov, ktorí udávali, že doma majú priemerne len 10 kníh. Najviac slovenských žiakov – 41% – udáva, že má doma priemerne od 26 do 100 kníh. Viac ako 20 % žiakov väčšiny európskych krajín participujúcich v štúdiu TIMSS udáva, že má doma viac ako 200 kníh.

Tabuľka č. 12  
Počet kníh doma

Počet kníh doma									
Viac ako 200		101-200		26-100		11-25		0-10	
Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon
12	551	18	543	41	514	24	465	5	424

V roku 1999 uvádzalo 17 % slovenských ôsmakov, že má doma viac ako 200 kníh. Od roku 1995 bolo zaznamenané aj percentuálne zníženie žiakov, ktorí vo svojich dotazníkoch uviedli, že majú doma viac ako 100 kníh. Od roku 1995 v slovenskej rodine, v ktorej je školopovinné dieťa, klesá počet kníh.



### Výpočtová technika vo vzdelávaní

Naša spoločnosť sa v posledných rokoch mení z vedecko-technickej na spoločnosť informačnú. Škola už nie je jediná vzdelávacia inštitúcia, kde sa žiaci dozvedajú a učia o novom, nepoznanom. Poslaním školy bude správne usmernenie a orientovanie žiakov. Prechod k učiacej sa spoločnosti implikuje zmenu vzdelávania mladej generácie, tradičné odovzdávanie vedomostí sa mení na rozvoj schopnosti vyhľadávať informácie a efektívne ich spracovávať a aplikovať. Z toho dôvodu sa v štúdiu TIMSS kládol veľký dôraz aj na využitie výpočtovej techniky vo vzdelávacom procese, ale aj v mimoškolských aktivitách. Žiaci odpovedali na otázky, ako často a kde môžu pracovať s počítačom. V roku 2003 až 67, % slovenských ôsmakov odpovedalo, že má vlastný počítač. Výkon týchto žiakov dosiahol 519 bodov čo je o 34 bodov vyšší výkon ako žiakov, ktorí nemajú vlastný počítač.

Tabuľka č. 13  
Používanie počítača

Použitie počítača doma aj v škole		Použitie počítača doma, ale nie v škole		Použitie počítača v škole ale nie doma		Použitie počítača na inom mieste ako v škole alebo doma		Nepracuje s počítačom	
Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon	Žiaci v %	Výkon
26	537	33	519	16	486	13	480	12	476

Ako uvádza tabuľka, v roku 2003 najlepšie výsledky v matematike dosiahli slovenskí ôsmaci, ktorí mali možnosť využitia počítača v škole a súčasne aj doma. Takých žiakov v SR bolo 26 % a ich priemerný výkon dosiahol 537 bodov. V medzinárodnom porovnaní to bola hodnota o 13 % horšia, ako udával medzinárodný priemer. Vyššie percentuálne zastúpenie ako v Slovenskej republike, bolo zistené až v 30 krajinách. Viac ako dvojnásobok slovenských žiakov má možnosť používať počítač doma alebo v škole. Zo všetkých slovenských žiakov 12 % v roku 2003 udávalo, že nepoužívajú počítač ani doma ani v škole. Výkon týchto žiakov bol najnižší z nameraných hodnôt pre slovenskú štrnásťročnú populáciu. Výkon týchto žiakov z matematiky dosiahol hodnotu 476 bodov.

### Ako ovplyvňuje veľkosť školy a triedy výkon žiakov?

Najväčším objavom vyplývajúcim z analýzy výsledkov štúdie TIMSS bolo, že žiaci z „lepších“ rodín boli lepší v matematike, ale mali tak isto radšej matematiku a neverili na šťastie a učenie sa naspamäť poučiek z učebnice, ale skôr verili dobrej práci na hodinách matematiky. Čím radšej mali žiaci matematiku a menej verili tvrdej práci, memorovaniu a šťastiu, tým boli ich výsledky v matematike lepšie.

Čím bola atmosféra školy, ktorú žiaci navštevovali, lepšia, tým lepšie výsledky preukazovali v matematike. Lepšiu atmosféru mali menšie školy s malým počtom žiakov v triede. Menšie školy boli zväčša vo vidieckych oblastiach. Láska k predmetu silno korelovala s výkonom žiakov. Názory učiteľov vyjadrovali želania nielen mať dobrých žiakov, ale mať aj žiakov, ktorí majú radi ich predmet a chcú sa učiť.

V rámci medzinárodného merania PIRLS, ktorého sa Slovenská republika zúčastnila v roku 2001, a ktoré bolo zamerané na čítanie s porozumením u 10-ročnej populácie, môžeme konštatovať, že na Slovensku, podobne ako v iných krajinách, mali dievčatá lepšie výsledky v čítaní ako chlapci. Slovenskí žiaci dosiahli vyššie skóre v čítaní informačných textov, než v čítaní literárnych textov.

V Slovenskej republike len 36 % žiakov číta príbehy alebo romány aspoň raz týždenne, ale je zaujímavé, že až 72 % žiakov 4. ročníka číta odbornú literatúru a 69 % časopisy. Dievčatá čítajú pre zábavu častejšie



ako chlapci. Z výsledkov medzinárodnej štúdie CIVIC Study Education sme zistili, že žiaci dosiahli dobré výsledky v oblasti faktografických vedomostí a horšie v oblasti interpretačných. Z toho vidieť, že vo všetkých meraniach lepšie výsledky dosahujú žiaci vo faktografických úlohách s jednoduchou aplikáciou.

### Financovanie školstva

Kvalitné vzdelávanie je priamo spojené aj s financovaním školstva. V súčasnosti na vzdelávanie ide približne 4,4 % výdavkov z HDP. Avšak máme veľmi málo analýz, na základe ktorých by bolo možné jednoznačne povedať, že tieto financie sú efektívne vynaložené. Preto sa od roku 1993 veľká pozornosť venuje hľadaniu optimálneho financovania školstva.

Podľa ústavy Slovenskej republiky občania majú právo na bezplatné vzdelanie v základných a stredných školách, podľa schopnosti občana a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách. Štát zabezpečuje zo štátneho rozpočtu financovanie výchovno-vzdelávacieho procesu, prevádzky a riešenia havarijných situácií štátnych, cirkevných aj súkromných škôl. Ďalej prispieva na financovanie ich rozvoja, financuje rozvojové programy, učebnice a súťaže žiakov. Niekoľko rokov sa uvažovalo o potrebe zmeniť model financovania vzdelávania tak, aby bol prehľadný a efektívny a zvýhodňoval tie školy, ktoré majú záujem na kvalitnom vzdelávacom procese.

Od 1. januára 2004 platí nový zákon o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení. Uvedený zákon zavádza princíp viaczdrojového financovania, ktorý umožňuje použiť na financovanie škôl okrem prostriedkov zo štátneho rozpočtu aj prostriedky územnej samosprávy, resp. iné zdroje. Nový spôsob rozdelenia prostriedkov zo štátneho rozpočtu je založený na normatívnom princípe, čo znamená, že školy sú financované podľa počtu žiakov. Cieľom tohto modelu bolo zabezpečiť efektívne využívanie štátnych zdrojov. Najmä v súvislosti s klesajúcou demografickou tendenciou má tento systém priamy vplyv na racionalizáciu siete škôl. Zákon zavádza dvojstuňový systém financovania regionálneho školstva. V rámci prvého stupňa finančné prostriedky dostáva zriaďovateľ školy (orgán územnej samosprávy, cirkevný resp. súkromný zriaďovateľ) z Ministerstva školstva. V rámci druhého stupňa zriaďovatelia rozpisujú finančné prostriedky školám a školským zariadeniam vo svojej pôsobnosti. Nakoľko výška štátneho príspevku je závislá od počtu žiakov, ktorí školu navštevujú je v záujme školy vytvárať také podmienky, aby v konkurencii s ostatnými obstála čo najlepšie.

Novým prvkom je aj financovanie záujmovej činnosti, ktorá sa realizuje vo voľnom čase prostredníctvom vzdelávacích poukazov. Znamená to, že každý žiak základnej a strednej školy odovzdá vzdelávací poukaz tej škole alebo školskému zariadeniu, ktorá ponúka pre neho najpríťažlivejšiu formu voľno časových aktivít.

O tom, ako bude financované štúdium na vysokých školách, sa v súčasnosti diskutuje.

### Orientácia žiakov na ďalšie štúdium

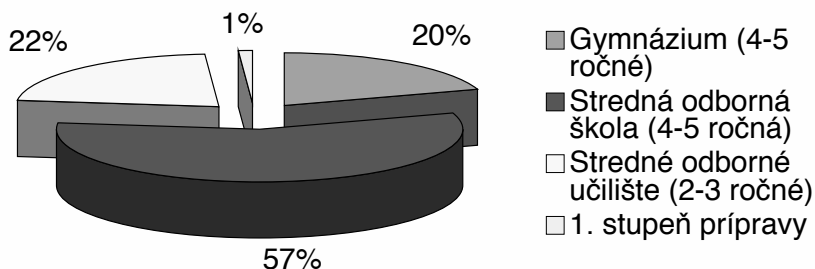
Vzdelávanie je efektívne vtedy, ak sa absolventi škôl uplatnia na **trhu práce**. Vzhľadom na to, že neexistuje stratégia rozvoja regiónov, ani sieť stredných odborných škôl a stredných odborných učilíšť nezodpovedá reálnym potrebám rozvoja regiónov a absolventi škôl nenachádzajú uplatnenie na trhu práce. Záujem žiakov a rodičov sa orientuje prevažne na maturitné študijné odbory. Bude potrebné viac sledovať podmienky a požiadavky trhu práce na vzdelanosť zamestnancov a orientovať odbory stredné školy na žiadané odvetvia.

Výber študentov na stredné školy sa robí na základe prijímacích pohovorov, ktoré sa skladajú z didaktických testov prevažne z dvoch predmetov – slovenského jazyka a matematiky, v niektorých prípadoch

z troch predmetov. Žiaci, ktorí chcú študovať na škole s vyučovacím jazykom národností, robia prijímacie pohovory aj z vyučovacieho jazyka. Testy na prijímacie pohovory pripravuje stredná škola. V niektorých prípadoch berú školy pri prijímaní žiakov do úvahy aj iné výsledky okrem testov, napríklad výsledky vedomostných či športových súťaží.

Graf č. 7

Podiel študujúcich na jednotlivých typoch stredných škôl v školskom roku 2003/2004



Zdroj: ÚIPŠ

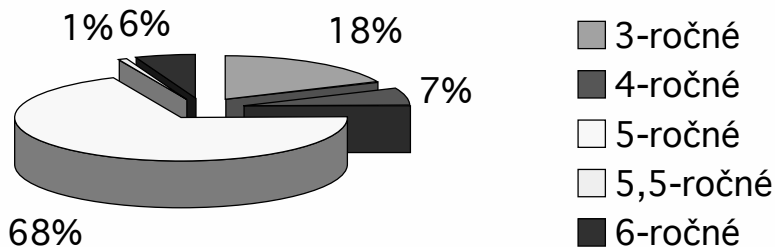
Dievčatá z celkového počtu žiakov tvoria 51,7 %. Z grafu je zrejmé, že na Slovensku prevažuje záujem o stredné odborné školy s maturitou (v tomto počte sú zahrnuté aj združené stredné školy). Dievčatá majú záujem o gymnáziá a niektoré odbory stredných odborných škôl, naopak, na stredných školách bez maturity prevažujú chlapci.

Počet študentov na vysokej škole

Záujem o štúdium na vysokých školách ukazuje graf

Graf č. 8

Celkový podiel študentov na vysokých školách podľa dĺžky štúdia



Zdroj: ÚIPŠ



V bakalárskom štúdiu je v súčasnosti 18,3 % študentov vysokej školy, v školskom roku 2003/2004 z celkového počtu študentov, ktorí nastúpili na vysokoškolské štúdium do 1. ročníka je 32 % v bakalárskom štúdiu (Zdroj: ÚIPS).

### Úroveň vzdelanosti

Oproti roku 1991 sa v roku 2001 podľa údajov zo sčítaní obyvateľstva zvýšil podiel obyvateľov s vyšším vzdelaním. V roku 1991 bol podiel obyvateľstva s úplným stredným vzdelaním 15 %, ale už v roku 2001 bol 20,4 %. Absolventi vysokých škôl tvoria 7,9 % obyvateľstva. Zmenila sa aj štruktúra absolventov vysokých škôl. Vrástol podiel osôb s univerzitným vzdelaním z 30,6 % v roku 1991 na 43,7 %, ekonomické vzdelanie má 15,5 % absolventov vysokých škôl, kým v roku 1991 to bolo 11,6 %. Znížil sa podiel absolventov s technickým a poľnohospodárskym zameraním (Zdroj: ŠÚ SR).

V súčasnej vzdelávacej sústave je potrebné ponúknuť viac postsekundárneho vzdelávania, napríklad pomaturitné, nadstavbové, bakalárske. Okrem formálneho vzdelávania sa stále viac rozširuje aj neformálne vzdelávanie, ktoré prebieha popri hlavných prúdoch vzdelávania a odbornej prípravy a zvyčajne nie je ukončené vydaním oficiálnych dokladov. Má veľkú perspektívu pri ďalšom vzdelávaní obyvateľov.

### Podpora pedagogických inovácií

Reforma školstva na Slovensku prebieha de facto (nie de jure) v dvoch rovinách. Prvou je projektovanie Národného programu v Miléniu (vízia školstva na najbližších 15 – 20 rokov v SR) a na druhej úrovni prebieha reforma školstva na základe iniciatívy učiteľov, pedagogických zamestnancov a školských administrátorov na všetkých úrovniach školstva. Ide najmä o tých inovátorov, ktorí sa stretávajú na pravidelných celoštátnych zasadnutiach. Ide najmä o zavádzanie alternatívnych školských systémov, o implementáciu regionálnych prvkov v školstve, o inovácie v oblasti riadenia školstva na školskej, regionálnej a štátnej úrovni, o vzdelávanie pedagogických zamestnancov, ktorí plánujú zaviesť nové prvky do výchovy a vzdelávania.

Filozoficko-teoretický základ premeny našej školy na inštitúciu nielen vzdelávaciu, ale aj výchovnú, obsahuje Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15 – 20 rokov (projekt MILÉNIUM), ktorý schválila vláda SR dňa 19. 12. 2001 a Národná rada vzala na vedomie v roku 2002. Základným trendom celého projektu je presun ťažiska zo vzdelávania na výchovu, na diagnostikovanie a odborné rozvíjanie nonkognitívnych stránok osobnosti, ktoré zahŕňujú:

- rozvoj tvorivého myslenia a riešenia problémov,
- výchovu k emocionálnej zrelosti detí a mládeže,
- rozvoj vnútornej progresívnej motivácie,
- rozvoj prosociálneho správania,
- rozvoj autoregulácie a osvojenia si pozitívnych hodnôt života,
- tvorivosť ako univerzálnu, transverzálnu vlastnosť osobnosti, komunity, spoločnosti.

---

V Slovenskej republike, tak ako demokratizuje spoločnosť, demokratizuje sa aj vzdelávací systém. Je to však proces často protirečivý a bolestný, pretože vyžaduje radikálnu zmenu stereotypov v pohľade na ciele vzdelávania aj spôsoby komunikácie so žiakmi. Globalizačné trendy, zmena životného štýlu súčasného človeka vytvárajú tlak na školský systém na Slovensku zmeniť náhľad na to, čo vlastne mladý človek od školy potrebuje. Dnes, na rozdiel od minulosti, to nie je premiéra znalostí s cieľom pripraviť sa na výkon v povolani. Súčasným cieľom vzdelávania je predovšetkým pripraviť človeka na vyrovnávanie sa so zmenami v meniacom sa svete v rovine vedomostí, ale aj v rovine medziľudských vzťahov. Tu narážajú všetky stupne slovenského školského

systemu na problém obsahu vzdelávania, kde je ťažké nájsť zlatú strednú cestu medzi ponukou encyklopedických znalostí a prílišnou odbornou špecializáciou. V školskom systéme sa v súčasnosti kladie dôraz na prenos informácií, nie prenos hodnôt. Mladí ľudia vychádzajú zo škôl bez morálnej vízie, ktorej súčasťou je aj vízia zodpovednosti. Výchovno - vzdelávací proces má riešiť nielen otázky profesie, ale hlavne výchovu charakterových vlastností. To už nie je len otázka vzdelávania, ale aj otázka prístupu k žiakom. Žiaci v dnešnej škole síce dostávajú dostatok, až nadbytok znalostí, ale majú málo možností tieto znalosti sami objavovať. A tak, ako ukazujú výskumy, neklesajú len aktuálne vedomosti jednotlivcov, ale čo je horšie motivácia k ďalšiemu celoživotnému učeniu sa. Ďalším problémom je variabilita obsahu vzdelávania vo vzťahu k trhu práce. Inovácie obsahu vzdelávania chronicky zaostávajú za požiadavkami trhu práce, ktoré sa menia príliš rýchlo. Veľkým handicapom slovenského školstva je nízka spoločenská prestíž učiteľov a celého výchovno - vzdelávacieho prostredia. Nízke finančné dotácie majú za následok nezáujem o učiteľskú profesie a zľú vybavenosť škôl.

V súčasnosti je potrebná neformálna podpora (zdola), zo strany tretieho sektora, sponzorov, nadácií, odborníkov na podporu alternatívnych škôl, na podporu tvorby alternatívnych učebníc, nových aktivít (protidrogové programy, programy tolerance, multikultúrnej výchovy, vzdelávanie rómskych detí a pod.). Dobrou cestou môže byť účasť expertov pri tvorbe nového kurikula, pri tvorbe štandardov, pri tvorbe koncepcie vzdelávania pedagogických pracovníkov, pri transformácii supportívnych služieb škole, nového modelu regionálneho riadenia edukačných komunít.

### 4.3. Mladí ľudia a nezamestnanosť – trh práce a vzdelávanie

Jedným zo strategických cieľov vlády Slovenskej republiky je stabilizácia zamestnanosti, jej postupné zvyšovanie a znižovanie nezamestnanosti. Úspešná trhová ekonomika s vysokou mierou zamestnanosti vyžaduje stabilizovaný a pružný trh práce, schopný rýchlo reagovať na meniace sa ekonomické a sociálne podmienky. V posledných rokoch boli pripravené a schválené viaceré ťažiskové dokumenty zamerané na oblasť zamestnanosti a vzdelávania (predovšetkým odborného vzdelávania a prípravy a ďalšieho vzdelávania), ktoré vychádzajú z dokumentov Európskeho spoločenstva, a ktoré boli Európskou komisiou odporučené pre Slovensko:

- Európska stratégia zamestnanosti,
- Memorandum celoživotného vzdelávania (2000),
- Hodnotiace správy EK o pripravenosti Slovenskej republiky na členstvo v Európskej únii (1999 – 2000, 2001, 2002 a 2003),
- Milénium - Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15– 20 rokov (december 2002),
- Spoločné hodnotenie priorít zamestnanosti v Slovenskej republike (november 2001),
- Národný akčný plán zamestnanosti na roky 2002-2003 a 2004 - 2006
- Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky (november 2002),
- Stratégia podpory rastu zamestnanosti na základe reformy sociálneho systému a trhu práce (2003),
- Stratégia konkurencie schopnosti Slovenska do roku 2010 (Lisabonská stratégia pre Slovensko),
- Sektorový operačný program ľudské zdroje (2004).



## Nezamestnanosť v Slovenskej republike

Vysoká nezamestnanosť je problém sprevádzajúci vývoj slovenskej ekonomiky od začiatku transformácie v roku 1990. Za hlavné príčiny nepriaznivého stavu na trhu práce možno považovať pretrvávajúce nedostatočné fungovanie trhového mechanizmu (ktoré sa netýka len trhu práce), stále relatívne vysoká miera prerozdelenia v ekonomike a orientácia politik trhu práce len na ponukovú stránku. Problematickou je tiež nízka flexibilita trhu práce vyplývajúca z celkovej jeho deformácie administratívnymi bariérami (obmedzujúcimi dopyt po práci) a nepružnými cenami práce. Sprievodnými znakmi sú veľké regionálne disparity. Nepriaznivý vplyv na trh práce má tiež zaostávanie budovania informačnej spoločnosti za okolitými krajinami, relatívne nízky podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí či vzdelanostná štruktúra nezodpovedajúca dopytu po práci.

Od roku 1990 miera nezamestnanosti v Slovenskej republike kontinuálne rástla, čo bolo spôsobené najmä transformáciou socialistickej ekonomiky na trhovú so všetkými jej dôsledkami. Avšak ani po pätnástich rokoch transformácie miera nezamestnanosti neklesla pod dvojcifernú hodnotu. Charakteristickou črtou slovenského trhu práce v prvých rokoch prechodu z centrálne plánovaného na trhové hospodárstvo bol značný objem tzv. skrytej nezamestnanosti, resp. prezamestnanosti v mnohých veľkých štátnych podnikoch. Tá bola jednou z príčin spomaľovania privatizačného procesu (a naopak) a celkového ochromovania trhu práce. Nedostatočnú funkčnosť trhu práce podporovala aj absencia mzdovej regulácie: v liberalizovanom, avšak nedostatočne konkurenčnom ekonomickom prostredí sa presadila tendencia k sústavnému rastu nominálnych miezd a narastania celkových nákladov na prácu. To malo nepriaznivý vplyv aj na vývoj produktivity práce, ktorá vykazovala klesajúcu tendenciu.

V roku 2002 hospodársky rast zaznamenal najvyšší medziročný prírastok od roku 1998. Nastal mierny pokles nezamestnanosti na 17,9%. Na Slovensku sa koncom tohto roku začala intenzívna príprava na reformy sociálneho systému.

Rok 2003 možno považovať za rok významných zmien na trhu práce, najmä v legislatívnej rovine. Bol vypracovaný právny rámec na realizáciu zásadnej reformy systému sociálneho zabezpečenia vrátane systému poistenia v nezamestnanosti, systému sociálnej pomoci, systému štátnych sociálnych dávok a systému verejnoprávnych služieb. Najvýznamnejšou bola novela zákona o zamestnanosti, ktorá nadobudla účinnosť k prvému januáru, a ktorá ukladá nezamestnaným povinnosť hlásiť sa na úradoch práce každých 14 dní. Celkovo priaznivý vývoj nezamestnanosti v roku 2003, ktorej priemerná hodnota predstavovala 15,3% súvisel s priaznivým vývojom zamestnanosti, nárastom voľných pracovných miest a zlepšením situácie na trhu práce. Pod významné zníženie nezamestnanosti sa podpísal tiež nárast zdrojov na aktívnu politiku trhu práce a ich použitie na podporu vytvárania dlhodobých pracovných miest. Z nástrojov aktívnej politiky trhu práce sa najviac uplatňovali rekvalifikácie, dohodnuté miesta u zamestnávateľa, podpora samozamestnania a pod.

Zákomom 453/2003 Z. z. o orgánoch štátnej správy v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý nadobudol účinnosť od 1. januára 2004, boli ustanovené orgány štátnej správy v oblasti sociálnych vecí a služieb zamestnanosti:

- Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR Slovenskej republiky,
- Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny sociálnych vecí a rodiny,
- Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny (na regionálnej úrovni vzniklo 46).

V septembri 2004 vláda Slovenskej republiky uznesením č. 906/2004 schválila Národný akčný plán zamestnanosti na roky 2004 – 2006. Základným strategickým zámerom Slovenskej republiky je maximálne sa priblížiť k vytýčenému cieľu Lisabonskej stratégie v celkovej zamestnanosti 70 % v roku 2010. Vláda SR v súvislosti s týmto cieľom realizuje viaceré štrukturálne reformy:

- od roku 2003 je novelizovaný Zákonník práce, ktorý napomáha zosúladiť potreby flexibility trhu práce s požiadavkou ochrany práv zamestnanca v pracovnoprávných vzťahoch,
- v roku 2003 prebehla daňová reforma, zaviedla sa 19 % sadzba dane z príjmov právnických a fyzických osôb,
- vo februári 2004 nadobudol účinnosť zákon o službách zamestnanosti, ktorý vytvoril právny rámec pre poskytovanie adresnejších a individuálne zameraných služieb zamestnanosti.

Národný akčný plán zamestnanosti na roky 2004 – 2006 stanovil 3 zásadné kroky, ktoré budú základom implementácie:

- zvyšovanie adaptability zamestnancov a podnikov,
- prilákanie väčšieho počtu osôb na trh práce a zabezpečenie, aby bola práca skutočnou voľbou pre všetkých,
- čoraz efektívnejšie investovanie do ľudského kapitálu a celoživotného vzdelávania.

V roku 2004 pokračoval trend poklesu nezamestnanosti. Tento priaznivý vývoj však treba vidieť aj v súvislosti s administratívnymi opatreniami na trhu práce - viac osôb bolo vyradených pre nespoluprácu, čo súvisí so sprísnením podmienok na evidenciu a vyradovaním hlavne osôb, ktoré pracujú v neformálnej ekonomike. Na takomto vývoji sa tiež v značnej miere podpísali opäť sezónne faktory, ale i priaznivý vývoj ekonomiky (čo dokazuje aj rast konečnej spotreby domácností a celkovo uspokojivá dynamika rastu HDP, mierny rast zamestnanosti či reálnych miezd). Aj v tomto období však dochádza k už vyššie spomenutým veľkým rozdielom v hodnotách nameraných úradmi práce a Štatistickým úradom Slovenskej republiky. Miera nezamestnanosti predstavovala ku koncu roka 13,1 %.

Vo februári 2005 miera nezamestnanosti klesla na 13,08 % a dostala sa na najnižšiu februárovú hodnotu od roku 1998.

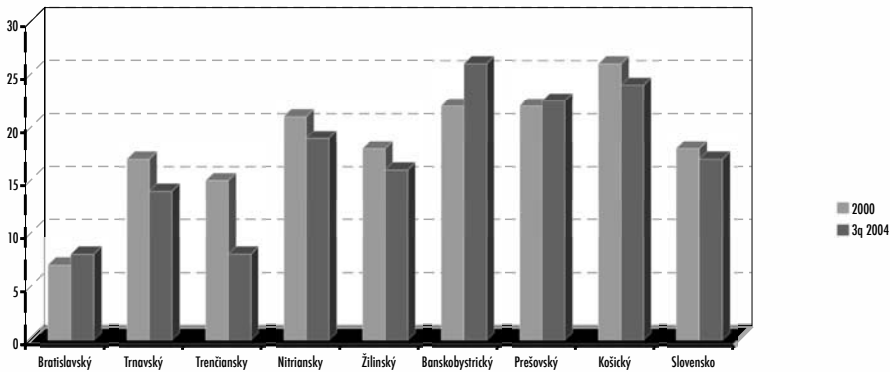
Nezamestnanosť v podmienkach Slovenska má výrazne etnický rozmer, ktorý sa prejavuje v extrémne vysokej nezamestnanosti príslušníkov rómskej komunity, ktorá podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky dosahuje cca 75 %, zatiaľ čo miera zamestnanosti predstavuje cca 14,3 %.

Najvýraznejším problémom, ktorý negatívne ovplyvňuje slovenský trh práce, je *dlhodobá nezamestnanosť* (dlhšia ako 1 rok), ktorá sa stala problémom hneď na začiatku transformácie ekonomiky na trhovú. V roku 1994 jej podiel na celkovej nezamestnanosti predstavoval 41,7% a výrazný nárast nastal v roku 1995, kedy sa jej podiel na celkovej nezamestnanosti zvýšil na 53,2%. Do roku 2000 podiel dlhodobej nezamestnanosti vykazoval mierne klesajúcu tendenciu, avšak počnúc rokom 2000 sa podiel dlhodobo nezamestnaných začal kontinuálne zvyšovať a presiahol hranicu 50% a v 2004 vzrástol až na 63,2%. Príčiny dlhodobej nezamestnanosti sú viaceré. Okrem vzdelania a kvalifikácie (ide zväčša o osoby nekvalifikované alebo s nižším stupňom vzdelania, ktoré si ťažko nachádzajú prácu najmä v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti) k nim treba zaradiť aj psychologické aspekty. Osoby, ktoré neboli zamestnané viac ako jeden rok, si veľmi ťažko hľadajú prácu najmä z dôvodu straty pracovných návykov a uviaznutia v určitej pasivite, či rezignácii. Dlhodobá nezamestnanosť má deštruktívne vplyvy na rodinné vzťahy, zdravotný stav i celkové majetkové pomery rodiny. Často vedie k sociálnemu vylúčeniu a strate sociálnych kontaktov.

Slovensko tiež vykazuje značné rozdiely vo všeobecných životných podmienkach a *nezamestnanosti medzi regiónmi* a mestskými a vidieckymi oblasťami. Najvyššie miery už dlhodobo vykazujú Košický, Prešovský a Banskobystrický kraj. V prípade Banskobystrického kraja sa miera nezamestnanosti v posledných rokoch zvýšila a došlo k presunu oblasti s najvyššou nezamestnanosťou z Košického kraja do Banskobystrického kraja (dokazuje to výrazný nárast nezamestnanosti v jednotlivých okresoch tohto kraja).



Graf č. 9



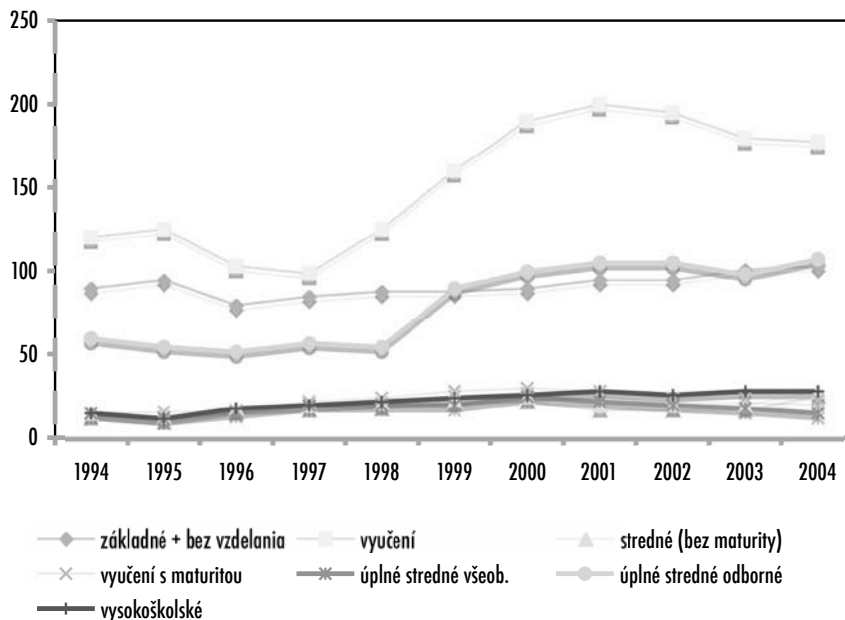
*Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky*

Príčiny regionálnych rozdielov v miere nezamestnanosti sú v zdedenej odvetvovej a sektorovej štruktúre ich hospodárstva (predchádzajúca orientácia na ťažobný priemysel, poľnohospodárstvo alebo zbrojný priemysel), demografickom a vzdelanostnom profile obyvateľstva, úrovni prílevu zahraničných investícií a úrovni rozvoja malého a stredného podnikania. Dôvodom rastu počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie je predovšetkým ukončenie pracovných zmlúv uzavretých na dobu určitú – sezónne práce, hromadné prepúšťanie v niektorých regiónoch SR, evidencia po ukončení materskej dovolenky, evidencia po ukončení vojenskej základnej služby a pod. Naďalej pretrváva aj neochota zo strany zamestnávateľských subjektov zamestnávať dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie. Nárast celkovej nezamestnanosti zvyrazňuje problémy, ktoré majú s uplatnením na pracovnom trhu rizikové skupiny, dlhodobo nezamestnané osoby z radov príslušníkov rómskej etnickej menšiny, občania so zmenenou pracovnou schopnosťou a občania s ťažkým zdravotným postihnutím a starší občania, ale aj osoby s problémami sociálneho začlenenia, rodiny s väčším počtom detí a neúplné rodiny s nezaopatrenými deťmi, mládež vyrastajúca v znevýhodnenom sociálnom a rodinnom prostredí, migranti, utečenci a azylanti. Prevažná väčšina týchto osôb je dlhodobo vylúčená z trhu práce, je odkázaná na dávky sociálnej pomoci a žije na hranici chudoby, ktorou sú postihnutí najmä mladí ľudia, osoby s minimálnou kvalifikáciou, ženy a zdravotne postihnutí.

Umiestnenie na trhu práce okrem evidentného nedostatku voľných pracovných miest sťažuje aj nízka *vzdelanostná štruktúra* uchádzačov o zamestnanie a v niektorých prípadoch aj neochota a pasívny prístup z ich strany. Vzdelanostná štruktúra nezamestnaných na Slovensku bola spočiatku relatívne stabilná. Táto stabilita bola narušená v roku 1998, keď nastal rast nezamestnanosti vyučených osôb a osôb s úplným stredným odborným vzdelaním.



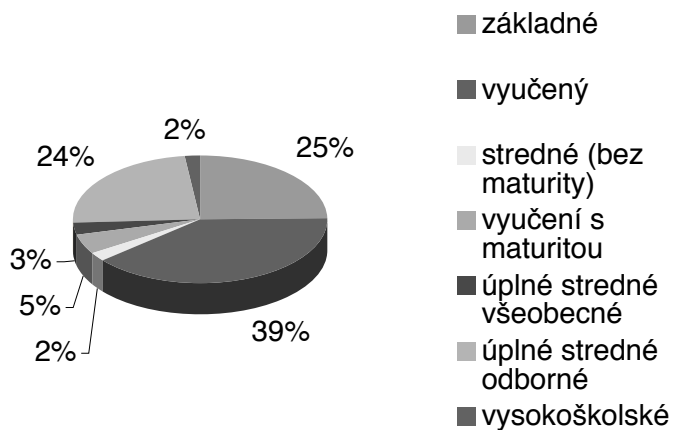
Graf č. 10



Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

V treťom štvrtroku 2004 podiel vyučených na celkovej nezamestnanosti predstavoval takmer 38 %. Osoby s úplným stredným odborným vzdelaním sa na celkovej nezamestnanosti podielali 23% a osoby so základným vzdelaním 24 %.

Graf č. 11



Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky



### Nezamestnanosť mladých ľudí

V štruktúre nezamestnaných podľa hlavných vekových skupín je negatívom pomerne vysoký podiel nezamestnaných mladých ľudí. Tento jav je spôsobený tiež vzdelanostnou štruktúrou absolventov škôl nevyhovujúcou požiadavkám trhu práce, ako aj demografickým faktorom (silné populačné ročníky vstupujúce na trh práce v ostatných rokoch).

Tabuľka č. 14

Evidovaní nezamestnaní (EN) k 31. 12. v rokoch 1993 - 2004												
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
<b>EN spolu</b>	<b>366095</b>	<b>371481</b>	<b>333291</b>	<b>329749</b>	<b>347753</b>	<b>428209</b>	<b>497521</b>	<b>540553</b>	<b>533652</b>	<b>504077</b>	<b>452224</b>	<b>383155</b>
<b>z toho</b>												
<b>Mladí ľudia (15-29r.)</b>	<b>173783</b>	<b>168065</b>	<b>145093</b>	<b>143831</b>	<b>153227</b>	<b>189420</b>	<b>232875</b>	<b>244689</b>	<b>219770</b>	<b>195365</b>	<b>156059</b>	<b>120078</b>
<b>v tom</b>												
<b>19 roční</b>	62542	60415	53534	53296	55757	64706	81607	72669	52073	38082	24614	20547
<b>20 až 24 roční</b>	58573	56080	47851	49603	55327	73090	92050	106481	98570	90300	70959	52033
<b>25 až 29 roční</b>	52668	51570	42708	40932	42173	51624	59218	65539	69121	66983	58486	47498
<b>Podiel v %</b>												
<b>15 - 29 roční z EN spolu</b>	<b>47,2</b>	<b>45,2</b>	<b>43,5</b>	<b>43,6</b>	<b>44,1</b>	<b>44,2</b>	<b>46,8</b>	<b>45,3</b>	<b>41,2</b>	<b>38,8</b>	<b>34,5</b>	<b>31,34</b>
<b>v tom</b>												
<b>19 roční z počtu mlad. ľudí</b>	36,0	35,9	36,9	37,1	36,4	34,2	35,0	29,6	23,7	19,5	15,8	17,11
<b>20 až 24 roční z počtu mlad. ľudí</b>	33,7	33,4	33,0	34,5	36,1	38,6	39,5	43,6	44,8	46,2	45,5	43,33
<b>25 až 29 roční z počtu mlad. ľudí</b>	30,3	30,7	30,1	28,5	27,5	27,3	25,4	26,8	31,5	34,3	37,5	39,56

Zdroj: Ústredie práce sociálnych vecí a rodiny

Podiel nezamestnaných mladých ľudí na celkovej počte evidovaných nezamestnaných je vysoký. Na tieto problémy sa poukazuje aj v Súhrnnej monitorovanej správe o pripravenosti Slovenska na členstvo v EÚ z 5. novembra 2003. V kapitole 13 Sociálna politika a zamestnanosť sa konštatuje „Reforma systému výchovy a vzdelávania, vrátane celoživotného vzdelávania, sa musí urýchliť. Rovnako je potrebné podporovať aktívnu a preventívnu politiku trhu práce a zvýšiť motiváciu pracovať“. V správe sa ďalej hovorí: „Väčšina príslušníkov rómskej komunity je naďalej vystavená sociálnej nerovnosti, sociálnemu vylúčeniu a rozšírenej diskriminácii vo vzdelávaní, zamestnanosti, v systéme trestnej justície a v prístupe k verejným službám. Naďalej je potrebné vyvinúť značné úsilie na nápravu tejto situácie.“ V kapitole 18: Vzdelávanie a odborná

príprava sa uvádza, že v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy sa očakáva uskutočnenie reformy odborného vzdelávania a prípravy.

Z pohľadu vzdelávacej sústavy je dôležitý tak krátkodobý aktuálny pohľad na uplatnenie absolventov škôl, ako aj pohľad všeobecnejšie sledujúci umiestnenie absolventov na trhu práce podľa úrovne a odboru dosiahnutého vzdelania. Skutočnosť, že podobne ako v zahraničí nezamestnanosť výrazne klesá so stúpajúcou úrovňou dosiahnutého vzdelania, poukazuje na to, že rozvíjajúca sa ekonomika stále viac vyhľadáva vzdelanejších zamestnancov, a že schopnosť pracovnej sily prispôbiť sa rýchlym zmenám na pracovnom trhu je výrazne vyššia u osôb s vyšším dosiahnutým vzdelaním. Transformácia odborného školstva v Slovenskej republike prebiehala v minulosti prevažne spontánne, od relatívne nízkeho počtu učebných a študijných odborov k počtu odborov mnohonásobne prevyšujúcich európsky priemer. V súčasnosti na povolanie zodpovedajúce jednému profilu absolventa, často i na jedno povolanie, sa príprava uskutočňuje v niekoľkých odboroch, ktoré sa od seba nepatrne líšia. Ministerstvo školstva Slovenskej republiky pripravuje od septembra 2005 zmeny, ktoré sa týkajú tejto problematiky a plánuje súčasný počet 1032 študijných a učebných odborov znížiť na 650.

Z celkového počtu 379 811 evidovaných nezamestnaných k 31. 12. 2004 bolo 124 459 evidovaných nezamestnaných mladých ľudí do 29 rokov, čo predstavuje 32,8 %. Evidovaných nezamestnaných mladých ľudí – mladých mužov k 31. 12. 2004 bolo 64 757 z celkového počtu 186 229 evidovaných nezamestnaných mužov, čo predstavuje 34,8 %. Z celkového počtu 193 582 evidovaných nezamestnaných žien k 31. 12. 2004 bolo 59 702 evidovaných nezamestnaných mladých žien do 29 rokov, čo predstavuje 30,8 %. Zamestnanosť žien na Slovensku je v porovnaní s mužmi nižšia. Príčiny nižšej miery zamestnanosti žien pramenia najmä z ich nižšej ekonomickej aktivity. Zamestnané ženy spravidla pracujú v tých odvetviach, kde sú priemerné mzdy nižšie, najmä v zdravotníctve a v oblasti sociálnej starostlivosti. Ženy majú nižšie zastúpenie aj vo vyšších riadiacich pozíciách. Pretrvávajú výrazné rozdiely medzi priemernou mzdou mužov a žien.

### **Nezamestnanosť absolventov škôl**

Každoročne vstupuje na trh práce cca 105 000 absolventov všetkých typov škôl, ktorí predstavujú na trhu práce veľmi špecifickú skupinu: získali najnovšie poznatky, na druhej strane nemajú dostatok skúseností a zamestnávateľia dávajú radšej prednosť starším a skúsenejším zamestnancom, u ktorých očakávajú okamžité plnenie konkrétnych úloh bez nutnosti ďalšieho doškoľovania. U absolventov nie sú si istí, či majú potrebné vedomosti a zručnosti k okamžitému výkonu potrebnej profesie. Relevantnosť dosiahnutého vzdelania a získanej odbornosti je z hľadiska potrieb trhu práce jednou z najpodstatnejších kvalít vzdelávacej sústavy a v podmienkach rýchlo sa meniacej ekonomiky je táto otázka ešte významnejšia.

Počet nezamestnaných absolventov rôznych škôl sa v priebehu roka významne mení: na konci školského roku rýchlo rastie, pretože celý rad absolventov škôl si začína hľadať prvé zamestnanie až po skončení prázdnin, takže v septembri je ich počet vysoký. Podrobnejší pohľad na počty nezamestnaných absolventov podľa úrovne dosiahnutého vzdelania ukazuje na niektoré skutočnosti. Z celkového počtu nezamestnaných absolventov škôl najvýraznejšiu skupinu dlhodobo tvoria absolventi SOU bez maturity, ďalšou skupinou sú absolventi SOŠ a SOU s maturitou. Absolventi gymnázií tvoria najnižšiu skupinu nezamestnaných z absolventov stredných škôl. Počet nezamestnaných absolventov vysokých škôl vstupujúcich do evidencie nezamestnaných je v porovnaní s celkovým počtom evidovaných nezamestnaných absolventov stredných škôl výrazne nižší.

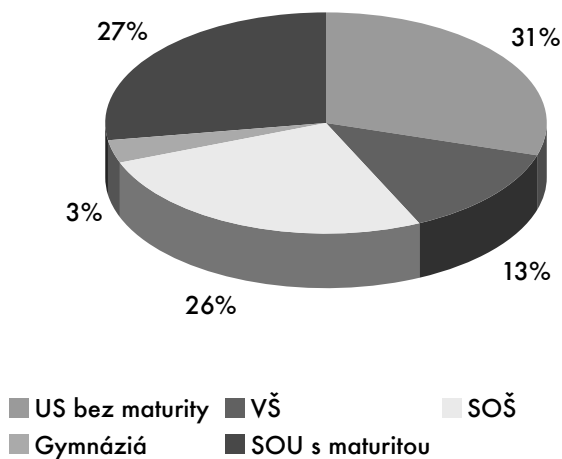


Tabuľka č. 15  
Evidovaní nezamestnaní absolventi podľa typov škôl k 31. 01. 2004

Stav evidovaných nezamestnaných absolventov	
Vysokých škôl	3 781
Stredných odborných škôl	7 396
Gymnázii	983
Stredných odborných učilíšť	7 777
Stredných odborných učilíšť bez maturity	8 433
<b>Spolu</b>	<b>28 370</b>

Zdroj: ÚPSVaR

Graf č. 12  
Štruktúra uchádzačov o zamestnanie podľa druhu škôl k 31. 01. 2004



Zdroj: ÚPSVaR

Mladí ľudia už pri vstupe na trh práce sú často znevýhodnení oproti iným vekovým skupinám nielen z dôvodu nedostatočných praktických skúseností, ale aj preto, že ich odborná príprava nezodpovedá požiadavkám trhu práce (zvlášť rizikovou skupinou sú absolventi základnej školy bez ďalšej kvalifikácie). Časť mladej populácie je stále pripravovaná na povolania bez znalosti o potrebách trhu práce. V súčasnosti majú problémy s hľadaním zamestnania najmä absolventi stredných škôl pripravovaní v niektorých odboroch (klesá záujem o absolventov manažérskych, ekonomických odborov a naopak je nedostatok ponuky pracovných síl v niektorých robotníckych povolaniach).

Závažný je problém s dlhodobou nezamestnanosťou mladými ľuďmi, ktorí nikdy nepracovali a nezískali pracovné návyky. Nezamestnanosť má negatívny dopad na psychiku mladých ľudí, vedie k existenčnej frustrácii, sťažuje osvojovanie si pracovných návykov a adaptáciu na svet práce v budúcnosti.

Vývoj nezamestnanosti mladých ľudí v Slovenskej republike ovplyvňuje nedostatočná väzba medzi škol-

ským systémom a trhom práce. Absolventi škôl často končia štúdium v takých odboroch, v ktorých nemajú šancu sa v regiónoch zamestnať. Môžeme konštatovať, že sa podceňovali problémy súvisiace s uplatnením absolventov na trhu práce. Je potrebné skúmať perspektívny vývoj trhu práce, pomocou prognóz pôsobiť na postoje spoločnosti a reagovať na tvorbu siete stredných škôl.

Zamestnávateľia za najvýznamnejší faktor ovplyvňujúci uplatnenie absolventov na trhu práce považujú chýbajúce prognózy makroekonomického vývoja a projektov rozvoja jednotlivých regiónov. Zamestnávateľia považujú prax, ktorú získavajú absolventi počas štúdia, za nedostatočnú (Zdroj: ŠIOV, 2001). Nedostatok praxe však nie je jediným faktorom, ktorý negatívne ovplyvňuje schopnosť absolventov uplatniť sa na trhu práce. Ide aj o kvalitu ich prípravy. Jedným z významných výziev, ktorá pre školskú sféru vyplýva z hľadiska uplatnenia sa mladých ľudí na trhu práce, je potreba zmeny v obsahu vzdelávania so zreteľom na požiadavky trhu práce.

Absolventi za dôležitejšie ako všeobecné vedomosti pre súčasné zamestnanie považujú iné spôsobilosti, ako im poskytla škola (Zdroj: ŠIOV, 2001). Znepokojujúce v tomto smere sú najmä údaje o nedostatočnej pripravenosti v komunikačných zručnostiach, schopnostiach samostatného rozhodovania, praktických odborných vedomostiach a zručnostiach, ale i v organizačných a riadiacich schopnostiach, v jazykových vedomostiach a v práci s výpočtovou technikou, na ktoré ich škola dostatočne nepripravila. Ako najčastejší dôvod, prečo absolventi nepracujú v zamestnaní, ktoré zodpovedá odboru ich prípravy uvádzajú, že si nemohli nájsť miesto v odbore, na ktorý sa pripravovali, ako aj to, že ich zaujíma iná práca. Viacerí uvádzajú, že si odbor štúdia vybrali podľa svojho záujmu, často na odporúčenie iných osôb, ale aj preto, že škola bola v blízkosti bydliska. To najpodstatnejšie – či si po skončení štúdia budú môcť nájsť zamestnanie, akú majú perspektívu, zostávalo pri rozhodovaní o smere štúdia mimo ich zorného uhla.

### Kariérové poradenstvo

Dôležitú úlohu v zabezpečení efektívnosti fungovania trhu práce a prevencii nezamestnanosti najmä mladých ľudí a absolventov škôl zohrávajú poradenské služby v oblasti povolania a zamestnaní, ktoré zahŕňajú poradenstvo pre voľbu povolania, poradenstvo pre výber zamestnania a poradenstvo pre výber zamestnanca.

Zákonom 453/2003 Z. z. o orgánoch štátnej správy v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov bol Ústrediu práce, sociálnych vecí a rodiny a úradom práce, sociálnych vecí a rodiny určený výkon štátnej správy okrem iných oblastí aj na úseku poskytovania poradenských služieb. Právny rámec vecného obsahu poradenstva poskytovaného v rámci systému verejných služieb zamestnanosti bol vytvorený zákonom č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov a vyhláškou Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 31/2004 Z.z. , ktoré zaradili poradenstvo medzi aktívne opatrenia na trhu práce. Informačné a poradenské služby sa podľa zákona stali súčasťou sprostredkovania zamestnania. Odborné poradenské služby a lekárska posudková činnosť boli upravené ako relatívne samostatné systémy a každá z týchto služieb (vrátane informačných a poradenských služieb) bola organizačne začlenená do samostatného organizačného útvaru na Ústredí práce, sociálnych vecí a rodiny, ako aj na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny.

Informačné a poradenské služby zákon definuje ako služby poskytované pri:

- voľbe povolania,
- výbere zamestnania vrátane zmeny zamestnania,
- výbere zamestnanca.

Za informačné a poradenské služby zákon považuje aj služby pri poskytovaní informácií a odborných rád o:

- možnostiach zamestnania na území Slovenskej republiky a v zahraničí,



- predpokladoch na výkon povolania,
- možnostiach a podmienkach účasti na programoch aktívnych opatrení na trhu práce a na aktivačnej činnosti,
- podmienkach nároku na dávku v nezamestnanosti,
- podmienkach účasti v partnerstvách vytvorených na podporu rozvoja zamestnanosti v územnom obvode úradu práce, sociálnych vecí a rodiny.

Do informačných a poradenských služieb pre výber zamestnania a jeho zmenu zákon zahŕňa:

a) posúdenie odborných predpokladov, schopností a získaných odborných zručností uchádzača o zamestnanie a záujemcu o zamestnanie,

b) poskytovanie informácií a odborných rád súvisiacich so zdravotnými a kvalifikačnými požiadavkami na pracovné miesta. Informačné a poradenské služby pri výbere zamestnanca sú definované ako poskytovanie informácií a odborných rád zamestnávateľom pri hľadaní vhodného zamestnanca na konkrétne pracovné miesta.

Zákon určuje poskytovať informačné a poradenské služby bezplatne. Zaručuje uchádzačovi o zamestnanie vedenému v evidencii uchádzačov o zamestnanie v dĺžke, ktorá je ustanovená vo vyhláske Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 31/2004 Z. z. v rámci odborných poradenských služieb vypracovanie individuálneho akčného plánu na podporu jeho pracovného uplatnenia.

Poradenstvo pre voľbu povolania na Slovensku už tradične poskytuje systém výchovného poradenstva na školách, okresných alebo krajských pedagogicko-psychologických poradniach..

Napriek existujúcemu inštitucionálnemu zázemiu a štruktúre poskytovaných služieb sa význam poradenstva o povolaniach a zamestnaniach nedoceňuje. Problematika uplatnenia na trhu práce a poradenstva pre voľbu povolania nie je zahrnutá v školských vzdelávacích programoch, nejestvuje dostatok potrebných metodických materiálov a učebných pomôcok, neuskutočňuje sa systematické vzdelávanie učiteľov a poradcov. Od 1. septembra 2003 bol síce zavedený na stredných školách vyučovací predmet „Úvod do sveta práce“, avšak len ako voliteľný.

Rozhodovanie o budúcej profesijnej orientácii a budovaní kariéry je veľmi dôležité. Jedným z nástrojov, ktorý eliminuje riziko nesprávnych rozhodnutí v otázkach voľby povolania, vzdelávania a profesijnej dráhy, prevencie nezamestnanosti a predčasných odchodov zo vzdelávacieho procesu, je fungujúci *systém kariérového poradenstva*. Kariérové poradenstvo v školskom systéme má zásadný význam nielen na voľbu vzdelávacej cesty žiakov a študentov, ale aj na úspešný prechod absolventov škôl do praxe. Zvyšuje pravdepodobnosť ich úspechu, záujem o ďalšie vzdelávanie a ochotu rekvafikovať sa, teda pripravenosť na zmenu zamestnania, zodpovedajúcu situácii na trhu práce.

Existujúci systém kariérového poradenstva v Slovenskej republike má značné rezervy a vyžaduje si nové prístupy. Pretrvávajúcim problémom je nedostatočná koordinovanosť aktivít jednotlivých subjektov v oblasti kariérového poradenstva v rámci rezortu školstva, ako aj na úrovni medzirezortnej. Je potrebné, aby sa nielen skoordinovali činnosti jednotlivých realizátorov tohto procesu, aby navzájom poznali svoje aktivity, zohľadňovali ich vo svojich činnostiach a na seba nadväzovali. Zlepšenie postavenia kariérového poradenstva v rámci rezortu školstva si vyžaduje zmeny a uskutočnenie reforiem. V rezorte školstva (na školách a univerzitách) nie sú v súčasnosti pre kariérové poradenstvo vytvorené dostatočné podmienky. Na vysokých školách a univerzitách zákon č. 131/2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov ukladá vysokým školám poskytovať poradenské služby študentom, avšak táto aktivita je iba vedľajšou súčasťou inej pracovnej náplne – učiteľstvo, pedagogika, psychológia. Chýbajú zodpovedajúce ľudské zdroje, možnosti preškolenia sú relatívne obmedzené a samostatné kvalifikácie pre tento odbor neexistujú. K vytvoreniu fungujúceho systému kariérového poradenstva je potrebné prehodnotiť existujúce

národné poradenské služby v rezorte vzdelávania a práce z hľadiska záverov EU, OECD a Svetovej banky o prehľadoch národných politík v poradenstve, zhodnotiť doterajší vývoj systému kariérového poradenstva a kriticky analyzovať súčasný stav koncepcie kariérového poradenstva s osobitným zreteľom na postavenie a úlohy kariérových poradcov v oblasti profesijného a kariérového poradenstva (neujasnenosť kompetencií rezortov a inštitúcií je potrebné zosystematizovať) a zlepšiť koordináciu a spoluprácu v poradenských činnostiach medzi Ministerstvom školstva Slovenskej republiky a Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky a spresniť kompetencie a spoluprácu v poradenských činnostiach medzi ostatnými inštitúciami pôsobiacimi v tomto procese. Je tiež potrebné zabezpečiť spoluprácu a koordináciu medzi poskytovateľmi poradenských služieb na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni, a tým rozšíriť dostupnosť, zabezpečiť koherenciu jeho poskytovania s osobitným dôrazom na rizikové skupiny.

Efektívny rozvoj poradenstva v súčasnosti brzdí aj absencia systémov na predvídanie kvalifikačných potrieb na trhu práce, ktoré by predvíдали trendy vo vývoji kľúčových schopností a zručností. V súvislosti s realizáciou opatrenia 3.3. Sektorového operačného programu ľudské zdroje „Rozvoj poradenstva o povolaniach a zamestnaniach a systémov na predvídanie zmien a kvalifikačných potrieb trhu práce“, opatrenia 3.3.A Rozvoj poradenstva o povolaniach a zamestnaniach a opatrenia 3.3.B Systémy na prepojenie odborného vzdelávania a prípravy s trhom práce, bola v roku 2005 vytvorená pracovná skupina zložená zo zástupcov Ministerstva školstva SR, Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Štátneho inštitútu odborného vzdelávania, ktorá vypracovala návrh národného projektu „Komplexné systémy predvídania a prepojenia potrieb vzdelávania a trhu práce (KOSYPP – VATP)“. Cieľom projektu je prispieť k rastu zamestnanosti založenej na nepretržitom a optimálnom párovaní (matchingu) ponuky vzdelávacej sústavy a dopytu po kvalifikovanej, flexibilnej pracovnej sile na trhu práce.

#### Opatrenia na zlepšenie zamestnanosti mladých ľudí

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (do 31. 12. 2003 Národný úrad práce) v roku 2003 venovalo zvýšenú pozornosť riešeniu nezamestnanosti mladých ľudí a dospelých v rámci programového a projektového prístupu k aktívnej politike trhu práce. Svoju činnosť zameriavalo na programy, cieľom ktorých bolo znižovanie nezamestnanosti komplexným a diferencovaným prístupom ku klientom a skupinám evidovaných nezamestnaných znevýhodnených na trhu práce.

Mladým ľuďom bol určený **Program podpory zamestnávania mladých ľudí**, do ktorého bolo v roku 2003 zapojených 11 300 evidovaných nezamestnaných mladých ľudí vo veku 15 – 29 rokov. Program bol navrhnutý a schválený tak, aby ich bolo možné umiestňovať aj prostredníctvom nástrojov aktívnej politiky trhu práce v prípade, že sami si vlastnou iniciatívou zamestnanie nenájdu. Súčasne rešpektoval potreby a možnosti regionálneho trhu práce. V priebehu aktivizácie boli mladým ľuďom, zapojeným do uvedeného programu, poskytované informácie o prihraničnej spolupráci v regiónoch, o možnostiach a podmienkach práce v zahraničí, ako aj o voľných pracovných miestach v rámci celej Slovenskej republiky.

Ďalším významným nástrojom bol **Program individualizovaných služieb zamestnanosti**. V tomto programe sa uplatňoval prístup úzko orientovaný na klientov s cieľom zaktivizovať skupiny evidovaných nezamestnaných vyžadujúcich zvýšenú starostlivosť o umiestnenie na trhu práce. Projekty uvedeného programu vychádzali z regionálnych podmienok a boli určené pre rôzne skupiny evidovaných nezamestnaných znevýhodnených na trhu práce. Hlavným cieľom bolo aktivizovať evidovaných nezamestnaných zo znevýhodnených skupín na trhu práce, a to najmä:

- dlhodobo nezamestnaných evidovaných na úradoch práce,
- absolventov škôl a mladých ľudí,
- občanov so zmenenou pracovnou schopnosťou a s ťažkým zdravotným postihnutím,



- občanov vo veku nad 50 rokov (vo veku pred dôchodkom),
- evidovaných nezamestnaných z rómskej komunity,
- evidovaných nezamestnaných so základným vzdelaním, príp. bez vzdelania,
- evidovaných nezamestnaných po materskej dovolenke,
- skupiny evidovaných nezamestnaných podľa regionálnych potrieb, vzdelanostných a vekových obmedzení.

Pre absolventov škôl a mladých ľudí sa v rámci tohto programu v roku 2003 zrealizovalo 23 projektov, do ktorých bolo zaradených 3 333 evidovaných nezamestnaných mladých ľudí.

Ďalším nástrojom sú **Kluby mladých nezamestnaných**. V terminológii úradov práce, sociálnych vecí a rodiny sú tieto označované ako kluby práce, ktoré nie sú špecificky zamerané len na nezamestnaných mladých ľudí, ale venujú sa aj ostatným rizikovým skupinám nezamestnaných. V kluboch práce sa realizuje individuálne a skupinové poradenstvo, projektová činnosť, rozličné aktivizačné semináre zamerané na riešenie nezamestnanosti a predchádzanie dlhodobej nezamestnanosti a na uľahčenie uplatnenia sa na trhu práce.

**Program komunitnej sociálnej práce** nadväzuje na **program terénnych sociálnych pracovníkov** v lokalitách, kde žijú mladí ľudia tzv. (vylúčení) zo spoločnosti. V rámci programu terénnych sociálnych pracovníkov na Slovensku v roku 2004 pôsobilo 76 terénnych sociálnych pracovníkov. Cieľom programu komunitnej sociálnej práce v obciach je podpora skupín a jednotlivcov dlhodobo vystavených sociálnemu vylúčeniu, zlepšenie ich životnej situácie a podpora integrácie na trh práce a do spoločnosti. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny vyčlenilo v rokoch 2004 – 2007 na realizáciu tohto programu 363 000,- Sk. Program je prioritne určený pre obce so separovanou alebo segregovanou komunitou (prevažne občanov rómskej národnosti).

### Zdroje príjmov mladých ľudí

Dávky v hmotnej núdzi – ich cieľom je spolu s príjmami občana zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť v hmotnej núdzi s prispením aktívnej účasti občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú.

Dávky v nezamestnanosti – dávka sociálneho poistenia, ktorá sa poskytuje v prípade straty príjmu z činnosti zamestnanca v dôsledku nezamestnanosti a na zabezpečenie príjmu v dôsledku nezamestnanosti.

K 31. 12. 2003 z celkového počtu 94 104 evidovaných nezamestnaných poberajúcich podporu v nezamestnanosti bolo 1 636 mladistvých a absolventov škôl, čo predstavuje 1,73 %.

### Opatrenia a výzvy do budúcnosti

Jedným z prioritných cieľov vlády SR je zabezpečiť čo najefektívnejšie čerpanie prostriedkov Európskeho sociálneho fondu už od začiatku prvého roka programovacieho obdobia 2004 – 2006, na čo budú v podmienkach Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky slúžiť tzv. národné a dopytové projekty.

Národný projekt je definovaný ako typ projektu pripravovaný inštitúciou na centrálnej úrovni, ktorý môže táto inštitúcia realizovať na základe kompetencií daných zákonom resp. inou právnou normou. V súlade s §§ 11 a 12 zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov je Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny inštitúciou, ktorá spĺňa podmienky na vypracovanie národných projektov. V praxi pôjde o priame pridelenie finančných prostriedkov ESF a spolufinancovanie na základe predloženia Žiadosti o poskytnutie nenávratného finančného príspevku. Tieto zdroje budú použité na doplnenie národnej politiky v oblasti zamestnanosti a v oblasti sociálnej inklúzie.



### Hlavné nedostatky a výzvy vo vzťahu vzdelávania a trhu práce

Existujúca štruktúra základných a stredných škôl je neefektívna a nezodpovedá meniacim sa spoločenským, ekonomickým a sociálnym podmienkam. Hlavnými problémami a nedostatkami tejto oblasti sú:

- nedostatočná previazanosť medzi vzdelávacou sústavou a trhom práce,
- nedostatok informačných a poradenských služieb o vzdelávaní a trhu práce,
- absencia stratégie celoživotného vzdelávania,
- nedostatočne rozvinuté poradenské a vzdelávacie služby pre oblasť podnikania,
- nedostatočne rozvinuté systémy predvídania zmien v kvalifikačných potrebách trhu práce,
- nedostatočná úroveň pripravenosti pracovnej sily na zavádzanie nových informačných technológií a na ich využívanie.

Zabezpečenie konzistencie a komplementarity medzi politikami v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy a sociálnymi a ekonomickými stratégiami v súlade so závermi Rady EÚ z 25. novembra 2003 o rozvoji ľudského kapitálu pre sociálnu kohéziu a konkurencie schopnosť (The Council Conclusions of 25 November 2003 on the development of human capital for social cohesion and competitiveness) vyžaduje vytvorenie Národnej rady pre rozvoj ľudských zdrojov pri vláde SR ako nadrezortného, nezávislého orgánu pre vzdelávanie, zaoberajúceho sa kľúčovými otázkami celého systému vzdelávania, najmä odborného vzdelávania, ktorý bude koordinovať spoluprácu jednotlivých rezortov, predstaviteľov zamestnávateľov a zamestnancov, určovať stratégiu rozvoja a riešiť základné otázky vzdelávania. Je potrebné určiť priority, vypracovať stratégiu a dlhodobú koncepciu odborného vzdelávania, formulovať ciele a princípy, zaviesť ucelený systém účasti sociálnych a ďalších partnerov na tvorbe obsahu, štruktúry, financovaní a kontrole kvality odborného vzdelávania na centrálnej, regionálnej a miestnej úrovni a zadefinovať a vymedziť v novom zákone o výchove a vzdelávaní (resp. pripraviť zákon o odbornom vzdelávaní) postavenie odborného vzdelávania vo vzťahu k zriaďovateľom, školám a sociálnym partnerom.

---

K odstráneniu problémov a nedostatkov vo vzťahu vzdelávania a trhu práce môže prispieť zintenzívnenie spolupráce školského systému a zamestnávateľskej sféry s cieľom prispôsobiť obsah a rozsah vzdelávania požiadavkám trhu práce, združovanie vzdelávacích programov smerujúcich k rôznym stupňom vzdelávania a vzdelávacích programov pre mládež a dospelých do jednej školy a zabezpečenie kvalitného prístupu k informáciám pre žiakov a študentov v rámci národného programu informačnej spoločnosti s ťažiskom na poradenstvo v oblasti možností vzdelávania, trhu práce, kariérových a pracovných príležitostí počas celého života. Ďalším dôležitým krokom je zabezpečenie koordinácie medzi odborným vzdelávaním a trhom práce, monitorovanie a prognózovanie trhu práce, uplatnenie absolventov v praxi, ich dlhodobú úspešnosť v povolani a prepojenosť tohto systému na školy, posilnenie ďalšieho vzdelávania pri zvýšení adaptability pracovnej sily, rozvíjanie systémov na podporu mobility pracovnej sily, podporovanie celoživotného učenia ako záruky rozvoja adaptability pracovnej sily a inovovanie odborného vzdelávania v súlade s princípmi európskeho trhu práce.

---



#### 4. 4. Mladí ľudia a rodina – demografické, sociálno-ekonomické a výchovné aspekty

Slovenská spoločnosť venuje deťom, ich výchove, vzdelávaniu, právnenému postaveniu v spoločnosti a podmienkam, v ktorých vyrastajú, veľkú pozornosť. Robí to jednak podporou rodín, kde vyrastá väčšina detí (v SR vyše 99 % zo všetkých detí), jednak cez náhradné formy starostlivosti v prípade detí, ktoré z rôznych dôvodov nemôžu žiť vo vlastnej rodine (v SR okolo 0,8 % detí).

##### Trendy vývoja demografických procesov s dôsledkami pre populáciu detí

Pre demografický vývoj na Slovensku je charakteristický **dlhodobý pokles pôrodnosti** a tento trend sa nenarušil ani v 90. rokoch. Svedčia o tom všetky sledované ukazovatele natality. Počet živo narodených detí sa znížil zo 79 989 v roku 1990 na 51 136 v roku 2001. V prepočte na 1 000 obyvateľov ide o pokles z 15,1 na 9,5 detí. Na jednu ženu dnes v priemere pripadá 1,2 detí. V nadväznosti na vývoj úmrtnosti, ktorá vykazuje stabilnú úroveň (necelých 10 úmrtí na 1 000 obyvateľov), takýto vývoj vedie k postupnému znižovaniu **prírastku populácie** (v roku 2001 sa menej ľudí narodilo ako zomrelo) a jej **starnutiu** (zastúpenie detí klesá a zastúpenie starších ľudí narastá).

K pozitívnym trendom možno zaradiť **postupné zvyšovanie veku matiek pri pôrode**: z 21–22 rokov aktuálnych v 80. rokoch na 24,1 rokov za prvoroďičky a na 26,5 rokov za všetky matky v roku 2001. Tendenciu posúvania pôrodnosti do vyššieho veku naznačuje tiež plodnosť žien podľa veku – najviac detí sa rodí ženám vo veku 25 – 29 rokov (v 80. – tých rokoch to bol vek 20 – 24 rokov). Najmladšie deti SR majú dnes teda v priemere o 3 roky starších rodičov ako ich rovesníci spred 20 rokov.

Ani v roku 2003 sa nenarušila klesajúca tendencia potratovosti, ktorá začala na začiatku 90-tych rokov. Celkový počet 25 557 potratov v spomínanom roku predstavoval v porovnaní s rokom 2002 zníženie o 1 101 potratov. Hrubá miera potratovosti poklesla na 4,7 potratov na 1 000 obyvateľov.

Opačný vývoj ako celková pôrodnosť má vývoj detí narodených mimo manželstva. Ich výskyt sa zvyšuje – v roku 2001 tvorili 19,8 % zo všetkých narodených (10 163). Na 1 000 obyvateľov pripadlo 1,89 detí narodených mimo manželstva. Znamená to, že v detskej populácii sa zvyšuje podiel detí s 1 rodičom. Pritom ženám do 19 rokov sa rodí v priemere 40 % zo všetkých detí narodených mimo manželstva. Väčšinou ide o ženy so základným a učňovským vzdelaním (až 80 %). V počte detí narodených mimo manželstva sa prejavujú obrovské regionálne rozdiely. Najviac ich je v niektorých okresoch východného a stredného Slovenska: Spišská Nová Ves, Prešov, Poprad, Trebišov, Banská Bystrica i Rimavská Sobota. Najvyššie zastúpenie detí narodených mimo manželstva je u rómskych matiek (tzv. „podmienene manželské deti“ – partneri spolu žijú, majú deti, ale oficiálny sobáš uzatvoria až po dosiahnutí 18 rokov alebo zostanú naďalej v neformálnom zväzku).

Slovensko sa dlhodobo zaraďovalo ku krajinám s vyššou sobášnosťou a nižšou rozvodovosťou. Od konca 70. rokov **sobášnosť** postupne a mierne klesá. Za posledné roky dosahuje úroveň okolo 5 sobášov na 1 000 obyvateľov (24 tisíc nových manželstiev ročne). Zároveň sa zvyšuje priemerný vek žien a mužov pri uzatvorení sobáša. V roku 2001 tvoril priemerný vek nevesty 25,6 rokov za všetky sobáše a za sobáše slobodných 23,8 rokov. Priemerný vek ženichov vzrástol na 28,6 roka za všetky sobáše a na 26,3 roka za sobáše slobodných (začiatkom 90. rokov dosahoval u žien 22,5 roka a u mužov okolo 24 rokov).

**Rozvodovosť** má v SR opačný trend – pomaly a rovnomerne stúpa. V roku 2001 pripadlo na 1 000 obyvateľov 1,82 rozvodu. Rozviedlo sa 9 817 manželstiev, pričom takmer 80 % návrhov na rozvod podali ženy. Okolo 30 % rozvádžajúcich sa manželstiev tvorili bezdetné manželstvá, zvyšných 70 % tvorili rozvody s maloletými deťmi. Deti po rozvode zostávajú prevažne matkám.

Uvedené dlhodobé trendy sa odrážajú aj na **štruktúre rodín**. Postupne ubúda zastúpenie úplných rodín a zvyšuje sa podiel neúplných. Podľa údajov zo sčítania z roku 2001 tvorili úplné rodinné domácnosti 56,4% zo všetkých domácností SR (v roku 1991 to bolo 67,3% a v roku 1970 ešte 78,4%). Úplné rodiny s deťmi do 15 rokov tvorili 31,1%, t. j. o 10% menej ako v roku 1991. Podiel neúplných rodín vzrástol na 11,9% (246 tisíc), čo v porovnaní so situáciou pred 10 rokmi znamenalo nárast o 1,4% a v porovnaní s rokom 1970 o 3,3%. Zo všetkých jednorodičovských rodín bolo takmer 90% viedla matka a len zvyšných 10% otec. Pojem jednorodičovská rodina na Slovensku v 90 prípadoch zo 100 znamená, že ide o osamelú ženu s dieťaťom či deťmi.

Zmenila sa i **veľkosť rodín** – zmenšili sa. Úplné rodiny mali v roku 2001 v priemere 3,44 členov, kým v roku 1991 to bolo 3,52 členov. Pokles zaznamenali i rodiny s 3 a viac deťmi: z 18,5% na 12,8%. V roku 1991 na 1 rodinu so závislými deťmi pripadalo 1,9 detí (dvojdetný model rodiny), najnovší vývoj pôrodnosti naznačuje, že nastáva posun k jednodetnému. Deti SR majú teda prevažne jedného alebo žiadneho súrodenca. Oproti situácii zo začiatku 90. rokov vzrástol počet tzv. neformálnych spolužití (bez uzatvorenia manželstva). Predstavovali 30,5 tisíc, čo je 2,6% z úplných rodinných domácností. Vzrástol aj podiel spoločne hospodáriacich domácností: na 7,8%, v roku 1991 ich bolo 2,9%. Ekonomická situácia pravdepodobne mnoho rodín vedie k spoločnému hospodáreniu.

#### Zmeny v počte a vekovej skladbe populácie detí

Dlhodobý pokles pôrodnosti sa prejavil i na početnom stave detí a mládeže. Podľa ŠÚ SR, k 31. 12. 2000 malo Slovensko 1 480 240 obyvateľov vo veku 0 – 19 rokov, čo je 27,4% celkovej populácie (v roku 1999 28,1%). Detí vo veku do 18 rokov, ktorý podľa Dohovoru o právach dieťaťa oddeľuje detstvo a dospelosť, bolo ešte o 9 tisíc menej (necelých 26% populácie). Ak v SR hovoríme o deťoch, týka sa to približne ¼ populácie.

Počet najmladších obyvateľov (0 – 19 rokov) sa začal znižovať od roku 1990: najprv o 15 tisíc ročne, od roku 1996 až o 40 tisíc ročne. V priebehu 90-tych rokov sa detská populácia zmenšila o 16,4%: v roku 1990 mala 1 770 696, v roku 2000 už o 290 456 menej. U jednotlivých vekových skupín detí sa však pokles začal oveľa skôr. Počet detí do 4 rokov klesá už od roku 1980, početnosť detí vo veku 5 – 9 rokov od roku 1987, v skupine detí 10 – 14 rokov po roku 1989 a u najstarších (15 – 19 rokov) až v roku 1995. Počet najmenších detí (0 – 4 ročných) sa tak znížil o 30%, detí vo veku 5 – 9 rokov o 22% a počet 10 – 14 ročných o 16%. U najstaršej skupiny, kde sa pokles prejavil najneskôr, sa počet znížil o 7%.

Takýto vývoj mal za následok aj zmeny vo vnútornej štruktúre detskej populácie. Na začiatku 80. rokov prevažovali najmladšie deti, od polovice 80. rokov stredné vekové kategórie a začiatkom 90. rokov najstaršie ročníky (15 – 19 rokov). Túto svoju prevahu si udržiujú aj v súčasnosti. V roku 2000 tvorili 30% zo všetkých detí. Pre detskú populáciu SR platí: čím mladšia veková skupina, tým má menšie zastúpenie (podiel najmladších detí je 19,3%, vo veku 5 – 9 rokov 23,6% a vo veku 10 – 14 rokov 27,1%). Vnútorňá skladba detskej populácie SR je za posledných 5 rokov pomerne stabilizovaná, a ak sa pôrodnosť nezačne výraznejšie zvyšovať (čo demografi nepredpokladajú), uchová si približne rovnakú proporciu aj v ďalšom desaťročí. Deti do 9 rokov tvoria 42,9% a od 10 do 19 rokov 57,1%. Štruktúra podľa pohlavia odráža dlhodobé biologické danosti – keďže sa rodí viac chlapcov, mierne prevažujú chlapci (51,1% chlapcov a 48,9% dievčat). Podľa údajov z roku 1991 žilo v úplných rodinách 90,8% detí a v neúplných 9,2% detí.

Vo vývoji najmladšej populácie sú však významné rozdiely z hľadiska národnosti (i konfesie). Vyššia pôrodnosť rómskej populácie sa prejavuje v tom, že štruktúra rómskych detí má opačný trend – najviac zastúpené sú najmladšie deti a s rastúcim vekom sa podiel znižuje. Aj podľa typu rodiny je štruktúra rómskych detí iná (vyšší podiel jednorodičovských rodín a tzv. faktických manželstiev).



### Sexuálne a reprodukčné správanie mladých ľudí

Na Slovensku sa nevykonáva systematický výskum sexuálneho správania obyvateľstva, postojov k anti-koncepcii a interrupciám ani k predmanželskému styku. Informácie tohto druhu možno získať len z partiálnych výskumov. Podľa výskumu agentúry Focus z roku 1997 zameraného na ženy SR, má na Slovensku viac ako tretina žien (35, 2 %) prvý sexuálny styk za sebou vo veku 17 rokov, v 18 rokoch potom viac ako polovica (56 %). Hranica sexuálnej aktivity sa však posúva už pod hranicu 15 rokov (0,9 %). Skorý štart sexuálneho života nesprievádza použitie akýchkoľvek prostriedkov ochrany. Problémom, ktorému nepripravená mládež musí čeliť z tohto dôvodu, nie je len neželané tehotenstvo, ale aj riziko sexuálneho násillia, sexuálneho zneužívania a sexuálne prenosných infekcií.

Tabuľka č. 16

Použitie antikoncepcie pri prvom sexuálnom styku podľa vybraných znakov (v %)

Veková kategória	Áno	Nie	Nepamätá sa
<b>Spolu</b>	<b>34</b>	<b>60</b>	<b>7</b>
Do 15 rokov	0	100	0
15 – 17 rokov	39	57	4
18 – 19 rokov	31	63	5
20 – 21 rokov	28	58	4
22 – 23 rokov	27	66	7
24 a viac rokov	32	68	0
<b>Podľa vzdelania</b>			
Základné vzdelanie	26	69	5
Stredné bez maturity	31	60	9
Stredné s maturitou	35	56	9
Vysokoškolské	46	47	6
<b>Podľa vzdelania matky:</b>			
Základné vzdelanie	24	68	9
Stredné bez maturity	31	60	8
Stredné s maturitou	44	49	7
Vysokoškolské	59	36	5
<b>Podľa vzťahu k viere:</b>			
Hlboko veriace	20	68	2
Veriace	29	63	4
Nerozhodnuté / nevie	46	49	1
neveriace	40	53	2

Zdroj: Stav a podmienky sociálnej ochrany mládeže...(SPŠPaR, 2004)

V SR dlhodobo od roku 1989 klesá počet umelých prerušení tehotenstva. Počas tohto obdobia bol zaznamenaný pokles pôrodov o 36 % a pokles interrupcií až o 67 % (SPŠPaR, 2004). Napriek prudkému poklesu počtu interrupcií si zasluhuje pozornosť ich pretrvávajúci relatívne vysoký počet u žien a dievčat vo veku nižšom ako 19 rokov.

Tabuľka č. 17

## Vývoj počtu umelých prerušení tehotenstva (UPT)

Rok	UPT	Z toho vo veku ženy		Živonarodení	Z toho
	Počet	Do 14 rokov	15 - 19	počet	matkám do 19 r.
1989	48 097	-	-	80 116	9 533
1990	47 901	31	3 159	79 989	9 638
1991	45 098	23	3 113	78 569	11 002
1992	41 923	15	3 263	74 640	10 706
1993	38 302	22	3 301	73 256	10 506
1994	34 432	60	3 339	66 370	8 915
1995	28 887	13	2 579	61 427	7 554
1996	23 863	19	2 238	60 123	7 051
1997	20 850	23	1 973	59 111	6 523
1998	19 395	15	1 853	57 582	6 044
1999	18 141	13	1 705	56 223	5 665
2000	16 580	10	1 701	55 151	5 231
2001	15 899	18	1 565	51 136	4 642
2002	15 301	8	1 504	50 841	4 580

Zdroj: Stav a podmienky sociálnej ochrany mládeže, SPŠPaR, 2004

### Všeobecné hodnoty a postoje k inštitútu rodiny

Podľa štatistických dát i mnohých prieskumov zostáva v SR manželská rodina univerzálnym spôsobom životnej dráhy. Vyše 90 % obyvateľov vstúpi počas života aspoň raz do manželstva, dobrovoľne bezdetnými zostáva iba minimum manželstiev. Vysoké hodnotenie manželstva sa udržalo aj na konci 20. storočia. Podľa Výskumu európskych hodnôt (2001) takmer 90 % obyvateľov SR nepovažuje manželstvo za zastaralú inštitúciu (podobný názor zastávalo napr. vo Francúzsku iba 65 % obyvateľov, v Belgicku či Luxembursku takmer 70 %). Čo sa týka detí, vyše 95 % populácie SR si myslí, že k tomu „aby dieťa vyrastalo šťastne, potrebuje domov, v ktorom sú obaja rodičia“ (v Škandinávii len 60 %). Materstvo bez trvalého partnera schvaľuje v SR 23,3 % obyvateľov (priemer za Európu bol 43,6 %, v Chorvátsku vyše 66 % a na Islande až 81,9 %).

Iný prieskum (Taylor Nelson Sofres, 2002) zasa ukázal, že SR je v otázkach rodiny najtradičnejšie aj v rámci stredoeurópskych krajín. Zo 4 porovnávaných krajín bol podiel obyvateľov odmietajúcich „partnerstvo muža so staršou ženou“ za SR najväčší (50 % v SR, v Poľsku len 18 %). Podobne aj v prípade odmietnutia: „spoločného bývania pred manželstvom“ (63 % v SR, 41 % v Poľsku), „rodičovstva mimo manželstva“ (60 % v SR, 47 % v Poľsku), či odmietnutia „dobrovoľne bezdetného manželstva“ (76 % v SR, 41 % v Poľsku).

Možno predpokladať, že určitá názorová diferenciacia sa odohráva najmä z hľadiska generácií (názory mladých ľudí) či národnosti. Z medzinárodných porovnaní vyplýva, že v slovenskej populácii ako celku sa udržiava pomerne vysoká miera tradičných postojov k manželstvu a rodine.

Potvrdzujú to aj nasledovné názory o rodine a deťoch (2001):

- rodinu považuje za veľmi dôležitú 87,5 % ,
- za veľmi dôležitú podmienku šťastného manželstva považuje 69,8 % detí,
- urobiť pre dieťa všetko aj za cenu odriekania si myslí 60,2 % ,
- opačné stanovisko – že rodičia majú svoj život a nik od nich nemôže chcieť, aby sa obetovali kvôli deťom – získalo podporu 18,1 % respondentov,
- s názorom, že človek nie je povinný ctíť si a milovať rodičov, ktorí si to nezaslúžia svojím správaním, súhlasilo 24,6 % ,



- opačný názor, že rodičov musíme milovať a ctíť si vždy, bez ohľadu na ich prednosti a nedostatky, sa stotožnilo až 73,6 %.

## **Ekonomická a sociálna situácia rodín s deťmi, ohrozené skupiny detí a možnosti pomoci**

### **Príjmová situácia domácností**

Rozloženie domácností podľa príjmu na začiatku 90-tych rokov bolo vychýlené smerom k nižším príjmovým kategóriám, chýbala silná stredná vrstva a málo boli zastúpené okrajové príjmy – najvyšší a najnižší. V priebehu 90-tych rokov sa zvyšoval počet najbohatších, ale aj najchudobnejších domácností. Tzv. stredná a vyššia stredná vrstva bola naďalej slabo zastúpená. Podľa štatistických údajov z roku 2003 o príjmoch sa najviac domácností nachádzalo v pásme medzi životným minimom a priemerným príjmom (takmer 40 %), t. j. v nižšej strednej vrstve. Druhú najpočetnejšiu skupinu tvorili domácnosti, ktorých príjem sa pohyboval medzi priemerným príjmom a 1,5-násobkom priemerného príjmu (vyše 30 %). Nad touto hranicou bolo iba 15 % domácností SR, pod hranicou životného minima zostávalo okolo 9 % – 11 % domácností.

Diferenciácia domácností podľa príjmu je pomerne vysoká. Najsilnejším diferencujúcim faktorom je rastúci počet členov domácností a počet detí. Domácnosti s vyšším počtom detí ako dve sa výrazne posúvajú do nižších príjmových pásiem. V rámci dvojdetných domácností bolo pod priemerným príjmom už takmer 70 % z nich, u trojdetných rodín až vyše 90 %. Počet detí naďalej zostáva významným faktorom, ktorý podstatne znižuje životnú úroveň rodiny.

### **Subjektívne hodnotenie príjmovej situácie**

Subjektívne hodnotenie príjmovej situácie plne korešponduje s jej štatistickým zisťovaním. Väčšina obyvateľov sa zaraďuje tesne nad alebo pod hranicu relatívnej chudoby. Bohatstvo a extrémna chudoba sa v sebahodnotení vyskytujú zriedkavo (iba 2 – 4 %). Až 41,6 % obyvateľov SR hodnotí svoju situáciu tak, že im príjem sotva stačí na základné potraviny, a že zabezpečuje len základné potreby (SŠPR 2004). Ukázalo sa, že rodiny s deťmi majú nielen horšiu reálnu situáciu, ale sa u nich zvyšuje aj pocit chudoby. Podobné výsledky prezentuje aj longitudinálny výskum (ÚIPŠ, 2004), kde až 62,9 % mladých ľudí vo veku od 15 do 26 rokov si myslí, že životná úroveň ich rodiny je uspokojivá, viac z nich sa zaradilo na hranicu uspokojenia základných životných potrieb (61,8 %). Do najvyššej kategórie „ekonomicky bezproblémových“ sa zaradili iba 1, 5 – 2 % z nich. Rozdiely sa prejavujú podľa miesta bydliska (v mestách je situácia lepšia), podľa školského statusu (lepšie hodnotenie za vysokú školu) a podľa rodinného statusu (mladí ľudia z neúplných rodín, ako aj mladí ľudia, ktorí si založili vlastnú rodinu – horšie hodnotenie).

Zvýšenú pozornosť zasluhujú sociálno-ekonomické podmienky života niektorých skupín rodín s nezaopatrenými deťmi.

**V rodinách s nezaopatrenými deťmi pripravujúcimi sa na povolanie** zvýšenú záťaž rodinného rozpočtu predstavujú najmä výdavky spojené s prípravou detí na povolanie. V súčasnosti na Slovensku približne 10 % stredoškôľakov a takmer 50 % vysokoškôľakov študujúcich mimo miesta bydliska využíva ubytovacie a stravovacie služby domovov mládeže. Prítomnosť študenta strednej alebo vysokej školy v rodine predstavuje pre ňu značnú sumu pravidelných a dlhodobých výdavkov (na výživu, ubytovanie, dopravu, školské potreby, hygienické potreby, odievanie, atď.). Len náklady na ubytovanie, stravovanie a dopravu na deti študujúce mimo miesta bydliska oproti rodinám s deťmi študujúcimi v mieste bydliska sú v priemere vyššie o 600 – 1000 Sk mesačne na jedno dieťa. V súčasnosti štúdium v mieste bydliska je takmer neúnosné pre cca 26 % rodín stredoškôľakov a cca. 20 % rodín vysokoškôľakov a štúdium mimo miesta bydliska iba veľmi ťažko zvláda cca. 16 % rodín stredoškôľakov a až 39 % rodín vysokoškôľakov. Vedomie finančnej ná-

ročnosti štúdiá detí z neúplných rodín je ešte intenzívnejšie. Rodiny, v ktorých výdavky spojené so štúdiom detí nespôsobujú nijaké finančné ťažkosti sú v menšine (cca 4% rodín vysokoškôľákov a cca. 19% rodín stredoškôľákov). V týchto rodinách prevažujú vysokoškolsky vzdelaní rodičia s vyšším peňažným príjmom na jedného člena domácnosti. Uvedené poznatky signalizovali kontinuálne výskumy (Stredisko pre výskum práce a rodiny). Preto možno konštatovať, že tieto reflexie majú stabilný trend a jednoznačne poukazujú na potrebu adresnej podpory tejto životnej situácie rodín s nezaopatrenými deťmi s cieľom predísť osobitne rizikóvemu sociálnemu vylúčeniu značnej skupiny mladých ľudí, ktorí by stratili šancu vlastného osobného rozvoja a celkovej spoločenskej integrácie.

Značnú časť **rómskych rodín** možno vzhľadom na sociálne a demografické správanie považovať za typických reprezentantov dlhodobého sociálneho vylúčenia najmä na etnickom princípe. Z rómskeho etnika sa kumuluje relatívne vysoké percento rodín nachádzajúcich sa v hmotnej núdzi. Rovnako značnú časť detí odkázaných na pomoc spoločnosti v súvislosti s potrebou ochrany ich práv tvoria práve deti z rómskych rodín. Táto skupina detí je spravidla najčastejšie zastúpená v skupine nezaopatrených detí, ktoré po skončení povinnej školskej dochádzky nepokračujú v príprave na povolanie a rýchlo vstupujú do partnerských, resp. manželských vzťahov, podstatne rýchlejšie ako majoritná populácia sa stávajú rodičmi. Vzhľadom na nízku odbornú a vzdelanostnú prípravu patria do relatívne početnej skupiny nezamestnaných s horšou pozíciou na uplatnenie sa na trhu práce. Ich základné životné potreby sú saturované takmer len zo sociálnych dávok štátu, čím sa spravidla uzatvára ich príležitosť prekročiť hranicu existujúceho spôsobu života. Otázka špecifikácie účinných nástrojov na ich integráciu do väčšiny populácie zostáva stále otvorená nielen na národnej úrovni, ale aj v medzinárodnom kontexte. S prihliadnutím na čiastočné posuny v demografickom správaní je zrejmé, že uvedená skupina rodín v budúcnosti postupne zmení historicky zakotvené vzorce správania, ktoré sú prinajmenšom rozporupne prijímané majoritnou spoločnosťou. Podpora a pomoc týmto rodinám by sa však ďaleko viac mala stať vecou rodinnej politiky realizovanej na miestnej či regionálnej úrovni.

Prítomnosť **osoby s ťažkým zdravotným postihnutím** v rodine spravidla mení štýl a spôsob života jej členov s výraznou potrebou svojpomoci, ale aj pomoci a podpory z verejných prostriedkov.

### Problémové situácie rodín

Viacere prieskumy z posledných rokov zhodne konštatujú, že v rodinách a domácnostiach na Slovensku pokračujú tendencie, ktoré boli zaznamenané v 90-tych rokoch minulého storočia. Nízka príjmová hladina, závislosť väčšiny rodín od dvoch príjmov, sústavné zvyšovanie životných nákladov len slabó kompenzované zvyšovaním miest – to vytvára bázu na pretrvávajúce hlavného problému rodín v SR, ktorým je nedostatok financií. Podľa údajov SŠPR, zhoršenie finančnej situácie v roku 2003 konštatovalo približne 60,3% opýtaných, mierne zlepšenie finančnej situácie iba 4,0 – 9,0% respondentov (SŠPR, 2004, s. 57). Najvýraznejšie zhoršenie finančnej situácie svojej domácnosti reflektovali respondenti s nižším vzdelaním, nezamestnaní, nekvalifikovaní manuálni pracovníci a tí, ktorí sú v domácnosti alebo na materskej dovolenke. Je možné konštatovať, že slabá pracovná pozícia na trhu práce, resp. postavenie mimo trhu práce člena domácnosti sú významnými faktormi vplývajúcimi na (negatívne) hodnotenie finančnej situácie domácností. Kým do roku 2000 výrazné zhoršenie finančnej situácie bolo zaznamenané aj u mnohopočetných domácností (5 a viac členov domácnosti), podiel takýchto domácností, v ktorých sa v posledných rokoch výrazne zhoršila finančná situácia, sa postupne znížil. V súčasnosti veľká časť všetkých typov domácností vníma svoju finančnú situáciu ako zhoršenú alebo výrazne zhoršenú. Z hľadiska príjmu na člena domácnosti sa finančná situácia za posledný rok najvýraznejšie zhoršila v prípade domácností s najnižšími príjmami. Prítom viac ako polovica (55,2%) respondentov očakáva, že v priebehu nasledujúceho obdobia sa finančná situácia ich domácnosti ešte zhorší.



Druhým najfrekvencovanejším problémom súčasných rodín je nedostatok času. V tomto prípade sa prejavuje priama súvislosť s počtom detí: čím je viac detí v rodine, tým je aj viac časového stresu. Trvalý alebo častý časový stres vo svojich rodinách uviedla nadpolovičná časť respondentov - 54,0 %.

Popri problémoch existenčného charakteru (financie, byt, práca) sa odsúva v reflexii respondentov vnímanie vzťahových problémov. Podľa aktuálnych výskumov, najviac problémov je v manželstvách s dvoma deťmi – dvakrát viac ako u bezdetných.

Staronovým problémom slovenských rodín, ktorý má rastúcu tendenciu, je častá či dlhodobá neprítomnosť jedného z rodičov. Z minulosti Slovenska sú známe tzv. „týždňovky“ – odchod za prácou do stavebných čiat v mestách, do Českej republiky a pod. V polovici prvého decénia tento problém prežíva, zmenil sa však jeho charakter a intenzita. Na jednej strane sa stal riešením existenčného zabezpečenia rodiny v oblastiach vysokou nezamestnanosťou a nedostatkom pracovných príležitostí, najmä na východnom Slovensku, kde v dôsledku nutnosti zarábať peniaze sa neprítomnosť jedného z rodičov v rodine stáva naozaj dlhodobou, neraz trvá i niekoľko mesiacov až rok. Tento problém poznajú však aj rodiny podnikateľov a živnostníkov, kde pracovné povinnosti ukrajujú niekedy príliš veľa času patriaceho rodine. Závažnosť tohto problému sa meria predovšetkým vplyvom dlhodobej absencie rodiča na vzťahy v rodine a hlavne na výchovu a socializáciu detí.

Stratégie rodín na riešenie finančných problémov sú rôzne a ich proporcie sa v priebehu desaťročia menili. Nedostatok pracovných príležitostí riešia mnohí obyvatelia SR odchodom za prácou do vzdialených miest alebo cudziny. Preto sa často vyskytuje dlhodobá neprítomnosť jedného z rodičov v rodine, čo má negatívne dôsledky na partnerské vzťahy i výchovu detí. Okrem dlhodobého odchodu za prácou sa nezriedka vyskytuje snaha o získanie dodatočných zdrojov. Ďalším frekvencovaným spôsobom je snaha o vlastné dopestovanie plodín a obmedzovanie platených služieb (samosaturovanie službami). Niektoré rodiny museli pristúpiť aj k uskromňovaniu sa v spotrebe. Mnohé rodiny s nezaopatrenými deťmi sú odkázané na poberanie sociálnych dávok.

### **Domáce násilie a násilie v rodine páchané na deťoch**

Pre potreby výskumu je domáce násilie charakterizované ako „akékoľvek násilie, pri ktorom je alebo v minulosti bola obeť a páchatel v nejakom osobnom vzťahu“. Domáce násilie je na Slovensku vážnou aj keď nie novou témou. Viac sa o nej začalo hovoriť v posledných rokoch predovšetkým zásluhou mimovládnych organizácií. V súčasnosti sa médiá angažujú v prezentácii konkrétnych prípadov, odborníci o probléme verejne diskutujú, vznikajú organizácie na pomoc obetiam domáceho násillia. Otázky domáceho násillia sa dostali do verejnej politickej agendy. Novelizovali sa viaceré zákony za účelom ošetriť javy domáceho násillia z legislatívneho aspektu – definovali sa ako kriminálny čin a postup pri ich riešení bude mať podobný priebeh ako pri hociktorom inom kriminálnom čine. Kým medzi obyvateľmi Slovenska prevažoval názor o vysokej miere ľahostajnosti slovenskej spoločnosti k niektorým násilným situáciám (ničenie a poškodzovanie verejných vecí – 40,5 %, psychické násillie ženy voči partnerovi – 38,8 %, šikanovania na pracovisku – 38,1 %, bezohľadnosť voči starším ľuďom – 38,0 %), pri takých násilných skutkoch ako je týranie dieťaťa rodičom, týranie rodiča dieťaťom a sexuálne obťažovanie žien si obyvatelia SR myslia, že ich naša spoločnosť odsudzuje (Zdroj: SPŠPaR, 2003). Až 57,4 % obyvateľov si myslí, že verejná mienka „veľmi“ alebo „skôr“ zavrhuje týranie dieťaťa rodičom. V novembri 2004 vláda Slovenskej republiky schválila „Stratégiu pre prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách a v rodinách“, na ktorú bude nadväzovať prijatie „Národného akčného plánu pre prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách“.



### Postoje obyvateľov SR k trestaniu detí

Využívanie trestov rôzneho druhu rodičmi alebo inými zodpovednými osobami voči deťom má dlhú históriu. V minulosti sa bežne používali rôzne druhy trestov vo výchove detí a nikto ich neoznačoval za násilie páchané na deťoch. V dôsledku aktivít zdravotníkov a neskôr v dôsledku rozširujúcej sa diskusie o právach detí sa názory začali postupne meniť. Ako prípustný výchovný prostriedok obyvatelia SR vnímajú trest „občas, alebo keď to rodič uzná za vhodné ‚dať rukou po zadku“ (98,6 %), „zákaz obľúbenej činnosti“ (92,0 %), „potrestanie prácou“ (82,0 %), „odmietnutie niečo kúpiť“ (84,5 %). Odmietavý postoj obyvateľov Slovenska prevažuje pri vyhranenejších formách fyzických trestov ako je „odmietnuť dať jedlo“ (87,1 % negatívnych postojov), „opakované bitky“ (75,5 %), „klačanie na polienku v kúte“ (64,4 %), „občasné bitky remeňom alebo varechou“ (56,9 %), ale aj „nerozprávanie sa s dieťaťom“ (60,8 %). Podľa výsledkov výskumu SPŠPaR v roku 2003, tolerancia k trestom detí v rodine sa zvyšovala s rastúcim vekom, starší ľudia vo vyššej miere zaujímali benevolentný postoj. U vzdelania bola súvislosť opačná – so zvyšujúcim sa vzdelaním sa podiel zástancov tolerantných postojov k trestaniu detí znižoval. Najvýraznejšie rozdiely sa prejavili podľa názoru na rodovú deľbu povinností a práv medzi rodičmi. V rámci tých osôb, ktoré odmietli názor, že „manželia sa o povinnosti i práva majú deliť rovnako“, sa zvyšoval podiel tolerantných postojov k trestom detí a naopak (SPŠPaR, 2003, s. 31).

Podľa výsledkov výskumu (Bakošová, 2000) násilie sa vyskytuje predovšetkým v tých rodinách, kde sú materiálne podmienky na hranici životného minima, ale aj v rodinách, kde sú v norme. Frekventovaným sociálnym faktorom bola nezamestnanosť jedného z členov rodiny, chorobnosť, závislosť na alkohole a drogách. Z psychologických podmienok sa ukázala ako podstatná napätá atmosféra medzi partnermi. Kultúrne podmienky sa vyznačovali slabou podnetnosťou, nízkym vzdelaním rodičov, nízkou kvalitou života, nedostatočnou pripravenosťou na manželstvo a rodičovstvo.

Výskum potvrdil, že obe pohlavia, tak dievčatá, ako aj chlapci, boli rovnako ohrozenou skupinou. Dievčatá boli týrané matkami v dôsledku ženskej roly, chlapcov týrali otcovia. Z hľadiska veku boli najohrozenejšou skupinou deti vo veku 11 – 15 rokov.

V rodinách, v ktorých sa vyskytlo násilie, prevládala vo vzťahoch rodičov k deťom nedorozumenie, povrchnosť, nadradený vzťah, podceňovanie detí, používanie devalvujúcich výchovných postupov, manipulácia, pomsta.

Najčastejšou formou týrania je zanedbávanie (nerozvíjanie základných hygienických návykov u detí, deti sú neupravené, bývajú v nevhodných priestoroch). Z aspektu porušovania práv detí v rodine výskum potvrdil, že najviac je porušené právo detí na lásku oboch rodičov.

Vychádzajúc z tohto nezastupiteľného postavenia a významu rodiny v individuálnom a spoločenskom živote bola v roku 1996 vládou Slovenskej republiky prijatá nová koncepcia štátnej rodinnej politiky vyjadrujúca základné postavenie rodiny v demokratickej spoločnosti. Štátna rodinná politika nachádza svoje miesto realizácie predovšetkým v oblasti právnej ochrany rodiny a jej členov, zabezpečovania sociálno-ekonomických podmienok života rodín, v oblasti výchovy detí a mládeže a prípravy na manželstvo a rodičovstvo a ochrany zdravia jednotlivých členov rodiny.

K úspešnej realizácii rodinnej politiky má prispieť aj komunálna politika. Komunálna politika sa určitým spôsobom dotýka všetkých rodín, ktoré žijú v obci. Pozostáva z najrôznejších foriem činností v prospech rodín. V jej rámci pôsobenie štátnej správy a samosprávy vhodne dopĺňajú aktivity rôznych spolkov, iniciatív a cirkví. Od roku 1991 existuje Centrum poradensko-psychologických služieb (CPPS), ako rozpočtová organizácia priamo riadená Ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny. Tvorí ju sieť územných a detašovaných pracovísk po celom území Slovenskej republiky a poskytuje odborné poradensko-psychologické služby v oblasti partnerských, manželských a rodinných vzťahov ako i v oblasti osobných problémov a riešenia



krízových situácií. Služby CPPS sú jedným z nástrojov štátnej rodinnej politiky rezortu práce, sociálnych vecí a rodiny, zamerané predovšetkým na pomoc a podporu rodine. V súčasnosti CPPS ako inštitúcia prechádza procesom transformácie.

Hlavnými oblasťami komunálnej politiky obcí sú nasledovné formy zabezpečovania potrieb rodín:

- služby predškolských zariadení s celodennou starostlivosťou o deti zamestnaných rodičov
- zabezpečenie vhodných chránených priestorov pre detské hry
- zabezpečenie výstavby bytov s ohľadom na konkrétne potreby rodín a ich starých a chorých členov
- organizovanie susedskej pomoci, ktorá je najpružnejšou formou sociálnej pomoci, kým štát zasiahne svojimi opatreniami a sociálnymi dávkami
- poradenstvo v rodinách pri výchove detí a príprava mladých ľudí pre život v rodine
- ochrana detí a mládeže pred ohrozeniami typu: násilie zobrazované v masmédiách, zneužívanie detí, alkohol, drogy a i.
- finančná podpora mnohodetných a sociálne potrebných rodín – možno ju realizovať zľavami na dopravných tarifách, zľavami pri kúpe stavebných pozemkov, pri sťahovaní, príspevkami na kultúru, rodinnú rekreáciu a pod.

### Šance na samostatné bývanie

Najväčšou položkou pre život začínajúcej rodiny je získanie bytu alebo inej formy oddeleného bývania, ktoré je na Slovensku nielen v mestách, ale aj na vidieku pomerne všeobecne prijímané ako podmienka budúcej stability rodiny. Nedostatok finančných prostriedkov na počiatku spoločného života mladých rodín však ich často núti, aby zostali bývať u rodičov. Na vidieku sú na to väčšie možnosti. Pri získavaní bytu sa vnútro-rodinná solidarita prejavuje azda najviac. Na dedine uľahčuje prístup k stavebnému pozemku, poskytuje dobrovoľnícke pracovné sily členov širšej rodiny, pomoc pri vybavení nového bytu a pod. V mestách je to účasť členov širšej rodiny na finančných a hypotekárnych zárukách na pôžičky na byty. Ceny bytov v mestách však dosahujú v relácii k pracovným príjmom astronomické sumy (napr. v roku 2004 cena 1 m<sup>2</sup> bytovej plochy je v hlavnom meste 2,4 násobkom priemerného mesačného príjmu zo závislej činnosti). Aké sú riešenia nedostatku bytov pre mladé začínajúce rodiny? Sú to hypotekárne úvery, rôzne typy stavebného sporenia (so stále klesajúcou sumou štátnej prémie) a príspevky z Fondu bývania. Skoro všetky typy hypotekárnych úverov, aj Fond bývania predpokladajú však vysoký podiel vlastného vkladu. Určité kroky podnikajú obce a mestá v rámci svojich ekonomických možností budovaním prechodných bytov pre mladé rodiny (cca na 6 rokov). Za najviac želané (hoci ekonomicky azda menej efektívne) riešenie sa považuje a politicky presadzuje výstavba nájomných bytov. Pri vysokej ochrane nájomníkov na trhu bytov na Slovensku podnikanie v oblasti výstavby nájomných bytov napreduje veľmi pomaly. Aj vysoké ceny pozemkov eskalované v prístupových rokoch SR do EÚ sú prekážkou. Mimovládne rodinné organizácie a niektorí politici volajú v tejto náročnej bytovej situácii po znovuzavedení systému mladomanželských pôžičiek.

Určitú predstavu aké majú mladí ľudia šance na spoločné bývanie s rodičmi, ak by túto alternatívu prijali, môžu poskytnúť Základné charakteristiky podmienok bývania podľa sčítania z roku 2001 (Zdroj: ŠÚ SR, 2001):

Rodinné domy, ktoré spoločné bývanie umožňujú v najväčšej miere, predstavujú 49,2% bytového fondu a ich podiel od roku 1970 stále klesá, pričom rastie podiel bytových domov. Celková plocha 1 bytu v m<sup>2</sup> je 83,9 a stále stúpa, počet obytných miestností na 1 byt od roku 1991 do roku 2001 vzrástol z 2,9 na 3,3. Počet obyvateľov na jednu miestnosť za to isté obdobie poklesol iba o 0,1. Podiel bytov s 2 a viac-cenzovými domácnosťami od roku 1991 vzrástol z 11,8 na 18,8 %.

V novej bytovej výstavbe rastie počet i podiel 4 a viac izbových bytov od roku 1998 do roku 2002 (s výnimkou roku 2001). Sú to byty uspokojujúce potreby prevažne majetnejších vrstiev obyvateľstva.

Nie je prekvapujúce, že v takej situácii mladí ľudia vyjadrujú veľkú skepsu. Podľa výsledkov výskumu z roku 2001 – 2002 (Stredisko pre výskum práce a rodiny, 2003) až 68,1 % slobodných respondentov uviedlo bytové pomery na prvom mieste ako dôvod pre obmedzovanie počtu detí. Ženatí/vydaté tento dôvod uviedli v 59,2 % odpovedí. Skepsa mladých ľudí vedie často k odsúvaniu uzatvorenia manželstva na neskorší vek a k nemanželskému spoluzitiu, ku ktorému sa v roku 2001 prihlásilo takmer o 10 tisíc partnerských dvojíc viac ako v roku 1991.

### Výchova k manželstvu a rodičovstvu

Už tretí rok funguje iniciatíva mimovládnych organizácií, ktoré združujú odborníkov angažovaných za posilnenie funkčnosti rodín: v spolupráci s Metodicko-pedagogickými centrami organizujú semináre pre stovky učiteľiek a učiteľov z celého Slovenska s tematikou Výchova k manželstvu a rodičovstvu, sexualita v slobode a zodpovednosti. Je to ponuka iného pohľadu na sexualitu a partnerské vzťahy aký bežne sprostredkávajú masmédiá. Ide o ponuku vedeckých poznatkov a výsledkov výskumov z tejto problematiky. Vychádza sa z faktu, že mladí ľudia majú právo poznať celostný pohľad na vzťah ženy a muža, celú pravdu o živote.

V školskom výchovno-vzdelávacom systéme súčasťou etickej výchovy, ktorá zastrešuje aj medzipredmetovú tému výchova k manželstvu a rodičovstvu, je výchova k sexuálnemu zdraviu, ako ho definuje Svetová zdravotnícka organizácia. Pedagogickým cieľom je odbornými poznatkami a zážitkovými metódami umožniť mladým ľuďom slobodne sa rozhodnúť pre odloženie sexuálnej aktivity do obdobia osobnostnej zrelosti pre trvalý vzťah.

Koncepcia výchovy k manželstvu a rodičovstvu v rezorte školstva má interdisciplinárny charakter. Zahŕňa etické, sociálne, psychologické a biologické poznatky súvisiace s ľudskou reprodukciou a ľudskými vzťahmi v najširšom zmysle slova.

Prvky výchovy k manželstvu a rodičovstvu obsahuje už Program výchovy a vzdelávania detí v materských školách. V školskom roku 1998/1999 sa začala realizovať v základných a stredných školách nová koncepcia výchovy k manželstvu a rodičovstvu, ktorá je súčasťou učebných premetov etická výchova a náboženská výchova.

Okrem rodiny a školy na mladých ľudí pôsobia svojimi programami aj mnohé štátne a neštátne subjekty vrátane cirkví. Tieto programy, orientované buď tematicky široko alebo špeciálne, sú zamerané napr. na rozvoj „sociálnych zručností“ pre párové a rodinné spoluzitie, sú organizované ako jedno rázové alebo dlhodobejšie programy. Priestor tejto správy neumožňuje konkrétne prezentovať množstvo akcií, publikácií, programov a projektov, ktoré sa realizovali v tejto oblasti v posledných 10 rokoch.

Rezervy vo výchove k manželstvu a rodičovstvu so špecifickým zameraním sú v zariadeniach náhradnej výchovy a v zariadeniach sociálnych služieb, najmä vo vzťahu k mentálne postihnutým deťom a mladým ľuďom.

Dlhodobú tradíciu v oblasti prípravy na manželstvo a zodpovedné rodičovstvo a v riešení problémov v manželských a rodinných vzťahoch majú inštitúcie poradensko-psychologických služieb. Komplexne vybudovaná sieť týchto zariadení na území SR a ich bezplatné služby zabezpečujú ich dostupnosť prakticky každému, kto sa rozhodne ich využiť.

Za osobitne dôležitú je treba považovať výchovu mladých ľudí zo sociálne znevýhodneného prostredia



- napr. zo segregovaných rómskych komunít k zodpovednej láske. V tejto komunite nie sú zriedkavosťou pôrody nedospelých dievčat a zanechanie dieťaťa v pôrodnici, vznikajú spolužitia vekovej kategórie detí, často zapríčinené nedostatkom zmysluplnej činnosti nezamestnaných mladých ľudí s minimálnym vzdelaním. Východiskom je pomáhať rómskym rodičom pochopiť dôležitosť vzdelania pre ich deti. Spoločnosť, najmä miestne orgány verejnej správy, musia pomáhať pri zabezpečovaní vzdelania a aj pri jeho využití v pracovnej činnosti rómskych mladých ľudí.

### Hlavné príčiny zlyhania rodiny

V nadväznosti na to sme skúmali hlavné príčiny zlyhania rodiny v sledovaných obdobiach. Prevažujú dominanty z minulosti, ako je zanedbávanie starostlivosti, nezájum o dieťa (tento ukazovateľ klesol o 12 prípadov), výchovné problémy v rodine (ich počet stúpol o 34 prípadov, tzn. o 15 %). Zreteľný je nárast príčin zlyhania rodiny z ekonomických problémov a z dôvodu straty bývania, v roku 2004 vzrástol počet týchto rodín o 12 (7 %).

Tabuľka č 18

Hlavná, prvotná príčina zlyhania rodiny	od 01.01.2003 do 31.08.2003	od 01.01.2004 do 31.08.2004
Zanedbávanie starostlivosti, nezájum o dieťa	376	364
Výchovné problémy	187	221
Ekonomické problémy a strata bývania	158	170
Zdravotné dôvody	30	33
Drogové závislosti	16	24
Iné	43	56

Zdroj: Úsmev ako dar

### Vynímanie detí z rodín na základe právnych úkonov

V súčasnosti existujú na Slovensku tri základné právne úkony, na základe ktorých je možné dieťa vyňať z rodiny: predbežné opatrenie, nariadenie ústavnej výchovy a nariadenie ochrannej výchovy.

V roku 2004 bolo na základe predbežného opatrenia vyňatých detí o 159 (24 %) viac ako v roku 2003. Toto opatrenie sa využíva najmä v prípadoch, keď je zdravie a život dieťaťa vážne ohrozené a je nevyhnutné okamžité vyňatie dieťaťa z patologického prostredia rodiny. Pozitívna je skutočnosť, že počet detí, ktorým bola nariadená ústavná výchova v sledovanom období klesol o 45. Počet detí, ktorým bola nariadená ochranná výchova, sa oproti roku 2003 zvýšil o 15 prípadov, tzn. viac ako o 100 %.

Tabuľka č. 19

Počet detí, ktoré boli z rodiny vyňaté na základe	od 01.01.2003 do 31.08.2003	od 01.01.2004 do 31.08.2004
predbežného opatrenia	513	672
nariadenia ústavnej výchovy	291	246
nariadenia ochrannej výchovy	12	27

Zdroj: Úsmev ako dar

### Vek detí v čase vyňatia z rodiny

Alarmujúca je skutočnosť, že najväčší nárast sme zaznamenali vo vekovej kategórii detí od 0 - 3 rokov. Počas skúmaného obdobia (viď tabuľka ) vzrástol počet detí v tejto vekovej kategórii o 68 (19 %). Stúpajúcu

tendenciu má aj počet detí vyňatých z biologickej rodiny vo veku od 3 – 15 rokov, vzrástol o 27 (6 %) a aj počet 15 a viacročných detí vzrástol o 19 (15 %).

Tabuľka č. 20

Počet detí podľa veku v čase podania návrhu nariadenia ústavnej výchovy, ochrannnej výchovy, resp. podnetu na vydanie predbežného opatrenia	od 01.01.2003 do 31.08.2003	od 01.01.2004 do 31.08.2004
0 – 3	293	361
3 – 15	421	448
15 a viac	110	129

Zdroj: Úsmev ako dar

### Náhradná rodinná starostlivosť a inštitucionálna starostlivosť

Formy systému náhradnej rodinnej starostlivosti na Slovensku

- osvojenie,
- pestúnska starostlivosť,
- náhradná osobná starostlivosť (zverenie inému občanovi než rodičovi),
- opatrovníctvo, poručníctvo.

Problematiku rodiny, náhradné rodinné formy starostlivosti a problematiku detí vynímaných a vyňatých z pôvodného rodinného prostredia – deti mimo vlastnej rodiny upravujú v súčasnosti tri základné právne normy:

- Zákon 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov (zákon bol zrušený a v súčasnosti je platný Zákon 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov),
- Zákon 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov,
- Zákon 279/1993 o školských zariadeniach v znení neskorších predpisov.

V súčasnosti prebiehajú v Slovenskej republike reformné zmeny a dotýkajú sa aj oblasti náhradnej výchovy. Ministerstvo spravodlivosti SR vypracovalo návrh nového zákona o rodine a dňa 10. 12. 2004 ho plénum Národnej rady SR schválilo. Schválený zákon nadobudol účinnosť od 01. 04. 2005. Nová úprava zákona prináša dlho očakávané riešenia, na ktoré spoločenská prax čakala. Okrem iného vymedzuje súhrn rodičovských práv a povinností, v súlade s medzinárodným právom terminologicky rozlišuje pojmy opatrovníctvo a poručníctvo a odstraňuje doterajšiu roztrieštenosť právnej úpravy koncepcie náhradnej starostlivosti.

Návrh zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately, ktorý pripravuje ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny zaručuje vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately každému dieťaťu, ktoré sa nachádza na území Slovenska. Návrh zákona zároveň upravuje postavenie dieťaťa, práva dieťaťa a spôsob ich uplatňovania v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej prevencie. Návrh právnej úpravy zavádza pojem „mladý dospelý“ pretože z pohľadu sociálnej prevencie je práve táto veková skupina mladých ľudí považovaná za rizikóvu. Návrh zákona ďalej upravuje povinnosť ponúknuť psychologickú pomoc dieťaťu, ktorého rodičia sa rozvádajú, rozširuje možnosti pomoci ohrozeným deťom, rodinám aj plnoletým fyzickým osobám, zavádza inštitút sociálnej kurately, úpravu výkonu opatrovníctva a poručníctva, pomoci maloletým bez sprievodu, zabezpečenie náhradného rodinného prostredia a upresňuje pravidlá medzištátneho osvojenia detí.

Zároveň sa výrazným spôsobom rozširujú možnosti vykonávať opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej prevencie nešťatnými subjektmi.



Tabuľka č. 21  
Deti umiestnené v náhradných rodinách

Forma / rok	2000	2001	2002	2003
Právoplatné osvojenie	404	400	412	364 (26)
Zverenie dieťaťa do starostlivosti ...	****	****	3 450	3 823
V pestúnskej a opatrovníckej starostlivosti	2 581	2 819	2 817	3 054
V náhradných rodinách celkom	****	****	6 679	7 241

\*\*\*\* údaje neboli k dispozícii

Zdroj: Úsmev ako dar

Nasledujúca tabuľka a graf prinášajú prehľad uplatnenia príbuzných a iných aj cudzích osôb v rôznych formách náhradného rodičovstva na Slovensku. Pozoruhodný fakt, vyjadrený vysokým podielom starých rodičov a iných príbuzných je zachytený v riadkoch č. 3 a 4.

Tabuľka č. 22  
Prehľad počtu detí umiestnených do NRS a osôb, u ktorých sú umiestnené

	Rok 2003	Počet detí	Počet osôb / rodín
1.	Vnútroštátne osvojenie	338	246 manželov
			13 jednotlivcov
2.	Medzištátne osvojenie	26	zatiaľ sa neevduje
3.	Zverenie inému občanovi než rodičovi	3.823	3.116 starých rodičov
			582 iných príbuzných
			125 cudzí
4.	Pestúnska starostlivosť	2.497	891 starých rodičov
			463 iných príbuzných
			524 cudzí
5.	Opatrovníctvo	557	164 starých rodičov
			237 iných príbuzných
			58 cudzí

Zdroj: Úsmev ako dar

Jednou z najohrozenejších, najrizikovejších a a najviac zraniteľných sociálnych skupín sú deti, ktoré sú umiestnené a istú dobu vyrastajú v internátnom type starostlivosti:

- v detských domovoch,
- špeciálnych základných školách internátnych,
- odborných učilištiach internátnych,
- reedukačných detských domovoch,
- diagnostických centrách,
- domovoch sociálnych služieb.

Prostredie v internátnom modeli starostlivosti v zariadeniach má veľa nevýhod, z nich najvýznamnejšie sú tieto:

- neexistencia vzťažnej osoby vedie k neschopnosti nadväzovať primerané vzťahy s rovesníkmi, staršími dospelými, ale aj malými deťmi a spôsobuje značnú nevýhodu pri neskoršom nadväzovaní a budovaní partnerských vzťahov,

- nerozvinutosť osobnosti dieťaťa, ktoré rastie v takomto prostredí môže spôsobiť okrem iného neschopnosť byť dobrým rodičom svojim deťom,
- preferovanie skupinovej práce a nemožnosť realizovania dôslednej individuálnej práce s deťmi,
- vysoká anonymita internátneho typu detského domova,
- „verejné“ prostredie internátu neumožňuje vytvorenie pocitu vlastného či osobného priestoru, absencia naplnenia základných psychických potrieb (napr.: túžby po láske, potreba spolupatričnosti, potreby bezpečia, dôvery, zo strany vychovávateľov),
- málopodnetné a umelé prostredie, spôsobujúce slabšie výsledky v škole, zlyhávajú aj deti s normálnou inteligenciou,
- vysoký výskyt negatívnych vplyvov kolektívnej výchovy - šikanovanie, krádeže, zníženie vedomia osobnej zodpovednosti, strata alebo neexistencia osobnej intimity,
- u detí prevláda nedostatok rôznorodých pracovných návykov.

Tieto nedostatky prostredia diskvalifikujú internátny spôsob výchovy a poskytovania starostlivosti, ktorá neposkytuje dieťaťu základné podmienky úspešného vývinu a rozvoja (hlavne po psychickej stránke), nevytvára priestor na zabezpečenie základných práv dieťaťa zakotvených v Dohovore o právach dieťaťa a pod.

#### Odporúčania pre realizáciu rodinnej politiky

- Pomoc a podpora deťom a mládeži by mala byť diferencovaná vzhľadom na demografické tendencie a zmeny v štruktúre rodín a ich regionálne rozdiely
- Vzhľadom na vysokú mieru tradicionality by mala smerovať k pomoci pri prekonávaní zhoršených životných podmienok rodín s deťmi a k podpore kvalitných rodinných vzťahov, hlavne rodičovsko-detských (individuálne práva, riešenie konfliktných situácií a pod.)
- V sociálnej oblasti by nemala kopírovať činnosť štátu, ale pokrývať „prázdne miesta“
- Pomoc rodinám, kde sa kumulujú rizikové faktory
- Aj rodiny, ktoré nie sú sociálne odkázané, by uvítali pomoc pri aktivitách svojich detí
- Prevenčná činnosť a programy pre deti, ktoré opúšťajú vzdelávací systém so základným (resp. neukončeným základným) vzdelaním alebo ako vyučení
- Podpora výskumu detskej chudoby, ktorý je v SR nedostatočný
- Podporiť priebežné monitorovanie a hodnotenie prijímaných zákonov z hľadiska dôsledkov na detskú populáciu - to absolútne absentuje!
- Z hľadiska ľudských práv je potrebné posilňovať výchovu zameranú na odstraňovanie stereotypov o postavení žien a mužov v rodine a v spoločnosti (rodovo citlivá výchova)
- Výchova a vzdelávanie o právach detí by sa mala rozšíriť (pokrývať všetky deti, o mimoškolské vzdelávanie,...)
- Aj vzhľadom na špecifiká demografického vývoja treba najmä pri mladých rodinách /budúcich rodičoch: posilniť sexuálnu výchovu a výchovu k manželstvu a rodičovstvu (plánované rodičovstvo, rodičovská zodpovednosť, demokratizácia vzťahov v rodine,...)
- U detí v náhradnej rodinnej výchove by sa mala podporiť spolupráca zainteresovaných inštitúcií, najmä pri odchode z domovov
- Je potrebné podnecovať deti k štúdiu a premyslenej voľbe povolania - prístup ku vzdelávaniu detí a mladých ľudí v domovoch musí byť diferencovaný a vyžaduje individuálny prístup
- Uskutočniť monitorovanie detí, na ktorých je páchané násilie v rodine - v tom zmysle uskutočniť interdisciplinárny výskum



- Podporiť vytvorenie Škôl pre rodičov a koordinovať vzdelávanie rodičov, či už na pôde škôl alebo v osobitnej inštitúcii
- Propagovať v médiách detské potreby, zabezpečiť pre širokú verejnosť stručné informačné materiály (letáky, brožúry) pre deti, rodičov
- Spolupracovať s vysokými školami a študentmi fakúlt sociálneho zamerania pri organizovaní rôznych vzdelávacích podujatí
- Zistené údaje o deťoch dávať na vedomie jednotlivým ministerstvám, vláde, parlamentu

#### 4. 5. Voľný čas mládeže

Voľný čas zohráva v živote mladého človeka stále dôležitejšiu úlohu. Nejde v ňom len o funkciu socializačnú, ale rastúci význam nadobúda aj jeho funkcia kompenzačná (vyrovnávanie pracovnej a školskej záťaže) a najmä preventívna (voľnočasové aktivity s možnosťami využitia hodnotových orientácií ako súčasť ochrany pre negatívnymi spoločenskými javmi).

V štruktúre voľnočasových činností mladých ľudí majú dominantné postavenie činnosti pasívneho charakteru. To je dôvod, prečo v slovenskej spoločnosti prevládajú názory, že mladí ľudia nevyužívajú voľný čas vhodným spôsobom. Podľa výsledkov výskumu (ÚIPS, 2003), v súčasnosti chlapci a dievčatá na Slovensku sa vo voľnom čase najviac venujú počúvaniu hudby, sledovaniu televízie a interakcii s rovesníkmi či už v pároch alebo v neformálnych skupinách. Aktívne sa najviac zaoberajú rôznymi formami manuálnej práce (ručné práce, domáce majstrovanie, práca v záhrade). Dôležitú úlohu v životnom štýle mladého človeka by mal zohrávať aktívny športový pohyb. Pravidelne sa mu venuje iba 24,0 % príležitostne 24,9 % detí a mládeže. Až 30,0 % sa aktívnemu športu nevenuje vôbec. Medzi druhmi športu sa najväčšej obľube tešia loptové hry, ďalej turistika, cyklistika a jazda na kolieskových korčuliach, zimné športy a bojové umenia. Iba 4,8 % mládeže pravidelne navštevuje fitness kluby, prípadne pestuje kulturistiku. Minimálne množstvo detí a mladých ľudí pravidelne hrá tenis, stolný tenis alebo squash (0,3 %). Aktívna záujmová činnosť je u mladých ľudí zastúpená len príležitostne. Často sa jej venuje v celoslovenskom priemere iba 15,7 % mládeže, 35,1 % ju realizuje príležitostne. Z tohto počtu až 86,2 % detí do 14 rokov a 75,0 % adolescentov jednoznačne uprednostňuje individuálne formy, to znamená – sám alebo s priateľmi, vo vlastnej časovej i organizačnej réžii. Takmer polovica detí a mládeže (48,4 %) sa záujmovej činnosti nevenuje vôbec. Odklon od organizovaných foriem záujmovej činnosti narastal po roku 1989. Pred týmto dátumom sa zapájalo až 80,0 % detí a mládeže do organizovanej záujmovej činnosti vo voľnom čase prostredníctvom jednotnej, masovej detskej a mládežníckej organizácie a špecializovaných inštitúcií pre výchovu vo voľnom čase detí a mládeže.

##### Faktory ovplyvňujúce využívanie voľného času

- **Demokratizácia spoločenského života**

V poslednom decéniu 20. storočia sa kontúry sféry voľného času pozvoľna začali meniť zo sféry voľna, na sféru slobody. To prinieslo aj do tejto oblasti ľudského života rovnosť príležitostí pre všetky deti a mladých ľudí, možnosť relatívne slobodne si voliť zameranie aj spôsoby využívania voľného času. Na takúto transformáciu vo vnímaní voľného času mnoho mladých ľudí nebolo pripravených. Rozširujúcu sa sféru slobody smerom k autonómii osobnosti mnohokrát nespájali so zodpovednosťou za svoje správanie. Dôsledkom jej absencie bol aj nárast dekadentných foriem využívania voľného času, vznik a činnosť extrémistických skupín a na druhej strane únik mnohých mladých ľudí do pasivity a ničnerobenia.



- **Profesionalizácia aktivít vo voľnom čase**

Dnes hlavnou životnou istotou je zamestnanie, podľa možnosti dobre platené. Pritom sa znižuje vek jednotlivca, v ktorom už musí byť odborne vyprofilovaný, ak sa chce uplatniť na trhu práce. Ak sa pred 30 rokmi človek stal odborníkom v istej odbornosti cca. vo svojich 40. rokoch, dnes sa táto hranica posúva o 10 rokov dopredu. Ľudia začínajú úspešnosť svojho života posudzovať podľa výsledkov (finančných aj spoločenských). Stále viacej energie a času venujú rastu vlastnej odbornej kompetentnosti. Jej požiadavky ovplyvňujú aj samotný moment voľby obsahu voľnočasových aktivít. Koničky a záľuby jednotlivcov stále častejšie korešpondujú s ich pracovným zameraním, ďalšie voľnočasové aktivity sú nasmerované na udržanie zdravia človeka a jeho relaxáciu. Napr. jednotlivec po práci častejšie dá prednosť odborným štúdiám, knihám alebo článkom pred oddychovou literatúrou, študuje jazyky, zdokonaľuje sa v používaní počítača a pod. Do týždenného rozvrhu sa mu zmestí aj návšteva fitness centra, sauny, kozmetického salóna a iné relaxačné aktivity. V tejto súvislosti v posledných rokoch stúpol aj záujem rodičov o voľnočasové aktivity, ktoré posilňujú budúcu odbornú zdatnosť ich detí, napr. jazykové alebo umelecké vzdelávanie, ale aj členstvo v športových kluboch (s perspektívou stať sa profesionálom v niektorom športe). So zreteľom na to, stále častý neutešený a alarmujúci obraz detí bezcieľne sa potulujúcich po uliciach, nie je iba dôsledkom nedobrej finančnej situácie rodiny alebo nadmerného pracovného vyťaženia rodičov, ale aj toho, že rodičia nepovažujú existujúcu ponuku organizovaných voľnočasových aktivít za vhodnú pre svoje dieťa z hľadiska jeho budúcej profesionálnej orientácie, a preto nie sú ochotní platiť často nemalé finančné čiastky za tieto služby špecializovaných výchovno-vzdelávacích zariadení.

- **Individualizácia vo využívaní voľného času**

Pracovný čas predstavuje pre človeka sféru povinnosti, ktorá limituje jeho životnú úroveň. Je to súčasne oblasť života, kde vládne vonkajšia determinácia činnosti jednotlivca s rôznym stupňom organizovanosti a podriadenosti sa pracovným normám. Skúsenosť z posledných rokov ukazuje, že mládež uprednostňuje vo voľnom čase neorganizované aktivity pred organizovanými činnosťami a voľný čas nevyužíva v organizovanej skupine, ale individuálne. Fakt organizovanosti, ktorý má črty dobrovoľne zvolenej povinnosti vo voľnom čase, akceptuje čoraz menej mladých ľudí.

- **Sociálna obmedzenosť jednotlivca pri voľbe voľnočasových aktivít**

Výber činnosti vo voľnom čase je v súčasnosti obmedzovaný najmä sociálnou situáciou rodín. Existujúca sociálna diferenciacia predstavuje problém, ktorému zatiaľ nie je prispôsobený existujúci systém výberu a prípravy talentov, ani systém záujmovej činnosti a záujmového vzdelávania. Zariadenia pre voľný čas detí a mládeže zatiaľ len minimálne zohľadňujú (najmä vo forme nižších finančných poplatkov od rodičov) zlú sociálnu situáciu niektorých rodín, pretože im to nedovoľuje súčasná legislatíva.

- **Vznik voľnočasového priemyslu a obchodu**

Prevažujúce tendencie k uniforme a nekritickému preberaniu vzorcov správania smerujú k tomu, že mladí ľudia zriedka hľadajú pramene svojej tvorivej aktivity vo vlastnej osobe, ale čakajú, že ich blízke alebo vzdialené okolie bude baviť, myslia si, že stačí, ak prijmú, čo im ponúka. Pritom komercializácia foriem využívania voľného času navodzuje u mnohých mladých ľudí frustráciu z obmedzených finančných možností viacerých slovenských rodín, ktoré nedokážu saturovať atraktívne ponuky voľnočasových programov.

Dnešní mladí ľudia sú prvou „porevolučnou“ generáciou, ktorá vyrastala v atmosfére rozširujúcich sa možností trávenia voľného času.



Mohli si skutočne vyberať za pomoci rodičov medzi „ponukou“ rôznych inštitúcií, ideových vplyvov, resp. sami tvoriť podmienky pre svoje záujmy. Balansovali pritom medzi relatívne ľahkým prístupom k informáciám, tlakom skomercializovaného voľnočasového priemyslu a tradičnými formami trávenia voľného času. Všetka táto ponuka sa postupom času stávala nedostupnejšia pre mládež zo sociálne slabších rodín.

Podľa údajov (ÚIPS, 2003) je väčšina mladých ľudí (77,6%) spokojná so spôsobom trávenia voľného času, pričom však takmer každý druhý mladý človek sa občas vo voľnom čase nudí. Sú to predovšetkým muži a mladší a slobodní respondenti. Výrazne častejšie priznávajú nudu nižšie vekové skupiny mladých ľudí. S výškou ukončeného vzdelania rastie aktívne a zmyslupnejšie využívanie voľného času mládeže. Jednoznačne teda prevažuje spokojnosť mladých ľudí s trávením voľného času. Uvedená situácia je takmer konštantná vo všetkých krajoch Slovenskej republiky. Hoci výrazným spôsobom dominuje už spomínaná spokojnosť so spôsobom trávenia voľného času najmarkantnejšie sa prejavuje u mladých ľudí z Trenčianskeho a Nitrianskeho kraja. Mladí ľudia žijúci vo veľkomestách Bratislavského a Košického kraja na druhej strane najčastejšie zo všetkých respondentov zdôrazňujú nespokojnosť s trávením voľného času (27,1% a 27,6%). Súvisí to pravdepodobne so širokou škálou možností, ktoré sú týmto mladým ľuďom poskytované, a ktoré nedostatočne využívajú a súčasne s výrazným pracovným zaťažením uvedených mladých ľudí.

Príčiny nespokojnosti so spôsobom trávenia voľného času sa sledovali počas niekoľkých rokov vo výskumoch voľného času. (ÚIPS, 2003) Udávané príčiny nespokojnosti so spôsobom trávenia voľného času majú objektívny i subjektívny charakter. Medzi objektívne príčiny respondenti zaradili nedostatočné podmienky a finančné prostriedky nevyhnutné pre realizáciu ich záujmov a potrieb, taktiež i rozhodujúci vplyv rodičov na spôsob trávenia voľného času v prípade niektorých študentov. Viacerí mladí ľudia zasa hľadali príčinu nespokojnosti so spôsobom trávenia voľného času v sebe. Priznali skutočnosť, že nevedia zaobchádzať so svojim voľným časom, ako naznačujú odpovede typu „často nič nerobím“, alebo „využívam svoj voľný čas často na zbytočné veci“, prípadne „často sa nudím“. Ďalšia príčina ich nespokojnosti tkvie v stereotypnom vyžívaní voľného času; nemajú však dostatok pevnej vôle na prekonanie tohto stereotypu. Myslíme si, že vysoká spokojnosť s využívaním voľného času je dostatočným dôvodom na zamyslenie sa pre všetkých, ktorý pracujú v oblasti mládeže, a samozrejme i pre rodičov. Na základe údajov získaných z výskumov z posledných rokov i teoretických poznatkov si dovoľíme predpokladať, že mladých ľudí spokojných s využívaním voľného času možno všeobecne rozdeliť do dvoch skupín. Prvú skupinu tvoria mladí ľudia, ktorí aktívnym spôsobom využívajú voľný čas, venujú sa činnostiam, ktoré im umožňujú seberealizáciu, poskytujú im pocit uspokojenia. Druhú skupinu zasa tvoria mladí ľudia, ktorí nemajú dostatočne rozvinuté potreby a záujmy, takže im ich spôsob využívania voľného času vyhovuje, sú s ním spokojní. Je totiž potrebné uvedomiť si, že mladí ľudia hodnotia svoj voľný čas podľa svojich kritérií. Pociť spokojnosti či nespokojnosti s využívaním voľného času je individuálnou záležitosťou, odráža subjektívnu predstavu o spokojnosti.

Záujmové útvary navštevovali aj jedinci, ktorí neuviedli, že by sa venovali niektorému z koníčkov (16,6%). Návštevnosť záujmových útvarov pritom klesala s vekom respondentov. Ako ukazuje nasledujúca tabuľka, zo subsúboru respondentov so stabilným záujmom, pravidelne resp. občas navštevovalo záujmové útvary až 74,9% štrnásťročných žiakov, v starších vekových skupinách sa počty respondentov zmenšovali a oscilovali medzi 55,1% až 45,7%.

Tabuľka č. 23

## Návšteva záujmového útvaru – vekové zloženie

		Návšteva ZÚ					
		Áno, pravidelne		Áno, občas		Nie	
		abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
Vek	Do 14	303	61,5	66	13,4	124	25,1
	15 do 17	1314	36,4	675	18,7	1619	44,9
	18 do 20	348	28,2	220	17,8	667	54,0
	21 do 23	24	20,7	29	25,0	63	54,3
	24 do 26	16	28,6	15	26,8	25	44,6

Údaje z dotazníkov potvrdili záujem stredoškolskej mládeže aj vysokoškolákov o organizované formy záujmovej činnosti v krúžkoch, súboroch a kluboch. Uvedené zistenie evokuje predpoklad o inovačných trendoch v tejto oblasti, ktoré sa prispôbili životnému štýlu a potrebám mládeže na začiatku tretieho tisícročia.

Jednou z najfrekvencovanejších foriem trávenia voľných chvíľ v súčasnosti je stretávanie sa s priateľmi v partiách rovesníkov. Takýto spôsob oddychu úplne vyhovoval 65,5 % a čiastočne vyhovoval 19,2 % mladým ľuďom. Z výsledkov výskumu možno usudzovať, že minimálny počet mladých ľudí vyhľadáva partie iba preto, že nemajú inú príležitosť stretávať sa s rovesníkmi. Takéto „núdzové“ riešenie uviedlo v dotazníku v celoslovenskom priemere iba 3,0 % opýtaných. Neformálne stretávanie sa s priateľmi s najväčšou pravdepodobnosťou nevyklučuje ostatné (organizované) formy trávenia voľných chvíľ. V celoslovenskom priemere až 61,9 % respondentov realizovalo svojho koníčka prostredníctvom organizovanej záujmovej činnosti a súčasne sa neformálne stretávali s priateľmi. Stálu neformálnu partiu rovesníkov nemalo len 12,3 % respondentov. Pritom sa nezaznamenali výraznejšie rozdiely medzi dievčatami a chlapcami. Mierne rozdiely sa ukázali v jednotlivých vekových skupinách. Najstarší respondenti z výberového súboru od 24 do 26 rokov sa až tak neviazali na neformálne skupiny ako mladší respondenti. Je pravdepodobné, že vo veku, keď väčšina mladých ľudí ukončila denné štúdium, je už v pracovnom pomere a aj si zakladá rodiny, zostáva jej menej voľných chvíľ, ktoré by trávila s rovesníkmi.

Z hľadiska veku sa rôznili aj motívy začleňovania sa mládeže do neformálnych skupín. Oproti uvedenému celoslovenskému priemeru, vo vekovej skupine štrnásťročných mierne stúpol počet tých, pre ktorých bola partie iba „z núdze cnosť“ (4,9 %). Pri hľadaní príčin tejto motivácie je potrebné zvažovať faktory správania sa chlapcov a dievčat v tomto veku. Je to obdobie prechodu na rôzne typy stredných škôl, kedy so zvýšením učebných nárokov aj miesta štúdia sa mení aj životný štýl mladých ľudí. Mnohí odchádzajú študovať mimo svojho bydliska, rozpadajú sa dovtedajšie skupiny kamarátov a spolužiakov, menia sa podmienky pre napĺňanie voľných chvíľ, menia sa požiadavky okolia na samostatné rozhodovanie sa jednotlivcov. To všetko spôsobuje, zmenu pohľadu dievčat a chlapcov na skutočnosť, pozmenené vízie vlastnej budúcnosti aj korekcie v záujmovej orientácii.



Tabuľka č. 24

## Máš partiu – častotť stretávania sa s partiou

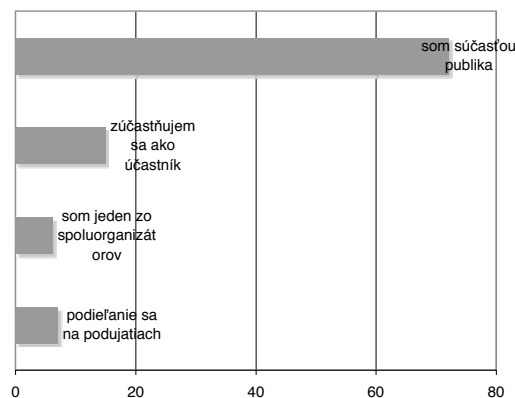
Častotť stretávania sa s partiou							Spolu
			Takmer každý deň	Často	Zriedka	Iba málokedy	
Máš partiu s ktorou sa schádzaš?	v. dobrú	abs.č.	2537	1454	171	19	4181
		%	60,7	34,8	4,1	0,4	100,0
	č. vyhov.	abs.č.	367	670	180	12	1229
		%	29,9	54,5	14,6	1,0	100,0
	z núdze	abs.č.	26	75	73	16	190
		%	13,7	39,5	38,4	8,4	100,0
	Nemám	abs.č.	38	120	257	273	688
		%	5,5	17,4	37,4	39,7	100,0
Celkom	abs.č.	2968	2319	681	320	6288	
	%	47,2	36,9	10,8	5,1	100,0	

Zdroj: Iuventa

Ďalšou formou prežívania voľných chvíľ je účasť na podujatiach pre verejnosť. Mladí ľudia môžu v ich rámci pôsobiť buď ako organizátori, účinkujúci alebo ako obecenstvo. Vo všeobecnosti nejavili o podujatia prílišný záujem (Iuventa, 2002). Väčšina ich navštevovala zriedka (59,1 %), necelá štvrtina (24,6 %) sa ich zúčastňovala často a 16,3 % vôbec nie. Z hľadiska veku najviac sa o podujatia zaujímali mladí dospelí vo veku 21 – 23 rokov, najmenší záujem zas žiaci končiaci základnú školu a maturanti. Z hľadiska pohlavia, dievčatá sa zúčastňovali podujatí o niečo častejšie ako chlapci. Najviac mladých ľudí navštevovalo podujatia pre verejnosť v Košickom a Prešovskom kraji, najmenej v Nitrianskom, Trenčianskom, Trnavskom a Bratislavskom kraji. Mladí ľudia hlásiaci sa k neformálnej partii rovesníkov alebo ktorí navštevovali záujmový krúžok sa častejšie zúčastňovali verejných podujatí ako mladí ľudia, ktorí sa neschádzali s rovesníkmi. Interakcia s rovesníkmi teda nesmeruje iba k stabilizácii záujmu mládeže, ale aj k účasti a angažovaniu sa na miestnych kultúrnych resp. rozvojových projektoch.

Graf č. 13

Akú pozíciu zastávali respondenti na verejných podujatiach?



Až 72,0 % tvorilo publikum, 14,9 % pôsobilo ako účinkujúci a iba 6,1 % ako spoluorganizátori podujatí (Iuventa, 2002). Väčšine mladých ľudí vyhovuje pozícia publika. Vysoký podiel na aktívnej príprave resp. účinkovaní na podujatiach pre verejnosť mali práve členovia záujmových útvarov.

Tabuľka č. 25

Návšteva ZÚ - podieľanie sa na podujatiach

Návšteva ZÚ	Podieľanie sa na podujatiach					Spolu
			Spoluorg.	Účinkuje	Publikum	
Pravidelne	abs.č.	194	460	1295	1949	
	%	53,9	52,8	28,1	33,4	
Áno, občas	abs.č.	68	185	807	060	
	%	18,9	21,2	17,5	18,2	
Nie	abs.č.	98	226	2505	2829	
	%	27,2	25,9	54,4	48,5	
Celkom	abs.č.	360	871	4607	5838	
	%	100,0	100,0	100,0	100,0%	

Až 53,9 % spolu organizátorov a 52,8 % účinkujúcich na verejných podujatiach súčasne navštevovalo aj niektorý zo záujmových útvarov alebo mládežníckych klubov.

Výchovný vplyv na deti a mládež v ich voľnom čase inštitucionálne zabezpečuje rodina ako prostredie, z ktorého dieťa najprv čerpá podnety a preberá vzorce správania pre osvojenie si hodnôt a noriem širšej spoločnosti. V nadväznosti na rodinu vytvára subsystém štátnych školských zariadení, popri ktorých paralelne pôsobí subsystém občianskych združení detí a mládeže a subsystém cirkevných inštitúcií podmienky pre zmysluplný život dieťaťa po splnení si školských aj mimoškolských povinností. Ide o široké spektrum inštitúcií a zariadení, ktoré pôsobia ako otvorená výchovno-vzdelávacia sústava.

Sieť verejných školských inštitúcií pre výchovu v čase mimo vyučovania je rozložená vo väčších mestách od 5 000 obyvateľov. Tvorí ju (ÚIPŠ, 2004):

- 128 centier voľného času, ktorých zriaďovateľom je miestna samospráva. Tieto zariadenia pravidelne navštevovalo v roku 2004 55 347 detí do 14 rokov a 11 261 mládeže nad 15 rokov. Okrem nich v SR v spomínanom období pôsobilo 5 cirkevných centier voľného času, ktoré pravidelne navštevovalo 1 514 detí do 14 rokov a 1526 mládeže nad 15 rokov, aj 2 súkromné centrá voľného času s pravidelnou návštevnosťou 518 detí do 14 rokov a 341 mladých ľudí nad 15 rokov. Jedno CVČ navštevovalo priemerne týždenne 522 detí a mládeže.
- 9 školských stredísk záujmovej činnosti pri štátnych základných a stredných školách, do ktorých sa v roku 2004 začlenilo 6 001 detí do 14 rokov a 1 149 stredoškolskej mládeže nad 15 rokov, ďalej 8 školských stredísk záujmovej činnosti pri cirkevných školách, ktoré pravidelne navštevovalo 2 933 detí do 14 rokov a 586 mladých ľudí 15 - ročných a starších aj 3 školské zariadenia záujmovej činnosti pri súkromných školách, do ktorých bolo zapísaných v spomínanom období 465 detí mladších ako 14 rokov a 342 mládeže od 15 rokov.
- 2 099 školských klubov detí pri štátnych základných, špeciálnych školách aj gymnáziách, ktoré v roku 2004 navštevovalo spolu 124 420 detí a mladých ľudí, 100 školských klubov pri cirkevných školách



spomínaných typov navštevovalo spolu 5 962 detí a mládeže a do 14 školských klubov pri súkromných školách chodilo 619 detí a mladých ľudí. Z nich 96 % sú deti 1. – 4. ročníka ZŠ.

- 221 základných umeleckých škôl v ktorých je zapísaných 102 319 žiakov.
- 200 domovov mládeže pri štátnych školách (19 samostatných, 94 pri stredných odborných školách, 70 pri stredných odborných učilištiach, 13 pri stredných zdravotných školách a 4 pri gymnáziách. V štátnych domovoch mládeže je ubytovaných spolu 25 200 žiakov stredných škôl. Okrem nich v SR pôsobí aj 5 súkromných domovov mládeže (1 samostatné, 1 pri gymnáziu a 3 pri stredných odborných školách), v ktorých je ubytovaných 515 stredoškôľakov a 13 domovov mládeže pri cirkevných školách (1 samostatné, 8 pri gymnáziách, 4 pri SOŠ), ktorých služby využíva 753 žiakov stredných škôl.
- v miestnych kultúrnych zariadeniach pôsobí v umeleckých súboroch, a krúžkoch 54 320 členov z radov detí a mládeže, čo je 21,3 % z populácie detí a mládeže od 6 do 26 rokov.

Všetky tieto inštitúcie organizujú aj príležitostné podujatia pre deti a mládež, ktoré ich nenavštevujú pravidelne.

Paradoxom je skutočnosť, že mladí ľudia navštevujúci tieto zariadenia len zriedka majú možnosť participovať na koncepcii ich obsahu a organizácii činnosti. Činnosť v mnohých v krúžkoch a kluboch má skôr charakter mimoškolského vzdelávania. Zdokonaľovanie sa v odbornosti prostredníctvom výkladu, nácviku prevažuje nad projektovými metódami, resp. participačným učením.

### **Trendy charakterizujúce výchovu v zariadeniach pre voľný čas detí a mládeže**

Systém výchovy v zariadeniach pre voľný čas v SR má v súčasnosti skôr útlmovú než rozvojovú tendenciu. Je výrazne poddimenzovaný z hľadiska podmienok aj prostriedkov.

Väčšina populácie mládeže (85 %) sa vo svojom voľnom čase pohybuje mimo výchovného vplyvu štátnych inštitúcií, samosprávnych orgánov aj organizácií a inštitúcií v rámci tretieho sektora. Vo väčšine obcí do 2 000 obyvateľov nepôsobia okrem školských klubov detí nijaké inštitúcie ani organizácie pre výchovu vo voľnom čase, a nie sú v nich vyčlenené priestory, kde by sa mladí ľudia mohli schádzať. Deti a mládež sú v týchto lokalitách takmer celkom bez cieľených podnetov. Uvedený deficit čiastočne saturujú cirkvi.

Obsahové zameranie činnosti zariadení pre voľný čas iba čiastočne reflektuje záujmovú orientáciu detí a mládeže. Všetky hore uvedené typy inštitúcií kvôli malým kapacitám, ale aj stereotypom v organizačnom zabezpečovaní svojich služieb, len z časti uspokojia záujmy, ku ktorým deti a mládež najviac inklinujú. V celoslovenskom priemere z týchto mladých ľudí iba 10,8 % má možnosť realizovať svoje záujmy v inštitúciách pre voľný čas detí a mládeže.

Zariadenia pre voľný čas detí a mládeže minimálne navštevujú rómske deti a mládež. Z celkového počtu detí a mládeže, ktoré navštevujú zariadenia pre voľný čas detí a mládeže pochádza iba 4,3 % z rómskych rodín. Najviac Rómov (19,6%) je členmi záujmových útvarov v CVČ, v ostatných zariadeniach (ŠSZČ, ŠKD, ZÚ v domovoch mládeže) ich počet neprevyšuje 2,6 %.

Zariadenia pre voľný čas detí a mládeže sú nerovnomerne využívané dochádzajúcimi žiakmi z okolitých dedín. Slovensko je vidiecka krajina s prevahou malých obcí do 2 000 obyvateľov. V nich pôsobí minimum zariadení pre voľný čas detí a mládeže aj občianskych združení. Z minulosti sa zaužívala prax, že deti a mládež z týchto lokalít sa zúčastňovali voľnočasových aktivít v najbližšom väčšom mestečku. V súčasnosti dochádzajúci žiaci tvoria v mestách, v ktorých sú plne organizované ZŠ a SŠ, viac ako polovicu žiakov ZŠ a SOU, 40,0 % SOŠ a gymnázií. Počty účastníkov voľnočasových aktivít v zariadeniach v týchto mestách je podstatne nižší. Dochádzajúci žiaci tvoria 29,4 % z počtu členov záujmových útvarov v CVČ, 25,9 % z množ-

stva detí v ŠKD a 25,6 % z počtu členov záujmových útvarov po vyučovaní v ZŠ a SŠ, ktoré vedú učitelia. V občianskych združeniach detí a mládeže a školských strediskách záujmovej činnosti v mestách nad 5 000 obyvateľov sa dochádzajúci členovia s prímestských obcí nachádzajú iba sporadicky. Príčin takéhoto stavu je viacero – nutnosť plniť si domáce povinnosti (starostlivosť o súrodencov, pomoc rodičom pri prácach na vlastnom pozemku, príprava do školy), doprava autobusmi a vlakmi nie je prispôbena aktivitám detí a mládeže po skončení školského vyučovania, zlá sociálna situácia obyvateľov malých dedín a pod.

Záujmové útvary v čase mimo vyučovania navštevujú prevažne žiaci s výborným a dobrým prospechom. Zo všetkých detí a mládeže, ktoré navštevujú inštitúcie a zariadenia pre voľný čas, má 55,9 % výborný až dobrý prospech v škole. Z hľadiska štruktúry členov záujmových skupín v jednotlivých zariadeniach, najviac detí a mládeže, ktoré v škole dosahujú výborné a dobré výsledky, navštevuje záujmové krúžky, ktoré vedú učitelia v základných a stredných školách (74,4 %) a odborní pracovníci v CVČ (64,7 %). Členská základňa občianskych združení detí a mládeže sa skladá zo 62,5 % dobrých žiakov. Značná časť členov záujmových skupín (38,1 %) pochádza z rodín, v ktorých rodičia majú vysokoškolské vzdelanie. Do ŠKD je začlenených 43,1 % detí (mladšieho školského veku) s výborným prospechom v prvom až štvrtom ročníku ZŠ. Pritom tieto zariadenia navštevuje až 55,2 % detí zo sociálne slabšie zabezpečených rodín. Z uvedeného vyplýva, že väčšia časť zariadení a organizácií pre voľný čas detí a mládeže v súčasnosti nenaplnia svoju sociálnu funkciu.

---

Mladí ľudia pozitívne vnímajú atmosféru v zariadeniach pre voľný čas. To hovorí o veľkej potencialite týchto inštitúcií pre proces neformálneho vzdelávania. Aj keď sa väčšina školských zariadení ešte stále ubera tradičným smerom mimoškolského vzdelávania, pre proces sebareflexie má nesmierny význam učenie, ktoré zážitkovými metódami a skúsenostným učením výrazne môže prispievať k rozvoju sociálnych kompetencií a zručností mladého človeka. Významným faktorom priaznivej atmosféry je určite aj miera kooperatívnosti, ktorá sa vybranými formami a metódami v záujmových útvaroch presadzuje. Vzhľadom na to, že školský systém často postavený práve na princípe súťaživosti, považujeme za potrebné, aby sa vo sfére voľného času viac bazírovalo na princípe kooperácie. Človek je tvor spoločenský, potrebuje iných ľudí okolo seba, ktorí mu nielen uľahčujú plnenie rôznych úloh, ale naplňujú aj jeho základné sociálne potreby. Mladí ľudia si nevyhnutne musia osvojiť kooperatívne zručnosti, aby sa adekvátne mohli začleniť do rôznych sociálnych skupín. Na to je práve možné využiť prostredie školských a mimoškolských zariadení pre voľný čas aj prostredie občianskych združení mládeže.

---

## 4.6. Mladí ľudia a zdravie

V súčasnosti sa subjektívne cíti zdravotne veľmi dobre cca 65 % mladých ľudí a nie dobre cca 3 %, pričom dievčatá prevažujú nad chlapcami.

Výsledky trendu výšky a hmotnosti u dospievajúcich potvrdzujú pokračujúci trend zoštíhľovania slovenskej mládeže obzvlášť dievčat.

V súčasnosti sa v skupine 0 – 18 ročných detí a adolescentov ukazuje nárast chronických zdravotných porúch, ktoré vyžadujú intenzívnu preventívnu starostlivosť. V populácii detí do 14 rokov v SR je chronicky postihnutých 28,5 % jednotlivcov, z toho pre poruchu chýbného držania tela 11,7 %, pre zrakové chyby 15 %, a pre neuropsychické poruchy 1,8 % osôb. Neuropsychické ochorenia sa viac vyskytujú u 14 – 15 ročných detí v mestách, kde dosahujú priemerne 16,5 až 21 %. Na vidieku sa skôr vyskytujú v tejto vekovej kategórii poruchy typu úzkosti, depresie, resp. neurózy, ale v oveľa nižších počtoch - maximálne do 1,1 %.



Čo sa týka zdravotného stavu adolescentov vo veku 15 – 18 rokov, údaje o akútnych ochoreniach (angína, chrípka, iné ochorenia dýchacích ciest a úrazy) zodpovedajú aktuálnej epidemiologickej situácii v Slovenskej republike, resp. neprekračujú významne počty uvedených ochorení.

V rámci analýzy chronických ochorení možno konštatovať:

- vzostupný trend výskytu astmatických ochorení a rôznych typov alergií, ktoré možno pripísať jednoznačne na vrub stále sa zhoršujúceho životného prostredia, najmä na území mestských aglomerácií, resp. celých priemyselných zón,
- zvýšený výskyt chybného držania tela, resp. patologické zakrivenie chrbtice, ktoré môže byť u mladých ľudí spôsobené neprimeraným priestorovým vybavením školských učebni (stoličky, lavice), zlým návykom pri sedení v škole ako aj nedostatkom pohybu, ktorý by kompenzoval jednostrannú nadmernú statickú záťaž pri vyučovaní,
- z psychických ochorení možno uviesť vyššie percento depresívnych stavov u mladých ľudí, podmienené časovým stresom, stresom zo zvládnutia študijnej látky, prípadne zlou sociálnou situáciou v rodine,
- bolesti hlavy sa vyskytujú u študentov stredných škôl často, najčastejšie u gymnazistov. V súčasnosti 7,3 % gymnazistov, 5,4 % študentov SOŠ a 6,3 % študentov SOU trpí chronickými bolesťami hlavy, pre ktoré navštevujú lekára (v r. 1985 uviedlo častú bolesť hlavy 10 % gymnazistov, 4 – 11 % študentov SOŠ a 7 – 11 % študentov SOU). Naopak bolesti chrbtice sa vyskytujú častejšie u študentov SOŠ a SOU, čo môže súvisieť s praktickým výkonom, resp. s nedostatkami v ňom, napr. nedokonalá technológia, nezodpovedajúce pracovné prostredie a pod.,
- zvýšený výskyt rizikového cholesterolu sa zaznamenal u 24,3 % dievčat vo veku 11 rokov a 23,4 % chlapcov rovnakej vekovej kategórie. V populácii 17 ročných dievčat (18,5 %) a chlapcov (8,7 %) sú tieto hodnoty o poznanie nižšie. Prítom boli zaznamenané rozdiely v hladine rizikového cholesterolu medzi mestskou a dedinskou mládežou. Populácia žijúca na vidieku má signifikantne vyššiu prevalenciu rizikového cholesterolu - 21 % v porovnaní s populáciou mestskou, deti rómskeho fenotypu majú signifikantne nižšiu hodnotu rizikového cholesterolu ako ostatné deti.
- Približne 5 % detí z celej populácie do 18 rokov trpí nadváhou.
- Trojkombinácia rizikových faktorov – zvýšený krvný tlak, zvýšené množstvo tukov v krvi a obezita sa vyskytuje u 0,17 % dievčat a 0,15 % chlapcov z populácie do 18 rokov.
- Problémom je úrazovosť v mladom veku. Ročne utrpí úraz v Slovenskej republike viac ako 200 000 mladých ľudí od 0 do 18 rokov, z toho 20 000 je kvôli tomu hospitalizovaných, takmer 2 000 ich zostáva trvalo postihnutých.
- Úrazy sú príčinou približne 40 % úmrtí detí do veku 14 rokov, najväčšie množstvo smrteľných úrazov je na cestách – približne 1/3 smrteľných úrazov detí do veku do 14 rokov sa stane na cestách. Približne 1/5 smrteľných úrazov detí do veku 14 rokov spôsobí utopenie. Miestom, kde dochádza k najväčšiemu počtu úrazov je škola - 25,6 % a domácnosť - 22,6 %.
- Zvyšuje sa počet hlásených prípadov pohlavných chorôb (viď. Hegyi, E. – Hegyi V. – Danilla, T., 2001). Hoci sa to týka väčšinou len istých skupín obyvateľstva s rizikovým správaním, nepochybne aj to patrí medzi vedľajšie produkty súčasného populačného vývoja.

Zdravotný stav mládeže je výsledkom pôsobenia viacerých zložiek spoločnosti. Prítom väčší dopad na zdravie mládeže ako úroveň zdravotnej starostlivosti má fajčenie, nedostatok pohybu, nesprávna výživa, zlá socio-ekonomická situácia a chudoba v spojení s negatívnymi faktormi životného prostredia. Podmienkou dobrého zdravotného stavu mládeže je teda v prvom rade zlepšenie všetkých činiteľov, ktoré podmieňujú zdravie mladých ľudí.



Základnou stratégiou štátnej politiky zdravia so zreteľom na mládež je:

- podpora a posilňovanie zdravia u zdravých jedincov,
- ochrana zdravia u mladých ľudí ohrozených biologickými, chemickými či fyzikálnymi faktormi prostredia,
- návratie zdravia u mládeže s oslabeným či poškodeným zdravím.

### **Systém zdravotnej starostlivosti o deti a mládež v Slovenskej republike**

V Slovenskej republike je koncepcia zdravotnej starostlivosti o deti a mládež zahrnutá v koncepcii pediatrie a v koncepcii dorastového lekárstva. Podľa týchto koncepcií praktický lekár pre deti a dorast poskytuje zdravotnú starostlivosť osobám mladším ako 19 rokov v rozsahu určenom zákonom NR SR č. 98/1995 Z. z. o liečebnom poriadku v znení neskorších zmien a doplnkov a zmluvnou poisťovňou.

Zdravotná starostlivosť v SR je zameraná na:

- primárnu preventívnu starostlivosť (povinné pravidelné bezplatné očkovanie detí, starostlivosť o správnu výživu, hygienu a sledovanie optimálneho psychosomatického vývoja),
- primárnu preventívnu zdravotnú starostlivosť o deti v kolektívnych zariadeniach, v základných a stredných školách, detských domovoch, školách v prírode a prázdninových táboroch),
- sekundárnu a terciárnu starostlivosť, ktorú zabezpečujú špecialisti v poliklinických a nemocničných zariadeniach, ktorí okrem základnej diagnostiky, terapie a preventívneho pôsobenia sú zodpovední aj za imunizáciu a skrining niektorých ochorení. Na týchto pracoviskách sa zabezpečuje aj dispenzárna starostlivosť o deti a mládež s chronickými ochoreniami. Lekárom prvého kontaktu je aj zubný lekár zabezpečujúci terapeutickú a preventívnu starostlivosť o ústnu dutinu a gynekológ – pôrodník.

Preveniou, kontrolou a epidemiológiou infekčných a závažných neinfekčných ochorení sa zaoberá Úrad verejného zdravotníctva SR so svojimi Regionálnymi úradmi verejného zdravotníctva. Iniciuje a podieľa sa na riešení prieskumov zameraných na sledovanie závažných ochorení, sleduje rôzne druhy správania a postojov, zabezpečuje kontrolu dodržiavania hygienických noriem a podieľa sa na tvorbe zákonov a legislatívnych úprav týkajúcich sa zdravia.

Od 1. 1. 2005 je účinný Zákon 577/2004 Z. z. o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia a o úhradách za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti v znení Zákona 720/2004 Z. z., ktorý zrušil Zákon 98/1995 Z. z. o liečebnom poriadku v znení neskorších predpisov.

### **Prenatálna starostlivosť, starostlivosť o matku a novorodenca v čase pôrodu, postnatálna starostlivosť a dojčenie**

V Slovenskej republike systém zdravotnej starostlivosti o mladého človeka zahrňuje aj zabezpečenie optimálnej starostlivosti o tehotnú ženu a novorodenca. Zahŕňa snahu o znižovanie materskej úmrtnosti a chorobnosti, ako aj zlepšovanie zdravotného stavu novorodencov organizáciou rovnocenného prístupu k zdravotným službám vrátane plánovaného rodičovstva, prenatálnej starostlivosti, starostlivosti počas pôrodu a po pôrode. V Slovenskej republike je trvalo nízky počet prípadov materskej úmrtnosti už od roku 1985. Medzi najčastejšie príčiny materskej úmrtnosti na Slovensku sú krvácavé stavy počas pôrodu (15,8 %), predčasné odlučovanie placenty a súvisiace komplikácie (10,5 %), embólia plodovou vodou (7,9 %) a preeklampsia (7,9 %) (Zdroj: ÚVZ, 2004).



Tabuľka č 26  
Vývoj materskej úmrtnosti v SR

Rok	Materská úmrtnosť
1989	9,99
1990	6,25
1991	14,00
1992	1,34
1993	12,29
1994	6,03
1995	8,14
1996	4,99
1997	3,38
1998	8,68
1999	10,67
2000	1,81
2001	15,64
2002	7,87

Zdroj: ÚVZ, 2004

Podľa štatistických ukazovateľov je v priemere dostatočný počet návštev tehotných žien v prenatalných poradniach. Uvedené čísla však nevystihujú situáciu v niektorých regiónoch Slovenska, kde je vyššia koncentrácia rómskej populácie. V poslednom období menej ako polovica všetkých tehotných žien navštívi ženského lekára v prvých troch mesiacoch tehotnosti. Tento jav zjavne súvisí s nedostatočným zdravotným uvedením, absenciou motivácie zdravotníckeho personálu (ženských lekárov a pôrodných asistentiek) na jednej strane a tehotných žien na strane druhej ako aj absenciou návštevnej služby (SŠPR 2004, s. 10). Od konca 80-tych rokov badať pokles detskej, perinatálnej a skorej novorodeneckej úmrtnosti, avšak za ostatných päť rokov došlo k ich stagnácii. Najčastejšou príčinou perinatálnej úmrtnosti je novorodenecká nezrelosť v dôsledku predčasného pôrodu (37,6 %), na druhom mieste sú Q79 (5,9 %) a na treťom mieste vrodené vývojové chyby (4,7 %). Ďalšou významnou príčinou je syndróm respiračnej nedostatočnosti, čo je opäť dôsledok predčasného pôrodu. Sumárne možno konštatovať, že takmer polovicu príčin perinatálnej úmrtnosti tvoria komplikácie predčasného pôrodu a vrodené vývojové chyby. Cesta ďalšieho znižovania perinatálnej úmrtnosti vedie cez predchádzanie predčasnemu pôrodu a kvalitným ultrazvukovým a biochemickým skríningom, ktoré včas pomôžu odhaliť vrodené vývojové chyby nezlučiteľné so životom.

Systém zdravotnej starostlivosti na Slovensku prešiel a prechádza mnohými reformami, ktoré vedú k viacerým zmenám. V organizácii a zabezpečovaní zdravotnej starostlivosti o deti a mládež však pretrvávajú stále sa opakujúce nedostatky. Ich podstatou je to, že praktickí lekári pre deti a dorast sa sústreďujú na liečebnú starostlivosť a zanedbávajú prevenciu, a to jednak klinickú, ale najmä hygienickú, ako aj prevenciu, ktorej podstatou je výchova k zdraviu. Odštátnením väčšiny lekárov prvého kontaktu došlo v niektorých prípadoch k narušeniu kedysi dobre zorganizovanej zdravotnej starostlivosti. Preventívne prehliadky a očkovanie na základných školách sa presunuli do ambulancií pediaterov a preventívne prehliadky chrupu vykonáva zubný lekár iba na niektorých školách, rovnako ako ošetrovanie chrupu v školských zubných ambulanciách. Niektorí rodičia na výzvu o potrebe ošetrovania chrupu svojich detí nereagujú a je problém primäť ich, aby prišli so svojím dieťaťom na preventívnu prehliadku alebo na povinné očkovanie. Štatistiky hovoria, že počas preventívnych prehliadok sa až u 21 % detí nájdu odchýlky od normy, z toho 12 % závažných. Starší dospelivajúci málo využívajú možnosti, ktoré ponúkajú zdravotné poisťovne, ktoré kompletne

hradia preventívne prehliadky nad rámec pravidelných platieb lekárom. Podľa údajov zdravotných poisťovní iba štvrtina dospelých obyvateľov Slovenska absolvuje ponúkané preventívne prehliadky.

Pri ovplyvňovaní životných návykov a spôsobu života zohráva významnú úlohu výchova detí a mladých ľudí k zdravému spôsobu života. Výchova sa nesmie obmedziť len na rozširovanie zdravotných vedomostí. Jej základným zmyslom a cieľom má byť pozitívna zmena každodenných návykov v správaní detí. Aktuálny stav v tejto oblasti prezentujú nasledujúce výsledky výskumov (Štátny ústav zdravotnej výchovy, 2003).

### **Žiaci základných škôl**

- V poslednom období stúplo percento tých žiakov, ktorí vôbec neraňajkujú (s maximom 27 % u žiakov 9. ročníkov). Už aj v nižších vekových skupinách viac neraňajkujú dievčatá v porovnaní s chlapcami.
- Väčší počet žiakov z mesta vykazuje neskorý nástup k spánku (t. j. po 23,00 hod.) v priebehu voľných dní u žiakov 9. ročníka, počet žiakov s krátkym časom spánku je okolo 8 % (mesto) a asi 6 % (vidieka).
- Organizovanej športovej činnosti sa vôbec nevenuje 60 až 70 % žiakov. Športuje významne menej dievčat.
- Nevyhnutnou oddychovou a relaxačnou zložkou režimu detí je pobyt vonku. Hodnoty nedosahujú ani 2 hodiny, pričom odporúčané sú 3 – 4 hodiny denného pobytu vonku pre najmladších žiakov. Počas voľných dní trávi okolo 80 % detí vonku vyše dvoch hodín. Žiaci vyšších ročníkov sú vonku dlhšie ako žiaci 1. stupňa.
- Príprava na vyučovanie je časovo náročná, dlhšie intervaly prípravy na vyučovanie (91–120 min. a nad 120 minút) uvádzajú viac žiaci z mesta ako z vidieka.
- Zvyšuje sa dĺžka sledovania TV so stúpajúcimi školskými ročníkmi, viac ako 2 hodiny denne bez ohľadu na jednotlivé ročníky.
- Iba 35 % žiakov z mesta a 27 % vidieckych trávi niektorú z prestávok vonku. Ostatné deti sú väčšinou v triedach alebo striedavo v triedach a na chodbách.
- Klesá počet detí v školských kluboch, čo súvisí zrejme s tým, že matky sú buď nezamestnané alebo na materskej dovolenke. Nezanedbateľný je aj fakt, že v súčasnej dobe sú rodičia na pobyte ich detí v školskej družine finančne zainteresovaní.

### **Žiaci stredných škôl**

- Sledovanie času ranného vstávania ukázalo, že najfrekvencovanejšie ranné vstávanie predstavuje u študentov SOŠ čas od 6,00 do 6,30 hod, ktorý možno považovať za primeraný a vstávanie v tomto čase za fyziologické.
- Do športovej organizovanej činnosti bolo v minulosti zapojených okolo 35 % stredoškôľakov. V súčasnosti športuje zhruba rovnaké percento študentov SOŠ a SOU. Relatívne najpriaznivejšia je situácia u gymnazistov, z ktorých až 45 % venuje športu viac ako 2 hodiny týždenne. Pre porovnanie u študentov SOŠ je to 3 x menej a študentov SOU 2 x menej.
- Pri posudzovaní dĺžky času venovaného neorganizovanej rekreačnej športovej činnosti vyplýva, že sú relatívne vyrovnané počty vôbec nešportujúcich študentov s počtami tých, ktorí športujú viac ako dve hodiny denne. Všeobecne možno povedať, že počet mladých ľudí, ktorí športujú či už organizovane, alebo rekreačne, je relatívne nízky.
- Pri porovnaní dĺžky času domácej prípravy na vyučovanie sú významné rozdiely medzi jednotlivými školami. Až 44 % gymnazistov sa doma učí viac ako 2 hodiny. U študentov SOŠ je to o polovicu menej, u študentov SOU o dve tretiny menej (v r. 1985 sa 39 až 48 % študentov všetkých typov stredných škôl pripravovalo na vyučovanie 2 – 3 a viac hodín denne). Všeobecne dievčatá venovali a aj venujú viac času príprave na vyučovanie ako chlapci.



- Neúmerne dlhý čas sledovania TV, resp. videa vo voľnom čase na úkor iných činností u stredoškôľakov. 20 až 30 % študentov takto prežíva svoj voľný čas minimálne 1 až 2 hodiny denne. Vysoké je percento takých, ktorí sledujú TV alebo video viac ako 2 hodiny denne.
- Až 40 – 50 % študentov sa ukladá počas týždňa spať medzi 2100 – 2200 hod., čo je z hľadiska fyziologických potrieb organizmu optimálny čas. Ako aj v minulosti, tak aj teraz sa vyskytujú vyššie počty študentov (priemerne 30 – 60 %) 3. a 4. ročníkov, ktorí sa ukladajú spať v neskoršom čase. Priemerná doba spánku u študentov všetkých typov stredných škôl je 7 až 8 hodín (uviedlo cca 45 – 50 % študentov. Ako nežiaduce sa v minulosti, ale aj teraz ukazujú pretrvávajúce tzv. nulté hodiny so skorým začiatkom o 700 hod., resp. pred 700 hod., pretože sú príčinou veľmi skorého ranného vstávania študentov.
- Najmä dievčatá na všetkých typoch škôl uvádzajú frekvenciu stravovania 3 a menej krát denne a to najmä vo štvrtých ročníkoch (zhruba tretina gymnazistiek a študentiek SOU a asi tri štvrtiny študentiek SOŠ).
- Oproti sledovaniu z roku 1985 sa zvýšil počet neraňajkujúcich študentov. V súčasnosti neraňajkuje celkovo okolo 20 – 25 % študentov, ale oveľa vyššie počty nachádzame najmä medzi dievčatami a to nezávisle na type školy.
- Oproti minulému sledovaniu stúpol výrazne počet študentov nekonzumujúcich večeru. Nepravidelne konzumuje večeru 35 až 43 % študentov (viac dievčatá ako chlapci, ktorí majú vyššiu energetickú spotrebu).
- Pitný režim dodržiava prijateľnou formou cca 40 – 60 % študentov, ktorí denne vypijú okolo 1,5 litra tekutín vo forme vody, minerálky alebo čaju. Zásadne viac tekutín pijú chlapci ako dievčatá.
- To, nakoľko prostredie základných škôl zodpovedá hygienickým požiadavkám, uvádzajú nasledujúce výsledky výskumu:
- Učebné predmety sú zaraďované do rozvrhov bez toho, aby sa zohľadňovali fyziologické požiadavky centrálného nervového systému.
- 24 % učebni malo nevyhovujúce denné osvetlenie, 19 % nevyhovujúce umelé osvetlenie, 24,5 % učebni bolo v lete prehrievaných a 15 % učebni v zime nedosahovalo minimálnu teplotu. Zvýšený vonkajší hluk uvádza 29 % mestských a 19 % vidieckych ZŠ. V minulosti bolo takýchto škôl 36 % a škôl s vonkajším hlukom nad 60 dB 9 %. V súčasnosti je situácia priaznivejšia – v mestách takmer 100 % škôl má vyhovujúce denné aj umelé osvetlenie a na vidieku má 6 % škôl nevyhovujúce denné a 13 % škôl nevyhovujúce umelé osvetlenie. V zime vykázalo nevyhovujúcu tepelnú pohodu 6 % vidieckych ZŠ a v lete 23 % mestských ZŠ.
- Pri zaraďovaní predmetov do rozvrhov hodín sa v prevažnej väčšine sledovaných stredných škôl nerešpektuje fyziologická krivka výkonnosti v priebehu dňa a ani v priebehu týždňa.
- Žiaci sedia primerane pri stole a na stoličke zhruba iba v 50 percentách. Vzhľadom k typu a veľkosti školského nábytku, 42 % žiakov sedí neprimerane pri stole a 49,9 % sedí neprimerane na stoličke.
- Lavorukosť pri sedení nie je zohľadnená v 36,4 % prípadov, refrakčné chyby v 26 % a sluchové chyby v 26 % prípadov.
- Žiaci trávia sedavým spôsobom veľkú časť dňa aj mimo vyučovania. Väčšinou je to práca s počítačom, alebo sledovanie televízie či videa a nekompenzujú statickú prácu v škole s dynamickými prvkami po vyučovaní.

Zdravotný stav a mládeže v SR má v ostatných rokoch tendenciu sa v priemere mierne zlepšovať. Zväčšujú sa však rozdiely medzi skupinami s najlepším a najhorším zdravím. Dôvodom je rozširovanie diapazónu bohatstvo - chudoba, rast nezamestnanosti a nízka úroveň vzdelanosti niektorých skupín obyvateľstva.

### Podnety a odporúčania

- Udržať doterajšiu vysokú úroveň pediatrickej a dorastovej starostlivosti a v jej rámci realizovaných preventívnych opatrení (očkovanie, preventívne prehliadky, skrining...).
- Forsírovať intenzívne ciele propopulačné opatrenia. Iniciatívy by mali byť nefinančného charakteru (čo zneužívajú isté skupiny obyvateľstva) a mali by podporiť mnohodetnosť rodín kde je vyššia pravdepodobnosť adekvátnej rodičovskej starostlivosti.
- Realizovať účinné opatrenia proti mediálnej manipulácii s mládežou a obmedziť negatívny vplyv médií na mládež.
- Rovnako obmedziť negatívny vplyv vlastných rodičov, dospelých a rovesníkov (vzory fajčenia pitia alkoholu...).
- Rozvíjať telesnú (fyzickú a pohybovú zdatnosť) gramotnosť a kultúru.
- Realizovať podporu zdravia ako programovú orientáciu celej spoločnosti, rozvíjať zdravotnú gramotnosť a kultúru. Prevencia chorôb a prevencia realizovaná zdravotníkmi nestačí! V tomto rámci realizovať aj efektívnu výchovu k manželstvu a rodičovstvu (nielen sexuálnu výchovu!).
- Štátom podporovať zakladanie MVO a OZ zameraných na organizovanie voľnočasových aktivít pre mládež s racionálnou náplňou ako protipól pôsobenia nikoho, resp. tzv. hrdinov z radov rovesníkov, fanatikov a siekt.
- Komplexne presadzovať opatrenia na prevenciu úrazov a nehôd u mládeže. Legislatívne zakotviť povinnosť používať cyklistické prilby.
- Razantne a dôsledne presadzovať dodržiavanie ustanovení o používaní bezpečnostných pásov.

## 4.7. Sociálno-patologické javy

### Zneužívanie drog a drogová závislosť

Prudký nárast konzumácie omamných a psychotropných látok po roku 1989 je problémom všetkých transformujúcich sa postkomunistických krajín strednej a východnej Európy. Možnosť voľného pohybu občanov cez štátne hranice priniesla so sebou aj zvýšenú možnosť prístupu k drogám. V spoločnosti sa po nevyhnutných ekonomických, politických a sociálnych reformách, ktoré boli súčasťou prechodu od plánovaného hospodárstva k rozvinutému trhovému hospodárstvu so sociálnym a ekologickým akcentom, výrazne zvýšil podiel dysfunkčných rodín, počet detí s rizikovým správaním, počet detí, ale aj dospelých s poruchami správania, výrazne sa zvýšil aj podiel nezamestnaných, čo bol dovtedy takmer neznámy jav. Všetky tieto faktory, ktoré v mnohých ľuďoch vyvolali pocit beznádeje pri riešení vlastných problémov a pocit neschopnosti zaujať miesto v novom spoločenskom prostredí, sa stali živnou pôdou pre rôznych obchodníkov s drogami.

Medzi látkami vplývajúcimi na psychiku človeka má výnimočné miesto alkohol, ktorý je na Slovensku považovaný za najfrekvencovanejšiu drogu. Podľa výsledkov výskumu Ústavu informácií a prognóz v Bratislave, v porovnaní so zisteniami z roku 1995, v roku 2004 výrazne stúpol počet mladých ľudí konzumujúcich alkoholické nápoje denne a dva až tri krát týždenne a zvýšil sa aj počet mladých ľudí, ktorí pijú alkohol len príležitostne. Od roku 1995 klesá počet mladých ľudí, ktorí alkohol nepijú a zároveň sa znižuje aj počet respondentov, ktorí alkoholické nápoje ešte nikdy neochutnali. Hlbšia analýza údajov ukazuje, že od roku 2000 mierne klesá počet opýtaných, ktorí konzumujú alkoholické nápoje vo zvýšených frekvenciách. Zároveň sa výrazne zvyšuje počet opýtaných, ktorí pijú alkohol pri rôznych príležitostiach a klesá počet mladých ľudí, ktorí alkoholické nápoje nepijú, prípadne ich ešte nikdy neochutnali.



Tabuľka č. 27

alkohol	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
denne	0,2	0,9	2,7	2,1	2,5	2,7	2,0	1,9	1,8	1,8
2-3 x týžd.	7,7	5,8	10,8	10,7	12,3	12,1	11,0	11,4	10,6	11,8
priležitostne	62,3	58,9	53,6	59,9	59,7	62,4	63,9	66,3	62,3	66,9
nepije	25,8	30,9	29,2	24,4	24,0	20,0	19,6	18,2	22,6	17,3

Podľa výpovedí respondentov, najnižší vek, kedy mladí ľudia prvý raz ochutnali alkohol bol 6 rokov. Vo veku od 8 – 14 rokov experimentujú s konzumovaním alkoholu častejšie chlapci. Najčastejším vekom, kedy mladí ľudia začínajú experimentovať s konzumáciou alkoholických nápojov je obdobie od 14 do 17 rokov (14 rokov 12,3 %, 15 rokov 22,2 %, 16 rokov 18,3 %, 17 rokov 13,3 %).

Od roku 1996 klesol počet mladých ľudí, ktorí obľubujú tvrdý alkohol. Oproti tomu sa zvýšil počet mladých ľudí konzumujúcich pivo, likéry a najmä víno. Po konzumácii alkoholu sa najčastejšie opijú muži, respondenti vo veku od 15 do 17 rokov, žiaci SOU, respondenti uvádzajúci nadbytok voľného času, opýtaní žijúci v doplnených a neúplných rodinách a v rodinách, kde chýbajú dobré vzájomné vzťahy. Najnižší vek, v ktorom sa mladí ľudia opili bol 9 rokov, avšak najčastejšie mladí ľudia nezvládnu konzumáciu alkoholu a po prvýkrát sa opijú vo veku 15 (20,3 %) a 16 (20,8 %) rokov. Muži sa častejšie po prvýkrát opijú vo veku nižšom ako je 17 rokov, avšak ženám sa táto situácia stane vo vyššej miere až po 18 roku veku, v dospelosti (ÚIPS 2004, s. 47-50).

Od roku 1995 výsledky výskumov poukazujú na stúpajúce množstvo mladých ľudí experimentujúcich s nelegálnymi drogami.

Tabuľka č. 28

Respondenti, ktorí majú skúsenosti s drogami										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
%	18,0	15,4	17,5	15,5	19,6	17,8	17,3	20,7	16,1	20,2

Najčastejším vekom, kedy mladí ľudia začínajú experimentovať s drogami je obdobie medzi 15 až 18 rokom, avšak najnižší vek pre experimentovanie s drogami je 10 rokov. Podľa údajov ÚIPS, vo veku od 10 do 14 rokov vyskúšalo drogy 10,4 % mladých ľudí, vo veku od 15 do 17 rokov nadobudlo drogové skúsenosti až 62,6 % respondentov a necelá tretina opýtaných ich vyskúšala vo veku od 18 do 22 rokov. Najčastejšou drogou, s ktorou mladí ľudia experimentujú pri získavaní svojich prvých skúseností je marihuana (87,4 %), v omnoho nižšej miere sú užívané prchavé látky (4,2 %), tabletky spolu s alkoholom (2,6 %), hašiš (1,6 %), pervitín a extáza (zhodne po 1,0 %) a huby (0,5 %). Až 42,5 % mladých ľudí si nelegálnu drogu kúpi, zatiaľ čo 41,5 % ju dostane zadarmo, pričom títo mladí ľudia často uvádzajú, že drogy užívajú len v prípade, že im ich niekto ponúkne zadarmo. Drogu si vypestuje 6,4 % opýtaných, 4,8 % respondentov ju vymení za iné veci a 3,8 % sa rozhoduje podľa okolností. Drogy si častejšie kúpia muži, žiaci SOU, mladí ľudia vo veku od 15 do 17 rokov a najstarší opýtaní, zatiaľ čo ženy, a respondenti zo strednej vekovej kategórie ich vo vyššej miere dostanú. Pestovanie nelegálnych drog je rozšírené najmä medzi žiakmi gymnázií a SOŠ (Zdroj: ÚIPS, 2004, s. 56).

Medzi najčastejšie skúšané drogy patrí marihuana (51,1 %), tabletky spolu s alkoholom (10,6 %), hašiš (8,0 %), prchavé látky (7,2 %), extáza (4,3 %), pervitín (3,4 %), tabletky a magické huby (zhodne po 2,9 %). Ostatné drogy ako LSD (2,1 %), crack (1,8 %), kokaín (1,4 %) a heroín (0,7 %) sú u respondentov skúšané

len ojedineho. Jednorázovo respondenti najčastejšie užili marihuanu, tabletky spolu s alkoholom, hašiš a prchavé látky. Opakovane, teda viac ako 5 krát, opýtaní konzumovali najmä marihuanu, hašiš, prchavé látky, tabletky spolu s alkoholom a tabletky.

Medzi prostredia, v ktorých je možné sa dostať k nezákonným drogám patria najmä diskotéky, koncerty, pohostinstvá, bary, v porovnaní s rokom 2000 výrazne klesla ponuka drog na verejných priestranstvách – na uliciach alebo v parkoch.

Podľa údajov Ústavu výskumu verejnej mienky, v porovnaní s 90-tymi rokmi, prišlo k najväčším posunom medzi dvoma najdostupnejšími drogami – marihuanou/hašišom a extázou. Na slovenskom drogovom trhu najvýraznejšie stúpa dostupnosť **marihuanu/hašišu**. Kým v roku 1996 neponúkli túto drogu 83 % občanom, v súčasnosti je to 79 % opýtaných. K najvýraznejšiemu poklesu v tomto ukazovateli prišlo medzi mládežou Slovenska vo veku 15 až 29 rokov, a to o 14 percentuálnych bodov z východiskovej úrovne 65 % v roku 1996 na úroveň 51 % v súčasnosti.

Podiel občanov, ktorým nikdy neponúkli **extázu**, klesá od roku 1998, kedy sa extáza začala samostatne sledovať v rámci drogovej ponuky, najvýraznejšie medzi mládežou Slovenska – o 6 percentuálnych bodov, z 87 % v roku 1998 na 81 % v súčasnosti a mládežou Bratislavy – o 10 percentuálnych bodov, z 83 % v roku 1998 na 73 % v októbri 2002.

V roku 2002 nastali v porovnaní s rokom 2000 značné zmeny v preferovaní oblastí, v ktorých sú pre občanov, predovšetkým mládež od 15 do 29 rokov, dostupné drogy. Najväčší pokles ponuky drog nastal priamo na verejnosti, v uliciach a rôznych parkoch, čo zrejme súvisí so zvýšením sledovania a kontrolovania uvedených oblastí príslušníkmi Policajného zboru SR, prípadne iných zložiek zaoberajúcich sa bojom proti užívaniu drog a obchodovaniu s nimi. Tento pokles je najzreteľnejší v Bratislave, pričom v našom hlavnom meste prišlo paralelne k výraznému nárastu možnosti získať drogu v pohostinstvách, reštauráciách alebo kaviarňach, ale predovšetkým v mládežníckych kluboch. Z týchto údajov je zjavné, že ponuka drog sa z verejných priestranstiev postupne sťahuje do uzavretých miestností, kde je nižšia možnosť odhalenia tejto nezákonnej činnosti, zvýšená anonymita a s tým súvisiaca zvýšená možnosť experimentovania s nelegálnymi drogami.

Hoci mladí ľudia v Bratislave stále zostávajú skupinou, na ktorú sa koncentruje najväčšia ponuka marihuanu/hašiša, postupne sa stiera rozdiel medzi mládežou v hlavnom meste Slovenskej republiky a v ostatných častiach Slovenska. Kým v roku 1996 ponúkli v Bratislave marihuanu/hašiš 49 % 15 až 29 ročných a v celoslovenskom súbore 35 %, čo predstavovalo rozdiel 14 percentuálnych bodov, v roku 2002 sa rozdiel medzi ponukou tejto drogy mládeži v Bratislave a celoslovenskom súbore zmenšil na 4 percentuálne body (49 % v súbore mládeže SR oproti 53 % medzi mládežou Bratislavy). Podiel občanov, ktorým bola ponúknutá marihuana/hašiš v rámci celoslovenskej populácie predstavuje v celom sledovanom období od roku 1996 po rok 2002 asi polovicu z podielu v súbore mládeže SR.

Porovnaním počtu občanov, ktorí poznajú vo svojom okolí osoby závislé na drogách, v jednotlivých súboroch sledovaných v prieskume – v súbore SR, v súbore mládeže SR a v súbore mládeže Bratislavy je možné identifikovať nasledovné tendencie:

- medzi mládežou Bratislavy vo veku 15 až 29 rokov je značne vyšší podiel tých, ktorí majú osobu závislú na drogách vo svojej rodine,
- z okruhu priateľov poznajú osobu závislú na nelegálnych drogách v najväčšej miere mladí ľudia v Bratislave, v menšej miere mládež Slovenska, výrazne v najmenej miere občania v súbore celoslovenskej dospelej populácie.



Významným faktorom limitujúcim hladinu poznania drogovu závislých je otázka náboženského vyznania. Všeobecne platí, že občania s nevyhraneným názorom v otázke náboženstva a neveriaci poznajú vo väčšej miere ľudí, ktorí sú alebo boli závislí na nezákonných drogách. V skupine občanov (v celoslovenskom súbore) bez vyhraneného vzťahu k otázke vierovyznania poznala osobu závislú na drogách takmer polovica oslovených (48 %), v skupine neveriacich poznalo takéhoto človeka 45 % a medzi nábožensky veriacimi len necelá tretina opýtaných (32 %).

Od roku 1998 sa postupne mení aj vzdelanostná štruktúra občanov, ktorí majú skúsenosti s užitím nezákonnej drogy. Kým v rokoch 1998 a 2000 bol medzi občanmi so základným a stredoškolským vzdelaním bez maturity výrazne vyšší podiel osôb so skúsenosťou s drogami – platilo to predovšetkým v súboroch mládeže Slovenska a mládeže Bratislavy, v súčasnosti sa postupne stierajú rozdiely medzi jednotlivými vzdelanostnými skupinami, najmä vďaka výraznému nárastu užívania (jednorazového, občasného alebo pravidelného) drog medzi vysokoškolsky vzdelanými. V súbore mládeže SR vzrástol podiel vysokoškolákov so skúsenosťou s užitím drogy zo 16 % v roku 2000 na 56 %, v súbore mládeže Bratislavy z 11 na 39 %, teda až o 30, resp. 38 percentuálnych bodov.

Sociálno-ekonomická situácia občanov sa síce podpisuje do istej miery pod ich spôsob života, v tejto súvislosti najmä pod ich inklinovanie k užívaniu omamných a psychotropných látok, ale aj na základe získaných údajov z prieskumu možno tvrdiť, že nie je určujúcim faktorom fenoménu experimentovania s drogami. Rozdiely medzi užívaním drog v rôznych sociálno-ekonomických vrstvách obyvateľov (tak, ako sa k nim subjektívne v zisťovaní zaradili) nie sú výrazné. Mierne vyšší podiel respondentov zo skúsenosťami s užívaním drog sme zaznamenali medzi oslovenými, ktorí sa zaradili ku skupine bohatých, k jej nižšej vrstve alebo k najchudobnejšej skupine občanov. Vyplýva to zrejme zo skutočnosti, že po drogách siahajú nielen občania v absolútnej hmotnej núdzi, pričom drogy berú ako prostriedok „úniku z reálneho sveta“, ale aj občania z najbohatších vrstiev. Pre nich sú naopak drogy často cestou k zažehňaniu nudy alebo k zaradeniu sa medzi istú skupinu mládeže, vzhľadom na absenciu priateľov v ich veku.

Hladina subjektívneho pocítovania hrozby drogových závislostí sa v porovnaní s rokom 2000 zásadne nezmenila. V súčasnosti pocítuje veľkú hrozbu drogovej závislosti pre seba, svoje dieťa alebo rodinu takmer štvrtina občanov z celoslovenského súboru dospeljej populácie, šestina zo súboru mládeže SR a pätina z opýtaných mladých ľudí vo veku 15 až 29 rokov v Bratislave. Najnižší podiel oslovených nepocítujúcich žiadne nebezpečenstvo drogových závislostí – asi jedna pätina – je medzi mládežou Bratislavy, medzi mládežou SR a v súbore SR je to asi jedna pätina. Hrozba drogovej závislosti pre seba, svoje dieťa, rodinu sa najviac obávajú občania stredného veku, medzi najmladšími a najstaršími vekovými skupinami je hladina obáv výrazne nižšia.

Kým od roku 1994 až po rok 2000 sa postupne zvyšoval podiel občanov, ktorí poznajú vo svojom okolí človeka závislého na drogách, v súčasnosti došlo k istej stagnácii tohto nárastu. Najviac opýtaných sa vyslovilo, že vo svojom okolí pozná človeka závislého na drogách v súbore mládeže Bratislavy – až 71 %, v súbore mládeže SR 68 % a v súbore dospeljej populácie SR 38 %. Vo všetkých súboroch poznajú oslovení drogovu závislého najmä z okruhu svojho bydliska, menej z okruhu priateľov, pracoviska, najmenej ľudí má drogovu závislého v rodine, najviac v súbore mládeže Bratislavy – 8 %. Výrazne viac občanov pozná vo svojom okolí drogovu závislého v skupine tých oslovených, ktorí už niekedy užili drogu.

Z hľadiska vzdelania prichádza postupne k stieraniu rozdielov medzi vzdelanostnými stupňami, v súčasnosti najmä vďaka výraznému nárastu oslovených, ktorí už užili drogu medzi vysokoškolsky vzdelanými.



Experimentovanie s drogami sa viaže do značnej miery na rodinnú situáciu občanov, skúsenosti s užitím drog majú v najväčšej miere oslovení, ktorí majú k rodičom zlý vzťah – až 46 %. Nepotvrdil sa výrazný vzťah užitia drogy so sociálno-ekonomickou situáciou občanov. Najviac opýtaných v aktuálnom prieskume deklarovalo skúsenosť s užitím marihuany alebo hašiša, najmä v súboroch mládeže SR a Bratislavy. Z ostatných drog má najviac občanov skúsenosť s užitím lekárskeho drogy, ako sú sedatíva, barbituráty alebo hypnotiká. Práve v kategórii lekárskeho drogy došlo k najväčšiemu nárastu ich užitia v porovnaní s rokom 2000 – až o 8 percentuálnych bodov v súbore SR, pričom súčasnosti má osobnú skúsenosť s užitím lekárskeho drogy 12 % dospelých občanov SR. Najviac oslovených užilo drogu vo veku 15 až 20 rokov – až 50 %. Najviac občanov získalo drogu, ktorú užili, v skupine kamarátov, v prevažnej miere zadarmo. Až 73 % respondentov si nevyčítalo prvé užitie drogy, čo je až o 11 percentuálnych bodov viac ako v roku 2000.

Za najmenej nebezpečnú drogu považujú občania Slovenska, rovnako ako v predchádzajúcich rokoch, marihuanu alebo hašiš, pričom jej vyskúšanie raz alebo dvakrát nepovažuje za nebezpečné 13 % oslovených v súbore SR a 25 % v súbore mládeže Bratislavy. Jej pravidelnému fajčeniu však už občania pripisujú výrazne vyššie riziko fyzického a psychického sebapoškodenia. Druhou najmenej nebezpečnou drogu je podľa názoru slovenskej verejnosti extáza, jej vyskúšaniu pripisuje žiadne alebo len malé riziko takmer pätina opýtaných, pravidelná konzumácia extázy je však už podľa 91 % respondentov stredne alebo veľmi nebezpečná. Užitie alebo pravidelnú konzumáciu ostatných sledovaných drog – kokaínu/cracku a heroínu – považujú občania Slovenska v drvivej väčšine za veľmi rizikové z hľadiska vlastného fyzického a psychického sebapoškodenia. Vo verejnosti je výrazne viac akceptované užívanie legálnych drog – fajčeniu jedného alebo viacerých balíkov cigariet denne neprikladá žiadne alebo len malé nebezpečenstvo 28 % občanov v súbore SR a 20, resp. 21 % v súboroch mládeže SR a mládeže Bratislavy. Pravidelné pitie väčšieho množstva alkoholu nie je alebo je len málo rizikové pre 17 % oslovených zo súbor SR, pre 14 resp. 16 % zo súborov mládeže SR a mládeže Bratislavy.

Za hlavné nebezpečenstvo drogovej závislosti považujú občania nárast kriminality, pričom v súčasnosti sa zvýšenia zločinosti v súvislosti s narkomániou obáva 69 % oslovených medzi mládežou Bratislavy, 66 % občanov v súbore SR a 60 % v súbore mládeže SR. Drogovú závislosť spájajú obyvatelia Slovenska aj so šírením vírusov HIV/AIDS, prípadne hepatitídy typu B, so stratou osobnosti narkomanov, s nebezpečenstvom smrti predávkovaním a s finančnými stratami pre celú spoločnosť.

Drogovo závislé osoby považujú takmer dve tretiny občanov Slovenska (62 %) za chorých ľudí, ich podiel sa však v porovnaní s rokom 2000 znížil o 5 percentuálnych bodov. Od roku 1994 postupne mierne narastá podiel opýtaných, ktorí považujú narkomanov za výstredné osoby nespokojné s prevládajúcim spôsobom života, pričom v súčasnosti sa v tomto zmysle vyjadriло už 59 % respondentov. Stabilne asi dve pätiny oslovených považujú drogovu závislosť za kriminálne živly. Iným druhom pohľadu občanov na drogovu závislosť sú ich postoje k jednotlivým typom závislostí. Najviac obyvateľov Slovenska zo sledovaných závislostí odsudzuje ľudí, ktorí raz alebo dvakrát vyskúšali heroín – 62 %, 53 % odsudzuje tých, ktorí príležitostne fajčia marihuanu/hašiš, takmer polovica – 49 % ľudí, ktorí raz alebo dvakrát vyskúšajú extázu a 48 % pravidelných požívateľov alkoholu. Za odsúdeniahodné osoby považuje takmer tretina opýtaných aj ľudí, ktorí fajčia 10 a viac cigariet denne.

Medzi návykové a impulzívne poruchy sa podľa medzinárodnej klasifikácie chorôb zaraďuje aj patologické hráčstvo – gambling. Podľa údajov ÚIPŠ, od roku 1996 sústavne stúpa počet mladých ľudí, ktorí majú skúsenosti s gamblingom a zároveň stúpa počet mladých ľudí, ktorí si hru chceli len jednorázovo vyskúšať. Najmenej skúseností s gamblingom mali ľudia v roku 1996 (38,9 %), najhoršia situácia bola v roku 2002 (53,6 %).



Tabuľka č. 29

gambling	1996	1998	2000	2002	2004
Hráva často	0,5	0,8	0,4	0,6	0,5
Hrá len za peniaze	3,0	4,7	4,2	3,4	1,6
Hrá ojedineho	11,7	10,0	13,6	10,1	12,0
Hru len vyskúšal	23,3	33,7	31,4	39,5	33,4
Ešte nehral	61,1	50,8	50,4	46,4	52,5

Gambling najviac láka mladých ľudí, ktorí majú 15 (15,0 %) a 17 (16,6 %) rokov. Chlapci získavajú prvé skúsenosti s hrou na hracích automatoch častejšie vo veku od 10 do 17 rokov, zatiaľ čo ženy experimentujú s gamblingom v najvyššej miere až v čase plnoletosti. Podľa údajov ÚIPŠ (2004), v roku 1996, 1998 a 2002 bola najvýznamnejším motívom snaha vyhrať peniaze, avšak v rokoch 2000 a 2004 si mladí ľudia chceli gambling zo zvedavosti len vyskúšať. Oproti roku 1996 je zistený pokles počtu respondentov uvádzajúcich ako dôvod gamblingu vyplnenie voľného času a výrazne poklesol počet opýtaných uvádzajúcich ako motív peňažnú výhru.

### Vývoj kriminality mládeže

Najväčší nárast kriminality mladých ľudí bol na Slovensku zaznamenaný od roku 1989 až do roku 1993, kedy kulminoval. Potom začala trestná činnosť mierne klesať až do roku 1997, kedy sa jej frekvencia stabilizovala. Od tohto obdobia si vývoj trestnej činnosti zachováva v jednotlivých oblastiach určitú periodicitu striedaním vzostupného a klesajúceho podielu maloletých a mladistvých na páchaní trestných činov.

### Dlhodobý vývoj kriminality na Slovensku v rokoch 1989 až 2000

Kým v rokoch 1997 - 2002 počet páchatelov zo skupiny adolescentov klesol z 976 na 844, tak u detí do 14 rokov vzrástol z 568 na 776. Veková hranica páchatelov trestných činov sa tak posúva do nižších vekových skupín. Najčastejšími násilnými trestnými činmi u maloletých boli lúpeže a úmyselné ublíženia na zdraví. V roku 2002 sa dieťa do 14 rokov dopustilo aj trestného činu vraždy.

Podiel maloletých (15 - 17 rokov) na trestných činoch v oblasti mravnostnej aj majetkovej kriminality má klesajúcu tendenciu. Naproti tomu viac detí do 14 rokov sa podieľalo na trestných činoch výtržníctva a drogovej kriminality.

### Extrémistické skupiny v Slovenskej republike

V Slovenskej republike sa objavuje aj trestná činnosť mladých ľudí s extrémistickým pozadím a rasistickými motívmi. Na Slovensku paradoxne ako prvé začali rasizmus rozširovať punkové skupiny. Známá skupina na prelome 80 - 90-tych rokov - Zóna A - svojou skladbou „Cigánsky problém“ mohla podnieť niekoľko pochodov proti rómskemu obyvateľstvu, najmä na území hlavného mesta. O tom, že sa táto skladba stala v kruhoch pravicových skínov kultovou, svedčí aj to, že neskôr jej cover-verziu prevzali Juden Mord.

Na začiatku 90. rokov sa v Bratislave začala aktivizovať malá skupina neonacistov, ktoré chodili provokovať najmä na koncerty českých hudobných skupín Oceán a neskôr Shalom, ktoré otvorene sympatizovali s judaizmom. Útoky voči rómskemu obyvateľstvu a zahraničným študentom sa stávali čoraz častejšími. Od roku 1990 sa začali organizovať pochody extrémistov k hrobu prezidenta Tisu na Martinskom cintoríne v Bratislave a zoskupovanie sa pri príležitosti osláv 14. marca (vznik vojnového Slovenského štátu v roku 1939). Začali vznikať prvé skinziny, časopisy, v ktorých sa skinheadi vymieňajú názory a šíria rasistickú a neonacistickú propagandu. Tieto zoskupenia sa od začiatku orientovali na odkaz a ideológiu spojenú s profasistickým Slovenským štátom v období II. svetovej vojny. Sformoval sa Klan Slovenských rytierov,

ktorý sa prihlásil k rasistickému odkazu myšlienok amerického Ku - klux - klanu a bol plánovaný ako slovenská pobočka tohto hnutia. Členovia KSR mali trénovať bojové umenia a používanie zbraní. V súčasnosti nevyvíjajú nijaké aktivity. Ďalšia extrémistická organizácia z polovice 90-tych rokov, Slovenský národný front so sídlom v Trnave, sa spočiatku orientoval na vydávanie protimadarských nálepiek a tlačovín, neskôr vydával svoj vlastný program, v ktorom sa priklonil k extrémne nebezpečnému slovenskému nacionalizmu. Okrem iného presadzoval prijatie antikomunistických a nebolševizačných zákonov, trestu smrti a zákona na potieranie homosexuality. Jeho žiadosť o registráciu Ministerstvo vnútra SR zamietlo. Neskoršie sa roztrieštil na Ľudovú stranu s čisto politickými ambíciami a občianske združenie Slovenská pospolitosť, ktoré je skôr orientované na spoločenský život. Ďalšie nacionalistické rasistické hnutie – Slovenský úsvit – má s hnutím skinheads veľa spoločných znakov, je však menej radikálne. Hnutie vzniklo v roku 1995 v Banskej Štiavnici. Vydáva časopis Na stráž (pozdrav príslušníkov tzv. Hlinkovej gardy a funkcionárov slovenského vojnového štátu). V súčasnosti nie je aktívne. Na ideu vojnového Slovenského štátu naviazali ďalšie organizácie z polovice 90-tych rokov – Slovenská vlastenecká organizácia Garda, mládežnícke združenie Hlinkova mládež, hnutie Národno-socialistické neofudáctvo. Od roku 1995 na slovenskej extrémistickej scéne začali dominovať pobočky zahraničných neonacistických organizácií ako Slovakia Hammerskins a Blood&Honour Division Slovakia. Aj keď prevažná väčšina príslušníkov skinheadskej subkultúry patrí na Slovensku k priaznivcom fašistických, rasistických a neonacistických ideológií, objavujú sa aj na Slovensku tzv. nerasistické skupiny skinheads, ktoré sa hlásia k pôvodným koreňom hnutia bez ideologických vplyvov. Niektoré z týchto skupín skinheads aktívne vystupujú proti neonacizmu a neonacistom.

Až do roku 2001 sa štruktúry neonacistických skupín vyvíjali pomerne nerušene a ich aktivita i počet vzrastal. Koncerty, zrazy, zhromaždenia a demonštrácie organizovali na rôznych miestach krajiny viackrát za mesiac. Počet obetí ich útokov sa zvyšoval. Do júna 2002 až sedem ľudí doplatilo na ich vyčíňanie životom, desiatky ďalších utrpeli ťažké zranenia a nesú trvalé následky. V roku 2001 sa postoj polície a štátu voči týmto skupinám začal meniť. Reakciou bolo na jednej strane zvýšenie konšpirácie a dôkladnejšie utajenie vecí, a potom snaha o prechod od ilegálnych aktivít k legálnym cieľom vstúpiť do politiky. Ministerstvo vnútra vypracovalo koncepciu pre elimináciu trestných činov s extrémistickým pozadím a zriadilo komisiu pre koordináciu boja proti extrémizmu. Uvedené opatrenia pomohli postupne znižovať počet týchto trestných činov.

Tabuľka č. 30

Vývoj rasovo motivovanej trestnej činnosti na Slovensku v rokoch 1997 – 2004

Trestné činy činy	Rok							
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Zistené	19	21	15	35	40	109	119	79
Objasnené	8	15	11	25	23	76	77	57

Zdroj: Policajný zbor SR

Vplyv na to malo najmä metodické riadenie jednotného postupu proti extrémizmu, spracovanie metodiky pre odhaľovanie rasovo motivovanej trestnej činnosti, ktorá vyšla v roku 2002 a založenie centra pre monitoring extrémizmu, ktoré sa postupom času pretransformovalo z metodického orgánu na špecializovaný výkonný útvar určený na boj proti extrémizmu. V roku 2004 bol celkový počet trestných činov s extrémistickým pozadím citelne nižší, ako v predošlých rokoch. Z 57 objasnených prípadov 9 spáchali



maloletí a 13 mladiství. Neonacisti boli najaktívnejší v Bratislavskom kraji (26 prípadov), najmenej ich bolo v Trnavskom kraji (3 prípady). V roku 2004 nebol zaznamenaný nijaký útok pravicových extrémistov, pri ktorom by došlo k vražde alebo ťažkému ublíženiu na zdraví.

Na Slovensku je podľa štatistík v súčasnosti 4 077 extrémistov, väčšina z nich pravicových. Policia ich však neoznačujú za neonacistov, lebo náš právny poriadok nepozná takýto pojem. Počet ľavicových extrémistov je zanedbateľný, polícia ich eviduje 175. V roku 2004 sa výraznejšie neprejavili.

#### 4. 8. Slovensko - interkultúrna spoločnosť

Slovensko sa zaraďuje medzi demokratické krajiny, pre obyvateľov ktorých by mala idea interkultúrnosti jedným zo základných princípov spolužitia. Vzhľadom na svoj historický vývoj, súčasnosť aj budúcnosť má veľký potenciál vytvárať takúto spoločnosť, a to hneď z troch (nie však jediných) príčin:

- Na Slovensku od nepamäti žila spoločnosť ľudí rôzneho etnického pôvodu, sociálneho postavenia, náboženstva a jazyka, ktoré sa prelínali a vzájomne ovplyvňovali. Na tomto stave sa nezmení nič ani v budúcnosti.
- V dôsledku toho sa na území Slovenska vždy prelínali rôzne kultúry, pod vplyvom ktorých sa formovala slovenská kultúra a tento proces stále prebieha.
- Etnická rôznorodosť sa ešte v širšom rozsahu stane každodennou súčasťou života v rámci pôsobenia Slovenska v Európskej únii. Každý jednotlivec patriaci k nejakej etnickej alebo národnostnej menšine alebo väčšine bude jej súčasťou.

Súčasnú interkultúrne postoje obyvateľov Slovenska súvisia s navrhnutím kultúrneho kapitálu, ktorý sa budoval celé generácie a od ktorého v mnohom závisí stav a osud spoločnosti. Z tohto hľadiska boli pre Slovensko určujúce:

- periférna poloha (nie v centre alebo na križovatke, ale na hranici dosahu a vplyvu veľmocí, kultúr, civilizácií),
- skúsenosti z integrácie do nadnárodných štátov, v ktorých Slovensko bolo spravidla v podradnom postavení,
- deformácie slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí (maďarizácia a brzdenie vzniku slovenských vzdelaných stredných vrstiev, centralizácia a obmedzovanie samosprávy, diskriminácia až likvidácia etnických, náboženských a sociálnych skupín), ktoré majú za následok prevahu plebejských vrstiev so sklonom k radikálnym postojom,
- z toho vyplývajúca kultúrna a ekonomická zaostalosť a pocit či komplex druhoradosti.

Zjednocovanie Európy a napĺňanie vízie formovania spoločenstva európskych národov veľmi silno posúva do popredia otázku národnej identity Slovákov aj otázku tolerancie voči menšinám a menšinovým kultúram. V kontexte európskych integračných procesov obidve tieto tendencie sa ocitli ako keby v dvojitém napätí. Jedno pole napätia sa nachádza medzi lokálnym cítením a globalizačnými tlakmi, (problémy so samostatným riešením medzinárodných, napr. ekonomických alebo ekologických otázok, problémy s riešením regionálnych problémov na území Slovenska). Druhé pole napätia, osobitne prítomné na Slovensku možno vymedziť ako napätie medzi tradovaním národa a národného štátu ako prvku práva na vlastnú samosprávu a politickou líniou smerujúcou k vytváraniu spoločného mnohonárodnostného priestoru.

V posledných rokoch bolo možné zaznamenať posuny v názoroch a hodnotách obyvateľstva. Badateľný je vzostup tolerancie a oslabovanie etnickej „protimenšinovosti“ (výnimkou rómskej menšiny) a nepriateľstva voči cudzincom, aj negatívneho vzťahu voči okolitému a i etnicky odlišnému prostrediu.

### Národnostné menšiny

Pre Slovensko je charakteristický nielen pomerne vysoký podiel príslušníkov národnostných menšín na celkovom počte obyvateľstva, ale aj ich rôznorodosť a početná rôznosť. Slovensko má celkovo 13 národnostných menšín, ktoré predstavujú približne 15 % obyvateľstva. Najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku je podľa sčítania obyvateľstva v roku 2001 maďarská menšina (9,7 % obyvateľstva), nasledujú rómska menšina (1,7 %), česká (0,8 %) a ostatné menšiny nedosahujú ani jednopercenčné zastúpenie v populácii: rusínska (0,4 %), ukrajinská (0,2 %), nemecká (0,1 %), poľská, moravská, chorvátska, ruská, bulharská a židovská menšina. Otázka etnických menšín, ktorá je trvalou súčasťou spoločenského života na Slovensku, od polovice 19. storočia ovplyvňuje vnútornú aj zahraničnú politiku a spoločenský život dodnes. Kým do roku 1993 bola táto otázka spravidla v tieni slovenského emancipačného hnutia, ktoré viac alebo menej reagovalo na maďarskú či českú dominanciu v rámci Uhorska, resp. Československa, vznikom nezávislého štátu sa stala relatívne samostatným fenoménom.

Kultúrny a politický vývoj etnických menšín na Slovensku v 20. storočí poznačili viaceré skutočnosti:

- Sťahovanie do miest, najmä do veľkých miest (Košice a Bratislava) spôsobuje znižovanie počtu obyvateľov dedín.
- Na každom národnostne zmiešanom území pôsobí faktor prirodzenej asimilácie, t. j. v okruhu istého centra sa menšina prispôbuje väčšine. Čím sú rozdiely v zastúpení jednotlivých národností väčšie, tým silnejšie tento asimilačný proces pôsobí.
- Po rokoch jednotných názorov a bezmyšlienkovitého prispôbovania sa aj v etnickej oblasti s oveľa väčšou intenzitou začal proces uvedomovania si etnickej identity, čo sa prejavilo aj v deklarovaní etnickej príslušnosti navonok.
- Znižuje sa podiel menšín na populácii Slovenska.
- Etnické menšiny majú rozdielny stav prežívania svojej etnickej identity, rozvoja kultúry. Prudko sa zvyšuje počet príslušníkov rómskej menšiny, ktorí však v sčítaniach obyvateľstva nedeklarujú príslušnosť k tejto menšine.

Od roku 1998 sa podarilo vytvoriť **legislatívne predpoklady** pre riešenie problematiky národnostných menšín. Hlavnou platformou menšinovej politiky sa od roku 1998 stal Rámcový dohovor na ochranu práv národnostných menšín a pripojenie sa Slovenskej republiky k Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov v roku 2001. Jazykové práva minorít upravuje aj Zákon o používaní jazykov národnostných menšín z júla 1999 aj iné zákony (napr. zákon o mene a priezvisku, zákon o názvoch obcí, súdny poriadok a pod.). Po roku 1998 sa skvalitnil aj inštitucionálny rámec pre riešenie problematiky národnostných menšín a medzietnických vzťahov. Na najvyššej úrovni v oblasti zákonodarnej moci pracoval v Národnej rade SR Výbor pre ľudské práva a národnostné menšiny, ktorý bol po voľbách v roku 2002 premenovaný na Výbor pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien. V oblasti exekutívy bola zriadená funkcia podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionálny rozvoj. Pri úrade vlády SR vznikol Odbor rozvoja menšín Sekcie ľudských práv, národností a regionálneho rozvoja. V roku 1999 vláda SR uznesením č. 292/1999 zriadila Radu vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny, ktorá je poradným, iniciatívnym a koordinačným orgánom vlády pre oblasť štátnej národnostnej politiky. Záležitosti národnostných menšín sa riešia aj na niektorých ministerstvách, ktoré zriadili osobitné organizačné útvary venujúce sa tejto oblasti. Na pôde kancelárie prezidenta Slovenskej republiky sa uskutočňujú okrúhle stoly národností, ktoré umožňujú



monitorovať problémy jednotlivých etnických menšín. Inštitucionálnym posilnením ochrany práv národnostných menšín bolo zriadenie inštitútu verejného obhajcu práv - ombudsmana. Štát usiluje o zachovanie identity, materskej reči a kultúry príslušníkov národnostných menšín v niekoľkých rovinách: vytvorením subsystému vzdelávania detí a mládeže, uskutočňovaním kultúrnych aktivít, vydávaním periodickej aj neperiodickej tlače, činnosťou kultúrnych zariadení (divadlá, múzeá, profesionálne súbory).

Jazykové práva národnostných menšín a etnických skupín v SR upravuje najmä:

a) vnútroštátne zákonodarstvo SR: Ústavný Zákon 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd (najmä čl. 24, 25, 37), Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (čl. 6, 12, 33, 34, 47), Zákon 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) (§5 ods. 1, § 6 ods. 1, § 6 ods. 3), Zákon NR SR 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku SR v znení neskorších predpisov (§3 ods.3), Zákon NR SR 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín, Zákon 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín, Zákon 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii v znení neskorších predpisov (§3 písm. h/ bod 5, § 16 ods. 1 písm. g/, § 18 ods. 2 písm. d/, § 19 ods. 2 písm. a/, § 32 ods. 4 písm. b/)), Zákon 16/2004 Z. z. o Slovenskej televízii (§ 3 ods. 3 písm. c/, § 5 ods. 1 písm. f/, § 9 ods. 2), Zákon 619/2003 Z. z. o Slovenskom rozhlase (§ 3 ods. 3 písm. c/, § 5 ods. 1 písm. e/, § 9 ods. 2), Zákon 115/1998 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej hodnoty a galerijnej hodnoty v znení neskorších predpisov v Zákona 371/2001 Z. z. a Zákona 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky v znení neskorších predpisov, Zákon 384/1997 Z. z. o divadelnej činnosti v znení Zákona 416/2001 o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky v znení neskorších predpisov (§ 3 ods. 3 písm. c/), Zákon 81/1966 Zb. o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch v znení neskorších predpisov Zákon 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších predpisov (§ 3 ods. 1), nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 282/1994 Z. z. o používaní učebníc a učebných textov, Zákon NR SR 279/1993 Z. z. o školských zariadeniach v znení neskorších predpisov, vyhláška MŠ SR č. 353/1994 Z. z. o predškolských zariadeniach v znení neskorších predpisov, Zákon 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, Zákon 465/2003 Z. z. o zriadení Univerzity J. Selyeho v Komárne a o doplnení Zákona 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov, Zákon 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení v znení neskorších predpisov, Zákon 596/2003 Z. z., o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 365/2004, Zákon 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov (§ 4 písm. a/), Zákon 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov (§ 10 ods.1 písm. a/), Zákon 85/1990 Zb. o petičnom práve v znení neskorších predpisov (§ 1 ods. 4), Zákon 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach, Zákon 482/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov (§ 3, § 8 ods. 1) Zákon NR SR 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov, (§ 2 ods. 1, § 4 ods. 4 a § 14), Zákon NR SR 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov (§ 16, § 19 ods. 3 a 5), Zákon 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov (§ 18), Zákon 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (§2 ods. 2), Zákon 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) - §2 ods. 14, Zákon 140/1961 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (§ 196, 198, 198a, 219 ods. 2 písm. f/, 221 ods. 2 písm. b/, 222 ods. 2 písm. b/, 259, 259b, 260, 261), Zákon 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (§13), Zákon 71/1967 Z. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov (§4), Zákon NR SR 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu SR, o konaní pred ním a postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov (§23), Zákon 335/1991

Zb. o súdoch a sudcoch v znení neskorších predpisov (§ 7 ods.3), Zákon 385/2000 Z. z. o sudcoch a príseďiacich a o zmene a doplnení niektorých zákonov (§28 ods. 3),

a príslušné medzinárodné zmluvy: Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 95/1974 Zb. o Medzinárodnom dohovore o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie, vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 160/1998 Z. z. o uzavretí Rámcový dohovoru na ochranu národnostných menšín, oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 588/2001 Z. z. o uzavretí Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov.

### Maďarská menšina na Slovensku

Maďarská menšina na Slovensku je najpočetnejšia, má aj stabilné politické zastúpenie v NR SR. Z hľadiska jej genézy na Slovensku ide o obyvateľstvo, ktoré na danom území žilo dlhodobo. Historicky tu však pretrvávajú trauma z rozpadu materského štátu – Uhorska po prvej svetovej vojne v roku 1918, kedy bolo nútených opustiť Československo 105 tisíc Maďarov a po pozemkovej reforme sa začala na predtým etnicky jednoliatom území obývanom Maďarmi kolonizácia Slovákov a Čechov. V dôsledku vytýčenia štátnych hraníc ČSR v roku 1918 bolo maďarské etnikum odlúčené od materského národa. Zmeny v usporiadaní Európy znamenali, že sa z pozície vládnuceho národa dostalo do pozície menšiny. Jeho príslušníci si museli zvykať na novú identitu, nové podmienky a iný status, čo bol ťažký a bolestivý proces. Časť obyvateľstva rozhodnutie zvonku o tom, že sa stali menšinou, chápala ako krivdu, a preto žiadala revíziu hraníc. Tým sa jej členovia dostávali do konfliktu so štátnou mocou. Táto tzv. „trianonská trauma“ sa preniesla aj do ďalších generácií maďarského obyvateľstva na Slovensku a trvá dodnes. Po roku 1948 bol prijatý zákon o navrátení štátneho občianstva obyvateľom maďarskej a nemeckej národnosti, navrátili sa školy, založila sa kultúrna organizácia (Csemadok), vydávali sa noviny v maďarskom jazyku. Počas roku 1968, po oslabení systému vlády jednej strany a na základe tlaku predstaviteľov maďarskej menšiny sa pristúpilo k ústavnému riešeniu menšinových práv. V rokoch normalizácie sa však znova obmedzili kompetencie Csemadoku, zakázala sa činnosť Zväzu maďarskej mládeže, zrušilo sa 200 maďarských škôl.

Maďari na Slovensku napriek tomu, že väčšinu 20. storočia prežili oddelení od materského štátu, žijú pomerne kompaktné na území južného Slovenska. Napriek problémom dokázali rozvíjať svoju kultúru, literatúru, divadlá, kultúrne spolky a rozvíjať jazyk v úzkom kontakte so svojím materským národom. Po roku 1989 maďarská menšina vystupuje ako celok, v ktorom dominuje etnická príslušnosť nad ideovou orientáciou a politickými smermi. V rámci tejto menšiny sa vyvinuli mechanizmy na úrovni vyššej a regionálnej politiky, ktoré vytvárajú podmienky pre samosprávny vývoj v oblasti školstva a kultúry. Existuje sieť politických strán, kultúrnych inštitúcií, spolkov, občianskych združení detí a mládeže, bohatý kultúrny život na regionálnej úrovni, ktorý je odrazom silnej etnickej identity, pocitov etnickej spolupatričnosti a kompaktnosti tejto menšiny. Na území južného Slovenska v súčasnosti nie sú zaznamenané konflikty medzi Slovákami a Maďarmi, obidve etniká dobre spolunažívajú.

V súčasnosti v SR existuje stabilná sieť materských, základných a stredných škôl s maďarským vyučovacím jazykom. V materských školách (triedach) je aj jazyková príprava zo slovenského jazyka alebo sa uplatňuje aj forma alternatívneho vyučovania s dvoma kmeňovými učiteľkami, ktoré v triede pracujú striedavo a obdeň striedajú aj jazyk výchovných činností. K zlepšeniu úrovne jazykovej pripravenosti v slovenskom jazyku žiakov základných a stredných škôl prispieva aj výber pojmov z prírodovedných predmetov, ktoré si majú žiaci osvojiť aj v slovenskom jazyku, vypracovaná bola koncepcia alternatívneho vyučovania niektorých predmetov v slovenskom jazyku, alternatívne učebnice slovenského jazyka. Takto dala možnosť



rodičom slobodne sa rozhodnúť o vyučovacom jazyku. Postupne sa pritom zvyšovali počty vysokoškolských študentov. Na Univerzite Konštantína filozofa študovalo v školskom roku 1999/2000 619 študentov maďarskej národnosti. Ich prípravu v maďarskom jazyku zabezpečovalo 52 pedagógov. V roku 2004 vznikla v Komárne Univerzita Jánoša Selyeho s tromi fakultami – ekonomickou, pedagogickou a reformovanou teologickou. Vyučovacím jazykmi na tejto škole sú jazyk maďarský a jazyk slovenský. V roku jej vzniku bude na nej študovať 300 študentov.

### **Rómska menšina na Slovensku**

Rómske spoločenstvo sa vyznačovalo spôsobom života, ktorý vyplýval z odlišného etického kódexu a nadväzoval na indický kastový systém. Toto spoločenstvo sa odlišovalo od typickej európskej agrárnej kultúry. Po stáročia žilo na periférii majoritnej spoločnosti a vytváralo osobitné rodovo – profesijné komunity na okrajoch miest a dedín.

Rómske etnikum bolo zo strany majority vždy považované za problematické. V 50. rokoch 20. storočia bolo rozhodnuté o nemožnosti vlastného etnického rozvoja Rómov. Poprela sa ich etnicita a boli obmedzené aj ich možnosti etnokultúrneho rozvoja. Boli prijaté opatrenia, ktoré podporovali asimilačné prístupy štátu k tomuto etniku. Aj školská politika bola asimilačná, nezohľadňujúca špecifiká rómskych žiakov. Štát postupne prijímal celú škálu náhradných opatrení v sociálnej sfére, aby rómske deti dostali do školy (bezplatné stravovanie, učebné pomôcky, sankcie proti rodičom, ak deti nechodili pravidelne do školy). Direktívne opatrenia síce priniesli zvýšenie počtu Rómov so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním, zároveň sa však asimilačná politika prejavila vo zvyšovaní počtu pologramotných ľudí, neopodstatnenom opakovaní nižších ročníkov a zaraďovaní rómskych žiakov do osobitných školských zariadení.

Podľa údajov z roku 1989 žilo na Slovensku 253 943 Rómov (4,8% všetkých obyvateľov Slovenska). Až pri sčítaní ľudu v roku 1991 bolo možné prihlásiť sa k rómskej národnosti na základe vlastného rozhodnutia. V roku 2001 sa k rómskej národnosti prihlásilo 89 920 obyvateľov, teda 1,7% obyvateľstva Slovenska. V skutočnosti sa počet Rómov odhaduje na 380 000 osôb.

Rómska populácia na rozdiel od ostatných minorít je veľmi mladá. Podiel detskej zložky pri povojnovom súpise v roku 1947 tvoril 39,3%, rapídne sa zvýšil v súpisoch v roku 1966 – 1968, keď tvoril 50 – 51% a v 80. rokoch sa stabilizoval na úrovni okolo 43%. V súčasnosti sa pôrodnosť opäť zvyšuje, najmä v najzaostalejších rómskych osadách s najvyššou koncentráciou sociálne, kultúrne a zdravotne zaostaleho až postihnutého obyvateľstva najmä na východnom Slovensku.

Rómska otázka má okrem etnickej stránky ekonomický, sociálny i psychologický rozmer, čo komplikuje jej riešenie. Najmarkantnejšie problémy, s ktorými je rómske spoločenstvo konfrontované, sú najmä: rozšírený analfabetizmus, slabá návštevnosť školy, prekážky, ktoré sa vyskytujú pri prístupe k vzdelávaniu, nedostatky v oblasti ochrany zdravia a plánovaného rodičovstva, medzery v používaní platnej legislatívy, rastúci počet nezamestnaných z radov Rómov a prejavy rasizmu a násilia extrémistických skupín a jednotlivcov voči nim. Veľmi vysoký podiel nezamestnaných z radov Rómov (v niektorých lokalitách až 100%) je na jednej strane očividne spojený s diskrimináciou etnického charakteru často uplatňovanou zo strany zamestnávateľov, na druhej strane s nedostatočnou kvalifikáciou Rómov niekedy hraničiacou až s analfabetizmom. Ako vyplýva zo zistení Úradu vlády SR, v roku 1989 sa na Slovensku nachádzalo 278 rómskych osád. V nasledujúcich 15 rokoch sa ich počet zdvojnásobil. V roku 2000 existovalo na východnom Slovensku 620 „rómskych osád“, v ktorých majú ľudia veľmi sťažený prístup k štátnej i neštátnej inštitucionalizo-



vanej pomoci. Obyvatelia týchto sídiel majú veľmi nízke príjmy, je medzi nimi dlhodobá, často až 100 % nezamestnanosť a závislosť na dávkach sociálnej pomoci. Ich obydlia sú viac ako na 80 % postavené na cudzích pozemkoch bez stavebného povolenia, nie je do nich zabezpečený prívod elektriny, plynu, vody, kanalizácie, nie sú tam vybudované cesty. V chatrčiach pripadá na jednu miestnosť 2,8 až 5 ľudí (v rámci celej SR v priemere na jednu miestnosť 1 obyvateľ). Pitnou vodou je zásobovaných len 55 % z nich, v osadách dominujú latríny (86 %). V uvedených podmienkach hrozí extrémne riziko infekčných chorôb. Najohrozenejšou skupinou sú deti. Pritom táto populácia je slabšie zaočkovaná, ako je celoslovenský priemer. Rómovia v týchto lokalitách žijú v stave celkovej letargie, nie sú schopní ani ochotní čokoľvek urobiť pre zlepšenie svojej situácie. Majoritnú populáciu vnímajú ako nepriateľskú, cítia, že svet mimo ich komunitu ich neprijíma. Vytvárajú si autonómny hodnotový systém mimo väčšiny sociálnych väzieb na majoritnú populáciu, ktorý sa reprodukuje prostredníctvom detí, ktoré ho automaticky preberajú od svojich rodičov. Takéto prostredie mladú populáciu Rómov maximálne znevýhodňuje. U detí sa z veľkej časti reflektuje nedôvera tohto etnika k tradičnému školskému systému. So zreteľom na to sa na vyučovanie pripravujú málo alebo vôbec, niektoré vôbec nechodia do školy, voľný čas prežívajú na uliciach. K práci a učeniu ich nemotivuje žiadny podnet z komunity. Naopak, bežne sa odovzdáva skúsenosť, že miestom pre život je sociálne dno. Alarmujúci je nízky počet žiakov rómskeho pôvodu na stredných školách s maturitou. Vysoké percento rómskych detí pritom navštevuje špeciálne školy. Vzhľadom k priestorovej a sociálnej segregácii, právnej nestabilite a nízkemu sociálnemu statusu obyvatelia rómskych osád nemajú reálnu možnosť participovať na aktivitách bežných pre ostatných obyvateľov obcí. Kvôli tomu sa ich situácia naďalej zhoršuje. Sociálna práca štátu aj samospráv je prevažne administratívnej povahy bez kontaktnej práce s klientom, a preto nemôže túto situáciu účinne riešiť.

V praktickom živote sa stále voči Rómom zo strany majoritnej populácie objavujú rôzne segregáčne a diskriminačné praktiky (napr. vytvorenie Rómskeho „geta“ na sídlisku Luník IX. v Košiciach, problémy Rómov so získaním bytov do osobného vlastníctva, pretože susedia odmietajú žiť v ich blízkosti (IVO, 2002, s. 428), problémy so získaním povolenia na trvalý pobyt, protizákonné zverejňovanie etnicity v súvislosti s páchaním trestných činov, súdy ukládajú Rómom za rovnaké trestné činy vyššie tresty ako nerómom a Rómovia nemajú možnosť podmieneného zníženia trestu na rozdiel od nerómov (EU Accession Monitoring, 2000, s. 34), fyzické násilie pri policajnom vypočúvaní Rómov, zamedzovanie vstupu Rómov do verejných budov, napr. hotelov, reštaurácií a pod.)

Základom úspechu je uskutočnenie legislatívnych, ale aj praktických krokov k odstráneniu priamej aj nepriamej diskriminácie Rómov a k urýchleniu ich sociálnej integrácie, najmä formou pozitívnej diskriminácie v oblasti vzdelávania a pracovného práva. Na druhej strane je evidentné, že práve ich neintegrovanosť je hlavnou príčinou všetkých ďalších problémov Rómov: nekvalifikovanosti, nezamestnanosti, kriminality. Ich pocit ukrivdenosti stupňujú rôzne formy rasovo motivovaného násillia, ale aj formy medializácie rómskej problematiky v masovokomunikačných prostriedkoch. Nové problémy prináša proces decentralizácie verejnej správy, pretože Rómovia v orgánoch miestnej samosprávy majú väčšinou len symbolické zastúpenie. V dôsledku svojej politickej nejednotnosti a značnej rozdrobenosti rómskych organizácií občania rómskej národnosti fakticky nemajú nijakú všeobecne akceptovanú reprezentáciu, ktorá by tlmočila a presadzovala ich záujmy. Ostatné politické strany profilácii rómskych politických subjektov nepomáhajú a prípadnú spoluprácu viac menej predstierajú, resp. vysvetľujú si ju jednostranne a účelovo, ba neraz i zneužívajú na zvyšovanie svojich preferencií.

Aplikácia Zásad vládnej politiky SR k Rómom priniesla celý rad konkrétnych krokov. Napríklad sa zriadila Stredná umelecká škola a súkromné gymnázium v Košiciach s vyučovaním rómskeho jazyka a katedra



rómskej kultúry na Pedagogickej fakulte UKF v Nitre, v roku 1993 boli vypracované učebné plány pre školy (triedy) s vyučováním rómskeho jazyka na ZŠ. Koordinátorom experimentu je Štátny pedagogický ústav.

### Česká menšina na Slovensku

Treťou najpočetnejšou etnickou menšinou v SR sú občania českej národnosti, ktorú deklarovalo 44 620 osôb, teda asi 0,8 % obyvateľstva Slovenska. Nepredstavujú nijaký etnický, sociálny ani kultúrny problém, sú všeobecne pozitívne prijímaní majoritným obyvateľstvom. Plnému uplatňovaniu menšinových práv bráni občanom českej národnosti iba ich značná rozptýlenosť.

### Ukrajinská a rusínska menšina na Slovensku

Súčasný problém ukrajinskej aj rusínskej menšiny na východnom Slovensku pramenia v značnej miere v histórii regiónu. Najvýchodnejšie oblasti Slovenskej republiky boli v priebehu niekoľkých desaťročí súčasťou piatich rôznych štátov. Dávno pred týmito dramatickými zmenami za posledných 100 rokov obyvatelia používali rôzne jazyky a dialekty, líšili sa svojou kultúrou i vierovyznaním. Po druhej svetovej vojne územie na krajnom východe Slovenskej republiky obývali okrem majoritnej Slovenskej populácie prevažne ukrajinská a rusínska menšina.

V 50. rokoch 20. storočia život Rusínov negatívne ovplyvnila násilná dekatolizácia a ukrajinizácia. To sa negatívne prejavilo na poklese počtu obyvateľov tejto národnosti. Postupne sa zmenšoval aj počet príslušníkov ukrajinskej národnosti. Prebiehajúci proces prirodzenej asimilácie podporovalo hlavne slovenské prostredie v mestách, ktoré poskytovali pracovné príležitosti. Asimilačné procesy urýchlili aj ďalšie faktory:

- podobnosť slovanských dialektov, ktorými rozprávajú Rusíni, Ukrajinci a Slováci žijúci na východnom Slovensku,
- podobnosť náboženská (gréckokatolícke vierovyznanie je rovnako rozšírené medzi Slovákmi i medzi Rusínmi a Ukrajincami,
- zmiešané, ukrajinsko-rusínske manželstvá, v ktorých sa slovenčina stáva komunikačným prostriedkom etnicky zmiešaných domácností.

Pád centralistického komunistického režimu umožnil, že v poslednom desaťročí 20. storočia sa rôznorodosť znovu objavila. Podľa výsledkov sčítania ľudu v marci 1991 sa k ukrajinskej národnosti prihlásilo 13 281 (v roku 2001 – 10 814) a k rusínskej národnosti 17 197 (v roku 2001 – 24 201) občanov. Podobne, ako u maďarskej menšiny sa podarilo vybudovať významné národnostné kultúrne inštitúcie týchto menšín.

„Nežná“ revolúcia v roku 1989 priniesla aj obnovenie sporov o národnú identitu obyvateľstva severovýchodného Slovenska. Vzťahy rusínskej a ukrajinskej menšiny so Slovenskom sú značne komplikované. Identifikácia s rusínskym spoločenstvom a odmietanie ukrajinskej národnostnej príslušnosti u časti obyvateľstva severovýchodného Slovenska má svoje historické príčiny. Hlavnou z nich je skutočnosť, že staroruské obyvateľstvo sa dostalo za Karpaty pred sformovaním ukrajinského národného vedomia a vyvíjalo sa relatívne izolovane od etnicky blízkeho osídlenia Haliče a centrálnej Ukrajiny. Uvedený rozpor sa prejavil aj v konštituovaní občianskych združení. V deväťdesiatych rokoch okrem ukrajinského smeru reprezentovaného Zväzom Rusínov – Ukrajincov Slovenskej republiky vznikla Rusínska obroda i Spoločnosť Rusínov – Karpatorusov, ktoré zápasia o vplyv na obyvateľstvo a o priazeň vládnych štruktúr. Obe komunity sa cítia byť marginalizovanými v porovnaní so silne medializovanými problémami maďarskej či rómskej menšiny a nedocenené v rámci štátnej podpory menšinových kultúr a národnostného školstva. Táto menšina nie je kompaktná ani z hľadiska náboženského (obyvatelia sa hlásia ku grécko alebo rímskokatolíckemu náboženstvu, resp. k pravosláviu), ani z hľadiska národného (obyvatelia sa hlásia k Rusínom, Ukrajincom alebo Rusom), čo má svoje špecifické historické korene. V súčasnosti je napätie medzi reprezentáciou Rusínov

a Ukrajincov najvýraznejším charakteristickým znakom etnika. Zväz Rusínov – Ukrajincov SR a s ním späté organizácie odmietajú uznať etnickú identitu Rusínov a ich spisovný jazyk. Štátnym orgánom zazlievajú recipovanie rusínskej menšiny ako samostatnej komunity a podporovanie jej kultúrnych aktivít. Predstavitelia Rusínskej obrody na Slovensku v podstate akceptujú existenciu ukrajinskej menšiny a jej národnostné práva, avšak nepovažujú Rusínov za súčasť ukrajinského národa. Zvlášť nesúhlasia s tým, aby zástupcovia ukrajinskej minority hovorili aj v mene Rusínov. Snahy o propagovanie jednoty rusínskeho a ukrajinského etnika pokladajú za neodôvodnené a za pokus zachovať existenciu ukrajinskej menšiny prostredníctvom Rusínov.

V 90-tych rokoch 20. storočia pokračovala recesia ukrajinského národnostného školstva, čo taktiež odrážalo komplikovanosť vnútorného vývoja tejto národnosti. Kodifikovanie rusínskeho jazyka a skúsenosti s jeho zavádzaním do školskej praxe zatiaľ neumožňujú robiť optimistické závery. Štát zabezpečuje vzdelávanie detí a mládeže obidvoch spomínaných menšín prostredníctvom subsystému základných aj stredných škôl. V materských školách resp. triedach s výchovným jazykom ukrajinským sa uskutočňujú niektoré činnosti aj v slovenskom jazyku, preto nie je potrebná špecifická jazyková príprava detí zo slovenského jazyka. Obsah hudobnej výchovy pritom tvoria ukrajinské hudobné reálie. V základných a stredných školách s vyučovaním ukrajinského jazyka sa všetky predmety okrem materinského jazyka vyučujú v slovenskom jazyku, ale odborná terminológia sa môže vyučovať aj v ukrajinskom jazyku. Od 1. 9. 1997 sa v stredných školách začalo vyučovať aj podľa alternatívnych učebných osnov ukrajinského jazyka.

Na tomto mieste treba pripomenúť, že ukrajinské a rusínske národnostné školstvo aj občianske hnutie mládeže – napr. v porovnaní s maďarským – pre nezáujem rodičov upadá. Jeho revitalizácia bez priamych kontaktov so Zakarpatskom je len ťažko predstaviteľná. To isté platí aj o slovenskom národnostnom školstve a občianskom hnutí na druhej strane slovensko-ukrajinskej hranice.

Rusínske školstvo vzniklo v roku 1997. Vzniku škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka predchádzala príprava potrebných školských dokumentov (konceptia vyučovania rusínskeho jazyka, učebné plány, učebné osnovy). Podľa platných učebných plánov sa rusínsky jazyk a literatúra vyučuje ako povinný alebo ako nepovinný predmet. Pre túto národnostnú menšinu nie sú zriadené materské školy, v ktorých by sa pripravovali deti na vstup do ZŠ s vyučovaním rusínskeho jazyka. Najväčším problémom, s ktorým zápasia tieto školy, sú problémy identity rusínskej národnostnej menšiny a nezáujem rodičov o vzdelávanie detí v rusínskom jazyku.

### Židovská menšina na Slovensku

Problematika života Židov na Slovensku je rovnako komplikovaná. Ich existencia v tomto stredoeurópskom priestore je doložená približne od 14. storočia. Vždy tvorili autonómnu komunitu, mnohokrát žili v getách mimo miest. Vzťah k majoritnému obyvateľstvu bol často zložitý. V 19. a 20. storočí sa Židia hlásili aj k Maďarom a Nemcom. Počas Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945 bolo deportovaných do koncentračných táborov, resp. sa vysťahovalo z územia Slovenska 40 000 – 70 000 Židov. Pri sčítaní ľudu v roku 2001 sa k tejto menšine prihlásilo cca 4 000 osôb. V nových podmienkach dochádza predovšetkým k obnovovaniu židovského kultúrneho a spoločenského, ale aj náboženského života. Na Slovensku pôsobia dve relatívne väčšie (Bratislava, Košice) a deväť menších komunít (Galanta, Nové Zámky, Dunajská Streda, Komárno, Nitra, Žilina, Banská Bystrica, Prešov, Michalovce). Počet komunít má trvale klesajúcu tendenciu. Dôvodom je klesajúci počet súvercov na vidieku ako aj neprirodzené vekové spektrum židovského obyvateľstva na Slovensku. Komunity sa prezentujú pred verejnosťou množstvom aktivít (benefičné koncerty, výstavy, podpora športových aktivít židovskej mládeže, publikovanie kníh o rôznych aspektoch židovského života, náboženstva, kuchyne, lokálnej histórii a pod.). Z hľadiska religiózneho bolo významné prijatie dvoch zahranič-



ných rabínov na rabínske posty v Bratislave (Baruch Myers) a Košicach (Lazar Kleimmann). Bratislavský rabín pôsobí na tomto poste dodnes. Z hospodárskeho hľadiska bolo pre židovskú komunitu významné prijatie slovenského „cirkevného reštitučného zákona“, ktorý umožnil Ústrednému zväzu židovských náboženských obcí a jednotlivým židovským náboženským obciam s vlastnou právnou subjektivitou získať časť majetku, ktorá im patrila pred rokom 1939. Židovská mládež má možnosť sa organizovať v Slovenskej únii židovskej mládeže, ktorá je aktívna hlavne v oblasti mládežníckych kultúrnych, športových a spoločenských aktivít, organizuje brigády zacielené na obnovu pamiatok židovskej kultúry. Pomerne nová inštitúcia je Inštitút judaistiky UK (1996) zameraný na vzdelávanie vysokoškolských študentov. Po spoločenských zmenách v roku 1989 vzniklo aj Múzeum židovskej kultúry, ďalej Dom opatrovateľskej služby „Ohel David“ pre 40 seniorov, židovská škôlka pre deti predškolského veku a židovské vzdelávacie centrum.

### Nemecká menšina na Slovensku

Nemecká menšina mala v dejinách Slovenska zásadný význam. Nemci začali prichádzať do tohto stredoúropejskeho regiónu po tatárskych vpádoch v 13. storočí. Vybudovali mnohé stredoveké mestá a banské sídla. V stredoveku niektorých oblastiach Slovenska mali rovnoprávne postavenie v mestských zastupiteľstvách ako Slováci. V rokoch druhej svetovej vojny, za existencie Slovenského štátu, sa Nemci sčasti priklonili k snahám o zblíženie sa Slovenska s Nemeckom. Boli postihnutí hlavne odsunom z územia Slovenska po vojne na základe Benešových dekrétov. V súčasnosti nemecká menšina s počtom 5 405 osôb, podobne, ako poľská minorita (2 602 občanov) žije rozptýlene vo viacerých lokalitách. Na Slovensku je jediná dedina s viac ako 20 % zastúpením obyvateľov nemeckej národnosti.

Materské školy resp. triedy s výchovným jazykom nemeckým sú špecifické z aspektu ovládania materinského jazyka. V podstate sú všetky dvojazyčné. Prvé ZŠ, resp. triedy s vyučovacím jazykom nemeckým a s vyučovaním nemeckého jazyka vznikli v roku 1993, po vypracovaní a s chválením koncepcie vzdelávania občanov SR nemeckej národnosti v tom istom roku. Nemecký jazyk sa podľa učebných osnov nemeckého jazyka z roku 1997 vyučuje podľa koncepcie a obsahu vyučovania cudzích jazykov, resp. podľa učebných osnov prevzatých zo SRN. Z didaktických problémov sa ako vážny problém ukazuje slabé ovládanie spisovného nemeckého jazyka žiakmi, resp. ovládanie iba jeho nárečového variantu.

### Sexuálne menšiny

Sexuálne menšiny v SR (gejovia, lesbičky a bisexuáli) majú špecifické postavenie v spoločnosti. Na rozdiel od príslušníkov iných menšín, menej nachádzajú oporu pred homofóbiou väčšinovej populácie vo vlastnej rodine a príbuzenstve. Na Slovensku neexistujú zákony, ktoré by tvorili legislatívny rámec pre diskrimináciu sexuálnych menšín.

### Osoby so zdravotným postihnutím

Mladí ľudia s určitým stupňom fyzického alebo psychického postihnutia tvoria výrazne veľkú a hlavne rozmanitú skupinu ľudí s menšími príležitosťami. Proces ich integrácie do bežnej spoločnosti je zdĺhavý a náročný, nielen z dôvodu jeho finančnej náročnosti (bezbariérové priestory, špeciálne vzdelaní pedagógovia, nižší počet žiakov v triedach a iných skupinách...), ale aj pre viac alebo menej pretrvávajúci rezervovaný postoj väčšinovej populácie a zakoreneným predsudkom a stereotypným myslením vo vzťahu k uvedenej menšine. Podľa dostupných prameňov, v civilizačnom pásme, do ktorého patrí aj Slovenská republika, žije 11% handicapovaných detí a mladých ľudí vo veku od 3 do 21 rokov. Približne rovnako sú zastúpené obe pohlavia. Až 90% z nich je v pásme stredného postihnutia. U väčšiny týchto postihnutých sa prejavujú:

- učebné ťažkosti (42 %),
- rečové, jazykové a komunikačné problémy (24 %),

- mentálna retardácia (14 %),
- poruchy správania (6 – 8 % zo školskej populácie),
- telesné, zmyslové a viacnásobné postihnutie (3 – 5%),
- nadaní a talentovaní (3 – 5% zo školskej populácie).

Od roku 1993 pritom stúpol významne počet detí a mládeže s poruchami správania a učebnými ťažkosťami. Počet jedincov s rečovým postihnutím, mentálnou retardáciou a ostatnými postihnutiami skôr klesol.

Komplexná starostlivosť štátu o túto menšinu sa uskutočňuje v rámci subsystému špeciálneho školstva. Na Slovensku v druhej polovici 20. storočia sa rozvinul na relatívne veľmi dobrú úroveň. V jeho rámci sa uplatňuje prepracovaný systém výchovy a vzdelávania, ktorého hlavným cieľom je dosiahnuť maximálnu pracovnú a spoločenskú integráciu jednotlivcov so zdravotným postihnutím s ohľadom na druh a stupeň postihnutia. V ďalšej snahe o zdokonalenie a zefektívnenie výchovno-vzdelávacej starostlivosti o deti a mládež so zdravotným postihnutím sa na základe výsledkov výskumu a praktického poznania dospelo k záverom, že segregovaný systém vzdelávania je v mnohých prípadoch brzdou pri dosahovaní hlavného cieľa – začlenenia osôb so zdravotným postihnutím do pracovného a spoločenského života spoločnosti. Najzávažnejším sa v tomto smere ukázal dopad segregovaného vzdelávania na rozvoj sociálnych vzťahov, keď sa ostatná spoločnosť naučila ľudí so zdravotným postihnutím vnímať ako „iných“, „výnimočných“ v pejoratívnom slova zmysle, prípadne zaujímať ľahostajný alebo aj negatívny postoj na základe predsudkov. Na druhej strane jednotlivci so zdravotným postihnutím majú po absolvovaní vzdelávania na špeciálnych školách často problémy, keďže segregovaný systém ich v dôležitom období osobnostného vývoja vyčleňuje a je veľkou prekážkou v spontánnej adaptácii v prirodzených podmienkach. Na základe týchto poznatkov sa ukázalo, že ďalšia diferenciacia špeciálnych škôl a zdokonaľovanie špeciálnych výchovných postupov nepostačuje na to, aby sa dosahovali lepšie výsledky. Bolo potrebné zmeniť celkovú koncepciu výchovy a vzdelávania detí a mládeže so zdravotným postihnutím a vytvoriť subsystém efektívnej školskej integrácie v bežných školách, a to:

- a/ formou individuálnej integrácie (t.j. spoločne v triede s ostatnými rovesníkmi),
- b/ v špeciálnych triedach.

V súčasnosti väčšina slovenských škôl nie je personálne ani materiálne pripravená pokrývať špeciálno-educatívne potreby detí s rôznymi druhmi telesného, zmyslového či mentálneho postihnutia. Viac pozornosti je potrebné venovať odbornej príprave učiteľov a zaviesť do škôl aj inštitút liečebného pedagóga a školského psychológa. Nemenej závažnou výzvou je skutočnosť, že postihnuté deti sú často umiestňované do tried, z ktorých poodchádzali žiaci s výborným prospechom do rôznych výberových tried či škôl a v triede tak vzniká vysoký podiel detí s priemerným a podpriemerným prospechom. V takomto prostredí žiaci strácajú pozitívne vzory v dobrých žiakoch a postihnuté deti sa stávajú terčom antipatie preťažených učiteľov. Efektívnosť špeciálno-pedagogickej starostlivosti a osobitne integrovaného vzdelávania žiakov so zdravotným postihnutím podmieňuje na Slovensku poradenský systém, ktorý zahŕňa 65 špeciálno-pedagogických poradní a 7 detských integračných centier. Doteraz vznikali špeciálno-pedagogické poradne najmä ako súčasť špeciálnych škôl predovšetkým z finančných dôvodov, čoho dôsledkom je, že sa prevažne špecializujú na jeden druh postihnutia. Prax ukazuje, že je potrebné vytvárať podmienky na zariadenie poradenských zariadení nezávisle od škôl a školských zariadení, s vlastnou právnou subjektivitou a rozpočtom.

### **Rovnosť príležitostí mužov a žien**

Princíp rovnosti príležitostí mužov a žien je jednou z prioritných úloh v rámci budovania demokratického štátu a zároveň jedna z možností maximálneho využitia ľudského potenciálu pri obnovovaní ekono-



miky. Problematika rovnosti príležitostí má multidisciplinárny charakter, a preto je pri jej uskutočňovaní dôležitá úzka kooperácia štátnych orgánov, sociálnych partnerov, samosprávy, výskumných inštitúcií a mimovládnych organizácií.

Základné ľudské práva sú v Slovenskej republike zaručené Ústavou SR a v zásade nediskriminačnou legislatívou. Vláda SR sa vo svojom programovom vyhlásení hlási k zabezpečeniu rovnosti pohlaví v pracovnoprávnom procese. Zaväzuje ju k tomu aj podpis viacerých medzinárodných dokumentov smerujúcich proti diskriminácii na základe pohlavia (Všeobecná deklarácia ľudských práv, dohovory Medzinárodnej organizácie práce, Európska sociálna charta, Pekingská deklarácia a Akčná platforma, Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien).

V posledných rokoch bolo do legislatívy Slovenskej republiky, najmä v súvislosti s implementáciou *acquis communautaire*, zapracovaných niekoľko ustanovení, posilňujúcich zásadu rovnakého zaobchádzania so ženami a mužmi (novela Zákona o zamestnanosti, novela Zákonníka práce, novela Zákona o prídavkoch na deti a o príplatku k prídavkom na deti a pod.) Z legislatívy sa zároveň odstránilo niekoľko ustanovení, ktoré neboli v súlade s princípom rovnosti príležitostí (napr. zrušenie zákazu nočnej práce, preferencia matky pri uplatňovaní nároku na prídavky na deti v situáciách, keď sa rodičia nevedia dohodnúť).

### **Korene nerovnosti príležitostí**

Postavenie žien v slovenskej spoločnosti však v skutočnosti nie je také, ako sa to deklaruje v spomínaných právnych normách. Dôvodom je pretrvávajúce zažitých stereotypov funkcií muža a ženy v tradičnej patriarchálnej rodine umocnené deformáciami, zrejme sú aj stopy oficiálnej komunistckej ideológie vo vnímaní postavenia ženy v spoločnosti. Presadzovanie kolektivistických ideálov spôsobilo, že ženy odmietajú uvažovať o sebe a svojej pozícii v odlišnom kontexte, než boli tradične zvyknuté. V mnohých prípadoch uvádzajú, že nemajú záujem upozorňovať na seba, vystúpiť z ochranného rámca anonymnej kolektivity. Hoci počas komunistického režimu existovali oficiálne masové ženské organizácie, vo vtedajšom období nie je možné nájsť ženské združenia alebo skupiny, ktoré by boli vznikli zdola ako prejav spoločných záujmov či potrieb a neboli by neboli vytvorené politickým tlakom zhora.

Na druhej strane komunistický režim zásadne zmenil postavenie žien v spoločnosti predovšetkým v oblasti prístupu k vzdelaniu a presadzovania ženskej emancipácie v zmysle rastúcej miery zamestnanosti. Istým spôsobom sa tak uskutočnila transformácia tradičného rodinného modelu, ale ideológia rovnoprávnosti a emancipácie sa nedotkla privátnej sféry: asymetria vo výkone domácich prác sa nezmenila. Keďže mužské príjmy nestačili na zabezpečenie rodiny, zárobky žien dopĺňali rodinný rozpočet, pričom ženy pracovali na „dve smeny“ – v zamestnaní a v domácnosti, hoci domáce práce sa za prácu nepovažovali. Z tohto obdobia sa datuje aj súčasná prevaha žien zamestnaných v nefavorizovaných a slabšie platených sektoroch ekonomiky. Počas komunizmu to viedlo k tomu, že ženské príjmy predstavovali v bývalom Československu iba dve tretiny mužských zárobkov.

Systém kvót, ktorý v minulom režime zabezpečoval participáciu žien v politike na všetkých stupňoch, sa dnes neraz chápe ako jedna z prekážok záujmu žien vstúpiť do aktívnej politiky.

### **Východiská pre uplatňovania interkulturalizmu a interkultúrnej výchovy na Slovensku**

Politika interkulturalizmu a interkultúrnej výchovy na Slovensku je iba v začiatkoch. Odvíja sa najmä od programového vyhlásenia vlády SR z roku 1998 a 2002, ktorý sa konkretizuje v Národnom programe výchovy a vzdelávania. Vláda Slovenskej republiky považuje národnostnú a etnickú rôznorodosť za historicky dané a obohacujúce prvky a zapojí sa do tvorby systému medzinárodných noriem v oblasti ľudských práv, vrátane práv osôb patriacich k národnostným menšinám. V rámci časti Výchova a vzdelávanie svojho

programového vyhlásenia vláda garantuje zvýšenie vzdelanostnej úrovne občanov patriacich k národnostným menšinám na úroveň celoštátneho priemeru a bude riešiť prípravu pedagógov pre školy s vyučovacím jazykom menšín. V oblasti kultúry si vláda stanovila za cieľ zachovávať a podporovať rozmanitosť kultúry a vytvárať podmienky na rovnoprávny rozvoj kultúry národnostných menšín a etnických skupín.

Národný program výchovy a vzdelávania je návrhom systému koncepčných aj konkrétnych zmien, ktoré by sa mali uskutočniť v najbližších dvadsiatich rokoch v rámci rezortu školstva. Dokument vychádza z medzinárodne prijímaných a čoraz širšie uplatňovaných základných funkcií výchovno-vzdelávacieho systému, ku ktorým patrí aj „výchova k otvorenosti a spolupráci“, umožňujúca prijímať a rešpektovať odlišnosti druhých ľudí, národov a kultúr bez pocitu ohrozenia tak, aby sme boli schopní žiť bez konfrontácie a konfliktov. Národný program výchovy a vzdelávania považuje za jeden zo základných princípov princíp európskej dimenzie vo vzdelávaní, ktorý by sa mal odzrkadliť aj v obsahu vzdelávania. Tento princíp hovorí o tom, „aby sme pripravili zodpovedných občanov integrovanej Európy, treba rozvíjať vzájomné porozumenie, chápanie rozdielov v európskej kultúre, poznanie a rešpektovanie historických i súčasných socio-ekonomických, kultúrnych a politických procesov v Európe, podporovať spoločné hodnoty, vzájomnú toleranciu, rozvíjať medzinárodnú spoluprácu“.

V oblasti národnostného školstva dokument poukazuje na potrebu uplatňovania „princípu rovnakých šancí“ vo vzdelávaní pre každého občana, výchovu ku koexistencii rozličných etník, národností, kultúr na princípoch všeludských hodnôt, spolunažívania krajín v rámci EÚ na základe princípov prijatých EÚ pri vzdelávaní členov národnostných a etnických menšín. Vo vzťahu k deťom z menej podnetného sociálneho prostredia, najmä k rómskym deťom pochádzajúcim z takéhoto prostredia, dokument navrhuje zavádzať do praxe moderné prvky a programy výchovy a vzdelávania, ktoré by pomohli ich integrácii.

Oba spomínané dokumenty deklarujú nutnosť smerovania spoločnosti k tolerancii, k zákazu diskriminácie a vylúčovania zo spoločnosti, k rešpektu a k úcte k iným. Všetky tieto prvky sú súčasťou ideológie multikulturalizmu a multikultúrnej výchovy, avšak explicitne sa tieto pojmy v týchto dokumentoch nevykytujú.

Na Slovensku nie je zatiaľ multikultúrne vzdelávanie a výchova špecifickou oblasťou cieľovo zahrnutou do vzdelávacieho procesu. V kurikulumoch pre základné školy sa v rámci niektorých učebných predmetov uvádzajú témy, ktoré by svojim charakterom mohli spĺňať ciele multikultúrnej výchovy, avšak je na voľbe učiteľa, či tieto témy prezentuje v „multikultúrnom duchu“ alebo iba ako fakty bez vysvetlenia ich skutočného významu. Na stredných školách je situácia podobná. Iba v rámci predmetu slovenská literatúra možno nájsť explicitne vyjadrené vzdelávanie a výchovu vedúcu k pochopeniu kultúr rôznych regiónov, národov a etník. V rámci univerzitného štúdia neexistuje samostatný študijný program s názvom multikultúrne vzdelávanie a výchova. Na viacerých humanitne zameraných vysokých školách je však táto téma prednášaná samostatne alebo ako súčasť iných predmetov.

Od roku 2000 niektoré štátne inštitúcie aj mimovládne organizácie realizujú viacero hodnotných projektov v oblasti multikultúrnej výchovy. V rámci rôznych grantových schém bol vydaný rad hodnotných domácich aj zahraničných publikácií, výskumné ústavy a vysoké školy sa podieľali na príprave aj vyhodnocovaní viacerých pilotných programov.



## 5. Nástroje mládežníckej politiky v Slovenskej republike

### 5. 1. Participácia

**Občianska participácia** je pojem, ktorý sa na Slovensku začal častejšie používať začiatkom deväťdesiatych rokov. Koncept občianskej participácie si rýchlo osvojili najmä mimovládne organizácie, pretože menil vnímanie roly občanov z pasívnych prijímateľov na aktívnych presadzovateľov zmien.

Participácii sa prisudzuje široký spoločenský, politický a občiansky rozmer. Často sa pod ňou u nás rozumie účasť na spolkovom živote, členstvo v občianskych združeniach či účasť na voľbách a politickom živote, iní v nej zasa vidia organizovanie petícií či účasť mládeže na rozhodovaní, na verejných diskusiách. Existuje ešte širší pohľad na občiansku participáciu, ktorý ju vníma nielen ako účasť na rozhodovaní, ale celkovo ako proces vzniku aktívneho občana s aktívnou rolou pri utváraní sociálneho prostredia na miestnej, národnej a európskej úrovni.

Pri analýze participačných snáh mládeže na Slovensku je nevyhnutné brať ohľad na časový horizont. Vzhľadom na zmenu spoločenských podmienok začiatkom 90-tych rokov sa práve rozpad komunistickej sústavy a východného bloku, a teda ukončenie obdobia studenej vojny, berie za medzník rozdeľujúci vývoj mládežníckej participácie na dve základné obdobia: obdobie komunizmu a obdobie postkomunizmu.

Pred rokom 1990, v politickom režime jednej strany, bola participácia mládeže, zameraná na oblasť vzdelávania, práce a voľného času, garantovaná vládnuou komunistickou stranou. Sociálnu zmluvu medzi mládežou a štátom vyjadrovalo heslo: „Strana sa stará o mladých, mladí sú verní strane.“ (Kovačeva, 2001). Za všeobecne rozšírený pocit sociálnej istoty v oblasti základných potrieb, možnosť získať vzdelanie a prácu, ktorý vyplýval zo súčinnosti vzájomne sa prepletajúcich sústav paternalizmu, štátnej starostlivosti a rodičovskej podpory, mladí ľudia platili nedostatkom autonómnosti v rozhodovaní o vlastnom živote. Tento rozpor prirodzenou cestou prerástol do konfliktu, ktorý sa v 80. rokoch začal prejavovať politizáciou mládežníckeho protestu. Mladí ľudia skúšali rôzne formy politickej participácie (demonštrácie, kampane počas volieb, hladovky, cestné blokády). Revolúcie v roku 1989 v regióne strednej a východnej Európy zužitkovali skúsenosti mládežníckych protestov (Wallace, C. – Kovačeva, 1994).

Prudký politický zvrät v novembri 1989 nastolil demokratický systém s priaznivými podmienkami pre formovanie a vývoj občianskej spoločnosti, ktorá našla svoj výraz aj v rozvoji mládežníckeho hnutia. Radikálne sa zmenili podmienky pre mládežnícku participáciu. Podľa nových legislatívnych predpisov (Zákon 83/1990 Zb.), vytvorenie združení nepodliehalo schvaľovaciemu procesu, ale iba registrácii za dodržania zákonom stanovených podmienok. Mládež bola oslobodená od paternalistických štátnych kontrol, ktoré sa vykonávali v čase komunistickej vlády, ale súčasne stratila rozsiahlu štátnu podporu, z ktorej sa tešila z minulosti. Výsledkom boli síce rozširujúce sa príležitosti a možnosti voľby, ale menší prístup k radám, službám a iným formám pomoci. Postkomunistická liberalizácia viedla k ostrej reštrukturalizácii prechodu mládeže do dospelosti, k akumulácii rizík a neistoty v prístupe mládeže ku vzdelaniu, práci, voľnému času a politike (Kovačeva, 2001). V tomto prechodnom období bolo ťažké pre mladých ľudí nájsť cestu kultúrneho sebavyjadrenia či zaistenia finančných zdrojov. Vlastné príjmy mládeže klesali, rozpočty domácností sa stávali chudobnejšími a majetok mládežníckych organizácií určený na organizovanie voľného času, ktorý sa nahromadil v období komunizmu



(napr. kluby mládeže, rekreačné zariadenia ap.), zanikol alebo bol netransparentne sprivatizovaný. Mnohé výskumy z tohto obdobia poukazovali na rastúcu inklináciu mládeže ku konzumnému spôsobu života.

Participačné aktivity mládeže v 90-tych rokoch mali rôzne ciele: od ovplyvnenia politiky v parlamentných voľbách po vytvorenie štruktúr pre mládežnícku participáciu v miestnej politike, od povzbudenia kreativity vo vede a umení po environmentalistické aktivity. Mnohé mládežnícke štruktúry mali erupzívny charakter, veľa z nich rýchlo vzniklo, ale po ukončení jedného, dvoch projektov aj spontánne zanikli. Preto odporúčaním zo strany štátnych orgánov bolo formovať stabilnejšie štruktúry s dlhodobejšou stratégiou. Neznamenalo to však popretie úlohy neformálnych skupín v počiatočnej etape zapájania mládeže do konkrétnej činnosti.

Participačné snahy mládeže narazili aj na určité bariéry, ktoré sa nepodarilo dodnes celkom prekonať. Jednou z hlavných prekážok bol upadajúci záujem o zastupiteľskú demokraciu, ktorý mal korene predovšetkým v neblahých skúsenostiach z centralizácie politického a sociálneho života typickej pre komunistické režimy. Ďalšou prekážkou mládežníckej participácie na Slovensku bola malá informovanosť o iniciatívach mládeže v regiónoch. Nemenej závažnou bariérou bol relatívne úzky rozsah činnosti existujúcich mládežníckych združení, determinujúci nízky záujem mladých ľudí o členstvo v nich. K prekonaniu tohto handicapu mládežníckej scény mali prispieť aj prioritné projekty zamerané na znevýhodnenú mládež alebo na spoluprácu medzi rozdielnymi skupinami mládeže. Vývoj mládežníckej participácie v slovenskej spoločnosti sa však uberal iným smerom. Tendencia, ktorú možno v náznakoch zachytiť, poukazuje na snahy zviditeľniť a hľadať perspektívne riešenia relevantných spoločenských problémov.

### Úrovně občianskej participácie / participácie mládeže

Na participáciu mládeže je možné nazerať cez model<sup>1</sup>, ktorý rozlišuje rôznu hĺbku zapojenia (spoluúčasti) verejnosti a rôznu mieru možnosti ovplyvniť rozhodovanie<sup>2</sup>. Ide o nasledovné úrovne participácie:

1. Prístup k informáciám (pasívne informovanie)
2. Adekvátne zverejňovanie informácií (aktívne informovanie)
3. Vážne posudzovanie pripomienok (konzultovanie)
4. Zdieľanie rozhodovacej právomoci (spolurozhodovanie)
5. Kontrola rozhodovania
6. Samotná realizácia rozhodnutí

Popri pohľade na to, či spoločnosť a jej predstavitelia umožňujú mladým participovať, dôležité je pozrieť sa aj na to, či mladí ľudia tieto možnosti využívajú – či sú sami schopní navrhnuť a uskutočniť aktivity, v ktorých bojujú za presadenie svojich práv alebo prijať a niesť spoločnú zodpovednosť aj v komplexnejších a dlhodobějších projektoch na princípe spolupráce.

### Všeobecná situácia na Slovensku

Aktívna účasť mladých na verejnom živote a verejnom rozhodovaní na Slovensku sa prejavuje v množstve oblastí a konkrétnych príkladoch od celoštátnej až po miestnu úroveň, stavajúc na legislatívnych východiskách (Ústava SR, zákon o obecnom zriadení, správny poriadok, zákon o slobodnom prístupe k informáciám, Zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve, iné...).

- 1 Hoci existujú viaceré sociologické a politické modely participácie, v texte budeme používať tento model, lebo systematizuje participáciu do jednotlivých úrovní a umožňuje preskúmať možné **bariéry** i **stimuly** rozvoja participácie a ľahšie navrhnúť konkrétne **stratégie**, potrebné na dosiahnutie žiadúceho stavu.
- 2 Tieto úrovne občianskej participácie vychádzajú čiastočne z konceptu **rebríka občianskej participácie** (Sherry Arnsteinová, 1969), ale odrážajú napríklad aj piliere Aarhuskej konvencie či iné participatívne modely (Občianska participácia, Karolína Miková a Zora Pauliniová, PDCS 2001)



Zapájanie mladých ľudí do rozhodovania však dodnes nie je súčasťou politickej kultúry. Tí, čo by mali byť mladým ľuďom v osvojovaní si rozhodovacích právomocí partnermi (napríklad predstavitelia verejnej správy) participácii často nerozumejú, vnímajú ju ako ohrozenie, sprevádzané pocitom, že zapojenie „laikov“ a najmä mladých ľudí znamená stratu moci.

V súčasnosti môžeme na Slovensku hovoriť o desiatkach prípadov, ktoré sú z hľadiska participácie mládeže významné a zaslúžili by si podrobnejšie spracovanie. Ide o aktivity a projekty, kde predstavitelia mládeže (napr. Rada mládeže Slovenska) pripomienkujú zákony, týkajúce sa mládeže; kde mladí ľudia bojujú za svoje práva, či kde sa rozvíja spolupráca mládeže a samosprávy (študentské parlamenty miest a obcí; participatívne procesy, vedené mladými ľuďmi). Mnohé aktivity stavajú na princípe konfrontácie (najmä tam, kde došlo k zanedbaniu či porušeniu práv mládeže - napríklad štrajk stredoškolských študentov súvisiaci s opakovanými maturitami v apríli 2005 alebo vysokoškolských študentov v máji 2005 proti spolpatneniu vysokoškolského štúdia), iné využívajú princíp spolupráce.

## 1. Prístup k informáciám

- Prvou úrovňou občianskej participácie je **prístup k informáciám** (pasívne informovanie) tak, aby sa zabezpečila transparentnosť v rozhodovaní. Na Slovensku je už od januára 2001 účinný zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám (ďalej aj „infozákon“). Ten bol pripravený v spolupráci s občanmi a mimovládny (aj mládežníckymi) organizáciami. Infozákon vyvolal zásadný obrat v poskytovaní informácií a významný obrat vo vnímaní práv a nárokov občanov vo vzťahu k predstaviteľom verejnej správy. Neexistuje však prieskum, ktorý by hovoril, do akej miery sú mladí ľudia spokojní so zverejňovaním informácií, ktoré sa ich týkajú a do akej miery svoje právo na informácie využívajú.

## 2. Aktívne zverejňovanie informácií

V Slovenskej republike vo všeobecnosti existuje slabá úroveň aktívneho zverejňovania informácií. Kvôli tomu sa často závažné informácie nedostávajú k mladým ľuďom, ktorých sa priamo týkajú, ale zároveň sa informácie od mladých ľudí a o mladých ľuďoch nedostanú k tým, ktorí rozhodujú.

Existuje pritom množstvo metód a spôsobov, ako si cez krátkodobé aktivity či dlhodobejšie procesy aktívne a obojsmerne vymieňať informácie. Patria sem diskusné fóra, okrúhle stoly, híriny (tzv. verejné vypočutia) a ďalšie metódy. Aj keď niektoré z uvedených metód presahujú do ďalších úrovní participácie, podstatné je uvedomiť si, že ak je niekto nositeľom moci (a teda existuje predpoklad, že komunikácia bude nerovnocenná) a chce, aby sa mladí ľudia stali partnermi v komunikácii, je jeho zodpovednosťou aktívne hľadať spôsoby ako túto zmenu dosiahnuť. Uvádzame niekoľko prípadov aktívnej informovanosti, ktoré iniciovali najmä samotní mladí ľudia a neziskové organizácie, v menšom počte prípadov samosprávy.

- Vôbec prvé verejné vypočutie, ktoré sa uskutočnilo na Slovensku (Svit, 1994) bolo venované mládeži - niekoľko sto mladých ľudí malo možnosť nahlas vyjadriť svoje predstavy o využívaní voľného času v meste a názory na možnosti, ktoré im mesto ponúka. Neskôr sa podobné vypočutie, zorganizované samosprávou, odohralo aj v Pezinku.
- Stovky diskusných fór a stretnutí pred voľbami v rokoch 1998, 2002 umožnili informovať mladých ľudí

o voľbách, politikoch a ich zámeroch a zvýšiť ich účasť vo voľbách. Tieto stretnutie z veľkej väčšiny organizovali mladí ľudia, často z miestnych organizácií.

- Nadácia mládeže Slovenska využila možnosť získať podnety od mladých ľudí pre svoju činnosť a prezentovať svoje zámery v sérii okrúhlych stoloch, ktoré sa uskutočnili na jeseň 2003 vo všetkých regiónoch Slovenska.
- Deti a tínedžeri sa zapojili do tvorby štúdie parku v Rusovciach v rokoch 2003/2005 vďaka tomu, že organizátori našli vhodné spôsoby, ako k nim informácie dostať (koncert pre park, súťaž o najkrajšiu knihu o parku, detský deň).
- Občianske združenie Slatinka na študentskej pôde a s pomocou mladých ľudí pripravilo tzv. „občiansku mapu“, obsahujúcu názory ľudí na to, ako vnímajú mesto Zvolen.
- Jedným z nových foriem, ktoré umožnil nový zákon č. 596/2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve, je vytváranie študentských / žiackych parlamentov, najmä za predpokladu, že budú vznikaf zdola, a že samospráva nezostane pri vnímaní ich roly len na informačnej úrovni.
- Mesto Senec na svojej webovej stránke v časti Diskusné fórum ponúka živé otázky, jednou z nich bola aj otázka „Čo robí Mesto Senec pre mladých ľudí?“, na ktorú reagovalo 25 príspevkov.
- V roku 2004 sa v Mlynskej doline uskutočnil viacero aktívnych diskusií (napr. o vládnom návrhu reformy vysokého školstva) s predstaviteľmi UK, na ktorých sa zúčastnilo vždy niekoľko sto študentov.
- Rada mládeže Slovenska zorganizovala v roku 2000 – 2002 akciu „Mladý parlament“ – stretnutie predstaviteľov mládežníckych organizácií, NR SR a vlády SR o otázkach politiky štátu vo vzťahu k mladým ľuďom. Táto akcia sa stala priestorom, kde mladí ľudia poukázali na neexistenciu ucelenej štátnej politiky mládeže či na zdĺhavé a oneskorené prijímanie zákona o mládeži.
- Každoročne sa v slovenskom parlamente uskutočňuje Parlamentný deň mládeže ako nástroj bezprostredného kontaktu vybraných zástupcov – reprezentantov mládeže krajiny s poslancami Národnej rady Slovenska umožňujúci „verejnú artikuláciu“ záujmov a potrieb mládeže a súčasne ako forma oboznámenia sa mladých voličov s poslaním a fungovaním najvyššieho zákonodarného orgánu krajiny.

Vo všeobecnosti možno povedať, že:

- Na miestnej, regionálnej i národnej úrovni využívajú predstavitelia verejného sektora len málo možnosti, ako aktívne informovať mladých ľudí,
- Predstavitelia štátnej správy či samosprávy zatiaľ len zriedka využívajú inovatívne metódy (internetové diskusie, híriny, súťaže), ktoré zvyšujú efektívnosť komunikácie. „Spanilé jazdy“ politikov za študentmi, ktorých hlavným cieľom je propagácia však nie sú riešením.
- Cez sito overených a zaužívaných kontaktov a organizácií, ktoré sú informované, sa nedostanú často zaujímavé iniciatívy, neformálne združenia či tie cieľové skupiny, ktoré by mali k téme čo povedať. Rovnaká situácia sa však opakuje aj na miestnej či regionálnej úrovni, kde má samospráva často tendenciu komunikovať s jedným reprezentatívnym partnerom a zabúda na ostatných.

### 3. Vážne posudzovanie pripomienok /konzultovanie

Vážne posudzovanie pripomienok (niekedy označené ako konzultovanie) hovorí o tom, že mladí ľudia, zúčastnení v rozhodovacích procesoch majú právo na vážne posúdenie pripomienok (ku koncepciám, stratégiám či zákonom) a na ich zapracovanie. Na tvorbe akých zákonov či dokumentov sa mladí ľudia podieľali, čo mali možnosť ovplyvniť?



- Najvýznamnejším subjektom, ktorý v takejto role vystupuje, je Rada mládeže Slovenska (oficiálny partner MŠ a člen Rady vlády pre deti a mládež a Rady vlády pre neziskové organizácie), zastrešujúca viaceré detské a mládežnícke organizácie. Rada mládeže Slovenska sleduje a pripomienkuje legislatívne iniciatívy, týkajúce sa mládeže (Zákon o mládeži, Zákon o rodine, Zákon o sociálno-právnej ochrane detí a mládeže, zákony, týkajúce sa štúdia....) i koncepcie a programy na národnej i medzinárodnej úrovni (Program Mládež, program Youth in Action, Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži, Biela kniha o mládeži, program Ministerstva školstva o finančnej podpore práce s deťmi a mládežou, atď).
- Do navrhovania a ovplyvňovania legislatívy a vládnych stratégií, ale aj mestských politik sa dlhodobo zapájajú viaceré (najmä tzv. advokačné) organizácie (Greenpeace, Sloboda zvierat, Odysseus...). Sloboda zvierat, ktorej členovia sú mladí ľudia stála za zákazom pokusov na živých zvieratách v 90. rokoch či za iniciatívami za výstavbu útulkov pre zvieratá. Návrhom zákona o skrátení civilnej služby a advokačnými aktivitami za jeho presadenie sa zaoberala organizácia Občianske oko v spolupráci s Amnesty International. Organizácia Odysseus sa angažovala pri tvorbe sociálnych zákonov alebo pri tvorbe koncepcie pre prácu s mládežou mesta Senec. Tieto organizácie majú často širokú dobrovoľnícku základňu, mladých, ale profesionálnych zamestnancov a medzinárodné kontakty, takže sú schopné veľmi jasne a fundovane artikulovať svoje názory a presadzovať ich.
- Významnú skupinu tých, ktorí ovplyvňujú tvorbu dokumentov tvoria mladí ľudia, ktorí sa ad hoc dostanú do situácie, kedy majú možnosť niečo pripomienkovať (mladé mamičky z materských centier tvorbu PHSR, mladí športovci prípravu mestského rozpočtu, atď.).

V súvislosti s možnosťou mladých ľudí pripomienkovať významné dokumenty (zákony, stratégie, koncepcie, programy) možno povedať, že:

- Na národnej úrovni (Ministerstvo školstva SR) sú položené základy participácie mládeže pri pripomienkovaní dokumentov, ak sa však jedná o iné rezorty, aj keď pripravujú zákony, ktoré sa týkajú mladých ľudí (sociálna oblasť), neprizývajú ich k pripomienkovaniu.
- Pre proces pripomienkovania je často vymedzený len veľmi krátky čas, niekedy je dokonca priestor poskytnutý až post festum (výhrady stredoškolákov k novým maturitám v roku 2005)
- Ak nebola dotknutá verejnosť (teda mladí ľudia) dostatočne informovaná, zlyháva aj proces pripomienkovania.
- Proces spracúvania (akceptovania či odmietnutia) pripomienok v rámci jednotlivých rezortov je často netransparentný, nie sú známe kritériá pre posudzovanie pripomienok.
- Hoci zamestnanci v štátnej správe i samospráve už poznali, že výsledný produkt je kvalitnejší, ak prejde pripomienkovaním, stále existuje veľa inštitúcií, v ktorých manažment ani nenapadne, že by mohli mladým ponúknuť priestor na pripomienkovanie koncepčných resp. metodických materiálov (centrá voľného času, školy, zastupiteľstvá).

#### 4. Zdieľanie rozhodovacej právomoci

Zdieľanie rozhodovacej právomoci znamená odovzdanie moci iným ľuďom tak, aby došlo k ich splnomocneniu, tzv. empowerment. Znamená to tiež, že dopadom participácie mládeže nebude len rozvoj konkrétnych oblastí, ktorým sa budú mladí ľudia venovať, ale aj rozvoj a posilnenie samotných mladých ľudí. Na Slovensku existujú prípady, aj keď ich nie je veľa, keď mohli mladí ľudia nielen pripomienkovať, ale aj spoluvytvárať programy, plány či koncepcie.

Jedným zo zatiaľ menej rozšírených prístupov, ako vytvoriť priestor pre spolurozhodovanie je vytváranie mládežníckych, študentských / žiackych parlamentov<sup>3</sup>, bohužiaľ často zhora (Pezinok, Košice, Prievidza, Banská Bystrica atď. ). Fungovanie týchto „zastupiteľských orgánov mládeže“ v rámci miest a obcí by malo prirodzene viesť k definovaniu oblastí, v ktorých môžu mladí ľudia spolurozhodovať. Často sa však stávajú skôr šíriteľmi informácií zo samosprávy a potvrdzovateľmi snáh samosprávy. (Zaujímavým dokumentom je Mandátna zmluva zo 14. 12. 2004 o priamej realizácii oblasti Participácie mládeže na živote mesta v meste Prievidza do roku 2007). Na jednej strane je prvým dokumentom, ktorý na Slovensku vôbec vyzdvihuje význam zapojenia mládeže na miestnej úrovni a jasne definuje oblasť participácie mládeže na živote mesta, na druhej strane obsahovo vymedzuje mladým ľuďom (členom Mladého parlamentu) skôr rolu šíriteľov myšlienok mesta a organizátorov akcií pre mladých a deti než rolu partnerov pri rozhodovaní. Tradíciu má mládežnícky parlament v Košiciach, kde si mladí ľudia – zástupcovia škôl, volia študentského richtára. Ten je akceptovaný primátorom ako partner pri riešení problémov mládeže a podľa slov samotných študentov, vždy, keď je to potrebné, ich vypočujú aj zamestnanci magistrátu. Ustanovenie a práca mládežníckych parlamentov sú obsahom viacerých projektov, ktoré získali finančnú podporu Ministerstva školstva a Nadácie mládeže Slovenska (Ružomberok, Sobrance, Humenné, Spišská Belá, Kežmarok).

Ďalšou formou poskytujúcou možnosť získať mládeži praktické skúsenosti z participatívneho občianstva na miestnej úrovni, sú žiacke školské rady. V zmysle zákona č. 596/2003 Zb. vzniká možnosť, aby sa žiacka rada vyjadrovala k podstatným otázkam, návrhom a opatreniam školy v oblasti výchovy a vzdelávania, aby sa podieľala na tvorbe a dodržiavaní školského poriadku, aby zastupovala žiakov vo vzťahu k riaditeľovi a vedeniu školy, aby volila svojich zástupcov do rady školy.

Žiacke školské rady nadviazali svojím zameraním aj štruktúrou na tradície žiackej samosprávy v ČSR pred druhou svetovou vojnou, ktorá bola prerušená pôsobením jednotnej masovej detskej a mládežníckej organizácie na základných, stredných a vysokých školách od roku 1950 až do roku 1989. Po roku 1990 sa zakladanie žiackych samospráv na území SR obnovilo.

Podľa výsledkov výskumu (ÚIPS, 2004) v Slovenskej republike z celkového počtu stredných škôl má v súčasnosti ustanovený žiacky samosprávny orgán 32,8 % stredných škôl. Najviac žiackych školských rád vzniklo z iniciatívy vedenia školy, o polovicu menej z iniciatívy žiakov, ešte menej školské žiacke rady vznikali vďaka spoločnej iniciatíve žiakov a vedenia školy.

Inštitút žiackej školskej rady však ešte nie je zafixovaný vo vedomí žiakov ako ich reprezentant vo vzťahu k vedeniu školy alebo verejnosti. Pre tento účel ho využíva v súčasnosti iba 16,7 % žiakov. Žiacke školské rady v súčasnosti iniciujú a organizujú nasledujúce spektrum činností: tradičné podujatia školy (imatrikulácia, ples...) (33,7 %) a podieľajú sa na vzniku alebo organizácii mimo vyučovacích záujmových aktivít (12,5 %), spolupracujú pri vypracovaní vnútorného poriadku školy (11,5 %), organizovaní študentských a športových súťaží, podieľajú sa na zlepšovaní komunikácie a informovanosti medzi žiakmi, učiteľmi a vedením (9,7 %), podieľajú sa na riešení problémov žiakov v škole (9,4 %), sprostredkovávajú návrhy žiakov do plánu práce školy (7,6 %).

Na úrovni vysokých škôl je priestorom pre spolurozhodovanie Akademický senát, v ktorom sú študenti zastúpení v pomere 1:2. Svoje stanoviská však môžu priamo vyjadrovať aj študentské rady a študentské vysokoškolské parlamenty.

Z uvedených skutočností možno dedukovať, že:

- Mladí ľudia majú (aspoň deklarovanú) možnosť spolupodieľať na rozhodovaní, ale ich rola v interakcii so samosprávami resp. vedením škôl nie je vždy jasne vymedzená a ich hlasy znamenajú skôr odporú-

3 Treba rozlišovať medzi študentskými radami alebo parlamentmi, ktoré existujú skoro na každej strednej škole (zákon o školskej samospráve) a medzi mládežníckymi parlamentmi, zriadenými v mestách a obciach, často z podnetu samosprávy.



čanie, ako reálnu váhu. Takýto prístup svedčí o formálnom napĺňaní legislatívnych predpisov a uznesení a nie o skutočnom rešpektovaní názorov a skúseností mladých ľudí.

- Reprezentatívne orgány mladých ľudí (napr. študentské parlamenty či žiacke rady v školách) sa tvoria prevažne z iniciatívy vedenia inštitúcií, nie mladých ľudí. To vážne narúša partnerské vzťahy a reálne naplnenie možnosti spolupracovať o podmienkach života mladých ľudí v školách, resp. v regiónoch.
- Aj keď nejde o časté prípady, mladí ľudia môžu niekedy aj ovplyvňovať a meniť procesy, v ktorých sa tieto dokumenty tvoria.

## 5. Kontrola rozhodovania

Ako príklad takejto činnosti možno uviesť pôsobenie 10 slovenských komunitných nadácií (Banská Bystrica, Bratislava, Nitra, Prešov, Trenčín, a pod.), ktoré aktivizujú verejnosť pri prerozdeľovaní financií z nadačných a samosprávnych zdrojov (napr. otvorený grantový program Mladí filantropi, ktorý začal v roku 2005 a kde dobrovoľníci vo veku 16 – 25 rokov sami kontrolujú pridelovanie grantov pre projekty mladých ľudí).

Vo všeobecnosti ale treba konštatovať, že:

- Na Slovensku sú zatiaľ veľmi zriedkavé prípady kontroly rozhodovacích právomocí štátnych a samosprávnych orgánov, zo strany mladých ľudí. Vo veľkej miere to vyplýva zo súčasnej politickej kultúry na Slovensku, v rámci ktorej nie je pravidlom kontrolovať rozhodovacie právomoci zastupiteľstiev občanmi.
- Pilotné projekty a modelové situácie sa zatiaľ v tejto oblasti spájajú s pôsobením pozitívnych vplyvov zo zahraničia.

### Rola mladých ľudí v participácii

Neformálne aj formálne združenia a organizácie, zastupujúce záujmy mladých dokážu pôsobiť na princípe spolupráce, ale aj konfrontácie (ak sú ohrozené ich záujmy a práva). V čase, keď na Slovensku dochádza k významným spoločenským a ekonomickým zmenám záleží najmä od predstaviteľov moci, aký bude mať participácia mládeže charakter.

V súčasnosti sa vymedzuje viacero prístupov mladých ľudí k participácii:

- Prostredníctvom členstva v občianskych združeniach mládeže;
- Začlenením mládeže do protestu, do nekonvenčnej politiky;
- Občianska spoluúčasť na rozvoji miest a obcí.

Vďaka legislatívnym podmienkam, po roku 1990 začalo na Slovensku vznikať množstvo mládežníckych združení (v roku 1992 ich už bolo 140 a ich počet do roku 2004 stúpol na trojnásobok), ktoré sa v rozličnej miere orientovali na mládež. Dnes občianske združenia majú rôznorodú a mnohotvárnú orientáciu svojej činnosti a rozličné územné pôsobenie aj členskú základňu. V mnohých prípadoch dochádza k prekryvaniu ich programov, k rozporom medzi deklarovaným obsahovým zameraním a skutočne vykonávanou činnosťou. Niektoré organizácie sa krátko po svojom vzniku rozpadajú na rad ďalších menších organizácií. Pritom politická váha mládežníckych združení je relatívne malá, žiadna z politických strán alebo koalícií nepokladala za užitočné tieto požiadavky vehementnejšie presadzovať. Značne rôznorodé spektrum detských a mládežníckych združení v SR v súčasnosti zahŕňa:

1. združenia, ktoré vznikali pred rokom 1989 v lone jednotnej mládežníckej organizácie a pokračovali vo svojej činnosti aj v nových podmienkach (napr. Strom života, Slovenský vysokoškolský spolok,)
2. združenia, ktoré nadviazali na tradície pred roku 1948 (napr. Slovenský Skauting, Ymca, Zväz skautov maďarskej národnosti)
3. združenia, ktoré vznikli „rozštiepením“ už novovzniknutých organizácií (napr. Fenix, Tatranský orol, Študentská sieť a pod.)
4. novovzniknuté združenia (pri politických stranách a hnutiach, združenia, ktoré majú konfesionálny alebo záujmový charakter)

Navzdory uvedenej rôznorodosti, v súčasnosti je v mládežníckych združeniach začlenených menej ako 12 % populácie mládeže do 26 rokov. Nízky záujem o činnosť mládežníckych združení má niekoľko príčin – od pretrvávajúceho odporu mladých ľudí k masovej organizovanosti z čias totalitnej spoločnosti cez nedostatočnú informovanosť o činnosti mládežníckych a občianskych združení a fakt, že obsahová náplň mládežníckych združení celkom nezohľadňuje záujmy a potreby mládeže, nízku úroveň propagácie činnosti, až po nevyhovujúce materiálne – technické, priestorové a finančné podmienky činnosti. Treba však doplniť aj pohľad z druhej strany. Väčšina neorganizovaných mladých ľudí cielene nevyhľadáva občianske združenia, aby v nich realizovali svoje záujmy, ale očakáva ich ponuku. Voči občianskym združeniam sa často správajú ako konzumenti k službe – o svojom členstve sa rozhodujú podľa toho či sa im zdá obsah dosť atraktívny, resp. aké výhody im z členstva vyplývajú. Inak je to s členskou základňou politicky zameraných občianskych združení. Vstupujú do nich adolescenti bez skúseností a s minimálnymi znalosťami o problematike politického rozhodovania. Najčastejším motívom, prečo tak robia je snaha šíriť myšlienky slobody a demokracie (Diovčošová-Sedláková, 2003). Ich vstup do mládežníckej politickej organizácie je motivovaný snahou učiť sa a porozumieť zložitosti samotnej politiky. Avšak mnohokrát úsilie stať sa politikom ide na úkor potreby byť zároveň aj odborníkom. Mladí ľudia často nevedia vysvetliť obsah pojmov, ktoré sa prostredníctvom svojich organizácií usilujú viesť do praxe, alebo ich definujú podľa hovorového významu, aký sa im prisudzuje. Podľa výsledkov výskumu (Diovčošová – Sedláková, 2003), v prostredí týchto organizácií prevažujú tri motívy členstva. Prvým z nich je možnosť vyjadrovať sa prostredníctvom organizácie k rôznym témam. Druhú predstavuje schopnosť neformálneho vodcu, rovesníka, presvedčiť ostatných o vstupe do organizácie. Najmenšiu, tretiu skupinu tvoria tzv. kariérne argumenty. Týkajú sa možnosti jednoduchšieho postupu po straníckom rebríčku, resp. možnosti zapojenia sa do klientelistických sietí.

Od začiatku 90 – tých rokov zohráva v hnutí mládeže na Slovensku významnú úlohu ako strešná organizácia, Rada mládeže Slovenska, ktorá dosiahla medzinárodné uznanie a silné postavenie aj v európskych mládežníckych štruktúrach. Mládežnícka scéna na Slovensku sa nevyhla politickej pluralizácii, čo sa navonok prejavilo vznikom druhej strešnej organizácie Snem mládeže Slovenska (1994) a po roku 1998 aj tretej strešnej organizácie RADAM (Rada detských a mládežníckych organizácií). Rada mládeže Slovenska musela čeliť viacerým snahám o jej vytlačenie z priestoru mládežníckej scény. V rámci týchto trendov vnútornej diferenciacie a pluralizácie mládežníckej scény, čo možno pokladať za celkom normálny proces, rástla akcieschopnosť Rady mládeže Slovenska v hľadaní priorit mládežníckej politiky na Slovensku. Od februára 2000 sa Rada mládeže Slovenska stala partnerskou organizáciou Ministerstva školstva SR, čím sa ukončilo obdobie neujasnených a pomerne často sa meniacich vzťahov medzi zástupcami štátu na jednej strane a detskými a mládežníckymi združeniami na druhej strane. Rada mládeže Slovenska v súčasnosti je aj členom viacerých centrálnych inštitútov (Rada vlády pre deti a mládež, Rada vlády pre mimovládne neziskové organizácie, Národný konvent o Európskej únii, Študentský pôžičkový fond, Riadiaci výbor programu EÚ Mládež), spolupracuje so Združením miest a obcí Slovenska, Združením informačných a poradenských centier mládeže a pod. Na medzinárodnej úrovni sa aktívne zapája do spolupráce s Európskym mládežníckym fórom, s Direktoriátom pre mládež a šport



pri Rade Európy, Českou radou detí a mládeže, Bavorským kruhom mládeže, Nemeckým spolkovým kruhom mládeže, či Francúzskou radou mládeže (CNAJEP). Oficiálny partnerský vzťah jej umožňuje plnohodnotne sa zúčastňovať na plánovaní a realizácii štátnej politiky. Členskú základňu Rady mládeže Slovenska v súčasnosti tvorí 36 detských a mládežníckych občianskych združení (z toho 28 riadnych členov a 8 pozorovateľov), v ktorých je organizovaných spolu cca 80 000 detí a mladých ľudí. V jej členskej základni sa odráža jej neutrálny postoj k ideovému a politickému zameraniu členských organizácií. V Rade mládeže Slovenska pôsobia 4 politické organizácie, 13 organizácií s kresťanským zameraním (prevažne katolíckym), 4 organizácie s ekologickým zameraním, 3 organizácie s kultúrnymi cieľmi, 2 organizácie zamerané na medzinárodnú spoluprácu, 1 organizácia zameraná na vedu a techniku, 2 organizácie obhajujúce záujmy národnostných menšín, 1 organizácia združujúca handicapované deti a mládež, 2 detské občianske združenia, 1 združenie s cieľom podporovať deti z detských domov. Rada mládeže Slovenska plní voči svojej členskej základni množstvo advokačných, koncepcných, servisných a informačných úloh. Aktívne vstupuje do príprav a pripomienkovania programových dokumentov a koncepcií, tvorených inými subjektmi, organizuje celoslovenské konferencie a seminárne podujatia, školenia pre dobrovoľníkov a pracovníkov v oblasti neformálneho vzdelávania, informuje o vzdelávacích aktivitách, ktoré organizujú európske mládežnícke inštitúcie, prevádzkuje internetový portál [www.mladez.sk](http://www.mladez.sk) (anglická verzia: [www.slovak-youth.sk](http://www.slovak-youth.sk)) a bezplatne poskytuje mládežníckym organizáciám internetové pripojenie. Súčasťou informačných a mediálnych aktivít Rady mládeže Slovenska je aj pravidelný informačný servis, publikovanie tlačových správ, organizovanie tlačových besied, publikovanie informatívnych i analytických článkov. V spolupráci s príspevkovou organizáciou ministerstva školstva Iuventou, rediguje celoštátny časopis pre mládežnícku politiku ZOOM-M. Vydáva metodické materiály a informačné brožúry o svojej činnosti a činnosti svojich členských organizácií, organizuje stretnutia zástupcov mládežníckych organizácií s odborníkmi, rôzne kampane a prieskumy. Zapájaním sa do medzinárodných projektov, účasťou na zahraničných fórach, seminároch, konferenciách, prípravou a realizáciou projektov v spolupráci s partnermi zo zahraničia rozvíja a podporuje medzinárodnú dimenziu mládežníckej práce.

Aj napriek tomu, že členská základňa občianskych združení zoskupených v Rade mládeže Slovenska nedosahuje ani polovicu členov všetkých občianskych združení mládeže v SR, Rada mládeže Slovenska sa darí razantne presadzovať ich záujmy a zlepšovať finančné podmienky ich činnosti. To sa stretáva s nevôľou a kritikou ostatných mládežníckych združení a spôsobuje pnutie na mládežníckej scéne. Napriek tomu by Rada mládeže Slovenska mohla vďaka svojim kontaktom a inštitucionalizovanej role viac pôsobiť ako sprostredkovateľ aj medzi ostatnými organizáciami, združeniami a iniciatívami mladých ľudí.

Ako partner Ministerstva školstva SR pôsobí aj Rada vysokých škôl SR (učitelia vysokých škôl) a Študentská rada vysokých škôl SR (členovia akademických senátov). Jej členom môže byť len študent vysokej školy. Študentskú radu vysokých škôl tvorí za každú vysokú školu: jeden zástupca zvolený študentskou časťou akademického senátu vysokej školy, ďalší zástupcovia študentskej časti akademicko-študentskej obce vysokej školy, a to z každých i začatých 2000 zapísaných študentov jeden zvolený zástupca. Význam Študentskej rady vysokých škôl sa prejavil začiatkom roka 2004 v súvislosti s návrhom na spolpatnenie vysokoškolského štúdia a s návrhom na nový systém sociálnych štipendií, ktoré v mene vlády SR predložilo NR SR Ministerstvo školstva SR v rokoch 2004 a 2005. Študentská rada VŠ zohráva aktívnu úlohu vo vyhlásení štrajkovej pohotovosti študentov vysokých škôl ako výraz protestu proti nechote prijať jej pozmeňujúce návrhy. K jej aktivitám sa pridala aj Študentský štrajkový výbor, nezávislá študentská iniciatíva, ktorý vznikol v marci 2004 v Bratislave pri príležitosti výzvy k vyhláseniu štrajkovej pohotovosti. Spomínaného verejného protestu sa zúčastnilo cca 6000 študentov. Okrem vecných obsahových námietok voči predkladaným zákonom (napr. Zákon o študentských pôžičkách) poukazovali aj na chýbajúcu verejnú diskusiu k týmto zákonom..



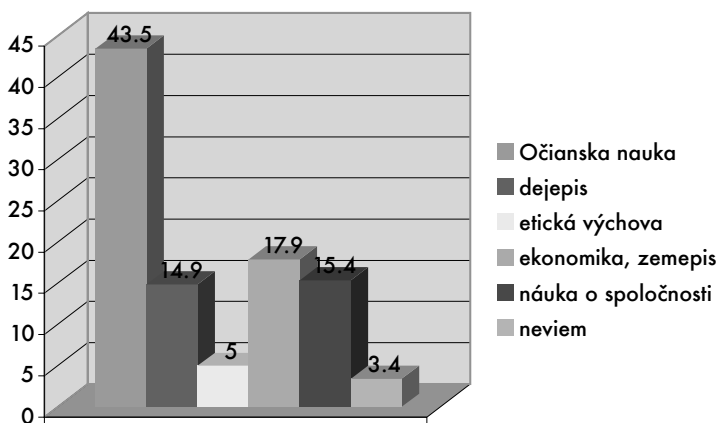
### Učebné predmety v škole ako forma participatívneho učenia

Problematika občianskej výchovy a participácie sa v učebných osnovách stredných škôl koncentruje do viacerých učebných predmetov – občianska výchova, náuka o spoločnosti, zemepis, dejepis, etická výchova, ekonomika. V rámci nich sa žiaci mnoho dozvedia o demokratizačných procesoch v lone občianskej spoločnosti aj o predmete vedných disciplín sociológie, ekonomiky, politológie, psychológie atď. V kurikulu týchto predmetov je však menej príležitostí pre praktické participatívne učenie, k čomu sa verejnosť na Slovensku stavia značne kriticky.

Podľa samotných žiakov na slovenských stredných školách sa nachádza vo všeobecnosti najviac prvkov demokracie, občianskej participácie, informácií a vedomostí o Európskej únii, legislatíve a zákonodarných orgánoch v učebných predmetoch občianska náuka (43,5 %), ekonomika a zemepis (17,9 %), náuka o spoločnosti (15,4 %), dejepis (14,9 %), etická výchova (5 %). Nespomenuli si 3,4 %.

Graf č. 14

### Učebné predmety súvisiace s výchovou k občianstvu



Zdroj: ÚIPŠ

Všetky uvedené predmety nie sú však rovnako zastúpené v učebných osnovách každej zo všetkých typov stredných škôl. Občianska náuka je najčastejšie uvádzaným predmetom v súvislosti s danou problematikou na SOU bez maturity (76,8 %), SOU s maturitou (68,4 %), združenej strednej škole (52,2 %) a SOŠ (51,6 %). Na gymnáziu sa percentuálne najviac uvádza predmet náuka o spoločnosti (42,1 %) a dejepis (18,4 %). Predmety ekonomika a zemepis označili najčastejšie žiaci SOŠ (22,4 %) a gymnázia (17,1 %). V prvých a druhých ročníkoch sa najčastejšie uvádzajú predmety občianska náuka (40,2 % a 51,7 %), ekonomika a zemepis (21,7 % a 18 %) a dejepis (17,5 % a 16,9 %). V tretích a štvrtých ročníkoch občianska náuka (58,4 % a 53,6 %) a náuka o spoločnosti (25,7 % a 25,6 %).

Získané poznatky naznačujú prinajmenšom dve zaujímavé súvislosti, ktoré majú strategický význam pre koncipovanie výchovy mládeže k európskemu demokratickému občianstvu ako nástroja ujasňovania si vlastných občianskych práv a povinností.



Prvou osobitosťou je, že na Slovensku sú besedy s politikmi alebo verejne známymi osobnosťami či účasť na rozličných petičných akciách alebo kampaniach či dokonca zbierky na charitatívne akcie podstatne menej frekventované. Obavy o zneužitie straníckej politiky v školách obmedzujú v škole aj priestor pre občiansku politiku mládeže.

Druhou osobitosťou je klasický rozpor medzi učením sa o demokracii alebo občianstve na hodinách náuky o spoločnosti, histórii, zemepise a príležitosťou vyjadriť sa k tomu, ako by mala fungovať škola, školská a triedna samospráva. Zdá sa, že je to normálne, nakoľko sa v škole predovšetkým vyučuje a vzdeláva. Naši žiaci a študenti majú dobré vedomosti o rozličných historických skutočnostiach, demokratických inštitúciách, aj európskych. Ale aj tu platí, že naši žiaci dosiahli lepšie výsledky v oblasti faktografických vedomostí ako v oblasti interpretačných zručností.

### **Občianska participácia mladých ľudí na rozvoji miest a obcí**

Mestá a obce sa majú stať partnerom pre najrozličnejšie subjekty pracujúce s deťmi a mládežou. Reálne však vzťah a spolupráca miestnych samospráv a mladých ľudí v mestách a obciach v súčasnosti naráža na niekoľko bariér.

#### **1. Informovanosť mládeže o spoločenskom dianí v obci nie je dostatočná**

Malá vzájomná informovanosť o iniciatívach v smere rozvoja regiónu je jednou z najzávažnejších bariér participácie v miestnych podmienkach. Aktuálne dotazníkové zisťovanie (Iuventa, 2002) potvrdilo narastajúcu inklináciu k vyhľadávaniu individuálnych riešení a obojstranný (mladí ľudia – miestna samospráva) nedostatok dôvery v spoluprácu.

Iba pätina mladých ľudí z populácie bola spokojná s množstvom informácií o spoločenskom živote v obciach. Väčšina starostov a primátorov bola pritom presvedčená, že samospráva dostatočne informuje mladých ľudí o dianí v obci. Celková informovanosť mládeže bola najhoršia v mestách nad 100 000 obyvateľov. Pri šírení informácií smerom k mladým ľuďom, samosprávy najčastejšie využívali „tradičné prostriedky“ (vývesné tabule, letáky a osobné kontakty). Pritom v obciach do 2000 obyvateľov boli najfrekventovanejším prostriedkom prenosu informácií zo samosprávy na mládež osobné kontakty, vo väčších mestách do 50 000 obyvateľov zasa vývesné tabule. Využívanie lokálnych médií v prenose informácií v rámci miestnej práce s mládežou sa najčastejšie uskutočňovalo vo veľkomestách, najmenej v obciach do 2 000 obyvateľov.

#### **2. Pretrvávajú niektoré rozdiely medzi starostami resp. primátormi a mladými ľuďmi vo vnímaní spoločenských problémov v lokalite.**

Mladí ľudia aj samosprávy na východe a juhu Slovenska spoločne vnímali ako najväčší spoločenský problém nezamestnanosť. Na západnom Slovensku ju primátori a starostovia aj mladí ľudia vnímali ako o poznanie menší problém. Mladí ľudia aj samosprávy zhodne pokladali za závažný problém otázku využívania voľného času mladými ľuďmi a zlú bytovú situáciu. Oveľa menšiu pozornosť ako mladí ľudia starostovia a primátori venovali nedostatku bytov, kriminalite, narušenému životnému prostrediu a problémom vyplývajúcich zo spolunažívania s národnostnými menšinami. Mládež je vo všeobecnosti benevolentnejšia ako starostovia k faktu zneužívania drog a alkoholu.

#### **3. Možnosť mladých ľudí uplatňovať, realizovať a presadzovať svoje hodnoty a predstavy prostredníctvom reálnej participácie na občianskom živote v miestnych podmienkach sa ešte stále dostatočne nevyužíva.**

Mladí ľudia sa spravidla obracajú so svojimi problémami stále smerom k štátu, alebo dokonca iba pasívne čakajú, že miestna samospráva si ich všimne a bude ich riešiť sama. Takýto stav je dôsledkom nedokonalých poznatkov o možnostiach naplňovania princípu občianstva ako zo strany samospráv, tak aj mladých ľudí.

#### 4. Pretrváva paternalistický prístup k mládeži.

Rozbor foriem zapájania sa mládeže do vecí verejných na miestnej úrovni poukázal na uplatňovanie viac reaktívneho ako aktívneho prístupu mladých ľudí k problémom obcí. Mladí obyvatelia skôr reagujú na výzvy, zapájajú sa do realizácie projektov, ktoré spracoval niekto iný, takmer neinicujú vlastné projekty. Participácia na miestnej úrovni sa tak nevyvíja smerom k partnerstvu mladých ľudí, starších vekových skupín a zástupcov samosprávy. V spektre aktivít mládeže sa nevyskytuje občianska kontrola.

5. Faktor profesionalizácie negatívne ovplyvňuje intenzitu a frekvenciu záujmu jednotlivcov o veci verejné v regiónoch.

V interakcii so samosprávou sa reflektuje subjektívny postoj mladých ľudí k vykonávanej profesii, resp. narastanie hodnoty uplatnenia sa jednotlivcov na trhu práce.

### Bariéry a stimulátory participácie

Na základe popísaných skutočností sme sa pokúsili identifikovať:

#### Bariéry participácie

- Tradičné vnímanie autority a roly predstaviteľov štátnej správy a samosprávy a nedostatočné vnímanie občianskych práv a práv mladých ľudí, ktoré zabraňuje partnerskému prístupu ako **základnému** východisku pri participácii mládeže.
- Silná viera v moc expertov a podceňovanie mladých ľudí, osobitne podceňovanie ich skúseností a schopností vyjadriť vlastný názor.
- Konfrontačne vnímaný vzťah medzi verejným, súkromným a mimovládny sektorom, podmienený nedávnou históriou.
- Nepoznanie, resp. nepochopenie princípov a zmyslu participácie; nedostatok vedomostí a zručností, potrebných pre napĺňanie participácie.
- Nedostatočné zmapovanie a zviditeľnenie tzv. „best practice“ – teda pozitívnych príkladov uplatňovania participácie.
- Preferovanie centralizovaných systémov (snaha komunikovať s jedným silným partnerom, ktorý by zastupoval všetku mládež, či už na národnej, regionálnej alebo miestnej úrovni); vynechanie množstva neorganizovaných mladých ľudí, iniciatív, neformálnych združení, organizácií s odlišným poslaním z dialógu.
- Financovanie najmä z jedného silného zdroja (Ministerstvo školstva), ktoré posilňuje vzťahy závislosti.
- Chýbajúca vzájomná informovanosť o rolách či kompetenciách stakeholderov.
- Snaha riešiť veci rozhodnutiami zhora namiesto vytvárania priestoru pre iniciatívy zdola.

#### Stimulátory participácie

- Sieťovanie, výmena informácií a skúseností od miestnej po medzinárodnú úroveň.
- Výchova a vzdelávanie, najmä vzdelávanie neformálne a vzdelávanie cez vlastnú skúsenosť (learning by doing); poznanie vlastných práv a kompetencií.
- Média a informovanie prostredníctvom nich.
- Osobnosť mladých ľudí, ich schopnosť prevziať zodpovednosť, jasne formulovať požiadavky, presadzovať práva.
- Osvietení politici na všetkých úrovniach, ktorí vytvárajú priestor pre participáciu bez direktivity
- Nezávislé zdroje financovania.



- Spoločenské zmeny, dotýkajúce sa práv mládeže (reforma školstva, atď.).
- Zmeny vo vnímaní tradičných rolí a práv.

### Stratégie rozvoja participácie na Slovensku

Aby sa občianska participácia výraznejšie presadila na Slovensku, a tým sa stala aj zároveň účinnejším nástrojom rozvoja spoločnosti, navrhujeme nasledovné stratégie:

Stratégia	Zdôvodnenie
<b>Posilnenie (empowerment) mladých ľudí</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Budovať kapacity cez vzdelávanie (aj spoločné s predstaviteľmi verejného sektora), osvojenie si postupov a zručností, ktoré umožnia spoluprácu medzi mladými ľuďmi a dospelým; pozitívna konfrontácia s tým, čo sa deje vo svete</li> <li>• Vzdelávať nielen na úrovni vedomostí, ale aj postojov a získanie zručností prostredníctvom zážitku či skúsenosti (učenie prostredníctvom praxe).</li> <li>• Zmapovať a šíriť best practice</li> </ul>
<b>Zvýšenie nezávislosti a zabezpečenie zdrojov</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ak majú mladí ľudia a MVO aktívne presadzovať svoje záujmy, potom treba zväziť, akú rolu bude hrať Odbor detí a mládeže, resp. celé Ministerstvo školstva SR. Ministerstvo je na jednej strane zdrojom financií, na druhej strane možným oponentom pri rokovaniach o legislatíve, čo nevytvára dobré východiská pre nezávislosť partnerských organizácií. To isté sa však týka akéhokoľvek budovania prílišnej závislosti (od samosprávy, štátnej správy...)</li> <li>• Sústrediť pozornosť na simultánne spustenie viacerých pilotných aktivít, ktoré by priniesli synergický efekt. Výborným východiskom je prvé kolo grantového programu „Občianska participácia“, program Mladí filantropi, financovaný zo súkromných zdrojov (Nadácia SPP) či program Priestory (Ekopolis a ČSOB)</li> </ul>
<b>Zefektívnenie komunikácie</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Vytvoriť cesty vzájomnej komunikácie medzi mladými ľuďmi a predstaviteľmi verejnej správy</li> <li>• Umožniť vytváranie vzájomne prepojených sietí ako predpokladu pre výmenu skúseností, informácií a podnetov</li> <li>• Využívať nové formy pasívnej a aktívnej informovanosti (internetové diskusie, diskusné fóra)</li> <li>• Podporovať prístup mladých do médií</li> </ul>
<b>Vedenie cez poskytnutie priestoru</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Aktivizovať mladých ľudí s cieľom podporiť ich pri organizovaní vecí pre seba a pre iných mladých (od organizovania konkrétnych aktivít až k advokácii, riešeniu problémov či tvorbe koncepcii)</li> <li>• Umožniť mladým aktívne sa podieľať na živote mesta, alebo obce prostredníctvom inovatívnych metód (žiacky, študentský parlament, študentský richtár, obecné / mestské rady mládeže)</li> </ul> <p>Podporiť zapojenie mládeže do tvorby vízie/rozvojového plánu pre región, koncepcii, týkajúcich sa práce s mládežou, do manažovanie vlastných programov a klubov</p>

Participácia mládeže na Slovensku má všetky predpoklady na to, aby sa mohla rozvíjať. Ak v tom bude vonkajšie prostredie brániť, ak predstavitelia moci na všetkých úrovniach nebudú vnímať mladých ľudí na partnerskej úrovni a neumožnia mladým ľuďom spolurozhodovať a niesť zodpovednosť, bude sa participácia mladých uberať cestou konfrontácie a boja za svoje práva. Ak bude vonkajšie prostredie participáciu stimulovať a vytvárať pre ňu priestor, pôjde cestou spolupráce.

## 5. 2. Dobrovoľníctvo

Dobrovoľníctvo, v širšom význame individuálna filantropia alebo rôzne formy nezištnej pomoci či podpory je skrytý sociálny fenomén, ktorý sa však prejavuje aj navonok. Skrytým sociálnym fenoménom je preto, že sa dá pomerne ťažko zachytiť tak, aby sa dobrovoľníkom nepripisovali nadľudské, či naopak dehonestujúce vlastnosti, alebo aby sa dobrovoľníci neocitli v ríši abstraktných úvah o tom, či naozaj, prečo a do akej miery pracujú dobrovoľne.

Na Slovensku sa o dobrovoľníctve a zapájania sa do dobrovoľníckych aktivít začalo viac hovoriť až po roku 1989. V roku 1995 sa v Slovenskej republike zapojilo do dobrovoľníckych aktivít 13 % občanov, v roku 1998 cca 19 % občanov a v roku 1999 opäť 13 %. Tieto počty sú len zlomkom množstva občanov, ktorí dobrovoľne prispievajú k rozvoju svojej krajiny napr. v USA, Veľkej Británii a ďalších vyspelých štátoch sveta.

Zásadným problémom na Slovensku je skutočnosť, že v našej spoločnosti dosiaľ nie je vytvorená klíma, ktorá by pozitívne podporovala všetky prejavy dobrovoľnej činnosti a občianskej aktivizácie mládeže. Prejav záujmu o druhých a ochota aktívne druhým pomáhať, rozvíjať nezištne činnosť v prospech iných členov spoločnosti, ktorí to potrebujú, nie je spoločnosťou dostatočne morálne hodnotená. Mladí ľudia nemajú dostatok informácií o možnostiach zapojenia sa do dobrovoľníckych aktivít alebo do dobrovoľníckej služby. Dobrovoľníctvu sa venujú najskôr tí mladí ľudia, ktorých pozornosť na dobrovoľníctvo upriamia kamaráti či občianske združenia, v ktorých sú organizovaní, mládežnícki pracovníci a vedúci alebo škola. Potenciál dobrovoľníctva mládeže na Slovensku je oveľa vyšší, ako sú jeho aktívne prejavy.

Dobrovoľnícka práca u nás ešte stále nemá také uznanie ako v zahraničí, kde sa do dobrovoľníckych aktivít zapája výrazne väčší podiel ľudí (napr. v USA približne 49%). Navyiac, u nás sa ešte stále dobrovoľníctvo zameŕňa alebo prekrýva s členstvom v organizáciách. V dobrovoľníctve prevažujú ženy a podľa celoplošného prieskumu ľudia strednej generácie. Dobrovoľná práca však oslovuje aj mladú generáciu, ktorá prejavuje väčšie porozumenie pre užitočnosť aktivít mimovládnych organizácií. Najmä v aktivitách smerujúcich k deťom a mládeži je vyšší podiel dobrovoľníkov z radov mládeže. Dobrovoľníctvo sa pozitívnejšie prijíma vo vzdelanejšom prostredí.

### Legislatíva

Pojem dobrovoľníctvo sa v slovenskej legislatíve vôbec nenachádza. Niektoré právne normy síce obsahujú termín dobrovoľník, ale v úplne iných súvislostiach.

Súčasná slovenská legislatíva problematiku dobrovoľníctva neupravuje, resp. čiastočne upravuje iba jednu jeho špecifickú formu – dobrovoľnícke aktivity vykonávané nezamestnanými ako formu aktivačnej činnosti (Zákon 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti). Zákon definuje dobrovoľnícke práce ako vykonávanie všeobecne prospešnej činnosti zákonom vymedzenej právnickej alebo fyzickej osoby, medzi ktoré patria okrem iného aj mimovládne organizácie, organizácie pôsobiace v oblasti sociálnych služieb, zdravotníctva, školstva a kultúry. Branný zákon Slovenskej republiky Zákon 320/2002 Z.z. spomína dobrovoľníkov v súvislosti s vojskou službou a dobrovoľníckymi odvodmi. Zákon 42/1994 o civilnej obrane obyvateľstva spomína dobrovoľníkov v súvislosti s organizovaním jednotiek civilnej ochrany. Nikde inde sa tento termín nepoužíva. Slovenský právny poriadok neupravuje výrazy ako dobrovoľnícka činnosť či dobrovoľník, jeho status, práva a povinnosti. Pre spoluprácu s dobrovoľníkmi, ktorá vyžaduje formalizovanie vzťahu, sa v súčasnosti využívajú najmä ustanovenia občianskeho zákonníka, definujúce vybrané typy občianskych zmlúv, ako napr. príkazná zmluva a nepomenovaná zmluva. Zákon zároveň pripúšťa, aby napr. občianske združenie, ktoré uzatvorilo zmluvu s dobrovoľníkom, mohlo uzavrieť s príslušnou poisťovňou poisťnú zmluvu dotýkajúcu sa zodpovednosti za škody, prípadne poistenie osôb v prípade úrazu. Rovnako nie sú v žiadnom zákone definované náležitosti, ktoré musí dobrovoľník spĺňať a definovanie kritérií je plne v kompetencii



realizátora dobrovoľníckeho programu, resp. projektu – t. j. mimovládnej organizácie. Niektoré programy a projekty vyžadujú od dobrovoľníkov napr. lekárske potvrdenie o spôsobilosti vykonávať daný druh práce (napr. ak pracujú s deťmi), niektoré organizácie vyžadujú potvrdenie o bezúhonnosti občana.

Návrh na právnu úpravu dobrovoľníctva je obsiahnutý v Legislatívnom zámere Zákonníka neziskového práva, ktorý pripravilo a koncom roka 2003 zverejnilo Prvé slovenské neziskové servisné centrum. Návrhom sa niekoľkokrát zaoberala Rada vlády SR pre mimovládne neziskové organizácie. Návrh vyvolal ostrú kritiku zo strany časti mimovládnych organizácií. Základným problémom navrhnutej právnej úpravy je, že je uspošobená iba na jednu z možných foriem dobrovoľníctva a aj vo vzťahu k nej pôsobí veľmi zväzujúco. Mnohí dobrovoľníci môžu fungovať aj bez toho, aby akokoľvek potrebovali formalizovať svoj vzťah s organizáciou, nehovoriac o uzatváraní písomnej zmluvy.

### Motivácia

Spomedzi motívov, ktoré sú určujúce preto, aby sa človek stal dobrovoľníkom, mladí ľudia najčastejšie uvádzajú chuť naučiť sa niečo nové, spoznať nových ľudí, pre radosť, zo zábavy, využiť voľný čas, vyhnúť sa nude, chuť pomáhať druhým, byť užitočný, získať napr. odbornú prax, skúsenosti pre budúce zamestnanie, súčiť z druhými, náboženské či morálne presvedčenie, cítiť sa potrebný, získať ocenenie, prestíž, rešpekt, spoznať nejakú oblasť alebo nejaký spoločenský problém a naučiť sa riešiť tieto problémy, iné výhody – napr. možnosť cestovať, jazykové kurzy, získanie počítačových zručností.

Ako prekážky pre zapojenie sa do dobrovoľníckej činnosti mladí ľudia uvádzajú, že ich ešte nikto neoslovil, nemajú prístup ku zdroju informácií, nemajú možnosť dopraviť sa do miesta organizácie, chýba im čas kvôli práci alebo štúdiu, niektorí nemajú pocit, že disponujú zručnosťami či schopnosťami, ktoré by mohli ponúknuť, ponúkaný typ činnosti im nevyhovuje, predošlá zlá skúsenosť s dobrovoľníctvom.

Na Slovensku sa uplatňuje komunitný a manažérsky typ dobrovoľníctva. V prvom type sa dobrovoľníci stretávajú spontánne na základe spoločných záujmov, kamarátstva. Postupom času sa z niektorých skupín stávajú dobrovoľnícke centrá, špecializované na niektoré sociálne a vekové skupiny alebo na niektorý druh činnosti. Takéto centrum si udržiava svoj komunitný charakter a činnosť prebieha na báze priateľských vzťahov.

Druhý model je podstatne mladší. Jeho činnosť prebieha na báze profesionálnych manažérov, vyhľadávajúcich altruisticky orientovaných ľudí a získavajúcich ich pre dobrovoľnícku činnosť. Koordinátor – manažér dobrovoľníkov vyberá, pripravuje ich na prácu, riadi ich a jeho prácou je i supervízia a evaluácia projektov a dobrovoľníkov. Pritom dobrovoľníčnosť môže koordinovať tak zamestnanec ako i dobrovoľník.

V podmienkach Slovenska sa s dobrovoľníkmi možno stretnúť najmä v občianskych združeniach a účelových cirkevných zariadeniach. Inštitúcie samosprávy nespolupracujú s dobrovoľníkmi systematicky, pretože dobrovoľná činnosť sa vo všeobecnosti vníma skôr ako inštitúcia sociálnej pomoci a menej ako inštitúcia pomoci výchovno-vzdelávacej činnosti, hoci tento efekt so sebou prináša.

### Bariéry

- nedostatok informácií o možnostiach zapojenia sa do dobrovoľníckych aktivít a pozitívnom vplyve dobrovoľnej činnosti na rozvoj osobnosti,
- nedostatok metodických materiálov a spôsoboch a formách zapájania dobrovoľníkov do činnosti výchovno-vzdelávacích zariadení,
  - všeobecne akceptovaný názor, že o dobrovoľníctvo nie je záujem,
  - pasivita organizácií pri vyhľadávaní a získavaní dobrovoľníkov,
  - nedostatočné legislatívne ošetrovanie dobrovoľníctva.

Väčšina obyvateľov sa domnieva, že dobrovoľníctvo je iba náhradou zlyhávajúcej štátnej starostlivosti, dobrovoľníkov by nebolo treba, ak by si štát plnil svoje povinnosti. Medzi dôvody, prečo niektoré organizácie odmietajú spoluprácu s dobrovoľníkmi, patria argumenty:

- fakt, že koordinácia a supervízia dobrovoľníkov vyžaduje veľa času práce zamestnancov organizácie,
- dobrovoľníkom je nutné venovať mnoho pozornosti a vyžadujú si individuálny prístup,
- potrebujú priestor a vybavenie, ktoré organizácia nemá vždy k dispozícii,
- na dobrovoľníkov sa nemôžu vždy spoľahnúť, pretože sa často menia,
- vážnym problémom je legislatíva.

### Spolupráca

Organizácie v Slovenskej republike spolupracujú s dobrovoľníkmi najčastejšie nasledujúcim spôsobom:

- príležitostne spolupracujú s dobrovoľníkmi,
- systematicky a pravidelne využívajú prácu dobrovoľníkov,
- sú založené na práci dobrovoľníkov,
- poskytujú servis spojený s dobrovoľníckou prácou (napr. dobrovoľnícke centrá, servisné či komunitné centrá).

Uplatnenie dobrovoľníkov v spoločnosti je veľmi široké. Mladí dobrovoľníci na Slovensku najčastejšie pôsobia v nasledujúcich oblastiach spoločenského života:

- ochrana životného prostredia (ochrana fauny a flóry v chránených prírodných oblastiach, vyhľadávanie, obnova a údržba kultúrnych pamiatok, skrášľovanie prostredia v mestách a obciach, pomoc pri živelných katastrofách a vojnách, ekologické a environmentálne programy),
- ochrana ľudských práv (adaptovanie prisťahovalcov na podmienky života v SR, zvyšovanie právneho vedomia mladých ľudí, monitoring dodržiavania Dohovoru o právach dieťaťa, pomoc pri zakladaní a organizácii liniek detskej záchranu a podobne),
- sociálna a zdravotná oblasť (integrácia handicapovaných detí a mládeže, univerzálna prevencia závislostí, kontakt s deťmi a mládežou v detských domovoch, kontakt s deťmi a mladými ľuďmi hospitalizovanými v nemocniciach alebo inak vyňatých – či už krátkodobo alebo dlhodobo – z rodiny, napr. v zdravotných a špecializovaných ústavoch),
- kultúrna oblasť (alternatívne kultúrne projekty, propagácia a organizácia kultúrnych podujatí, zabezpečovanie podmienok pre činnosť folklórnych a umeleckých skupín detí a mládeže...),
- športová činnosť (organizácia súťaží, propagácia a organizácia príležitostných podujatí, turistických pochodov, podujatia pre neorganizovaných športovcov...),
- organizovanie dobrovoľnej služby na národnej úrovni (MVO sprostredkujúce napojenie na rôzne subjekty, ponúkajúce možnosti dobrovoľnej práce s deťmi a mládežou u nás, možnosti získavania praxe pre neumiestnených nezamestnaných vysokoškolákov pedagogických, sociálnych a iných odborov...),
- zahraničná dobrovoľná služba (medzinárodná mobilita, brigády mladých ľudí v zahraničí, jazykové kurzy).

## 5. 3. Prístup k informáciám

Na prelome tisícročí lomcuje svetom civilizačná premena vyvolaná nástupom moderných informačných technológií a s tým spojeným posunom spoločenských priorít a hodnotových orientácií smerom k informáciám, znalostiam a poznaniu. Moderné informačné technológie prešli v posledných dvoch desaťročiach 20.



storočia prudkým a stále sa zrýchľujúcim vývojom a stali sa určujúcim činiteľom ďalšieho vývoja svetovej civilizácie a jednotlivých krajín. V nastupujúcej informačnej spoločnosti nadobúdajú čoraz jasnejšie kontúry nové formy organizácie ekonomického a spoločenského života. Spolu s postupujúcim rozvojom Internetu začal vznikáť nový model ekonomiky, ktorý sa nazýva nová ekonomika. Je založená na zmene miesta informácií a znalostí v ekonomike a v spoločnosti, ktoré sa stávajú hlavným zdrojom rozvoja ekonomiky, hlavnou formou kapitálu. Tento trend ukazuje postupujúci proces kapitalizácie predtým neskapitalizovaných oblastí spoločnosti – vedy, vzdelania, tréningu, adaptability, organizácie a technológií. Investície do týchto nových foriem kapitálu prinášajú vo vyspelých ekonomikách mnohonásobne vyššie zisky ako investície do priemyselného alebo finančného kapitálu v menej rozvinutých krajinách. Hodnotová reorientácia smerom k chápaniu informácií a znalostí ako hlavného zdroja rozvoja ekonomiky i spoločnosti, je jedným z kľúčov k ekonomickej prosperite a následne k modernému smerovaniu spoločnosti. Prechod k informáciám a znalostiam ako k hlavnému zdroju rozvoja znamená uznať, že informácie a znalosti sa stávajú hlavným zdrojom ekonomického a spoločenského rozvoja, hlavnou formou kapitálu, novým výrobným faktorom popri pôde, práci a kapitále, ako aj podnetom pre zmenu hodnotových orientácií jednotlivcov i spoločnosti. Ich prenos zabezpečujú informačné technológie ako hlavný zdroj rozvoja ekonomiky a spoločnosti.

Slovensko ako i ostatné postkomunistické krajiny zmeškali koncom 20. storočia nástup rozvoja informačnej spoločnosti, internetu, digitálnej ekonomiky i elektronického obchodovania, čo sa prejavilo v klesajúcej ekonomickej výkonnosti i konkurencieschopnosti týchto krajín. Vývoj našej spoločnosti však dokázal potrebu akceptovania prebiehajúcich civilizačných trendov a vytvorenia stratégií prispôsobenia sa prebiehajúcim civilizačným procesom. To je dôvod, prečo slovenská spoločnosť kladie dôraz na tému informácií a informatizácie ako špecifickú súčasť reálnej politiky štátu vo vzťahu k mládeži. V tejto súvislosti podporuje najmä programy v oblasti vzdelávania a školstva. Proces informatizácie so sebou nesie vzrast nárokov na vzdelanie a na rast intelektu na jednej strane, ale aj rast problémov s uspokojovaním dopytu po kvalifikovanej pracovnej sile na strane druhej. Vzniká nerovnováha na trhu pracovných síl, na ktorej má nemalý podiel zavádzanie informačných technológií. Následná štrukturálna nezamestnanosť je ťažko riešiteľná bez existencie vzdelávacích programov zameraných na informatizáciu a bez pružného systému školstva a jeho masívnej finančnej podpory. Všetky národné i medzinárodné programy informatizácie ekonomiky majú ako významnú súčasť podporu rozvoja systémov školstva a vzdelávania pre potreby informatizácie. V podmienkach Slovenska podpora rozvoja informácií a informačných technológií znamená predovšetkým:

- podporu vzdelávacích programov v oblasti informatizácie,
- podporu informatizácie systémov školstva a vzdelávania,
- vytvorenie pružného systému školstva schopného reagovať na rastúce požiadavky kvalifikácie v oblasti intelektuálne náročných technológií. (Klinec, 2003)

Uvedené ciele konkretizuje v podmienkach slovenského výchovno-vzdelávacieho systému Projekt Infovek. Jeho základným cieľom je prostredníctvom informačných a komunikačných technológií premeniť tradičnú školu na modernú globálnu školu tretieho tisícročia. Za nástroj a motor tejto premeny slúži Internet, no zďaleka nielen Internet ako taký, ale všetko, čo s jeho efektívnym využitím v škole súvisí – od moderného riadenia školy, cez neustálu flexibilnú inováciu vyučovania, až po systematickú prípravu žiakov na život a prácu v informačnej spoločnosti. Ide o to, aby na školách mali reálnu možnosť pracovať s Internetom všetci žiaci, rovnako z veľkých miest ako z tých malých dedín, nielen deti bohatých rodičov v súkromných školách, ale predovšetkým deti z chudobných rodín, ktoré by ináč nemali najmenšiu šancu dostať sa k počítaču a k Internetu. Je dôležité, aby všetci mladí ľudia dostali rovnakú šancu uplatniť sa v modernej informačnej spoločnosti.

Projekt Infovek sa realizuje v troch základných líniiach, sloganom pomenovaných ako tri piliere projektu: hardvér – učitelia – obsah. Rieši informatizáciu škôl komplexne, to znamená, že súčasne s budovaním



hardvérovej infraštruktúry na školách sa musí meniť príprava aj samotných učiteľov a súčasne s tým sa musí vytvárať moderný edukačný obsah ako vo forme tradičných médií (učebné a metodické texty pre učiteľov), tak aj v multimediálnej elektronickej podobe (predovšetkým predmety pre žiakov) či už vo forme edukačných CD-romiek alebo budovaním vlastného webovského portálu. V súčasnosti možno konštatovať, že sa úspešne darí rozvíjať všetky tri línie.

Text Projektu Infovek schválený Ministerstvom školstva obsahuje aj výpočet a podrobné a konkrétne rozpracovanie 7 princípov, o ktoré sa realizácia projektu Infovek opiera:

- Hardvérová infraštruktúra sa buduje celoplošne po celom Slovensku rovnako v najodľahlejších školách ako v školách v krajských centrách, zastúpené sú školy s minoritnými vyučovacími jazykmi, školy s handicapovanými deťmi, školy štátne, cirkevné či súkromné.
- Technické vybavenie škôl musí byť na úrovni doby, školy sa nesmú stať smetiskom zastaralej, vyradovanej techniky.
- Nestačí školu len napojiť na internet, ale je potrebné v nej vybudovať internetovo-multimediálnu triedu na adekvátnej technologickej úrovni.
- Musí sa čo najskôr dosiahnuť tzv. prahová hodnota počtu škôl zapojených do projektu.
- Riadenie projektu musí byť profesionálne a inštitucionalizované.
- Je nutné kombinovať štátne aj neštátne finančné zdroje, domáce aj zahraničné.
- Príprava učiteľov musí byť systematická a musí smerovať k osvojeniu zručností ako integrovať moderné IK technológie do vyučovania svojich predmetov.

Koncom roku 2001 a začiatkom roku 2002 bolo v projekte Infovek zapojených temer 500 škôl, na každej z týchto škôl po jednej internetovo-multimediálnej triede. To de facto predstavovalo 500 internetových stredísk rozmiestnených celoplošne po území Slovenska. O dva roky neskoršie sa tento počet škôl zdvojnásobil. Súčasne je preškolených vyše tisíc učiteľov v problematike využívania internetu. Takáto bezkonkurenčná sieť internetových učební svojim rozsahom ako aj personálnym zabezpečením skrýva v sebe obrovský potenciál a vytvára jedinečné predpoklady pre oveľa širšie využitie internetu v spoločnosti, než sú len školy a príprava novej generácie. Cieľom je, aby sa jestvujúce internetové triedy na školách otvorili miestnej komunite a umožnili tak prístup k internetu v dobe, kedy triedy nie sú využívané v pedagogickom procese, vo večerných a nočných hodinách, cez víkendy a cez prázdniny.

Osobitnú ustanovizeň informačnej činnosti pre mládež predstavujú **informačné centrá mladých**. Informačné centrá mladých sú občianske združenia resp. neziskové organizácie, ktorých cieľom je poskytovať komplexné a aktuálne informácie o rôznych oblastiach života mládeže, na základe ich požiadaviek a potrieb spôsobom primeraným ich veku a možnostiam. Informačné centrá mladých v SR pracujú v súlade s Európskou chartou informácií pre mládež a základnými dokumentmi pre ich prácu sú Jednotná klasifikácia informácií a Koncepcia rozvoja ICM v SR.

V súčasnosti pôsobí na Slovensku 18 ICM. Majú v priemere troch interných zamestnancov, 6 – 10 externých spolupracovníkov a od 1 do 100 dobrovoľníkov. Poskytujú mladým ľuďom predovšetkým informačné služby a poradenské služby v oblastiach: vzdelávanie, voľný čas, výmena a mobilita, mládežnícke aktivity, zamestnanie a medzinárodná spolupráca, činnosť občianskych združení a sociálne zabezpečenie. ICM sprostredkujú informácie aj v ďalších oblastiach, a to o grantových programoch, o Európskej únii, o treťom sektore, informácie z oblasti ľudských a občianskych práv. Medzi ďalšie služby ICM patrí odborné poradenstvo so psychológom a sexuológom. ICM spolupracujú s orgánmi štátnej správy a samosprávy, so školami a inými školskými zariadeniami, s inými ICM a rôznymi občianskymi združeniami.

ICM získavajú finančné prostriedky na svoju činnosť predovšetkým na základe grantového programu Ministerstva školstva SR, ale v poslednom čase sa do financovania informačných centier mladých zapája aj samospráva.



Informačné centrá mladých sa združujú do vlastnej asociácie s názvom ZIPCEM (Združenie informačných a poradenských centier mládeže), ktorá je členom Európskej mládežníckej informačnej a konzultačnej agentúry (ERYICA).

## 5.4. Mediálna výchova

Mediá na Slovensku majú rôznorodú ponuku programov pre deti a mládež. V roku 2001 relácie pre deti predstavovali 14,2% zo všetkých relácií odvysielaných verejnoprávnou televíziou (STV1, STV2). Uvedené relácie sledovalo najviac 5 - 8-ročných detí (14,9%), potom 9 - 11-ročných (8,8%) a až potom 12 - 14-ročných (4,6%) (Zdroj: odbor mediálneho výskumu a informácií STV, 2001).

Programy určené mladej generácii by predovšetkým nemali ohrozovať ich zdravý psychický vývin. Na druhej strane by mali vytvárať čo najpodnetnejšie obsahy, ktoré by priaznivo, a hlavne primeraným spôsobom pôsobili na vývin jedinca. Odborníkov najviac znepokojuje výrazný nárast násilia a komerčných prvkov práve v týchto programoch. Problém ani tak nie je v znázorňovaní agresívnych prvkov, ale v spôsobe akým sa zobrazujú. Ide väčšinou o neúčelné násilie, násilie ako spôsob správania sa „kladných“ hrdinov alebo o násilie, pri ktorom sa dieťaťu neumožní, aby videlo a uvedomilo si jeho následky.

Aj keď sa vo všeobecnosti považuje rozhlas za najrozšírenejšie a najdostupnejšie médium, deti a mládež ani zďaleka nevyužívajú rozhlas tak intenzívne ako televíziu. Najväčšej popularite sa tešia relácie, ktoré sprostredkovávajú populárnu hudbu, ďalej humoristicko-zábavné relácie a súťažné relácie (často sprevádzané hudbou).

Sledovanosť rozhlasových staníc výrazne ovplyvňuje nepretržité vysielanie hudobných televíznych staníc a dostupnosť iných audio prehrávačov. Rozhlasové vysielanie na Slovensku je rovnako väčšinou určené mládeži a dospelaj populácii. Napríklad rádio Slovensko vo svojom vysielaní v roku 2001 každý deň, okrem utorka, vysiela jednu reláciu pre mládež. Z toho deťom bola určená iba nedeľná rozprávka.

Okrem televízie a rozhlasu je dôležitým médium, ktoré ponúka produkty špecificky určené deťom a mládeži, tlač. Súčasná situácia na trhu s detskou tlačou disponuje v distribučnej sieti s vyše dvadsiatimi titulmi detských časopisov bez špecifickej záujmovej a svetonázorovej orientácie a piatimi titulmi časopisov s kresťanskou tematikou. Tieto časopisy sú určené pre deti najmladšej vekovej skupiny (ešte nečítajúcej), po vek 12 - 14 rokov, kedy je záujmová diferenciácia detí veľmi rozmanitá. S postupom veku čitateľov a rozširovaním žánrov publicistického charakteru mohutnejšie vstupujú aj komerčné prvky tlače akými sú rôzne súťaže, veľkoplošné i skryté reklamy. Slabinou tlače pre deti a mládež sú práve žurnalistické žánre. Periodická tlač pre deti má prevažne literárny charakter, na rozdiel od žurnalistického charakteru ostatnej tlače. Žurnalistické žánre v detskej tlači nahrádzajú oddychové žánre, súťaže a hry.

Využívanie Internetu je na Slovensku iba v začiatkoch. Pravidelné alebo občas ho využíva 5% dospelaj populácie. Medzi pravidelnými používateľmi je viac mužov ako žien a prevažujú mladí ľudia od 18 do 34 rokov. Väčšina z nich má stredoškolské vzdelanie s maturitou a vysokoškolské vzdelanie. Podľa týchto štatistík na svete je dnes približne 113 miliónov používateľov internetu, z toho je na Slovensku 0,17% (odhad).

Prístup mladých ľudí k internetu je limitovaný (odhaduje sa, že okolo 5 % mladých ľudí má prístup k internetu). Podľa výskumu Národného centra mediálnej komunikácie z roku 1999, internet využívali najčastejšie študenti, ktorí ho mali k dispozícii doma. Pritom chlapci využívali služby internetu 2-krát častejšie ako dievčatá. Internet predstavuje médium, ktoré sa najťažšie mapuje a reguluje. Na rôznych webovských stránkach je mladým ľuďom ponúkaná veľmi široká paleta žánrov a produktov. Je prakticky nemožné sledovať a regulovať ich obsah. Preto je nevyhnutné usmerňovať pozornosť mladých ľudí na zdroje informácií, ktoré sú pre nich vhodné. Internet ponúka veľký priestor na komunikáciu s inými ľuďmi bez časovo-priestorových obmedzení. Tento druh kontaktu umožňuje mládeži, aby sa zdokonalila v cudzích jazykoch, oboznámila sa so zvláštnosťami iných kultúr a krajov a aby si rozšírila okruh svojich známych a kamarátov. Počítač umožňuje počúvanie hudby, rozhlasových relácií alebo sledovanie rôznych audiovizuálnych nahrávok (filmy, seriály, súťaže, amatérske nahrávky) a prehľad tlače. Predstavuje akúsi integráciu iných médií. Preto sa dostupnosť internetu môže odraziť na frekvencii sledovania iných druhov médií.

### Sledovanie mediálnych programov detskou a mládežníckou populáciou

Médiá, zvlášť televízia, patria k najfrekventovanejším voľnočasovým aktivitám detí a mládeže. Najnovšie výskumy verejnoprávnej televízie zaznamenali nárast sledovanosti programov určených detskej populácii oproti roku 2000 o 2,6 %. Medzi najsledovanejšie relácie patrili kreslené filmy (Pokémon) a súťaže (Maxihra a Ponorka na Dunaji). Tieto relácie najčastejšie sledovali práve diváci vo veku 5 – 8 rokov.

Výskum Národného centra mediálnej komunikácie z roku 1999 sledoval mladých ľudí (žiakov stredných škôl) a ich sledovanie určitých mediálnych produktov. Výsledky ukázali, že 70,4 % stredoškôľakov zahrnutých do vzorky sledovalo rozličné televízne stanice denne, kým ich vôbec nesledovalo len 0,3 % opýtaných. V tomto výskume sledovanosť televíznych produktov komerčných staníc vystúpila vysoko nad sledovanosť verejnoprávnej televízie (to že pravidelne sledujú Markízu uviedlo 78,6 %, VIVA 29,9 % a Novu 26 %, kým STV1 8,1 % a STV2 4,3 % opýtaných). Vzhľadom na programovú štruktúru stredoškolská mládež uvádzala, že pravidelne sledovala komediálne filmy (51,2 %), potom populárnu hudbu (50,8 %), seriály (41,5 %) a zábavné relácie (33,6 %). Zaujímavé je, že až 22,3 % opýtaných uviedlo, že pravidelne sleduje spravodajsko-publicistické relácie a 15,8 % reklamu (pri týchto programoch sa neuvádza odporúčaná veková hranica pre deti a mládež).

Sledovanosť rozhlasových relácií určených mládeži (podľa výskumného oddelenia Rádia Slovensko) sa pohybovala okolo 4 %, okrem nedeľnejšej rozprávky, ktorá dosahovala až 16,8 % sledovanosť.

Výskum Národného centra mediálnej komunikácie ukázal, že mladí ľudia uprednostňujú komerčné rozhlasové stanice (Rádio Koliba pravidelne počúvalo 33,1 %, FUN rádio 24,7 % a ROCK°FM 16,6 %, kým Slovensko 1 uvádzalo iba 5 % opýtaných). Pravidelne počúvalo populárnu hudbu 68,1 %, humoristicko-zábavné relácie 28 %, súťažné relácie 17,8 %, spravodajské a publicistické relácie 13,5 % opýtaných.

Ako sme už vyššie uvádzali, okolo 12 roku života sa preferencia tlače začína odvíjať od konkrétnych záujmov jedinca. Dennú tlač čítalo denne 24 % opýtaných stredoškôľakov (Zdroj: Národné centrum mediálnej komunikácie, 1999). Pravidelne čítalo najviac opýtaných Nový čas (23,4 %), Šport (12,3 %) a Sme (9,7 %). Čítanosť časopisov významne ovplyvňuje vek a šírka palety možností priamo podmienenej veľkosťou mesta. Pravidelne čítalo Plus 7 dní 22 %, Eurotelevíziu 20,5 % a Život 13,6 % opýtaných. 3,9 % opýtaných uvádzalo, že pravidelne číta erotické časopisy, ale nepravidelne až 21,5 % opýtaných. Rovnako čítanosť časopisov Bravo, Level a Score (oslovujúce práve mladých) výrazne



klesala s nárastom veku (18,4 % opýtaných 15-ročných uviedlo, že Bravo číta pravidelne, ale u 18-ročných to bolo iba 6,3 %). Stredoškólcami prejavovali veľký záujem o rubriky týkajúce sa populárnej hudby, zábavy, príbehov zo života, voľného času a životného štýlu.

Stredoškólska mládež (Národné mediálne centrum, 1999) najčastejšie využívala internet na prezera-  
nie www stránok (25,5 %), vyhľadávanie informácií (18,9 %), elektronickú poštu (12,7 %), sťahovanie soft-  
véru (4,5 %), účasť v anketách a diskusných skupinách (3,7 %), vzdelávanie (2,4 %) a na využitie slovníkov  
a encyklopédií (3 %). Aj keď chlapi častejšie využívali služby internetu, dievčatá vo väčšej miere využívali  
viaceré možnosti (častejšie využívali elektronickú poštu, častejšie sa zapájali do ankiet a diskusií a viacerí  
využívali vzdelávacie možnosti internetu). S vekom sa zvyšuje vyhľadávanie informácií a vzdelávanie.

### Mediálna výchova

Mediálna výchova je prostriedkom nadobudnutia mediálnej gramotnosti a vzhľadom na miesto médií  
v živote jednotlivca i spoločnosti by mala byť súčasťou všeobecného vzdelania. Mediálnou gramotnosťou  
vo všeobecnosti sa rozumie schopnosť jedinca prijímať, analyzovať a hodnotiť mediálne výpovede novi-  
nárskeho (správy, publicistika), umeleckého (filmy, poviedky), vzdelávacieho (prirodopisné filmy, náučné  
programy) či zábavného charakteru (súťaže, seriály, filmy, atď.) v širšom sociálnom kontexte.

Mediálna výchova pomáha rozvinúť kritické chápanie podstaty masmédií. Jej cieľom je prehĺbiť chá-  
panie toho, ako médiá fungujú, ako sú organizované, ako sa tvoria výpovede, ako sa v nich konštruuje  
realita. Aj v rámci neformálneho vzdelávania je cieľom „zintenzívniť výchovu diváka tak, aby vedel vyťažiť  
zo sledovaných programov maximum podnetov pre vlastný osobnostný rast“ (Konceptia štátnej politiky vo  
vztahu k deťom a mládeži v SR do roku 2007, s. 114).

Obsah mediálnej výchovy závisí od toho, či uvažujeme o mediálnej výchove ako o vyučovanom predmete  
na školách (formálne vzdelávanie) alebo o mediálnej výchove ako možnosti kultivovať mediálnu ponuku pre  
príjemcov s ohľadom na ich mentálnu úroveň, charakter potrieb, záujmov, hodnôt (neformálne vzdelávanie).

Vo všeobecnosti obsah neformálneho vzdelávania má byť postavený tak, aby sa dosiahla istá forma  
gramotnosti príjemcu vo vztahu k médiám, t. j.:

- rozvíjať schopnosť dekódovať a pochopiť zámer výpovedí,
- identifikovať typický spôsob využívania médií,
- pochopiť, ako povaha médií ovplyvňuje kľúčové aspekty komunikácie na mikro i makroúrovni, resp. na  
individuálnej a spoločenskej úrovni.

Vo vyspelých štátoch sveta sa mediálna výchova stáva súčasťou učebných osnov na všetkých úrovniach  
škôl od základných po vysoké. Slovenské Ministerstvo školstva v stanovisku k návrhu na zavedenie pred-  
metu mediálna výchova navrhuje vypracovať zoznam tém tak, aby bolo možné mediálnu výchovu zakom-  
ponovať do učebných osnov povinných vyučovacích predmetov občianska výchova na základných školách,  
náuka o spoločnosti a občianska náuka na stredných školách a etická výchova na oboch typoch škôl. Me-  
diálna výchova ako súčasť vyučovacieho procesu je len v etape diskusie, ale sú tu reálne obsahy médií, ktoré  
môžu byť súčasťou mediálnej výchovy v rámci neformálneho vzdelávania.

### Najzávažnejšie problémy mediálnej výchovy

- Pôsobenie mediálnej výchovy v procese neformálneho vzdelávania nemá jasnú koncepciu ani v rámci  
jedného média.

- Niektoré vekové skupiny sú mediálnymi tvorcami preferované, iné ostávajú mimo záujmu. Tam, kde médiá nedokážu zaujať mladého príjemcu, presúva sa jeho záujem na obsahy, ktoré sú často nevhodné vo vzťahu k úrovni jeho psychiky.
- Nedostatočná príťažlivosť programov určených deťom a mládeži vyvoláva posun záujmu týchto vekových skupín na mediálne produkty pre vyššie vekové skupiny.
- V médiách sú málo frekventované mediálne programy (napr. talk-show, diskusné fóra), ktoré sú zamerané na problémy mladých ľudí (zvlášť 12 – 15 ročných) a formou diskusie im vytvárajú priestor pre vyjadrenie vlastných názorov a postojov na problémy, ktoré ich trápia.
- Vo sfére neformálneho vzdelávania existuje výrazný deficit prostriedkov. Mnoho zariadení nevlastní ani jeden počítač, prípadne vlastní staršie modely. To isté platí aj o iných technických prostriedkoch.  
Výskumy v oblasti masovej komunikácie sú viac zamerané na dokazovanie existencie alebo chýbanie negatívneho vplyvu médií a menej na diváka, na spôsob, akým on prijíma, spracováva a spolunažíva s prijatými významami z médií.
- Nedostatočná pripravenosť zamestnancov v oblasti práce s deťmi a mládežou v oblasti mediálnej výchovy im znemožňuje kvalifikovane ju uplatňovať v rámci svojich činností.
- Nedostatočný záujem spoločnosti, zapríčinený nedostatočnými vedomosťami výrazne ovplyvňuje aj finančné zabezpečenie aktivít v oblasti mediálnej výchovy.

## 5. 5. Medzinárodné kontakty a medzinárodná spolupráca o sektore mládeže

### Medzinárodná spolupráca v novom politicko-spoločenskom kontexte

Od vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 prešla oblasť medzinárodnej spolupráce s mládežou výraznými zmenami súvisiacimi najmä s integračnými snahami Slovenska do Európskej únie, ktoré sa odrazili aj v tejto oblasti a ovplyvnili politiku štátu v oblasti práce s mládežou i činnosť mládežníckych organizácií na Slovensku. Nový koncept medzinárodnej práce s mládežou obsahuje niekoľko významných prvkov, ktoré ju charakterizujú a stali sa jej neoddeliteľnou súčasťou. Preto sa musia odraziť aj v mládežníckej politike štátu. Tieto nové prvky charakterizuje najmä interkultúrne učenie, aktívna participácia mladých ľudí na spoločenskom živote, uľahčenie prístupu k informáciám a mobilita. Nová povaha medzinárodných mládežníckych aktivít sa začala v práci mládežníckych organizácií, ale aj v štátnej politike v oblasti mládeže udomáčať najmä po zapojení Slovenska do programu Mládež pre Európu (od roku 2000 Mládež).

Medzinárodná spolupráca zohráva v oblasti vzdelávania a výchovy mládeže dôležitú úlohu a vytvára jej ďalšiu dimenziu, ktorá má viacero aspektov:

- umožňuje výmenu skúseností a informácií a uľahčuje prístup k nim,
- podporuje tvorivosť a aktivitu, ale aj transfer vedomostí, postupov a metód,
- vedie mladých ľudí k samostatnosti a zodpovednosti za svoje konanie v novom prostredí bez podpory najbližšieho okolia a k vytváraniu nových návykov a zručností týkajúcich sa reálneho života,
- cez skúsenosť v interkultúrnom prostredí a poznávanie iných kultúr, tradícií a reálií prispieva k budovaniu tolerancie a porozumenia, stieraniu predsudkov a k boju s xenofóbiou a rasizmom,
- dáva mladým ľuďom globálnejší pohľad na svet a zrealňuje ho,
- posilňuje národné povedomie,
- uľahčuje nadväzovanie nových kontaktov a priateľstiev,
- prispieva k aktívnemu používaniu cudzích jazykov a motivuje k ich učeniu sa,



- podporuje využívanie nových informačných a komunikačných technológií a nadobúdanie nových zručností pri narábaní s nimi,
- podporuje aktívnu prácu s informáciami,
- prispieva k rozvoju formálneho i neformálneho vzdelávania,
- dáva impulzy pre aktívnu prácu vo svojom okolí,
- dáva mnohým mladým ľuďom možnosť spoznávať krajiny, ktoré by inak nemohli navštíviť.

### Štátna politika SR v oblasti medzinárodnej spolupráce

Politika SR v oblasti práce s mládežou má niekoľko polôh, v rámci ktorých sa usiluje reagovať na spoločensko-politické zmeny (vstup SR do EÚ, NATO), potreby štátu a plnenie záväzkov vyplývajúcich z novej reality (Biela kniha EÚ o mládeži, Lisabonská stratégia). Úlohy v tejto oblasti realizuje Ministerstvo školstva SR najmä prostredníctvom Odboru detí a mládeže a Iuventy – organizácie patriacej do priamej pôsobnosti MŠ SR. Ministerstvo školstva SR využíva doterajšie skúsenosti z medzinárodnej práce s mládežou pri podpore integrácie slovenských mladých ľudí do Európskej únie, pričom prihliada na dôležitosť podpory medzinárodnej spolupráce občianskych združení a mimovládnych mládežníckych organizácií a na lepšiu prípravu pracovníkov s mládežou v medzinárodných aktivitách.

Bilaterálna spolupráca v oblasti mládeže sa realizuje najmä v rámci plnenia bilaterálnych dohôd, z ktorých medzi najdôležitejšie patria najmä dohody s Francúzskou republikou, Českou republikou, Maďarskom, Slovinskom a s Nemeckou spolkovou republikou. Podpora medzinárodných mládežníckych aktivít na tomto základe sa doteraz realizovala prostredníctvom jednoročných grantových programov.

V roku 2003 vyhlásilo Ministerstvo školstva SR grantový program na podporu medzinárodných aktivít pre deti a mládež zameraný na rôzne projekty mládežníckych výmen, medzinárodných táborov, dobrovoľníckej služby a vzdelávacích či informačných aktivít pre pracovníkov s mládežou, ktoré realizovali občianske združenia, ale aj iné štátne alebo neštátne inštitúcie. Projekty sa realizovali v spolupráci s Nemeckom, Francúzskom, Českou republikou, Maďarskom a Slovinskom, teda krajinami, s ktorými má MŠ SR uzavreté dohody o spolupráci a podpore pri rozvíjaní práce s deťmi a mládežou. Celkovo bolo realizovaných 15 projektov.

V oblasti multilaterálnej spolupráce medzi najdôležitejších partnerov v oblasti mládežníckej politiky patrí Rada Európy (Direktoriát mládeže a športu) a Európska komisia. V rámci štruktúr Rady Európy má MŠ SR zástupcu v CDEJ – Európskom riadiacom výbore pre mládež spolu so zástupcom Rady mládeže Slovenska.

V podpore a rozvoji medzinárodných mládežníckych aktivít najmä smerom k EÚ zohráva dôležitú úlohu Iuventa, ktorá sa podieľa na realizácii štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži a zároveň je administrátorom grantového programu EÚ Mládež, ktorý podporuje mobilitu mládeže, rozvoj dobrovoľníctva, miestne aktivity a prispieva k zvyšovaniu kvality medzinárodnej práce s mládežou. Iuventa je členom EAICY – Európskej asociácie pre voľný čas detí a mládeže (European Association for Leisure Time Institutions of Children and Youth), medzinárodného združenia zariadení, organizácií a fyzických osôb pôsobiacich v oblasti voľného času detí a mládeže a pracovníkov s mládežou.

### Program Mládež

Program Mládež (2000 – 2006) sa uskutočňuje vo vyše 30 programových krajinách Európy a je učený mladým ľuďom vo veku 15 – 25 rokov a mládežníckym pracovníkom. Finančne podporuje najmä medzinárodné mládežnícke aktivity uplatňujúce neformálne vzdelávanie (mimo škôl), interkultúrne učenie, rozvoj, toleranciu, vzájomnú komunikáciu medzi mladými ľuďmi, rozvoj komunít a boj proti negatívnym spoločenským javom.

čenským javom (predsudky, rasizmus, xenofóbia). Program prioritne podporuje zapojenie mladých ľudí s menšími príležitosťami (znevýhodnená mládež). Zmyslom Programu Mládež je príprava mladých ľudí na multikultúrnu spoločnosť. K tomu smeruje aj motto programu, ktorým je „program pre všetkých mladých ľudí“. Absolútnou prioritou je umožniť mladým ľuďom stretnúť sa s inými Európanmi. Umožniť im mať túto skúsenosť, aby boli schopní poučiť sa z nej a uplatniť ju v ďalších rokoch života, čím ich program už od svojho začiatku pripravoval na blížiaci sa rozšírenie EÚ. Služi najmä mladým ľuďom s nedostatkom príležitostí, ktorí nemajú prostriedky na získanie takejto skúsenosti.

Program Mládež v Slovenskej republike administruje od roku 2000 Národná kancelária programu, ktorá je jednou z odborných oddelení Iuventy, v spolupráci so sieťou regionálnych konzultantov. V súlade s požiadavkami Európskej komisie ministerstvo školstva v júni 2000 zriadilo Riadiaci výbor programu Mládež, v ktorom má zastúpenie MŠ SR (3), Iuventa (1), Rada mládeže Slovenska (3). Riadiaci výbor priebežne hodnotí stav plnenia programu a zaoberá sa aj problémami, ktoré súvisia s jeho realizáciou.

Vďaka úspešnej realizácii Programu Mládež (8000 zapojených aplikantov za dva a pol roka, takmer 500 podporených projektov v rokoch 2000 – 2002) sa problematika mobility mládeže stala súčasťou dokumentu „Konceptia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007“. Popularita Programu Mládež medzi mladými ľuďmi, jeho výsledky a jeho rozširovanie v regiónoch SR v súčasnosti štátna správa vníma ako argument potvrdzujúci význam medzinárodnej práce s mládežou.

Program Mládež podstatne ovplyvnil politiku mládeže v nasledujúcich oblastiach:

- eliminácia predsudkov týkajúcich sa súžitia s príslušníkmi iných kultúr, národov, etník, rás, sociálnych skupín,
- posilnenie miestnej práce s mládežou (v obciach a mestách),
- rozšírenie významu pojmu dobrovoľníctvo, dobrovoľnícka služba,
- podpora činnosti neformálnych skupín mládeže.

## EURODESK

Projekt EURODESK je realizovaný Iuventou a umožňuje získať informácie o grantových programoch Európskej únie a možnostiach štúdia a pobytu v zahraničí. EURODESK fungujúci v 31 krajinách, má vytvorený komunikačno-informačný systém, v rámci ktorého je možná výmena informácií z oblasti mobility, vzájomná pomoc, zabezpečovanie informovanosti mladých ľudí v danom regióne o zahraničných ponukách, ako aj informovanie zahraničných kancelárií EURODESK-u o miestnych a regionálnych projektoch.

## Účasť slovenských mládežníckych organizácií v medzinárodných organizáciách a združeniach

Medzi najvýznamnejšie slovenské mimovládne organizácie, ktoré zastrešujú a koordinujú časť mládežníckych organizácií v SR a zároveň sa usilujú spolupracovať s ústrednými štátnymi orgánmi pri určovaní smerovania mládežníckej politiky patria Rada mládeže Slovenska (RMS) a Združenie informačných a poradenských centier mládeže v SR (ZIPCEM). Ich spoločným znakom je zapojenie sa do medzinárodných aktivít a medzinárodných mládežníckych štruktúr.

## Rada mládeže Slovenska

Rada mládeže Slovenska aktívne spolupracuje s partnerskými organizáciami v zahraničí, je členom niekoľkých medzinárodných organizácií a sietí: Európske fórum mládeže (European Youth Forum – EYF), Komisia pre záležitosti Európskej únie (European Union Affairs Commission – EUACOM), Komisia Rady Európy (Council of Europe Commission – CoECOM), Pracovná skupina pre analýzy a stratégie udržateľnosti rozvoja práce s mládežou v Európe (Task Force for Analyses and Atrategies for Sustaining the Development of Youth Work in Europe), Svetové zhromaždenie mládeže (World Assembly of Youth – WAY)



### **ZIPCeM a informačné centrá mladých**

Informačné centrá mladých sú špecializované mládežnícke organizácie, ktoré pôsobia v oblasti poskytovania informačných a poradenských služieb pre mládež (14). Ich strešnou organizáciou je Združenie Informačných a poradenských centier mládeže v Slovenskej republike (ZIPCEM), ktorého cieľom je spolupráca so všetkými ICM, ich metodické usmerňovanie, informácie a poradenstvo. ZIPCEM je riadnym členom ERYICA – **European Youth Information and Counselling Agency** - medzinárodná nezisková organizácia, medzi ciele ktorej patrí koordinácia činnosti a zvyšovanie úrovne kooperácie medzi subjektmi, ktoré sa zaoberajú informačnými a poradenskými službami pre mladých ľudí v celoeurópskom meradle. V novembri 2004 bolo na 15 riadnom zasadnutí ERYICA v Bratislave, na ktorom sa zúčastnilo 40 predstaviteľov jednotlivých strešných organizácií pre ICM z celej Európy, prijaté nové znenie Európskej charty informácií pre mládež.

Dostatočná informovanosť o možnostiach medzinárodnej spolupráce a mobility mladých zostáva najväčším problémom. Nedostatočné sú informácie o podstate mobility, jej prínose pre mládež a mládežnícke organizácie, o spôsoboch realizácie a získania finančných prostriedkov.

Prechodom časti kompetencií zo štátnej správy na samosprávu sa prejavili nedostatky v práci samospráv práve v oblasti práce s mládežou či už v nedostatku informácií a chápaní významu samotnej mobility, ale aj v nedostatočnom personálnom zabezpečení problematiky. Problémom zostáva nedostatočná vzájomná informovanosť o aktivitách mládežníckych organizácií a samospráv navzájom.

Najväčším zdrojom financií na podporu medzinárodných projektov zostáva na Slovensku stále program Európskej únie Mládež. Ak niektorí záujemcovia nevyužívajú tieto možnosti nie je to vďaka ich obmedzenému množstvu, ale najmä pre nedostatočnú informovanosť, skúsenosti, jazykovú bariéru, slabú motiváciu alebo strach z organizácie finančne a technicky náročnejších medzinárodných podujatí. Program však umožňuje účasť mladých ľudí len od 15 do 25 rokov a podmienkou podpory je účasť aspoň jednej členskej krajiny Európskej únie. Väčšina subjektov pôsobiacich v oblasti práce s deťmi a mládežou považuje nedostatok podpory pre nižšie vekové kategórie (13 – 14 roční mladí ľudia) za znevýhodnenie.

**Veľké občianske združenia a mládežnícke organizácie.** Pri čerpaní finančných prostriedkov na medzinárodné aktivity majú výhodu celonárodné organizácie a združenia s veľkou členskou základňou. Systém štátnej podpory (MŠ SR – Program podpory aktivít zameraných na realizáciu vyhlásených priorít štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži) im umožňuje rozvíjať svoje organizácie po stránke organizačnej aj materiálnej. Mnohé z nich zamestnávajú profesionálnych zamestnancov, majú svoje priestory a systém informovanosti. Aj stratégia ich ďalšieho rozvoja už prejavuje znaky profesionálneho prístupu. Mnohé vyčlenili samostatných zamestnancov, ktorí majú na starosti len oblasti zahraničia. Títo pracovníci môžu v rámci svojich aktivít ďalej vzdelávať členov združení alebo organizácií, motivovať ich a podnecovať k organizácii vlastných mobilitných aktivít. Veľké organizácie získali počas svojho pôsobenie množstvo vlastných kontaktov a stali sa členmi rôznych medzinárodných sietí, kde si vymieňajú nielen informácie a rôzne ponuky, ale vyhľadávajú aj partnerov na nové aktivity.

**Malé občianske združenia a neorganizovaná mládež** musia prekonávať väčšie problémy pri organizácii medzinárodných aktivít. Chýbajú im skúsení profesionálni pracovníci vzdelaní v tejto oblasti, ktorí môžu kompetentne odovzdať informácie prípadne školiť ďalších ľudí v organizácii. Ich aktivity sú založené len na dobrovoľníkoch, spravidla mladých ľuďoch, ktorí svoj čas delia medzi prácu, školu a často aj rodinu. Mnohé organizácie nemajú premyslený postup, ako si odovzdať skúsenosti a informácie a ako vychovávať svojich nasledovníkov. Neorganizovaná mládež je z tejto oblasti úplne vylúčená. Na Slovensku



neexistuje komplexný systém práce s neorganizovanou mládežou. Absentujú otvorené kluby aj špeciálni pracovníci vyškolení v tejto oblasti. Centrá voľného času, ktoré majú najväčší potenciál, sa organizáciou medzinárodných aktivít pre neorganizovanú mládež zaoberajú len minimálne.

### **Rozvoj mládežníckej mobility**

Za najväčšie výzvy, na ktoré je potrebné sa na Slovensku zamerať, sa v považuje súčasná prílišná orientácia na krajiny západnej Európy. Veľmi málo projektov sa organizuje v spolupráci s krajinami bývalého Sovietskeho zväzu a balkánskymi krajinami. Tak isto chýba systematická podpora štátu, aby sa takéto typy projektov mohli v budúcnosti organizovať. Za najväčšie problémy organizácií a občianskych združení, ktoré sa odrážajú v kvalite mobilityných aktivít, sa označuje nesystematická práca, neochota púšťať sa do nových, neoverených projektov a často aj nedôvera v to, že aj Slovensko môže byť pre zahraničného partnera atraktívne. Len málo organizácií uvažuje o tom, aby bola mobilityná aktivita zameraná na rozvoj osobnosti, organizáciám chýba celková stratégia rozvoja tejto oblasti. S participáciou mladých ľudí na samotných projektoch už od prvého podnetu sa na Slovensku môžeme stretnúť len zriedkavo.

Výzvou v oblasti mobility je aj neefektívne využívanie grantov na druhej strane existencia už takmer „profesionálnych“ žiadateľov o grant, ktorí ovládajú pravidlá úspešnosti prihlášky. Celkovo je na Slovensku málo skúsených profesionálnych pracovníkov s mládežou, ktorí sú školení na správnu realizáciu medzinárodných aktivít. Aj oblasť komplikuje rozvoj mobility. Vízová povinnosť pri vycestovaní našich skupín do niektorých krajín mimo Európskej únie a komplikované procedúry pri vybavovaní povolenia k dlhodobému pobytu v prípade zahraničných dobrovoľníkov na Slovensku sú základné prekážky v tejto oblasti.

Medzinárodné aktivity sú finančne náročné. Organizácie a združenia, nehovoriac o neorganizovaných skupinách, pri získaní úverov od finančných subjektov najmä na preklenutie obdobia, kedy sú finančné prostriedky presunuté od donorov, nemajú ľahkú pozíciu a môže sa im to podariť len ako súkromným osobám na vysoké úrokové sadzby.

Na Slovensku je komplikované získať dlhodobý grant, ktorý pokrýva organizáciu viacerých medzinárodných projektov. Nevýhodou je aj zapojenie mladých ľudí obmedzené dolnou vekovou hranicou, ktorá je 15 rokov. Grantové programy sa často zložito prezentujú a propagujú, čo mladých ľudí často odradí.

### **Cesty k zlepšeniu situácie**

Aby si mobilita vydobyla svoje miesto na Slovensku, musí vojsť v prvom rade do povedomia spoločnosti. Preto je nevyhnutná zvýšená informovanosť a školiace aktivity zamerané na široké spektrum cieľových skupín: organizované skupiny, samosprávy, školské zariadenia a i. Je nutné zvýšiť profesionalitu organizovanej mládeže a nájsť spôsoby ako zapojiť do mobilityných aktivít aj neorganizovanú mládež.

Zapojením aktívnych mladých ľudí ako účastníkov medzinárodných aktivít sa môže podporiť ich motivácia zorganizovať vlastné aktivity podobného charakteru.

Zväziť možnosti podporovať udeľovanie dlhodobých grantov na sériu medzinárodných aktivít štátom. Využiť iné formy mobility ako dopisovanie, návštevy, job-shadowing, krátkodobé dobrovoľníctvo. Po našom vstupe do Európskej únie je nutné intenzívne podporovať spoluprácu krajín V4.

Medzinárodná spolupráca predstavuje dôležitý prvok v práci s deťmi a mládežou, má významný vzdelávací, poznávací a výchovný význam a prispieva k osobnostnému rastu mladého človeka. Účast mladých ľudí na medzinárodných podujatiach a výmenách im poskytuje možnosť spoznávať iné národy a ich kultúru a aktívne sa zapájať do budovania novej Európy.



## 6. Závery – tendencie rozvoja

Cieľom mládežníckej politiky je vytvoriť podmienky, ktoré zaistia a umožnia mladým ľuďom rozvíjať vedomosti, zručnosti a kompetencie nevyhnutné preto, aby sa stali aktérmi demokracie a začlenili sa do spoločnosti ako aktívni občania.

So zreteľom na to, národná politika mládeže by mala nazeráť na mladých ľudí skôr ako na ľudské zdroje, nie ako na problém. Mládežnícka politika by mala byť upriamená na vytváranie príležitostí, otvárať pozitívnu stratégiu zameranú na využitie iniciatívnosti, energie a vedomostí mladých ľudí, a tak pomáhať mládežníckej scéne budovať príťažlivý obraz budúceho osobného života pre všetkých mladých ľudí, nielen pre znevýhodnené skupiny. Dôraz by sa mal klásť, podobne ako v niektorých škandinávskych krajinách, na pomoc mladým ľuďom, aby mohli „ostať mladými“ a nie sústrediť sa na riešenie ich problémov, aby sa mohli „stať dospelými“. Mládežnícka politika má smerovať k zachovaniu identity a autonómie subkultúry mládeže, svojim univerzálnym profilom predchádzať marginalizácii niektorých skupín mládeže, posilňovať a podporovať pozitívne perspektívy všetkých mladých ľudí a podporovať ich v ich aktívnom občianstve. V tejto súvislosti akcentovať viac proaktívny ako reaktívny charakter mládežníckej politiky, dať mladým ľuďom príležitosť byť tvorcami spoločenského diania, nielen reagovať na daný stav a vzniknuté problémy.

V súvislosti s kreovaním mládežníckej politiky a praktických krokov s tým súvisiacich, je potrebné v SR vyriešiť problém nadväznosti „detskej“ a „mládežníckej“ politiky a s tým súvisiacich administratívnych štruktúr pre deti a mládež. Odborné posúdenie významu nadväznosti ontogenetického vývinu a „hladkého prechodu“ z obdobia detstva do dospelosti a súčasne zabezpečenie rozvoja identity a špecifčnosti práce s deťmi a mladými ľuďmi vo všetkých obdobiach ich rastu a dospievania sa javí ako dôležitý predpoklad kreovania mládežníckej politiky v Slovenskej republike.

Hlavnými aktérmi mládežníckej politiky v SR je verejná administratíva a mládežnícka scéna. Verejná administratíva zahŕňa politických predstaviteľov, štátnych úradníkov, predstaviteľov samosprávnych orgánov. Realizácia mládežníckej politiky pritom vyžaduje personálne aj obsahové posilnenie útvaru zodpovedného za politiku mládeže na MŠ SR a jeho rezortného zariadenia (Juventy) pre praktické uskutočňovanie mládežníckej politiky. Jednotlivé rezorty aj samosprávne úrady by mali mať úradníkov zodpovedných za otázky mládeže, ktorí by spolupracovali s mládežníckou scénou, cirkvami a dobrovoľníkmi. Jednou zo základných úloh mládežníckej scény je v tejto súvislosti podporiť a aktivovať mládežnícke občianske združenia.

Realizácia národnej politiky mládeže na Slovensku sa uskutočňuje na niekoľkých úrovniach a má charakter zložitého procesu prerozdelenia kompetencií štátnej správy v oblasti podpory a ochrany mládeže, ako aj hľadania partnerského vzťahu štátu, samosprávy a občianskej spoločnosti.

Národná politika mládeže sa rozvíja:

1. na úrovni štátu,
2. na úrovni samosprávnych krajov a regiónov,
3. na miestnej úrovni.

**Na úrovni štátu ide predovšetkým o**

- vytvorenie legislatívnych podmienok pre realizáciu mládežníckej politiky;
- Prijatie zákona o mládeži v NR SR, ktorý by mal smerovať k upevneniu pozície národnej politiky mládeže na centrálnej, regionálnej a miestnej úrovni a mal by byť konzistentný s realitou aj s existujúcim

právnym stavom. To vyžaduje definovať problém postavenia mládeže v spoločnosti, vyriešenie terminologických otázok, akcentovanie potreby medzirezortného prístupu k problematike mládeže na rôznych úrovniach verejnej správy;

- Prijatie zákona o dobrovoľníctve v NR SR ako výraz podpory participácie mladých ľudí na živote spoločnosti. Obsahovým základom právnej úpravy dobrovoľníctva by mal byť inštitucionálny rámec dobrovoľníctva, vzťah štátu k dobrovoľníctvu v smere jeho podpory a vytvárania podmienok pre jeho rozvoj. V zákonnej úprave by sa mali odraziť základné princípy dobrovoľníctva, a to princíp solidarity, princíp bezodplatnosti, princíp podpornosti, ktorý vylučuje, aby inštitút dobrovoľníctva nahrádzal pracovnoprávne a im podobné inštitúty, princíp podpory, ktorým sa vyjadruje vzťah štátu k dobrovoľníctvu, najmä v uznaní jeho sociálnej hodnoty a podpore jeho pluralizmu a autonómie. Dôležitým východiskom právnej úpravy dobrovoľníctva bude definovanie základných pojmov, ďalej definovanie zásad realizácie dobrovoľníckej služby vykonávanej na základe dobrovoľnej zmluvy, vymedzenie foriem podpory dobrovoľníctva zo strany štátu a vytvorenie grantového systému na podporu dobrovoľníctva.
- Prijatie koncepcie neformálnej výchovy a vzdelávania detí a mládeže. Neformálna výchova a vzdelávanie detí a mládeže je spojená tak s osobným rozvojom, aktívnym občianstvom, manažérskymi schopnosťami v živote ako aj so schopnosťami, ktoré podporujú sociálnu integráciu a zamestnanosť mladých ľudí. Zahŕňa celú škálu sociálnych a etických hodnôt ako ľudské práva, tolerancia, presadzovanie mieru, solidarity a sociálnej spravodlivosti, medzi generačný dialóg a rovnosť pohlaví, demokratické občianstvo a interkultúrny rozvoj. Neformálna výchova a vzdelávanie detí a mládeže využíva špecifické metódy (metóda spolupráce, vzdelávanie založené na skúsenostiach, autonómia, zodpovednosť atď.), ako tie, ktoré sa bežne používajú vo formálnom vzdelávaní. Jej cieľom je zhodnocovať vlastné praktické skúsenosti mladých ľudí, ktoré smerujú k utváraniu sociálnych spôsobilostí a akčných postojov jednotlivcov ku skutočnosti, ako predpoklad úspešného vykonávania budúcej profesie. Koncepcia neformálnej výchovy a vzdelávania má smerovať k zrovnoprávneniu formálneho a neformálneho vzdelávania ako subsystémov výchovno-vzdelávacej sústavy v Slovenskej republike.
- **Zjednotenie sektorových politík a spolupráca rezortov** (práce a sociálnych vecí, školstva, zdravotníctva, výstavby, vnútra, spravodlivosti) v otázkach týkajúcich sa mladých ľudí a v tejto súvislosti vytvorenie medzirezortných orgánov a projektov spolupráce a koordinácie v otázkach týkajúcich sa mladých ľudí v oblasti vzdelávania, zamestnanosti a trhu práce, zdravia, bývania, životného štýlu, sociálnej ochrany mládeže rodiny a trestného súdnicstva. Vytvorenie reálneho koordinačného pracoviska politiky mládeže na úrovni ministerstva školstva, alebo na úrovni vlády (splnomocnenec vlády pre mládež),
- **Mládežnícky výskum** má významnú podpornú funkciu v mládežníckej politike. Výskum pomáha tvorcom mládežníckej politiky a mládežníckym pracovníkom pochopiť mládežnícke fenomény, trendy a životné podmienky mladých ľudí. Výskum ďalej pomáha pri určovaní indikátorov, poskytovaní štatistik a vypracovávaní hodnotiacich štúdií, čím presadzuje v mládežníckej politike prácu s faktami. V Slovenskej republike je v tejto súvislosti potrebné podporiť tvorbu analýz, ktoré umožňujú mládežníckej politike reflektovať a rozvíjať stratégie.
- **Príprava mládežníckych pracovníkov.** Je dôležitým predpokladom praktického uskutočňovania mládežníckej politiky. V Slovenskej republike (vzhľadom na dlhoročnú tradíciu prípravy odborných zamestnancov pre organizovanú činnosť v čase mimo vyučovania detí a mládeže) je potrebné viac sa sústrediť na kurikulum prípravy pracovníkov s mládežou v rámci pregraduálneho aj postgraduálneho vzdelávania aj priebežného resp. kvalifikačného vzdelávania mimo sústavy stredných a vysokých škôl a zahrnúť do neho aj kompetencie smerujúce nielen k výchovnému ovplyvňovaniu voľného času mládeže, ale najmä k presadzovaniu mládežníckej participácie, pomoci pri začleňovaní do spoločnosti všet-



kých mladých ľudí (zvlášť etnických a kultúrnych menšín), podpore kultúrnej diverzity, podnecovaniu činnosti v neformálnych skupinách mládež a pod.

**Z hľadiska realizácie národnej politiky mládeže by štát vo vzťahu k regionálnej a miestnej úrovni by mal:**

- a) formulovať politické smerovanie;
- b) prostredníctvom legislatívy, rozpočtových kapitol, výskumu a iných prostriedkov vytvárať podmienky a rámce pre akcie na regionálnej a miestnej úrovni;
- c) vybudovať centrálnu a regionálnu správu mládežníckej politiky a v tejto súvislosti stanoviť priority, implementovať ciele, zabezpečiť a spravovať zdroje, vyhodnocovať výsledky a zaisťovať pre mládežnícku politiku kontinuitu rozvoja;
- d) vytvoriť systém angažovania samosprávnych krajov, miestnych úradov aj samotných mladých ľudí na plánovacích, implementačných a hodnotiacich procesoch.

#### **Na regionálnej a miestnej úrovni**

- Pretože v Slovenskej republike sa regionálna a miestna politika nekoncepovala ako tradícia prirodzene „zdola“, ale vytvorila sa v relatívne krátkom čase ako dôsledok legislatívnych zásahov štátu, v oblasti mládežníckej politiky, podobne ako v sektorových politikách, je potrebné prekonať v čo najkratšom čase, na jednej strane istú menšiu rozhladenosť predstaviteľov samospráv v stanovovaní priorit regiónu a v tejto súvislosti aj menšiu pozornosť otázkam politiky mládeže a na druhej strane istú nedôveru občanov (aj mladých občanov) k odborným kompetenciám predstaviteľov samospráv.
- So zreteľom na to by bolo vhodné začleniť predstaviteľov samospráv do celého procesu stanovovania národných cieľov mládežníckej politiky. Dialóg medzi štátom a samosprávami by mal zvýšiť motiváciu a angažovanie predstaviteľov samospráv.
- Samosprávy by v rámci mládežníckej politiky mali disponovať podporným systémom pre mládežnícke občianske združenia, mládežnícky informačný servis, prípravu mládežníckych pracovníkov, štruktúry pre mládežnícku participáciu, regionálne a miestne mládežnícke orgány a pod.
- Z hľadiska regionálnych podmienok, samosprávy by mali mať kompetencie uprednostňovať alebo zdôrazňovať v rámci regionálnej mládežníckej politiky niektoré otázky (napr. menšinovú politiku, prevenciu závislostí a kriminality, zvyšovanie zamestnanosti mládeže, ubytovanie mladých ľudí, elimináciu násillia v rodinách alebo šikanovania v školách). Tieto otázky formulovať ako konkrétne a merateľné ciele a tak vytvárať možnosť ďalšieho rozvoja národnej politiky mládeže.
- Samosprávy by mali podporovať výskum na miestnej a regionálnej úrovni poskytovaním spätnej väzby vo forme údajov o metódach mládežníckej participácie, opatreniami pre nadväznosť programov mládežníckej politiky, informáciami o riadení mládežníckej politiky na miestnej úrovni a pod.
- Samosprávy môžu vypracovať (na základe príkladu z Fínska) minimálny balíček príležitostí, ktoré by chceli sprístupniť na regionálnej alebo miestnej úrovni – napr. zoznam základných služieb pre miestnu mládež:
  - finančná podpora mládežníckych organizácií a neorganizovaných skupín mládeže
  - priestory pre mladých ľudí
  - zamestnanec miestnej samosprávy pre mládež (financovaný miestnou samosprávou)
  - sprostredkovanie dielní pre mladých ľudí
  - informácie pre mládež a poradenské centrum
  - mimovyučovacie aktivity pre mladých ľudí
  - program na podchytenie mladých ľudí s menšími príležitosťami
  - voľný prístup k internetu
  - záujmové aktivity

- prázdninové tábory
- príležitosti pre interkulturálne štúdium (podpora mobility, výmenné programy mládeže, dobrovoľnícka práca v zahraničí)
- podpora vlastnej kultúrnej produkcie mladých ľudí

V tejto súvislosti je potrebná intenzívnejšia spolupráca predstaviteľov verejnej správy s mládežníckou scénou. Táto by mala viesť predovšetkým k:

- podpore občianskej spoločnosti, a v jej rámci najmä združovania mládeže,
- partnerstvu generácií, prekonaniu obáv starších generácií o stratu rodičovskej, učiteľskej autority,
- zmenu akcentu z „vypočutia mladých ľudí“ na skutočnú participáciu, t. j. delegovanie zodpovednosti za určité aktivity na mladých ľudí,
- zapojenie mladých ľudí do rozhodovacích procesov, ktoré sa týkajú rozvoja školy, bydliska a pod.
- Zmene úlohy mladých ľudí z „pasívneho spotrebiteľa“ na „aktívneho partnera“,
- Expanzia participácie mládeže do sektorových politík, ktoré sa dotýkajú mládeže (vzdelávanie, zdravie, voľný čas, rodinná politika, sociálne veci, bývanie, zamestnanosť a pod.),
- Zapojenie do občianskeho života znevýhodnených a pasívnych mladých ľudí.



## 7. Použitá literatúra

1. Analýza stavu a úrovne všeobecného a odborného vzdelávania v SOŠ a SOU. 2004. Bratislava: ŠIOV
2. Barát, J. a kol. 2000. Čítanka pre pokročilé neziskové organizácie. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov, 2000.
3. Bieliková, M. 2002. Aktuálne spoločensko – politické javy očami mladých. Mládež a spoločnosť, 2002 č. 3, s. 34 – 44.
4. Bieliková, M. – Pétiová M. 2004. Mládež, drogy a tolerancia. Bratislava: ÚIPŠ, odd. analýz a výskumu mládeže, 2004.
5. Bodnárová, B. Džambazovič, R. a kol. 2004: Rodinná politika a potreby mladých rodín. Výskumná správa. Bratislava, Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2004.
6. Bodnárová, B – Filadelfiová, J. 2001. Deti, mládež, rodina a spoločnosť. Mládež a spoločnosť 2001. č. 3, s. 16 – 24.
7. Bodnárová, B. – Filadelfiová, J. 2003. Domáce násilie a násilie páchané na ženách v SR. Skrátaná verzia záverečnej správy z výskumu. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2003.
8. Bodnárová, B. – Džambazovič, R. – Gerbery, D. 2004. Názory mladých ľudí na rodinu a rodinnú politiku. Správa z prieskumu. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2004.
9. Bodnárová, B. – Filadelfiová, J. 2004. Stav a podmienky sociálnej ochrany mládeže a monitoring dodržiavania práv detí v zmysle Dohovoru o právach dieťaťa a ďalších medzinárodných dokumentov týkajúcich sa práv detí. Sekundárna analýza dostupných štatistických a výskumných údajov. Bratislava, Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2004.
10. Bošňáková, M. 2004. Žiacke školské rady ako jedna z foriem participácie mládeže na živote spoločnosti. Bratislava: ÚIPŠ 2004.
11. Cangár, J. a kol. 2004. Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula rómskeho jazyka a literatúry v základných a stredných školách. Projekt experimentálneho overovania. Bratislava: ŠPÚ, 2004.
12. Detské práva na konci tisícročia. 1999. Zborník z teoreticko – metodického seminára. Bratislava: Iuventa 1999.
13. Divočošová, T. – Sedláková, L. 2003. Politická participácia mládeže. Bratislava: NOS . OSF 2003.
14. Džambazovič, R. a kol. 2004. Chudoba a sociálna exklúzia /inklúzia: Skupiny najviac ohrozené sociálnou exklúziou a námety na riešenie /prevenciu. Záverečná správa z prvej etapy riešenia výskumnej úlohy. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2004.
15. Európsky rámec mládežníckej politiky. 2004. Budapešť: CDEJ, 2004.
16. Filadelfiová, J. 2004. Prieskum potrieb mladých rodín s deťmi. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2004.
17. Franek, J. 2000. Desať rokov po.... Bratislava, nepublikovaný materiál, 2000.
18. Gressnerová, L., Horváthová, Z.: Správa o stave kariérového poradenstva v rezorte školstva. 2005. Bratislava: ŠIOV
19. Henriksson, B. 1993. Participácia, autonómia mládeže a mládežnícka politika. Mládež a spoločnosť 1993 č. 2, s. 20 – 27.
20. Herich, J. 2001. Prognóza vývoja materských, základných a stredných škôl do roku 2015. Bratislava. ÚIPŠ 2001.
21. Kliment, M. – Cupaník, V. 2004. Situácia v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia na Slovensku 10 rokov po populačnej konferencii OSN v Káhire. Bratislava: 2004.

22. <http://www.futurologia.sk/index.php?id=nsris>, Klinec, I. 2003. Národná stratégia rozvoja informačnej spoločnosti na Slovensku - Stratégia pre 21. storočie. Bratislava: Prognostický ústav SAV
23. Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007. Bratislava: Iuventa 2002.
24. Kotvanová, A. - Szép, A. - Šebesta, M. 2003. Vládna politika a Rómovia 1948 - 2002. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 2003.
25. Kovačeva, S. 2001. Rozvoj občianskej participácie mladých ľudí vo východnej Európe. In: Mládež, práca, budúcnosť Európy. Bratislava: Veda SAV, 2001.
26. Kovačeva, S - Wallace, C. 1994. Why do youth revolt? Some reflections from young people and politics in Eastern and Westwrn europe). Youth and policy, No.44, Spring 1994,
27. Krupinski, M. -Sobihardova, L. -Turan, V. 2002. Názory mládeže na vybrané aspekty života v Slovenskej republike. Správa z výskumu. Bratislava: Iuventa 2002.
28. Macháček, L. 2002. Kapitoly zo sociológie mládeže. Trnava: 2002.
29. Macháček, L. zost. 2004. Orientácia mladých mužov a žien na európske občianstvo a európska identita. Bratislava, Sociologický ústav SAV 2004.
30. Matulík, J.-Ritomský, A.-Pastor K. 2003. Makrospoločenské faktory súčasného vývoja pôrodnosti na Slovensku. Sociológia, 35, 2003 č. 4, s. 307 - 330.
31. Milénium. 2002. Program výchovy a vzdelávania mládeže v SR. Bratislava: MŠ SR 2002.
32. Ondrejковиč, P.1996. Mládež a mladost ako sociálny jav a kríza identity. Mládež a spoločnosť 1996 č. 3, s. 5 . 21.
33. Poslanie výchovy v kontexte globálnych zmien. 1999. Quo vadis výchova, Zborník z teoreticko - metodického seminára. Bratislava: Iuventa 1999.
34. Rozšírenosť užívania drog na Slovensku a názory občanov na problémy spojené s drogovou závislosťou. 2002. Bratislava: Ústav pre výskum verejnej mienky pri ŠÚ SR, 2002.
35. Slovensko a deti 99. 1999. Bratislava: Unicef 1999.
36. Smatanová, R. 2004. Koordinácia regionálnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži z pohľadu samosprávnych krajov. Nitra: VÚC, 2004
37. Sobihardová, L. 2002. Participácia mládeže na rozvoji miest a obcí. Správa z výskumu. Bratislava: Iuventa 2002.
38. Uplatňovanie práv dieťaťa. Informácia z výskumu. Bratislava: ÚIPŠ, odd. analýz a výskumu mládeže 2005.
39. Vašečka, M. ed. 2002. Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
40. Voľný čas a neformálne vzdelávanie. Informácia z výskumu. Bratislava: ÚIPŠ, odd. analýz a výskumu mládeže, 2005.
41. Zajac, Š. ed. 2002. Zborník analyticko-prognostických štúdií k prognóze rozvoja Slovenska do roku 2010. Bratislava, Prognostický ústav SAV, 2002.
42. <http://www.uips.sk/statis./index.html>
43. <http://www.siov.sk/siov/dokt/m/1vzdprog/11zpd.h>
44. [http://www.statistics.sk/scitanie/def\\_sr/run.html](http://www.statistics.sk/scitanie/def_sr/run.html)

#### Zdroje:

EUROSTAT

Štatistický úrad Slovenskej republiky

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny



## Príloha 1: Rada mládeže Slovenska

Rada mládeže Slovenska (RMS) je nezávislou strešnou organizáciou, ktorá pôsobí na celom území Slovenskej republiky. Tvorí tak najvýznamnejšiu platformu mimovládneho neziskového sektora, ktorá reprezentuje deti a mládež v Slovenskej republike.

RMS združuje 36 mimovládnych neziskových detských a mládežníckych organizácií, ktoré majú formu občianskych združení. V tomto počte je zahrnutých 28 organizácií s postavením riadneho člena a 8 organizácií so statusom pozorovateľa.

Základnými cieľmi RMS sú:

- v súlade s právnym poriadkom ovplyvňovať politiku štátu v prospech vytvárania predpokladov pre rozvoj detí a mládeže,
- prispievať k tvorbe predpokladov pre činnosť detských a mládežníckych organizácií,
- aktívne spolupracovať s partnerskými organizáciami a inštitúciami doma i v zahraničí,
- poskytovať pre členským organizáciám servisné, metodické a informačné služby a
- prispievať k tvorbe finančných zdrojov pre činnosť detských a mládežníckych organizácií.

Najvyšším orgánom RMS je Valné zhromaždenie, ktoré sa skladá zo zástupcov členských organizácií, pozorovateľov a regionálnych rád. Schádza sa aspoň raz ročne na riadnych zasadnutiach a prerokúva záležitosti RMS, ktoré majú zásadný význam pre jej fungovanie (správy o činnosti, plány činnosti, rozpočet, stanoviská a postoje RMS v dôležitých spoločenských otázkach a podobne). S iniciatívou alebo návrhom môžu prísť okrem riadnych členov aj pozorovatelia a regionálne rady.

RMS rozoznáva status členskej organizácie a status pozorovateľskej organizácie. Členskou organizáciou sa môže stať len občianske združenie detí a mládeže, ktoré pôsobí na väčšine územia SR a združuje aspoň 500 členov. Združenia, ktoré sa venujú študentom, národnostným menšinám, etnickým skupinám alebo inak znevýhodneným deťom a mládeži, požívajú výhody a zľavy z horeuvedených podmienok (nemusia spĺňať podmienku 500 členov alebo celoslovenské územné pokrytie). Pozorovateľmi môžu sa stať občianske združenia, ktoré nespĺňajú niektorú z podmienok členstva alebo sú čakateľmi na členstvo, ktoré je aspoň jeden rok. Okrem členov a pozorovateľov RMS združuje aj 8 regionálnych rád, ktoré majú postavenie členskej organizácie.

Na Valnom zhromaždení sa rozhoduje hlasovaním, ktoré je založené na pomernom systéme podľa počtu členov v organizácii. Valné zhromaždenie volí na svojich zasadnutiach predsedu, ktorý je reprezentantom celej Rady mládeže Slovenska, zastupuje ju navonok a je jej štatutárnym orgánom. Riadi predsedníctvo RMS, ktoré je výkonným orgánom RMS. Členov predsedníctva volí tiež Valné zhromaždenie. Predsedníctvo je výkonným orgánom RMS, rozhoduje o otázkach fungovania RMS v čase mimo zasadnutí Valného zhromaždenia. Skladá sa z predsedu a 6 ďalších členov predsedníctva. Svojím rozhodnutím zriaďuje sekretariát, ktorý plní administratívne, organizačné a koncepčné úlohy RMS. Na hospodárenie, kontrolu a dodržiavanie uznesení dozerá Kontrolná komisia. RMS deleguje prostredníctvom Valného zhromaždenia alebo predsedníctva zástupcov RMS do rôznych inštitúcií a poradných orgánov. Sama si môže zriaďovať iniciatívne a poradné orgány, ktoré majú za cieľ venovať sa konkrétnym oblastiam mládežníckej politiky. RMS dáva prostredníctvom svojich štruktúr šancu mladým na ich realizáciu. Preto zachováva zásadu, že do orgánov môžu byť nominované len tie osoby, ktoré nedovršili ešte vek 35 rokov.



V súčasnosti RMS združuje 36 detských a mládežníckych občianskych združení. Z nich je 28 členov a 8 pozorovateľov. Všetky tieto organizácie tvoria spolu členskú základňu. Členská základňa RMS sa počas svojej histórie vyvíjala značne dynamicky. Od svojho založenia v roku 1990 sa Slovensko vyrovnávalo s tranzitívnymi zmenami v ekonomike aj spoločnosti. RMS sa počas svojho fungovania musela vysporiadať s viacerými snahami o jej vytlačenie z priestoru obhajoby záujmov detí a mládeže. Členská základňa z hľadiska svojho počtu prebehla mnohými zmenami až do súčasného stavu. Z hľadiska územnej pôsobnosti v RMS pôsobí 12 združení s celoslovenskou pôsobnosťou, 16 združení s regionálnou alebo miestnou pôsobnosťou. Zvyšný počet 8 tvoria regionálne rady, ktoré plnia funkciu regionálnych strešných organizácií. Z hľadiska počtu členov, RMS združuje 6 organizácií s viac ako 5000 členmi, 9 organizácií s 1000 až 5000 členmi a 13 organizácií, ktoré majú do 1000 členov. Celkový počet detí a mladých organizovaných v členských a pozorovateľských združeníach je približne 80000. Regionálne rady združujú mimovládne organizácie na regionálnej úrovni a ich počet v jednej regionálnej rade sa pohybuje od 15 do 25.

Podľa zamerania a cieľov sa členské a pozorovateľské organizácie definujú rôzne. RMS nerozlišuje medzi ideovým či politickým zameraním členskej organizácie a stavia sa k tejto otázke neutrálne, pokiaľ táto vyhovuje zákonom a interným podmienkam RMS. Rôznosť organizácií spočíva aj v tom, že v RMS pôsobia 4 politické organizácie, 13 organizácií s kresťanským zameraním (prevažne katolíckym), 4 organizácie s ekologickým zameraním, 3 organizácie s kultúrnymi cieľmi, 2 organizácie zamerané na medzinárodnú spoluprácu, 1 organizáciu zameranú na vedu a techniku, 2 organizácie obhajujúce záujmy národnostných menšín, 1 organizácia združujúca handicapované deti a mládež, 2 združenia so zameraním špeciálne na deti, 1 združenie s cieľom podporovať deti z detských domovov. Súčet uvedených združení nekorešponduje s celkovým počtom členskej základne, pretože niektoré združenia svoje zameranie deklarujú ako kombináciu dvoch či viacerých uvedených oblastí.

Zoznam členských organizácií, pozorovateľských organizácií a regionálnych rád (stav k novembru 2004):

Členské orgnанизácie:

Asociácia pre mládež, vedu a techniku – AMAVET

DOMKA – Združenie saleziánskej mládeže

Dúha

eRko – Hnutie kresťanských spoločenstiev detí

Detská organizácia Fénix

Folklórna únia na Slovensku

Inex Slovakia

Kresťanskodemokratická mládež Slovenska

Laura – Združenie mladých

Mladí sociálni demokrati

Občianskodemokratická mládež

Slovenský skauting

Spoločenstvo evanjelickej mládeže

Spoločenstvo maďarskej mládeže

Strom života

Spoločnosť priateľov detí z detských domovov – Úsmev ako dar

YMCA na Slovensku



Združenie klubov detí a mládeže so sluchovým postihnutím  
 Združenie kresťanských spoločenstiev mládeže  
 Zväz skautov maďarskej národnosti  
 Rada mládeže Banskobystrického kraja  
 Rada mládeže Bratislavského kraja  
 Rada mládeže Košického kraja  
 Rada mládeže Nitrianskeho kraja  
 Rada mládeže Prešovského kraja  
 Rada mládeže Trenčianskeho kraja  
 Rada mládeže Trnavského kraja  
 Rada mládeže Žilinského kraja

Pozorovatelia:

Aiesec Slovensko  
 Dievčenský spevácky zbor Ozvena  
 Mladí kresťanskí robotníci  
 Štúdio zážitku  
 NODAM  
 Montessori centrum  
 Samaritán  
 Združenie mariánskej mládeže

Počas uplynulých rokov 2003 a 2004 RMS rozvíjala spoluprácu a partnerské vzťahy z viacerými inštitúciami na národnej a medzinárodnej úrovni. V niektorých z nich mala svoje zastúpenie. Išlo o inštitúcie ako napríklad parlamentný výbor pre vzdelanie, vedu, šport a mládež, kultúru a médiá, Ministerstvo školstva, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Rada vlády pre deti a mládež, Rada vlády pre mimovládne neziskové organizácie, Národný konvent o Európskej únii, Študentský pôžičkový fond, Riadiaci výbor programu EÚ Mládež, Združenie miest a obcí Slovenska, Združenie informačných a poradenských centier mládeže, IUVENTA, akademická a vedecká obec, platformy a organizácie mimovládneho sektora atď. Na medzinárodnej úrovni sa aktívne zapájala do spolupráce s Európskym mládežníckym fórom, s Direktoriátom pre mládež a šport pri Rade Európy, Českou radou detí a mládeže, Bavorským kruhom mládeže, Nemeckým spolkovým kruhom mládeže, či Francúzskou radou mládeže (CNAJEP).

RMS usporiadala v roku 2003 a 2004 dve celoštátne konferencie o mládežníckej politike na témy: Úloha mládežníckych organizácií v spoločnosti a Budúcnosť mládeže v mestách a na vidieku. Konferencia sa venovala aktuálnym otázkam mládežníckej politiky a boli na ne pozvaní zástupcovia detských a mládežníckych občianskych združení, škôl a školských zariadení, poslancov parlamentu, zástupcov ústredných orgánov štátnej správy, miestnej samosprávy a v neposlednom rade zahraniční hostia z Bavarska a Česka. Významnými projektmi RMS v uplynulých rokoch boli dve kampane s cieľom osloviť neorganizovanú mládež a zapojiť ich do aktivít občianskych združení s cieľom zmysluplného využívania voľného času. Hlavným zámerom RMS počas uplynulých rokov 2003 a 2004 bolo rozvíjať národnú mládežnícku politiku a prispievať k kvalitatívnej úrovni regionálnych a lokálnych mládežníckych politik.

RMS sa aktívne podieľala na príprave návrhu Konceptie štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007, ktorý bol schválený uznesením vlády v roku 2001 a je každoročne realizovaný vo forme

akčných plánov a úloh. Východiskom pre koncepciu boli dokumenty prijaté na nadnárodnej úrovni, predovšetkým na pôde OSN, Európskej únie a Rady Európy (napríklad Dohovor o právach dieťaťa, Biela kniha EÚ o mládeži, Európska charta o participácii mladých na živote obcí a regiónov, Charta informácií mládeže), medzinárodné a národné odborné štúdie a analýzy, výsledky vedeckých výskumov, závery konferencií a odborných fór.

Vo februári 2000 sa Rada mládeže Slovenska stala oficiálnym partnerom ministerstva školstva a bola uznaná za celoslovenskú strešnú organizáciu. Oficiálny partnerský vzťah k MŠ SR umožňuje zástupcom detských a mládežníckych organizácií plnohodnotne sa zúčastňovať na plánovaní a realizácii politiky štátu vo vzťahu k deťom a mládeži. RMS tak umožňuje svojim členom sprostredkovať účasť na pripomienkovaní dôležitých dokumentov politickej i legislatívnej povahy, na tvorbe stanovísk a postojov v oblasti súvisiacich s mládežníckou politikou či zastúpenie v rozhodovacích i poradných orgánoch ministerstva školstva.

RMS sa snaží zasadzovať aj o skvalitnenie a ovplyvňovanie finančného prostredia a tvorbu finančných zdrojov pre prácu s deťmi a mládežou. Jedným z najvýznamnejších výsledkov tejto sféry pôsobenia bolo vytvorenie a skvalitnenie podporného programu ministerstva školstva voči organizáciám detí a mládeže. Detské a mládežnícke organizácie sa významnou mierou zapojili do procesu prípravy jeho návrhu, pripomienkovania, realizácie a hodnotenia. Na základe podporného programu ministerstvo školstva každoročne vyčleňuje vo svojom rozpočte časť financií, ktorá je určená na pokrytie systematickej práce s deťmi a mládežou a na podporu pravidelnej činnosti a podujatí detských a mládežníckych mimovládnych organizácií. Súčasná podoba podporného programu pozostáva z podpory detských a mládežníckych občianskych združení, podpory informačno-poradenskej činnosti pre mládež, podpory rozvoja participácie mládeže na živote obcí a podpory národnej i regionálnych rád mládeže.

Od roku 1990 RMS zrealizovala alebo sa podieľala na množstve aktivít, ktoré mali za cieľ osloviť mladých ľudí k angažovaniu sa v oblasti mládežníckej politiky, participácie a dobrovoľníctva. Dôraz sa pritom kládol na vzbudenie potenciálu v mladých ľuďoch byť aktívnym a užitočným pre svoje okolie a pre spoločnosť.

RMS sa výrazným spôsobom zapojila v roku 1998 do kampane „Rock volieb“ na podporu účasti mladých ľudí v parlamentných voľbách. Cieľom tohto projektu bolo osloviť najmä prvovoličov, aby sa zúčastnili volieb, a čo najširší okruh mladých, ktorí predstavujú výrazne apatickú časť spoločnosti voči politike. Kampaň sa preto okrem podpory účasti vo voľbách zamerala aj vysvetľovanie významu volebného procesu v občianskej spoločnosti.

V zmysle podpory participácie a výchovy k demokracii, od roku 2000 uskutočnila RMS tri ročníky podujatí pod názvom „Mladý parlament“, ktoré umožnili zástupcom detských a mládežníckych organizácií viesť priamy dialóg s poslancami slovenského parlamentu a predstaviteľmi vlády.

Jednou z významných aktivít v oblasti mládežníckej legislatívy bola príprava návrhu zákona o mládeži v rokoch 2000 – 2002. Východiskom pri jeho tvorbe boli skúsenosti s podobnou legislatívou v niektorých európskych krajinách (napríklad vo Francúzsku, Nemecku, Českej republike). Návrh zákona obsahoval ustanovenia o inštitucionálnej i finančnej podpore organizácií pôsobiacich v oblasti detí a mládeže. Zamerával sa tiež na definovanie princípov vzťahov mládežníckeho sektora voči národnej, regionálnej i miestnej úrovni štátnej správy i samosprávy. Návrh zákona nebol schválený a v súčasnosti sa RMS usiluje presvedčať kompetentné orgány o potrebe prijatia obdobného právneho dokumentu.



Po spustení procesu decentralizácie v SR v roku 2001, Rada mládeže Slovenska zareagovala realizáciou projektu vytvorenia regionálnych rád mládeže. Regionálne rady, ktoré boli vytvorené v jednotlivých samosprávnych regiónoch Slovenska, po spustení svojej činnosti sa mali stať partnermi regionálnych samosprávnych štruktúr pri obhajovaní záujmov detských a mládežníckych organizácií a pri tvorbe mládežníckej politiky. RMS zabezpečila servis pri založení regionálnych rád vo všetkých samosprávnych krajoch a pripravila podmienky pre ich podporu zo strany ministerstva školstva.

Jednou z hlavných náplní činnosti RMS je výkon činnosti smerujúcej k advokácii, čiže obhajobe záujmov detských a mládežníckych organizácií. Prostredníctvom svojich zástupcov sa zúčastňuje pravidelných i operatívnych rokovaní s orgánmi štátnej správy, územnej samosprávy a inými verejnými inštitúciami, s platformami a organizáciami tretieho sektora. V posledných rokoch sa zameriava RMS na vytvorenie kvalitných podmienok pre účasť mládežníckeho sektora na živote a rozhodovaní na lokálnej a regionálnej úrovni. Za týmto účelom sa snaží rokovať s predstaviteľmi samospráv a združeniami, ktoré tieto samosprávy zastrešujú (napríklad Združenie miest a obcí Slovenska, Únia miest a obcí). Okrem iného RMS si kladie za cieľ obhajovať a presadzovať v spoločnosti prínos dobrovoľníckej práce, na ktorej je práca s deťmi a mládežou v občianskych združeniach založená. Dobrovoľníctvo je v rámci tretieho sektora diskutovaná a stále otvorená téma, ktorú RMS pokladá za jednu z kľúčových a stále sa jej venuje. Táto téma bola a je predmetom rôznych diskusií, seminárov a konferenčných podujatí, na ktorých sa snaží hľadať riešenia pre skvalitnenie postavenia dobrovoľníkov, podmienok pre ich prácu a ochranu ich statusu.

RMS, ako jedna z významných platforiem tretieho sektora, svoju činnosťou nadobudla status organizácie, ktorá je schopná podieľať sa na rozhodovaní o otázkach mládežníckej politiky. Preto je zastúpená najmä v Rade vlády pre deti a mládež, Rade vlády pre mimovládne neziskové organizácie, v hodnotiacich komisiách programu finančnej podpory ministerstva školstva, v Riadiacom výbore pre koordináciu programu EÚ Mládež, v Národnom konvente o Európskej únii, v Komisii pre vzdelávanie a mládež Združenia miest a obcí Slovenska.

V rámci svojej koncepcnej práce RMS pripravuje a vypracúva analýzy o svojej činnosti a činnosti svojich členov. Taktiež sa zapája do príprav programových dokumentov a koncepcií, tvorených inými subjektami. Od svojho založenia pripravuje a organizuje celoslovenské konferencie a seminárne podujatia, ktoré sú tematicky zamerané na riešenie otázok v oblasti detí a mládeže, dobrovoľníctva, či vzťahu verejnej správy a tretieho sektora. Hlavnú myšlienku v týchto aktivitách vidí RMS v prezentácii neformálneho vzdelávania na verejnosti v zmysle Bielej knihy o mládeži v EÚ a Koncepcie o neformálnom vzdelávaní, prijatej ministerstvom školstva. Nemalú zásluhu k tejto prezentácii má aj celý rad školení organizovaných Radou mládeže Slovenska, určených pre dobrovoľníkov a pracovníkov v oblasti neformálneho vzdelávania za účelom skvalitnenia práce s mládežou.

Napĺňanie cieľa RMS smerujúceho k zabezpečeniu servisných, metodických a informačných služieb je realizované rôznymi spôsobmi. RMS prevádzkuje internetový portál [www.mladez.sk](http://www.mladez.sk) (anglická verzia: [www.slovakoyouth.sk](http://www.slovakoyouth.sk)), ktorý okrem informačného servisu o svojej činnosti a pravidelných správ pozostáva aj z databázy podujatí detských a mládežníckych občianskych združení, ktorá je prístupná verejnosti. Táto databáza bola spustená v roku 2002 v spolupráci s ministerstvom školstva v rámci tvorby programu finančnej podpory. Plní hlavne informačnú funkciu, poskytuje verejnosti prehľad o detských a mládežníckych podujatiach počas celého roka a vytvára aj nástroj spätnej kontroly. Prostredníctvom servera RMS bezplatne poskytuje detským a mládežníckym organizáciám internetovú podporu vo forme internetového pripojenia,

poskytovania webového priestoru a tvorby schránok elektronickej pošty. Súčasťou informačných a mediálnych aktivít RMS je aj pravidelný informačný servis, publikovanie tlačových správ, organizovanie tlačových besied, publikovanie informatívnych i analytických článkov v odborných časopisoch a ostatnej tlači.

V spolupráci s príspevkovou organizáciou ministerstva školstva Juventa rediguje celoštátny časopis pre mládežnícku politiku ZOOM-M, ktorý nahradil časopisy Fórum mladých a Infojuvena. Na skvalitnenie svojho vzťahu voči verejnosti vydáva metodické materiály a informačné brožúry o svojej činnosti a činnosti svojich členských organizácií, organizuje stretnutia zástupcov mládežníckych organizácií s odborníkmi, rôzne kampane a prieskumy.

V minulosti uskutočnila RMS aj viacero servisných školení pre členské organizácie, ktorých cieľom bolo posilniť a skvalitniť prácu detských a mládežníckych organizácií v oblasti personalistiky, legislatívy, manažmentu v dobrovoľníctve, tréningu dobrovoľníkov. RMS týmto cieľom napomáha k zvyšovaniu odborného rastu a k profesionalizácii práce tretieho sektora.

K cieľom a aktivitám Rady mládeže Slovenska patrí i medzinárodná spolupráca a členstvo v medzinárodných štruktúrach. Zapájaním sa do medzinárodných projektov, účasťou na zahraničných fórach, seminároch, konferenciách, prípravou a realizáciou projektov v spolupráci s partnermi zo zahraničia rozvíja a podporuje medzinárodnú dimenziu mládežníckej práce.

RMS poskytuje servis svojim členským organizáciám aj v oblasti zahraničia. Informuje svoje členské organizácie o vzdelávacích aktivitách, ktoré organizujú európske mládežnícke inštitúcie a zahraničné organizácie. Okrem toho RMS pravidelne informuje svoju členskú základňu a aj širokú verejnosť o ďalších aktuálnych ponukách a dianí zo zahraničia čím prispieva k zvyšovaniu informovanosti všeobecnej ako i o práci európskych aj svetových mládežníckych organizácií. RMS nezabúda ani na aktivity, ktoré sa konajú na Slovensku a týkajú sa medzinárodných aktivít mládeže, financovania zahraničných podujatí, hľadania partnerských organizácií apod. Medzi činnosti RMS patrí podpora aktivít v oblasti mobility mladých ľudí a ich aktívnej participácie na živote spoločnosti. Jednou z úspešných aktivít po roku 1989 bol 2.európsky týždeň mládeže, ktorý sa konal v Bratislave v roku 1992, kde bol vytvorený priestor na diskusiu o otázkach dotýkajúcich sa mladých ľudí zo všetkých krajín Európy. Rada mládeže Slovenska je oficiálnym zástupcom mládeže SR v medzinárodných mládežníckych organizáciách. Aktívne sa podieľala na založení a je členom Európskeho mládežníckeho fóra (YFJ – Youth Forum Jeunesse). Úlohou Európskeho mládežníckeho fóra je hájiť záujmy detských a mládežníckych organizácií na európskej úrovni a vytvárať priaznivé legislatívne prostredie pre prácu s deťmi a mládežou v Európe. V oblasti Európskej Únie sa EYF podieľa na aktivitách pre mládež, aby takýmto spôsobom mohla vytvárať aktívny lobbying na európskej úrovni. V spolupráci s partnerskými národnými radami mládeže nielen zo susedných štátov sa RMS snaží v rámci YFJ aktívne ovplyvňovať politiku mládeže.

RMS spolupracuje pri realizácii mládežníckej zahraničnej politiky aj s Ministerstvom školstva SR v rámci napĺňania bilaterálnych dohôd s vybranými krajinami. Za posledné obdobie sa zintenzívnila spolupráca s Radami mládeže z Nemecka, s bavorskou radou mládeže (BJR) a nemeckou federálnou radou mládeže (DBJR), s Českou radou detí a mládeže (ČRDM) a s francúzskou Radou mládeže (CNAJEP) a rozvíja sa spolupráca s Maďarskom s Konferenciou detí a mládeže (GYIK). Okrem týchto aktivít sa RMS aktívne zapája do diskusie ku koncepcii programu EU Youth in Action. RMS sa aktívne podieľa na spolupráci mládežníckych organizácií aj v rámci Vyšehradskej štvorky a Stredoeurópskej iniciatívy.

V roku 1993 prevzala RMS z rúk malajského ministra mládeže a športu svetovú cenu mládeže (World Youth Award). Táto cena sa udeľuje za prínos k sociálnemu, ekonomickému a duchovnému rozvoju všet-



kých mladých ľudí, za rozvoj ich ekonomického a sociálneho statusu ako individualít, i v rámci komunít a národov. Víťaz je vybraný na základe odporúčaní medzinárodnou porotou zloženou z mládežníckych expertov a funkcionárov OSN.

V rámci stratégie do budúcnosti RMS bude pokračovať vo svojich advokačných, koncepčných, servisných a informačných úlohách. Zároveň sa RMS bude podieľať v spolupráci s ministerstvom školstva na tvorbe novej dlhodobej koncepcie štátnej politiky voči deťom a mládeži. Cieľom je i naďalej sledovanie a aktívne ovplyvňovanie legislatívy, ktorá sa dotýka detí a mládeže, najmä v oblasti podpory dobrovoľníctva a fungovania tretieho sektora. V týchto oblastiach chce RMS pôsobiť voči verejnosti prostredníctvom verejných konferencií a účasťou na spoločných aktivitách platforiem v treťom sektore. V oblasti mládežníckej legislatívy sa bude snažiť o presadenie analýzy legislatívneho prostredia a o prijatie zákona o mládeži, ktorý bude upravovať rámec a podmienky pre prácu s mládežou v SR v súlade s doteraz prijatými dokumentmi na národnej i medzinárodnej úrovni. RMS sa taktiež zameria na podporu diverzifikácie finančných zdrojov pre detské a mládežnícke organizácie.

Svoj katalóg servisných služieb voči členským organizáciám chce RMS rozšíriť o ďalšie projekty, okrem iného aj o sprostredkovanie úrazového poistenia pre účastníkov na aktivitách a pravidelnej činnosti detských a mládežníckych organizácií.

Rada mládeže Slovenska do budúcnosti plánuje zamerať svoju činnosť na posilnenie povedomia mládežníckej politiky na regionálnej úrovni. K tomuto cieľu chce RMS prispieť pri tvorbe regionálnych koncepcií a pri posilňovaní postavenia regionálnych rád mládeže. K rozvoju spolupráce s miestnymi a regionálnymi samosprávami chce RMS prispieť aj projektom oceňovania spolupráce a dobrých vzťahov obcí a komunálnych či regionálnych politikov k mládeži. RMS taktiež plánuje participovať na príprave školení, ktoré majú za cieľ oboznámiť zamestnancov miestnych a regionálnych samospráv o štruktúre a aktivitách mládežníckeho sektora a možnostiach vytvorenia priestoru pre vzájomnú spoluprácu na tejto úrovni.

## Príloha 2: Stanovisko Rady mládeže Slovenska k Národnej správe o mládežníckej politike

Rada mládeže Slovenska ako strešná organizácia detských a mládežníckych občianskych združení, bola gestorom vyzvaná, aby sa podieľala na tvorbe návrhu Národnej správy o mládežníckej politike (ďalej len „Národná správa“). Túto výzvu RMS akceptovala a pridala sa tak k viacerým subjektom, ktorých sa dotýka téma národnej, regionálnej i lokálnej mládežníckej politiky. RMS oceňuje fakt, že jej bol ponúknutý priestor k tomu, aby sa mohla vyjadriť a oboznámiť tak so svojím pohľadom na mládežnícku politiku tvorcov textu Národnej správy.

RMS využívala možnosť pravidelne sa zúčastňovať diskusií a pracovných skupín, ktorých cieľom bolo zhromažďovať pripomienky, podnety a názory k obsahu Národnej správy. Zúčastňovala sa série pracovných stretnutí pod názvom „focus groups“, kde sa diskutovalo o jednotlivých kapitolách Národnej správy. Zástupcovia RMS boli účastníkmi verejnej prezentácie výstupov týchto pracovných stretnutí a tiež boli prizvaní na bilaterálne rokovania počas návštev expertov Rady Európy.

RMS uvítala možnosť vyslať jedného svojho zástupcu do Koordinačnej rady pre prípravu Národnej správy, ktorá mala na starosti monitorovanie príprav a výmenu informácií medzi gestorským ministerstvom, ostatnými ministerstvami, verejnými inštitúciami, organizáciami priamo riadenými ministerstvom školstva a mimovládny organizáciami.

Iniciatíva RMS smerovala navonok aj prostredníctvom pravidelného a priebežného informačného servisu, ktorý bol rozosielaný formou elektronickej pošty. Detské a mládežnícke organizácie a verejnosť bola informovaná o procese prípravy Národnej správy aj prostredníctvom web-portálu [www.mladez.sk](http://www.mladez.sk) a časopisu ZOOM-M. Organizácie boli pozývané na stretnutia a na zapojenie sa do pripomienkovania Národnej správy. Žiaľ, spätná väzba od organizácií nespĺnila naše očakávania.

Politika mládeže (mládežnícka politika) má všeobecný cieľ, a tým je vytvoriť podmienky, na základe ktorých sa mladým ľuďom umožní rozvíjať ich vedomosti, zručnosti a schopnosti, aby sa stali plnohodnotnou súčasťou demokratickej a občianskej spoločnosti. V tomto smere chce napomáhať aj RMS a vyjadruje svoje podporné stanovisko k pôvodnému zámeru Národnej správy, ktorým je podať čo najvernejší obraz o mládeži na Slovensku a podnietiť spoločnosť k hľadaniu riešení na kľúčové otázky.

RMS takisto podporuje závery Národnej správy, v ktorých sa uvádza najmä potreba vytvorenia legislatívnych podmienok pre realizáciu mládežníckej politiky. Vláda SR schválila svojim uznesením Akčný plán o plnení úloh v oblasti realizácie štátnej politiky voči deťom a mládeži na rok 2005. Okrem jeho schválenia RMS chápe túto skutočnosť aj ako výzvu pre vládu a kompetentné orgány na jeho plnenie a reálne uvádzanie do života. Jedným z hlavných bodov Akčného plánu je prijatie zákona, ktorý bude upravovať vzťah a podmienky života mládeže. Tejto legislatívnej iniciatíve by mala predchádzať analýza legislatívneho prostredia v oblasti detí a mládeže, na základe ktorej by sa zmapovali podmienky a pripravila pôda na prijatie zákona o mládeži. Dôvodov pre túto legislatívnu iniciatívu je niekoľko: pojem „mládež“ je definovaný v právnom poriadku rôzne, prístup k mládeži na úrovni kompetentných orgánov verejnej správy je nevyvážený. RMS preto víta tento zámer a očakáva od neho vyriešenie problémov, spôsobených na legislatívnej a právno-interpertačnej úrovni a inštitucionálne zakotvenie vyššie uvedených nástrojov mládežníckej politiky.

Za dôležitý krok k realizácii cieľov a nástrojov mládežníckej politiky RMS považuje tiež legislatívnu úpravu dobrovoľníctva. Uvedomujeme si, že Slovenská republika urobila od roku 1998 významný posun v prospech existencie a fungovania mimovládnych neziskových organizácií. Dobrovoľníctvo, ktoré je ne-



oddeliteľnou súčasťou neziskového sektora, požíva významnú podporu najmä v podobe asignácie 2% daní z príjmov, podpory z verejných i súkromných zdrojov, šírenia informácií atď. Za nedostatok však RMS i naďalej považuje, a to nielen v detskej a mládežníckej oblasti, že dobrovoľníctvo nie je v právnom poriadku definované a nie je jasný vzťah štátu k dobrovoľníctvu v smere jeho podpory a podmienok pre jeho rozvoj. Ďalším nevyriešeným problémom je ochrana postavenia dobrovoľníka, jeho zabezpečenie a uznávanie dobrovoľníckej praxe. Toto všetko by mohol riešiť zákon o dobrovoľníctve, o ktorého prijatie sa neusiluje len RMS, ale aj viaceré iných významných platforiem tretieho sektora na Slovensku.

RMS si tiež uvedomuje skutočnosť, že nezáujem mnohých mladých ľudí o veci verejné ich učí k strate zodpovednosti za rozhodnutia v procesoch, na ktorých je založená demokratická a občianska spoločnosť (napríklad voľby, referendá, účasť na verejných diskusiách). Podpora, ktorá má za cieľ podnecovať a motivovať mladých ľudí k združovaniu a aktívnej a legitímnej obhajobe svojich záujmov, by sa mala stať samozrejmom súčasťou politiky štátu voči mládeži. V tomto smere RMS oceňuje existenciu inštitucionálnej a finančnej podpory detských a mládežníckych organizácií zo strany Ministerstva školstva v oblasti participácie mladých ľudí na živote miest a obcí. Je to významný nástroj k tomu, ako by mohol nájsť cestu k sebe neziskový sektor a miestna samospráva. Na druhej strane sa RMS usiluje o predchádzanie ťažkostiam, s ktorými sa detské a mládežnícke mimovládne organizácie stretávajú pri styku so štátnou správou. Ide najmä o zjednodušenie administratívy, zvýšenie právneho vedomia a prehľadnenie informovania a komunikačných tokov. V tomto smere nie vždy bola nájdená spoločná reč s ministerstvom školstva.

Detské a mládežnícke organizácie si uvedomujú, že v procese decentralizácie je koordinácia starostlivosti o deti a mládež súčasťou originálnych kompetencií miestnych a regionálnych samospráv. Považuje preto Národnú správu ako impulz pre samosprávy, ako by sa mali orientovať v otázkach podpory detí a mládeže. Významným oporným dokumentom je tiež Európska charta o participácii mladých ľudí na živote obcí a regiónov z roku 1992 a 2003.

Na záver by RMS chcela vyjadriť, že obsah dokumentu Národnej správy považuje za výzvu pre RMS na sebareflexiu. Pohľad expertov Rady Európy je zároveň inšpiráciou pre rozšírenie náplne činnosti RMS. Je preto pozitívne, že hodnotenie Národnej správy pomenúva viacero vecí, ktoré RMS zahrnula do svojho strategického plánu na roky 2005-2009.

Národná správa je nielen súhrnom toho, čím mládežnícka politika žije na Slovensku, ale aj obrazom, ktorým sa Slovenská republika prezentuje navonok v oblasti detí a mládeže, najmä voči štátom Rady Európy a voči Európskej únii. Vážime si taktiež prínos akademickej obce na príprave dokumentu a uvítali by sme, aby sa do oblasti detí a mládeže zapojilo ešte viac akademikov a výskumníkov. Dokázali by tak odborne posúdiť a identifikovať otázky, s ktorými sa mládež na Slovensku stretáva, a pomohli by tak hľadať na ne kvalifikované odpovede. Naše očakávanie tiež smeruje k tomu, aby sa jasnejšie pomenovali kompetencie štátu voči mládeži, predovšetkým na úrovni jednotlivých ministerstiev. Keďže si uvedomujeme, že mládež nie je hlavnou prioritou žiadneho ministerstva, pokladáme za vhodné zaoberať sa otázkou zabezpečenia jednotnej koordinácie politiky detí a mládeže. Koordinácia na celoštátnej úrovni by sa dala dosiahnuť rôznym spôsobom, napríklad cestou vytvorenia úradu vládneho splnomocnenca pre otázky mládeže alebo prípadne iného orgánu s pôsobnosťou rezortu alebo s poradnou funkciou.

RMS vyjadruje tiež očakávanie, že prijatím uznesenia vlády, ktorým sa Národná správa schváli, bude významne ovplyvnené prostredie politiky mládeže a uvedené nástroje sa naozaj a bez obštrukcií budú uplatňovať v praxi. RMS sa bude usilovať o ich napĺňanie a uvedenie do života v záujme mladých ľudí, ktorí žijú na Slovensku.